

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**TÜRK BASININDA KÜRT KİMLİĞİNİN TEMSİLİ:
2002 VE 2011 SEÇİM DÖNEMLERİ ÜZERİNE BİR
İÇERİK ANALİZİ**

Selahattin ÇAVUŞ

DOKTORA TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Caner ARABACI**

Konya-2013

ÖZET

Basın, toplumsal yapıda birçok işleve sahiptir. Bu işlevlerden birisi de toplumsal kimliklerin oluşumu ve bu kimliklerin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Basın bir taraftan egemen güç yapılarının söylemleri doğrultusunda kimliklerin algılanmasında bütünleştirici rol oynarken, diğer taraftan farklı kimliklerin temsilinde iktidar odakları perspektifinde bir duruş sergilemektedir.

Türkiye'nin toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik dönüşümüyle birlikte kimlikle ilgili söylemler de değişime uğramaktadır. Özellikle küreselleşme, demokratikleşme ve bireylerin kendini ifade etme aracı olan kitle iletişim araçlarının çoğalmasıyla birlikte, kimlikle ilgili tartışmalar ve kimlik olgusunun etrafında oluşan söylemler çeşitlenmektedir. Türkiye'de Kürt kimliği de bu süreçten etkilenmekte ve sürecin bir parçası olarak kendini ifade etmektedir.

Çalışmada, Türk basınında Kürt kimliğinin temsili üzerine odaklanılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, kimlikle ilgili tartışmalar ele alınırken, ikinci bölümde Kürt kimliğinin oluşum süreci ve medyada Kürt kimliği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise 2002-2011 genel seçimlerinde ulusal gazetelerden Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman'da yer alan Kürt kimliği ile ilgili haberler içerik analizine tabi tutulmuştur.

Gazetelerin Kürtleri konu alan haber tasarımlarında, ana aktör, tema seçimi, kaynak kullanımı, sayfa konumu ve başlıklandırma gibi seçimlerde ideolojik yönelimlerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Gazetelerde en fazla Kürtlerin siyasal temsili, PKK eylemleri, demokrasi, özgürlük/eşitlik, Anayasa ve etnik köken tartışmalarının işlendiği belirlenmiştir. Basın, siyasi aktörlerin söylemlerine temsil imkânı sağlarken, Kürt kimliğini, kendi ideolojik duruşunu destekleyecek biçimde yansıtmıştır. Haberlerde etnik, muhafazakâr ve milliyetçi söylemler, siyasi aktörler üzerinden inşa edilmiştir.

SUMMARY

The press has many functions in social structure. One of these functions is the constitution of social identities and maintaining continuity of these identities. Press plays an integrative role in the perception of identities in the direction of the expressions of sovereign structures on the one hand and shows a stance in the perspective of power groups in representing different identities.

Expressions about identities also undergo a change together with social, political, cultural and economic transformation in Turkey. Especially, together with an increase in mass media which are the means of self-expression, discussions about identities and expressions originating about the identity fact become diversified. Kurdish identity in Turkey is also influenced by this process and expresses itself as a part of process.

It is focused on representation of Kurdish identity in the Turkish press. In the first part of study that consists of three parts, discussions about identity are treated, while it is discussed about formation process of the Kurdish identity and Kurdish identity in media in the second part. And in the third part, news about Kurdish identity in 2002-2011 general elections included in national newspapers Cumhuriyet, Hürriyet and Zaman have been subjected to a content analysis.

It has been determined that ideological tendencies were efficient in some choices such as main actor, theme selection, sourcing, page position and title etc. in the news designs of newspapers about Kurds. It was determined that mostly political representation of Kurds, PKK actions, democracy, freedom/equality, constitutional law and ethnic origin discussions have been treated in newspapers. Press reflected the Kurdish identity in such a manner that it will support its own ideological position while providing representation possibility to the expressions of political actors. Ethnic, conservative and nationalist expressions in news are built through political actors.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
KISALTMALAR SAYFASI	VII
TABLolar LİSTESİ	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK, MEDYA VE TEMSİL

1.1. KİMLİK OLGUSU.....	7
1.1.1. Kimlik Olgusunu Ele Alan Yaklaşımlar	8
1.2. KİMLİKTE İNŞA KATEGORİLERİ	11
1.2.1. Irk ve Etniklik/Etnisite	14
1.2.2. Dil.....	19
1.2.3. Tarih	23
1.2.4. Öteki/Ötekilik	25
1.3. KÜLTÜR VE KİMLİK	29
1.4. MEDYA VE KİMLİK.....	35
1.4.1. Kolektivitenin Yeniden İnşası	36
1.4.2. Medya, İktidar ve Temsil	37
1.4.3. Medyada Kolektif Kimliğin Temsil Edilme Biçimleri	42
1.5. DEVLET VE KİMLİK	48
1.5.1. Millet/Ulus.....	49
1.5.2. Milliyetçilik	52
1.5.3. Medyada Milliyetçiliğin İnşası	55

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRT KİMLİĞİ, TARİHSEL SÜREÇ VE MEDYA

2.1. KÜRT KİMLİĞİNE İLİŞKİN TARİH TEZLERİ	58
2.1.1. Kürtlerin Kökenine Yönelik İddialar	60
2.1.2. Şerefname ve Mem-ü Zin’de Kürtler	64
2.1.3. Cemşid Bender’in İddiaları	68
2.1.4. “Kürt Türkleri”	71
2.2. TARİHSEL SÜREÇ	72
2.2.1. Osmanlı ve Kürtler	74
2.2.2. Birinci Dünya Savaşı	79
2.2.3. Cumhuriyet Dönemi	82
2.2.3.1. Şeyh Said İsyanı	84
2.2.3.2. Dersim İsyanı	87
2.2.3.3. İkinci Dünya Savaşı	92
2.2.3.4. Darbeler ve Çatışma Yılları	94
2.3. KÜRT KİMLİĞİNİN İNŞASI	100
2.3.1. Dil	101
2.3.2. Din	106
2.3.3. Kültür	111
2.3.4. Mitler	113
2.4. MEDYA VE KÜRT KİMLİĞİ	115
2.4.1. Kürt Kimliği ve Kitle İletişim Araçları	116
2.4.2. Medyada Kürt Kimliği Üzerine Bazı Araştırmalar	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE İÇERİK ANALİZİNİN UYGULANMASI

3.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU.....	125
3.2. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	126
3.3. ARAŞTIRMA SORULARI.....	126
3.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	127
3.5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	128
3.5.1. Araştırmanın Sınıflandırılması.....	130
3.5.2. Kodlama Cetvelinin Oluşturulması.....	131
3.5.3. Kodlama Cetvelinin Sınanması ve Güvenirlik.....	134
3.6. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEM.....	135
3.7. DEĞİŞKENLERİN YORUMLANMASI.....	136
3.7.1. Biçimsel Değişkenler.....	137
3.7.2. İçerik Değişkenleri.....	145
3.7.3. Haberde İşlenen Temalar.....	152
3.8. DEĞİŞKENLERİN GAZETELERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI.....	159
3.8.1. Biçimsel Değişkenler.....	159
3.8.2. İçerik Değişkenleri.....	165
3.9. DEĞİŞKENLERİN SEÇİM YILINA GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI.....	170
3.9.1. Biçimsel Değişkenler.....	170
3.9.2. İçerik Değişkenleri.....	176
3.10. 2002-2011 GENEL SEÇİM HABERLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	181
3.10.1. Cumhuriyet Gazetesi.....	181
3.10.1.1. 3 Kasım 2002 Genel Seçim Haberleri.....	182
3.10.1.2. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Haberleri.....	185
3.10.2. Hürriyet Gazetesi.....	198
3.10.2.1. 3 Kasım 2002 Genel Seçim Haberleri.....	198

3.10.2.2. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Haberleri	201
3.10.3. Zaman Gazetesi.....	209
3.10.3.1. 3 Kasım 2002 Genel Seçim Haberleri	209
3.10.3.2. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Haberleri	212
SONUÇ.....	224
ÖNERİLER.....	230
KAYNAKÇA.....	231
EKLER	248
Ek-1: Kodlama Cetveli	248
Ek-2: Haber Örnekleri.....	250

KISALTMALAR SAYFASI

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Avrupa Parlamentosu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency-Merkezi İstihbarat Teşkilatı
Çev.	: Çeviren
DDKO	: Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
Der.	: Derleyen
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTK	: Demokratik Toplum Kongresi
Dü.	: Düzenleyen
Ed.	: Editör
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HAKPAR	: Hak ve Özgürlükler Partisi
HSYK	: Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
KADEK	: Kongreya Azadi-ü Demokrasiya Kurdistane-Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KCK	: Koma Civaken Kurdistan-Kürdistan Topluluklar Birliği
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KTV	: Kürdistan Televizyonu
M.Ö.	: Milattan Önce
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilatı

PKK	: Partiya Karkari Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi
s.	: Sayfa
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TDK	: Türk Dil Kurumu
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TV	: Televizyon
vb.	: ve Benzeri
vd.	: ve Diğerleri
vs.	: vesaire
www	: World Wide Web
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Analiz İçin Belirlenen Biçimsel ve İçeriksel Değişkenler	131
Tablo 2: Biçimsel Değişkenler.....	138
Tablo 3: Haberin Yayınlandığı Tarih.....	144
Tablo 4: Haberin Ana Aktörü.....	146
Tablo 5: Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi	147
Tablo 6: Haberde PKK'lılardan Söz Edilme Biçimi	149
Tablo 7: PKK Temsilinin Bulunduğu Haberlerin Dağılımı.....	151
Tablo 8: Haberde Tarihselliğe Yapılan Gönderme.....	151
Tablo 9: Haberde Biz/Onlar Vurgusu	152
Tablo 10: Haberde Öne Çıkan Temalar	154
Tablo 11: Gazetelere Göre Haberin Yayınlandığı Seçim Yılı.....	159
Tablo 12: Gazetelere Göre Haberin Yayın Dönemi	160
Tablo 13: Gazetelere Göre Haberin Yayınlandığı Sayfa	161
Tablo 14: Gazetelere Göre İçeriğin Türü	162
Tablo 15: Gazetelere Göre Haberin Sayfadaki Konumu.....	163
Tablo 16: Gazetelere Göre Haber Başlığının Tonu.....	164
Tablo 17: Gazetelere Göre Haberde Kaynak Kullanımı	164
Tablo 18: Gazetelere Göre Haberin Ana Aktörü	165
Tablo 19: Gazetelere Göre Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi	167
Tablo 20: Gazetelere Göre Haberde PKK'lılardan Söz Edilme Biçimi	168
Tablo 21: Gazetelere Göre Haberde Biz/Onlar Vurgusu	169
Tablo 22: Gazetelere Göre Haberde Tarihselliğe Yapılan Gönderme	170
Tablo 23: Seçim Yılına Göre Haberin Yayın Dönemi.....	171
Tablo 24: Seçim Yılına Göre Haberin Yayınlandığı Sayfa	172

Tablo 25: Seçim Yılına Göre İçeriğin Türü.....	173
Tablo 26: Seçim Yılına Göre Haberin Sayfadaki Konumu	174
Tablo 27: Seçim Yılına Göre Haber Başlığının Tonu	175
Tablo 28: Seçim Yılına Göre Haberde Kaynak Kullanımı	175
Tablo 29: Seçim Yılına Göre Haberin Ana Aktörü.....	177
Tablo 30: Seçim Yılına Göre Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi .	179
Tablo 31: Seçim Yılına Göre Haberde PKK'lılardan Söz Edilme Biçimi.....	180
Tablo 32: Seçim Yılına Göre Haberde Biz/Onlar Vurgusu	180
Tablo 33: Seçim Yılına Göre Haberde Tarihselliğe Yapılan Gönderme.....	181

GİRİŞ

Kitle iletişim araçları, toplumsal gerçekliğin yeniden inşa edildiği alanlardır. Bu araçlar, gelişen teknoloji ve bilgi birikimiyle birlikte, ulusal kültür, ulusal kimlik ve bireysel kimliklerin oluşum sürecinde etkili olmaktadır. Bununla birlikte medya, kimliğin inşasında önemli bir araç olan ötekinin oluşumunda da önemli roller üstlenmektedir. Toplumda yer alan kimlikler, kitle iletişimi aracılığıyla yeniden örgütlenmekte ve kurgulanmaktadır. Kimliğin önemli tartışma noktalarından biri olan milliyetçi söylem de bu süreçte kitle iletişim araçları vasıtasıyla üretilmektedir.

Kimliğin önemli unsurlarından olan toplumsal hafıza, tarihsel süreçte toplumların geçirdiği evrelere bağlı olarak değişime uğramıştır. Başlangıçta sözlü kültürün egemen olduğu toplumsal yapıda gelenek, kamuoyu ve toplumsal hafızanın temelini oluştururken, yazılı kültürde ise matbaa ve basılı materyaller, sözlü geleneğin yerini almaya başlamıştır. Görsel kültürle hibrit kültür ve bunun sonucu olarak toplumsal hafıza ve kamuoyu araçları kendine toplumda yer bulmuştur.

Basın ve basılı ürünler, sadece ticari veya bilgi merkezli haberlerin kitlelere ulaştırılmasıyla ilgilenmemişler, aynı zamanda yeni bir insan tipi ve toplumsal kimliğin üretilmesinde başat rol oynamışlardır. Böylece basın, hayali birlikteliklerin oluşumuna, yani toplumlarda milliyetçi söylemin hâkim olmasına katkı sağlamıştır. Avrupa'da milliyetçiliğin hızla yaygınlaşmasında roman ve gazetelerin katkısını inceleyen Anderson, (2011) yeni tip Avrupalının oluşumunu matbaa kapitalizmine bağlamıştır. McLuhan da, (1999: 279) yayıncılığın gelişmesiyle ulaşılmaz olanın artık insanların ayağına kadar geldiğine dikkat çekerken, kullanılan retorik ve yeni tip yazar üzerinde durmuştur. Matbaa kapitalizmi ve yeni tip yazarlar, anadilleri, kitle iletişim araçlarına dönüştürürken, modern milliyetçiliğin de yaratılmasına kaynaklık etmiştir.

Geleneksel yapıdan modernliğe geçişle birlikte değişen örgütlenme biçimleri, toplum yapısının da değişime uğramasına neden olmuştur. İletişim açısından geleneksel ile modernin ayrılmasında kitle iletişiminin öne çıkması, kimliğin tanınması ve tanımlanmasında, kitle fikrinin ve kitleliliğin önemini artırmıştır.

Modern kitle iletişim araçları gitgide, kitlesel kültürün üretimi ve dağıtımının temel araçları haline gelmiştir. Öte yandan, toplumsal ilişkilerde yaşanan değişimler de grupların ve sınıfların öteki gruplara ve sınıflara dair bir hayat, anlam, pratik ve değer imgesi inşa etmelerinin temelini sağlamıştır. Bu temelin oluşumuna kitle iletişim araçları katkı sağlamıştır. Hall, (1994: 200) bugünün kapitalist toplumlarındaki ideolojik işlevleri açısından medyayı bu çizgide ele alır. Dolayısıyla kitle iletişim araçları, toplumsal bilincin inşasında üretilen anlam, değer ve imgelerin sistematik biçimde sunulduğu bir mecra olarak değerlendirilmektedir.

Mallory, (2002) kitle iletişiminin ya da yazılı bir standardın bulunmadığı ortamda, kolektif süreçlerin yürütülmesinin mümkün olmadığına dikkat çekerken, Smith, (2010) belli bir toprağa bağlı (teritoryal) alan içerisinde bulunan ve ortak değerlere sahip halkın kültürel birliğinin sağlanmasında medyanın en önemli araçlardan biri olduğuna vurgu yapmaktadır. Nitekim endüstriyel medya yapısı oluşmadan önce, toplumların geçmiş ve uzak mesafe algısı, yüz yüze etkileşimin sembolik içeriklerine bağlıdır. Geçmişte insanların algıları ve aidiyet bağları, sözlü geleneklere göre üretilmektedir. Halbuki bugünkü düzlemde bakıldığında, sözlü gelenekler ortadan kalkmasa da, medya ürünleri sözlü geleneklerin bir parçası olmakta ve belli ölçüde onu yeniden inşa etmektedir (Thompson, 2008: 60).

Medya, modern bilgi toplumunda söylemin üretildiği bir alan olarak ele alındığında, bu söylemin kaynağı, elitlerin ve sıradan vatandaşların bilgi, tutum ve ideolojileri olarak ifade edilir (van Dijk, 2000: 36-37). Etnik meseleler için de durum çoğu kez aynıdır. Buna göre, etnik gruplarla yaşanan ortak deneyimlerin sınırlı olmasından, “biz” ve “onlar” kutuplaşmasına varıncaya kadar tüm temsil biçimleri, egemen medya söyleminin büyük ölçüde mutabakata dayalı olmasından kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan Schlesinger, (1994: 268) iletişimin kolektif kimliklerin inşasındaki rolünün önemine işaret eder. Toplumsal iletişimin kolektif kimlik inşası süreçlerindeki öneminin değerlendirilebilmesi için, kimlik ve medya ilişkisinin analitik biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu anlamda medyanın kolektif

kimliklerin inşa süreçlerindeki rolünün belirlenebilmesi için odak çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Ulusal kimlik inşasında olduğu gibi, etnik kimliklerin medyada temsili de araştırmacıların ilgi alanına girmektedir. Bafooe, (2012) medyanın toplumsal bilincin yönlendirilmesine yaptığı katkının altını güçlü şekilde çizerek, bilinç üretimi ile medya arasında ilişki kurar. Bafooe'ye göre medya, ulusal bütünlük içerisinde etnik kimliklerin algılanması üzerinde belirleyicidir. Bu doğrultuda; dil, din, ırk, tarihsellik, ötekileştirme vb. kavramsallaştırma biçimleri bütünüyle medyada gerçekliğin -yeniden üretimin- sağlanmasıyla oluşur.

Medya, yalnızca belli grupların değil, çeşitli alt grupların, azınlıkların ve farklı etnik ve dini kimliklerin de yeniden inşa edildiği alanlardır. Bu temsil sırasında bazı grup ve kimlikler göz ardı edilmektedir. Burton (1995: 113) bu durumu, seçici temsil olarak ifade etmektedir. Yani bazı toplumsal gruplar ve kültürler medya aracılığıyla ele alınırken, belli yönleri görmezden gelinmektedir. Bu durumun bilinçli olduğunu ifade eden Burton, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki azınlıkların temsilini örnek gösterir. Amerikan medyası, azınlıkların temsilinde egemen söylem lehine bir duruş sergilemekte, haber temalarının seçiminde ve sunumunda taraflı hareket etmektedir.

Türkiye örneğinde bakıldığında, etnik bir kimlik olarak Kürtlerin, yüz yıldır bir "sorun" algısıyla ele alındığı bilinmektedir. Bu sorunun ortaya çıkardığı gerilim, son 30 yılda trajik biçimde sosyal ve ekonomik kayıplara sebep olan büyük bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu nedenle çalışma kapsamında, ülkenin en önemli açmazı haline gelen "Kürt Sorunu" kavramsallaştırmasından hareketle, Kürt kimliği incelemeye alınmıştır. Türk-Kürt ilişkilerinin özellikle son yüz yıllık dönemdeki seyri ve Kürt kimliğinin gelecekteki konumu Türkiye'nin geleceği için hayati öneme sahiptir. Bu açıdan kitle iletişim araçları, Kürt kimliğinin oluşumuyla birlikte hem kimliklerin inşası hem de toplumsalın yeniden kurgulanması için aktif bir rol üstlenmektedir.

Yukarıdaki ifadeler doğrultusunda araştırmada, basında Kürtleri konu alan haberlerin analizi aracılığıyla dönemin Türkiye'sine ilişkin çıkarımlar yapmak ve basının Kürt kimliğinin ele alınmasında hangi konumda bulunduğunu tespit etmek

amaçlanmaktadır. Etnik kimliklerin basın aracılığıyla sunumunu ele alan kimi çalışmalara rastlanmış olmasına rağmen, özellikle Türk basınında Kürt kimliğinin temsilinin ihmal edildiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla araştırmanın temel önemlilik göstergesi Türkçe literatüre yapacağı katkıdır. Bununla birlikte çalışmada üzerinde durulan, Kürt kimliğinin basında ne şekilde temsil edildiği, Kürt kimliğine basında yer verilmiş biçimleri, ötekileştirme, basında oluşturulan Kürt imajı ve bu imajın hangi temalar aracılığıyla sunulduğunun belirlenmesi bundan sonra yapılacak çalışmalar açısından önemlidir.

Üç ana bölümden oluşan araştırmanın ilk bölümünde, bireyselden kolektife, toplumların kendini tanımlama aracı olan kimliğe ilişkin tartışmalar ve etnik kimliklerin inşası üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde etnik kimliklerin inşa edilmesinde hangi kategorilerin oluşturulduğunun belirlenebilmesi amacıyla ırk, etnisite, dil, din, tarih, öteki, millet-ulus, milliyetçilik gibi kavramlar analiz edilmektedir. Bu kavramlarla birlikte Millet ve ulus kavramları ayrı biçimde ele alınarak, milliyetçiliğin doğuşu ve kolektif kimlik bilincinin oluşturulmasındaki rolü üzerine bakış açılarına yer verilmektedir. Birinci bölümde ayrıca, kimlik ve medya başlığı altında, kolektif kimliklerin medyada temsiline ve medyada milliyetçiliğin inşasına odaklanılmaktadır. Medyanın toplumsal bilinç oluşumundaki rolü üzerine kuramsal düzeyde yaklaşımlara dikkat çekilerek, örnek çalışmalar ve sonuçları hakkında bilgi verilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Kürt kimliğinin oluşum süreci ile medyada Kürt kimliği üzerinde durulmaktadır. Öncelikli olarak Kürt kimliğinin ve Kürtlerin tarihi ile ilgili tarih tezlerinin eleştirel okuması yapılmaktadır. Şüphesiz baskın olmayan etnik kimlikleri tartışmalı yapan çoğu zaman tarihsel antropolojik veriler ve tarih okumasında takınılan tavidir. Araştırmacıların ve konu üzerinde ilgisi olanların geliştirdiği öznel -ve çoğunlukla ideolojik- bakış açıları nedeniyle ortaya konulan sonuçlar bilimsellikten uzak, taraflı ve maksatlı olmaktadır. Bu nedenle ikinci bölümde, Kürt tarih tezlerinin farklı ve hatta birbirine zıt okumalarına yer verilmektedir. Son olarak medyada Kürt kimliğinin temsil edilme biçimlerini içeren örnek çalışmalar ve sonuçları üzerinde durulmaktadır.

Son bölümde ise, Türk yazılı basınında Kürt kimliğinin nasıl temsil edildiği, Kürtlere basında yer verilmiş biçimleri, biz/onlar-ötekileştirme, basında oluşturulan Kürt imajı ve bu imajın hangi temalar aracılığıyla sunulduğunun belirlenmesi amacıyla içerik analizinin sonuçlarına yer verilmektedir. Bu doğrultuda, 3 Kasım 2002 ile 12 Haziran 2011 genel seçimleri örneğinde, anaakım gazetelerden Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman’da yer alan Kürt kimliğine ilişkin haberlerin içerikleri analiz edilmektedir.

Kürt kimliğinin oluşum sürecinde basın rolünü ele alırken öncelikli olarak dönemsellik karakterli bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Analiz için uygun dönemin belirlenmesinde Yavuz’un (2001) “Five Stages Of The Construction Of Kurdish Nationalism In Turkey” isimli çalışması temel alınmıştır. Yavuz, Türkiye’de Kürt milliyetçiliğinin inşasını 5 aşamada ele almaktadır. İlk aşama “merkezileşme karşıtlığı, isyanlar ve İslam kimliğinin siyasallaşması”, ikinci aşama “1925-1961 yılları arasında ulusal sekülerleşme”, üçüncü aşama “sosyalizm üzerinden Kürt sorununun sekülerleşmesi (1961-1983), dördüncü aşama PKK’nın ortaya çıkması (1983-1999) ve son aşama “Avrupa’nın sorunu olarak Kürt sorunu: Helsinki sonrası dönem”dir.

Türkiye, 1999 Helsinki Zirvesi sonrası Avrupa Birliği projeksiyonunda yeni bir statüye kavuşmuştur. Bu doğrultuda kültürel hakların genişletilmesi amacıyla, başta AB uyum yasaları çerçevesinde, “Türkçeden başka dillerle de radyo televizyon yayını yapılmasına ve bu arada Türkçeden başka dillerin de öğrenilebileceği özel dil kurslarının açılabilmesine” imkân sağlanmıştır (Saygın, 2003: 336-337). Yasal düzenlemenin, 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri’nin hemen arifesinde gerçekleşmiş olması dışında, PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması, 2001 ekonomik krizi ve Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (Ak Parti) 2002 yılında iktidara gelmesi gibi tarihi gelişmeler bu dönemi diğer zaman dilimlerinden farklı kılmaktadır.

Araştırmanın odaklandığı bir diğer dönem 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri’dir. 2010 yılında hayata geçirilen Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi, daha sonra “Çözüm Süreci” olarak adlandırılacak sürecin en önemli adımlarından biridir. Demokratik Açılım olarak da ifade edilen bu projenin başlatılmasından bir yıl sonra

seçimlere gidilmiştir. Bu sebepten, 3 Kasım 2002 ve 12 Haziran 2011 genel seçim dönemleri araştırmanın belirlediği hedeflere uygun düşmektedir. Böylelikle Kürt kimliğinin temsiline ilişkin içeriklerin belirlenmesinde siyasal seçimler örneği daha net ve tutarlı çıkarımlar yapma olanağı sağlayacaktır. Ayrıca seçim dönemlerinin araştırmaya konu edilmesi, iki dönemin karşılaştırılmasına imkân tanıyacaktır. Araştırmanın temel varsayımları, araştırma soruları, araştırmanın sınırlılıkları ile yöntemle ilişkin bilgiler, üçüncü bölümde ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK, MEDYA VE TEMSİL

“Antropolojinin ilk günahı, salt biyolojik olan ırk kavramı ile kültürlerin sosyolojik ve psikolojik oluşumlarını birbirine karıştırmakta yatar.”

Levi-Strauss

1.1. KİMLİK OLGUSU

Toplumsal ve tarihi bir adlandırma olarak kimlik, Osmanlıca hüviyet kelimesinin öz Türkçeleştirilmesi ile dile kazandırılmıştır. Kimlik, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde, toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Kimlik aidiyete gönderme yapan, ortak toplumsal mirasa işaret eden bir kavramdır. Dolayısıyla kimlik, insan gruplarının doğal, toplumsal ve kültürel yeteneklerinin ortaklaşa meydana getirdiği toplumsal bir görünüş olarak tanımlanmaktadır.

Kimliği ilk kez 17. yüzyılda kavramsal biçimde tanımlayan İngiliz düşünür John Locke'dur. Lock kimliği bir idrak, hatırlama ve şuurluluk hali olarak ele alır. Yani kimlik insanların düşünme, kendisini ifade etme ve geliştirme biçimlerinin asli ve değişmez karakteridir (Öztürk, 2007: 5). Kimlik, nitelediği ve temsil ettiklerini diğerlerinden ayırır ve farklı kılar. Bu açıdan kimlik, belirli bir alanda kök salmış toplulukların diğer gruplardan farkını ortaya koyma, vurgulama talebidir (Doğan, 2009: 485; Bilgin, 1999: 59). Kimlik kavramı kimi zaman bir bireyin özniteliklerini, kimi zamansa belirli bir grubu kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Ancak kavram genel olarak belirli bir tür olarak insan veya toplulukları tanımlamakta ve kalıtsal özellikleri ifade etmektedir. Kültürel kimlikler, kültürel semboller ve ayinler yoluyla meydana gelmektedir (Craith, 2003: 5).

Kimlik, kişisel (bireysel) ve kolektif (sosyal) olmak üzere iki ana başlıkta incelenmektedir (Bilgin, 2007). Kişisel ya da bireysel olarak adlandırılan kimlik, insanın kendiyle ilgilidir. “Ben kimim” sorusu bireysel kimliğe, “bunlar kimler” sorusu ise kolektif kimliğe gönderme yapmaktadır. Kimliğin iki temel bileşeni

vardır. İlki tanımlama ve tanınma, ikincisi ise aidiyettir. Tanımlama ve tanınma bütünüyle insani ihtiyaca özgüdür. Toplumsal tanınmanın en temel aracı dildir. Sözlü ve yazılı araçların kullanımı ile oluşan kültürel durum, toplumsalın dil aracılığıyla oluşturulduğu yapıyı ifade etmektedir (Aydın, 2009: 16-17). Yani dil, toplumların kültürel birikiminin odağında yer almakta; kültürel durum ise toplumsal kimliğin oluşumunda önemli bir rolü üstlenmektedir.

Bireyin toplum içerisindeki statüsünü kapsayacak biçimde toplumda nasıl algılandığıyla ilgili olan kişisel kimliğin oluşumu, aynı zamanda modernliğin de sorunsalıdır. Modernlik, toplumsal pratikleri dönüştüren, hatta bireyin en mahrem yanlarına nüfuz eden bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Avrupa’da ortaya çıkan ve daha sonra bütün dünyayı etkisi altına alan modernliğin bireysel kimlikle ilişkisi kaçınılmazdır. Modernleşmeyle birlikte mahremin ve kişiselliğin dönüşümü yerel-küresel çelişkileri arasında yaşanmaktadır. Bir yönüyle modernliğin küreselleştirici eğilimleri ile günlük yaşamdaki yerelleşmiş olaylar arasında diyalektik bir bağlantı bulunmaktadır. Modernleşme bireyi, kendi kimliğini soyut sistemler aracılığıyla sağlanan seçenekler arasında bulmaya itmektedir. Bireysel kimliğin oluşumu, yerel düzeydeki ilişkilere bağımlı gibi görünse de, küresel düzeydeki toplum dinamiklerine etkide bulunmaktadır (Giddens, 2010: 113).

1.1.1. Kimlik Olgusunu Ele Alan Yaklaşımlar

Kimlik, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren akademik ve siyasi tartışmaların odağına yerleşmiş, büyümlü bir kavramdır. Bireysel ve kolektif olmak üzere iki başlıkta incelenen kimlik, antropolojiden psikolojiye bilimsel araştırma alanlarının konusu olmaktadır. Kimliğe ve milliyetçiliğe ilişkin yaklaşımlar “özcü-ilkçi”, “modernist-inşacı” ve “etnisist-uzlaşmacı” olmak üzere üç ana ekseninde ele alınmaktadır (Cerulo, 1997; Vali, 2005; Altunoğlu, 2010). İlkçi yaklaşım, kimliğin sosyal ve tarihsel süreçlerden bağımsız olarak ele alınması gerektiği görüşündedir. İlkçilere göre kimlik, etnik gerçekliğe sahiptir; yani kimlik ancak ilksel bağlarla açıklanabilir. İlkçilik, etnik toplulukları tarihsel akışın olağan, bütüncül öğeleri olarak görür. İngilizce primordializm karşılığı olan ilkçi/ilkselci yaklaşım, başlangıçtan beri var olan anlamında kullanılmaktadır (Smith, 2002; Özkırımlı, 2009:

82). İlkçi yaklaşımda, etnik gerçeklik üzerinden hareket ederek, etnik varoluşun sabit ve değişmez olduğu iddia edilir. Bu nedenle, kimliğin doğuştan edinilmiş, sabit yapıda olduğu varsayılır. Ancak ilkçi yaklaşımın değişmez kimlik algısı eleştiriye son derece açıktır. İnsana ait din, dil ve kan bağı gibi unsurların “verili” olduğu kabul edilebilir olsa dahi, tüm toplumsal süreçlerden bağımsız “doğal” bir kimlik algısı kabul edilebilir değildir. Bunun nedeni, “asli” unsurların açıklayamayacağı sosyal ilişkilerdir. Bu nedenle bir kimliğe öz atfetmek onu “metafizik” hale getirmek ve izafiliği görmezden gelmektir (Altunoğlu, 2010: 2).

Öte yandan inşacı yaklaşım ilkçilerin aksine kimliği, kolektivite esaslı sosyal bir olgu olarak ele alır. Bu nedenle kolektif yapılar, inşa edilmiş, kurgulanmış, yeniden üretilmiş varlıklardır. Dolayısıyla milliyetçiliğin önceliği söz konusudur. İnşacı perspektifte kolektivite, sosyal karakterli olarak ele alınır. Kolektif yapılar, inşa edilmiş, kurgulanmış, yeniden üretilmiş varlıklardır. Thomas, Berger, Goffman ve Becker gibi araştırmacılar kimliği inşacı açıdan ele alırlar (Cerulo, 1997: 387). İnşacı perspektifte, kimliğin sabit ve tamamlanmış olduğu düşüncesine sıcak bakılmazken, bireysel ve kolektif biçimlerde üretilen kimliğin, daha çok zihinsel süreçlerle ilgili olduğu kabul görmektedir. Bir toplumsal kategori ele alındığında, akla gelen ilk imgeler o kategori için belirlenen özelliklerin diğer kategorilerden farklı olarak öne çıkan bileşenlerini yansıtmaktadır. Bu yönüyle bir birimin kimliği, kastedilen biçimde sınırların çizilmesine imkân sağlamaktadır. Algılamalar, her kategori için aynı şekilde gerçekleşirken, sürece “tasavvur”, “inşa” ve “icat” eşlik etmektedir.

Uzlaşmacı yaklaşım ise ilkçi ve inşacı geleneğin ortasında bir noktada konumlanmıştır. Uzlaşmacılara göre milletin ilk çağlardan bu yana genetik olarak tanımlanabilecek özellikleri vardır. Ancak bu özellikler devletleşme sürecindeki modern-milliyetçi bağlamlar tarafından yeniden tanımlanmıştır (Özkırımlı, 2009). Uzlaşmacı yaklaşıma göre kimliğin doğuştan gelen ve edinilen olmak üzere iki şekilde oluştuğunu varsayılmaktadır (Smith, 2002). Örneğin cinsiyet, din, aile gibi özellikler doğuştan gelen kimliklerken, içinde bulunulan toplumsal yapı ve siyasi süreçlerle gelişen kimlikler sonradan edinilmektedir. Buna karşın, inşacılar kolektif kimliğin inşasında etnisite dâhil olmak üzere, zamanlılık, ırk, dil, din, kültür,

milliyetçilik ve kitle iletişim araçları gibi birçok ögeyi birlikte ele alınmaktadır. Tarihsel, kültürel ve etnik temele dayalı ortaklık duygusu ile kolektif belleğin ortaya çıkardığı birliktelik hedefi, kimliğin kolektif düzeyde inşasına yön vermektedir. Bu anlamda kimlik hiçbir zaman sabit ve tamamlanmış değildir. İnşacı geleneğin önemli isimlerinden Anderson ve Hobsbawm ve Gellner'e göre, bireysel ve kolektif biçimlerde üretilen kimlik, daha çok zihinsel süreçlerle ilgilidir. Yani bir birimin kimliği, kategoriler oluşturarak sınırlar çizer. Toplumsal algılamalar, her kategori için aynı şekilde gerçekleşirken, sürece "tasavvur", "inşa" ve "icat" eşlik eder. Bu haliyle kimlik bir inşa ve temsil biçimidir.

Uzlaşmacı yaklaşımın önde gelen isimlerinden kabul edilen Armstrong ve Smith, sosyal inşacı kuramlara eleştirel yaklaşır fakat bütünüyle reddetmez. Smith, ilkçi ya da inşacı yaklaşımları indirgemeci olarak görür. Smith'e göre etnikliğin özsel ve modern kaynakları vardır. Çeşitli kültürlerin birbiriyle olan çatışması, insan topluluğunun kolektif kimliğiyle ilintilidir. Kolektif kimlikte ulusal benliğin belirleyicileri, dil, din, soy, gelenek ve topraktır (Smith, 2009: 261). Bu yaklaşım doğrultusunda kolektif kimliğin özellikleri şu şekilde sıralanabilir. "(a) Kolektif kimlik grup üyeleri tarafından subjektif olarak algılanır ve yaşanır. (b) Kolektif kimlik, diğerine karşıtlık içinde, bir karşıtlık ve diğerlerinden farklı olarak tanımlanır. (c) Kolektif kimlik gruba aidiyet bilincinden kaynaklanır. (d) Kolektif kimlik çeşitli temsillerin bir sistemi içinde kavranır. (e) Bu tutumlar tutarlı bir fikirler sistemi ve ideolojik bir söylemle ifade edilir" (Bilgin, 1999: 61).

Kimlik, toplumsal hareketliliğin bir parçası ve sonucu olarak şekillenen bir olgudur. Bu haliyle kimlik, Chambers'in aktardığı gibi aslında dile getirilemeyen nesnel dünyadan farklı olarak toplumsal hikâyelerin tarihsel ve kültürel anlatılarla bulunduğu noktada biçimlenmektedir. Yani nesnel dünya ile ilişkisi açısından ele alındığında, toplumlar tarafından inşa edilen aidiyet duygusu, yer edinme kaygısı, bireysel hikâyelerin oluşturulma serüvenleri ve bilinç dışı güdü ve arzuların tamamında bu hedefi ve sonu olmayan biçimlenme süreçleri etkilidir. Dolayısıyla kimliğin zaman ve mekânla ilişkisi sürekli, dolaysız ve değişkendir. Chambers "kimliğin inşa yolculuğunun süregiden, açık uçlu ve tamamlanmamış bir serüven" olduğuna dikkat çekerek, inşa ve icat vurgusu üzerinde durur. Tıpkı cemaatler gibi

insanların kendiliği duygusu da yorumdan ibarettir ve hayalidir. Anlatıların hikâye olduğu söylene de, hikâyelerin karakteri bütünlüklü, kurgusal metinler olması sebebiyle de anlamlıdır. İnsanlar bu hikâyelerde oluşturdukları kimliklerini tam ve eksiksiz olarak görürler. Hayal edilenler mükemmel olana işaret etse bile aslında hikâyenin bir parçasıdır. Chambers, kurgusal ve hayali kimliğe dönük düşüncelerini şu sözlerle daha keskin biçimde ifade etmektedir:

Gerçek ile kurgunun, tarih ile anlatının, rasyonel kapanma ile bilinçdışı açılmanın genellikle ayrı dünyaları arasındaki bu birbirine geçişte, metafor, bunu kesintiye uğratmak, bozmak ve karmaşıklaştırmak için ardıl çizgisellik ve rasyonel açıklama içinde kayıp gider. Analitik ile şiirsel birbirine bulaşır, gerçeklik ile fantastik olan karışır. Çizgisellik, rasyonel açıklama ve “Ben”in görünür kapanması, başka bir hikâyenin araya girmesi ve kesintiye uğratılmasıyla saptırılır. Karışıklığa sürüklenir ve yerinden edilir (2005: 42-43).

Bireysel ve siyasal kimliğin inşasında toplumsallık olgusu temel belirleyicidir. Bu anlamda toplumsal değişimler, kimliklerin şekillenmesi sürecinin önemli bir parçası kabul edilmektedir. Geleneksel siyasi örgütlenmelerin modernleşme olgusuyla birlikte değişim sürecine girmesi, kimliğin üretimi ve toplumsal temsil sorunu da farklılaşmaktadır. Bunun nedeni geleneksel toplumlarda kamusal, siyasi ve özel alanların iç içe olmasıdır. Geleneksel toplumların modernleşmesi sürecinde yaşanan kırılmalar, aynı zamanda kimliklerin yeniden tanımlanması ve meşruiyet zeminin değişmesine yol açar. Böylece geleneksel anlayışı ortadan kaldıran yeni paradigma geliştirilerek, üretilen kodlarına göre yeni bir kimliklenme süreci başlar (Ayhan, 2007: 260). Kimliğin kolektif boyutu, tanımlamanın yanında aidiyet duygusuna bağlı olarak gelişir. Böylece kolektif kimliğin inşası, aidiyet olgusunu geliştiren soyut ve somut öğelerle birlikte yükselir.

1.2. KİMLİKTE İNŞA KATEGORİLERİ

Anderson (2011) ve Hobsbawm (2010) gibi yazarlara göre millet inşa edilmiş hayali yapılardır. Anderson’da milleti hayali yapan şey, en küçük milletlerin bile bütünüyle birbirini tanımamasına ve bilgi sahibi olunmamasına rağmen, milletlere ait özelliklerin zihinlerde yaşamaya devam etmesidir (2011: 21-22). Milletlerin tarihsel olarak belleğinde yer eden birikimler ve unutulmaların tamamı aslında millet olmanın

hayali niteliğine işaret etmektedir. Millet/ulus hayal edilmektedir çünkü milyarı aşan topluluklarda bile başka topluluklarda yaşayan insanlarla sınırlar bulunmaktadır. Yani milletler bir gün herkesin dinsel olarak aynı çatı altında birleşeceğini iddia ve hayal etmelerine rağmen, farklı ırkların kendi milletlerine katılacağını düşünmezler. Aynı biçimde milleti hayali kılan diğer iki sebep cemaat ve egemen olarak görülmeleridir. Her türlü eşitsizliğe ve sömürüye rağmen, millet daima derin ve yatay bir yoldaşlık biçiminde tasarlanır. Hobsbawm'a göre ise, milletlerin tarih kadar eski olmadığı anlaşılmıştır. Kavramın taşıdığı anlamın bile 18. yüzyıldan öteye gitmediği görülmektedir (2010: 17). Yani, milleti tanımlarken sabit ve değişmezlik fikri ekseninde değil, modern çağın kavramları ve toplumsal olgulardaki değişim açısından yaklaşılmalıdır.

Kimlik üzerine yapılan akademik ve siyasi tartışmalar özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve komünizmin çöktüğü 1990'lar, tıpkı yüzyıl boyunca olduğu gibi etnik kimlik temelli tartışmalara sahne olmuştur. Yani bir yönüyle 20. yüzyılın mirası yeni dünya düzeniyle birlikte 21. yüzyıla devretmiş; kimlik çatışmaları, özellikle Avrupa'nın tek biçimlilik düşüncesine karşı değer kazanmıştır (Bilgin, 2007: 18). Kimlik ya da kolektif kimliğe dönük tartışmaların yoğunlaştığı dönemin kültür, milliyet, tarih ve sosyal pratiklerden bağımsız düşünülemeyeceği bir gerçektir. Örneğin ilkçiler ile inşacılar arasında denge kurma çabasındaki Smith aile, ülke, etnik, sınıfsal ve cinsel kimliklerin toplumsal yapılara karşılık geldiğini ifade ederken, bütün toplumsal kategorileri kimlik kavramı altında ele almanın gerekliliği üzerinde durur (2010: 17-18). Bireysel kimliğin belirleyicilerinden cinsiyet kategorisi, teritoryal sınırlamalarla ülke/toprak kategorisi ve sosyo-ekonomik/toplumsal sınıf kategorisi kolektif kimliğin öğeleri olarak görülür. Smith'te kimlik, toplum karakterini oluşturan maddi ve manevi değerlerin bileşimi olmakla birlikte, bireysel-kolektif çizgisi bütün kategorileri içine alır şekilde tasarlanmaktadır. Marksist karakterli bir kavram olarak sınıf fikri, kolektif kimlikle özdeş biçimde ele alınır. Toplumsal sınıflar aracılığıyla çizilen sınırların, kolektif düzeyde toplum özelliklerini yansıtıcı, tanımlayıcı ve belirleyici niteliği vardır. Sınıf kimliğinin istikrarlı bir toplum fikrine olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Sınıf, verili bir toplumsal ilişkiye işaret eder. Yani

sınıf farklılıkları, bir yerde kimlik farklılıklarının keskinleşmesine hizmet eden bir yapının belirleyicisidir. Bu nedenle sınıf kimliği belli bir toprak parçası üzerindeki halkın tamamını kapsayan bir özelliğe sahip değildir. Şayet tüm halkı kapsayacak bir kolektif kimlikten bahsediliyorsa, sınıf ve ekonomik çıkara dayalı kimlikten bütünüyle farklı bir yapıya gereksinim duyulur. Böylelikle ortaya çıkan yeni kimlik, sınıf kimliğini de hedef alarak sarsabilir; hatta bölebilir (2010: 20).

Kimlik, insanlık tarihi boyunca var olagelmıştır. Kolektif kimliği oluşturan, insanların zihinsel süreçleri ve ürettikleri fikirlerdir. Bunlar büyük ölçüde “aydın” tarafından oluşturulan siyasi kimliklerdir. Karpaz (2011: 51) bu durumu Türkiye örneğinde kavramların karşıladıkları anlamlar özelinde açıklamaktadır. Örneğin “havas” ve “avam” kavramları idare etme kabiliyeti olan sosyal grupla, onun idaresinde hareket eden “güruh”, “madun” “ne istediğini bilmeyen” vb. isimlerle tanınan kimseleri ifade eder. Aydın kavramı ise entelektüel teriminin kullanımının yaygınlaştığı Osmanlı’dan millî devlete geçiş dönemine rastlamaktadır. Millî devletin Türkiye’de oluşum süreci 19. yüzyılın ilk yarısına kadar götürülebilir. Yani bu dönem yeni tip millet tanımının yaygınlaştığı İslahat sonrası döneme karşılık gelmektedir. Entelektüeller -aydınlar- Osmanlı’dan Türkiye’ye geçiş sürecinde yeni tip millet tanımının oluşturulmasında ve siyasi kimliğin ön plana çıkarılmasında önemli rol oynamıştır. Bu nedenle aydın ve kolektif kimlik süreçleri arasında dolaysız bir ilişkiden söz edilebilir. Türkiye özelinde görülen aydın-toplum etkileşiminin farklı ülkelerde ve aynı doğrultuda görülmesi elbette beklenemez.

Morley ve Robins, Saussure’ün dilbilimi incelemelerini temel alarak dikkatleri, kültürel ya da ulusal kimliklerin ancak birbirleriyle ve birbirlerine rağmen nasıl oluştuğunun incelenmesi gerekliliğine çekmektedir (2011: 74). Yani bir toplumsal kültürü tanımlayarak diğer kültürlerle olan ilişkisinin analiz edilmesi uygun değildir. Örneğin, Avrupa kültürünü oluşturan temel, diğer kültürlerle olan negatif ve pozitif yöndeki ilişkisidir. Bu açıdan kolektif kimlik, seçmeci süreçlere bağlıdır. Belli bir topluluğun üyeleri, kendilerini ortak geçmişlerinin anılarına göre tanımlar ve bu beklenen bir şeydir. Dolayısıyla toplumlar tarafından geliştirilen, sınırlarının içsel dinamiklerle belirlendiği ve oluşumun sürekli olarak devam ettiği bir kimlik anlayışından söz edilebilir. Bu aynı zamanda kolektif kimliğin tanımlanmasında

ötekinin rolüne işaret etmektedir. Hem bireysel hem de toplumsal açıdan ne olmadığını tanımlı, aslında ne olduğunu ifadesidir. “Biz” ve “onlar” arasındaki ilişki, kolektif kimliğin oluşum sürecinin bir parçasıdır. Örneğin bugünün Avrupası, sömürgeci, emperyalist ve düşmanlık dolu geçmişle ve geçmişine rağmen zengin kültürler ve kimlikler mozaigi olarak algılanmaktadır (2011: 69). Avrupa’nın içinde bulunduğu çelişki, Avrupa kültürleri arasındaki dil, din, etniklik vs. bağlamındaki farklılıkların bu haliyle mi kabul edileceği, yoksa bastırılacağı mı sorunsalıyla yakından ilgilidir.

Kolektif kimlik belirli bir anı tarif etmez; daha çok sürecin kendisine gönderme yapar. Bu anlamda belirli bir grubun kimliğinden söz edilirken, esasen diğer gruplarla olan ilişkisi ve zamanla ortaya çıkan değişime gönderme yapılmaktadır. Kolektif kimliklerin zaman ve mekândan bağımsız, kendi başına ya da kendiliğinden oluştuğu söylenemez (Bilgin, 2007: 14). Yani hem bireysel düzeyde hem de kolektif düzeyde kimliğin oluşum sürecinin birden fazla belirleyeni vardır. Toplumsallık ya da toplumsal ilişkiler, kolektif kimliğin etkileşimli ve bazen de koşut biçimde oluşumuna zemin hazırlarken; ideolojik söylemin belirlediği sınırlar, bireyin kimliğini tanıma, anlamlandırma ve benimseme süreçlerine eşlik eder. Özellikle kolektif siyasi kimliklerin inşası, ideolojik düzeyde üretilen söylemin içerisinde gelişir. Söylem, temelde dil pratiğidir. Bu dil pratiği bünyesinde; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan şekli, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen süreçleri barındırmaktadır. Bu nedenle söylem tüm bu parçaların içinde eridiği belirsizlik alanıdır. Bu belirsizlikte ikamet eden varoluş tarzları, dil ve insandır (Sözen, 1999: 20-21). Üretilen söylemin dil aracılığıyla sınırlarının çizilmesi, toplumsal kimliklerin sınırlarının çizilmesi anlamına gelir. Kimlik, zamansal ve mekânsal süreçlerle varlığını belirginleştirirken, söylem alanı içerisinde inşa edilir.

1.2.1. Irk ve Etniklik/Etnisite

Kolektif kimliğin oluşum sürecinde etniklik, aidiyet ilkesinin başat kavramları arasında yer almaktadır. Etnik terimi, “birtakım kültürel nitelikler bakımından ortak bir insan topluluğunu, özellikle bir dil ve kültür komünitesini ifade etmekte ve daha

ziyade anatomik niteliklere gönderen ırk teriminden farklılaşma” (Bilgin, 1999: 63) özelliği göstermektedir. Etniklik, etnik kökene, yani ilksel/asli kökene ait olana işaret etmektedir. Etniklik, insani varlığın temel verilerinden biri olarak alındığında, zamana göre değişmez niteliktedir. Hâlbuki durumsal yaklaşım etnikliği, kararsız tutum, algı ve durumlara göre değişebilen, araçsal bir kullanım olarak görür (Smith, 2010: 40-41). Etniklik yalnızca fiziksel özellikler ve genetik miras biçimlerinde ele alındığında, değişmez olarak görülebilir. Ancak şurası kesin ki, etnikliğin işaret ettiği özellikler yalnızca kan bağına dayalı fiziksel unsurlar değildir ve aynı zamanda kültürel miras ve tarihsel süreklilik de dikkate alınmalıdır. Etnikliğin ırk ve ulus kavramlarından farklı olduğu, dolayısıyla ırkın gönderme yaptığı genetik süreklilik ile etnikliğin dayandığı kültürel kavramların birbirinden ayrı ele alınmalarını gerektirmektedir (Wallerstein, 2007: 98).

Doğan etnisiteyi, bir toplumdaki diğer insanlardan ayıran kültürel uygulamalar olarak tanımlamaktadır (2009: 483). Etnik grup üyeleri, kendilerini diğer etnik grup üyelerinden farklı görürler. Bu farklılığın temelinde din, dil, tarih farklılıkları başta olmak üzere; giyim, beslenme alışkanlıkları vardır. Yani toplum içerisindeki farklı etnik grupları birbirinden ayıran özellikler, etnik kimliğin belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de dil farklılık unsuruyken, din ortak inanç sistemidir. Kuzey İrlanda’da ise dil ortak kültürel varlık olarak görülmekte, Protestan-Katolik ayrımı dini farklılığa işaret etmektedir. Benzer şekilde Irak ve Suriye gibi ülkelerde mezhep birliğinin kültürel özdeşliğe karşılık geldiği bilinmektedir. O halde kültürel benzerliklerin etnik özdeşliği oluşturduğu, böylece kültürel birlikteliği sağlayan farklı alt kültürel unsurların toplumdan topluma farklılık göstereceği söylenebilir. Bu noktadan hareketle, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD), Güney Afrika’da, İngiltere’de ve Sırbistan’da etnikliğin hangi boyutlarıyla ele alındığı daha iyi anlaşılabilir ve bu şekilde örnekler çoğaltılabilir.

Antropologlar, tüm insanlığın tek bir biyolojik ailenin -insan türü-üyesi olduğu düşüncesindedir (Güvenç, 2010: 43). İnsanlar arasındaki biçimsel farklılıklar, esasen görülen ve görülmeyen benzerliklerden küçüktür. Bu nedenle bütün insanların tek bir biyolojik tür olduğuna inanılmaktadır. “Biyolojik tür, çiftleşerek üreyebilen ya da bu niteliğe sahip olan bireyler ya da birlikler topluluğudur (2010: 43).” Dünya

üzerindeki insanların büyük bölümü fiziksel bakımdan farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılıklar ülke, bölge ve hatta aynı aile içerisindeki bireylerde bile görülebilmektedir. İnsanlar arasındaki farklılıkların, ülkeden ülkeye ayırt edilebilecek nitelikte olmadığı düşünüldüğünde, eşit ya da bir örnek dağılımının da olmadığı görülür. İşte ırk, bu farklılıklar tarafından oluşturulan yığılmalara ve yoğunlaşmalara verilen isimdir (2010: 44). Irk, insanı fiziksel özellikleriyle ele alan, gruplandıran, ayırtıran, farklılıkları ön plana çıkaran bir ayırma biçimidir. Irk bir yönüyle kategorilere ayrılan fiziksel özelliklerin insan zihninde genellenmesine imkân tanır. Dolayısıyla ırk üzerine yapılan araştırma ve tartışmalarda kültür antropologlarının bir kısmının bu ayırma karşı geldiği ve “ırk” iddialarını reddettikleri bilinmektedir.

Wallerstein’a göre (2007) ırkın -ve tabi ki ırkçılığın- yükselişi, kapitalist üretim süreçlerinde aranmalıdır. Esas itibarıyla fiziksel farklılıklar, genetik özellikler nedeniyle ortaya çıkmakla birlikte, bu farklılıkların “ırk” kategorisinde değerlendirilmesi yanlıştır. Kategorileendirme sayısı ve biçimleri ile sınıflandırma olgusu bütünüyle toplumsal karakterli bir adımdır. Bu açıdan kutuplaşmanın arttığı dönemlerde kategorilerin azalması tesadüfi değildir. Yani aslında ırksal farklılıkların yol açtığına inanılan küresel karmaşanın temelinde, toplumsal zihinlerde karşılık bulan kategorilere ayırma güdüsü vardır. Wallerstein burada genetik özellikleri temelde belirleyici olarak ele almakla birlikte, toplumsal kategori oluşturmada daha az etkili olduğu görüşündedir. Balibar da benzer biçimde, bireylerin tutum ve yeteneklerinin ırksal özelliklerde değil, tarihsel kültürlere ait olmakla açıklanabileceği düşüncesindedir (2007: 32).

Etnikliğin ya da ırkın tanımında, gruplar arasında bariz, fiziksel farklılık ön plana çıkar. Edles’e göre, grup içi farklılıklar grup dışı farklılıklardan daha büyüktür. Bu nedenle ırk ya da etnisitenin bilimsel tanımlanması mümkün değildir. Biyologlar, genetikçiler, fiziksel antropologlar ve fizyologlar ırkların mevcut olmadığı fikrinde birleşmektedir (2006: 136). Irk ve etnisitenin kullanım alanları arasında farklılıklar vardır. Irk kavramının belirsizliği ve çağrıştırdığı diğer anlamlar -ırkçılık-, araştırmacıların biyolojik kavramlardan ziyade etnisite ya da etniklik üzerine odaklanmalarını sağlamıştır (Karakaş, 2007: 41). Etnisite, fiziksel tip ve adetsel

özellikleri nedeniyle ortak soylarına olan subjektif inançtan hoşlanan grup olarak adlandırılmaktadır. (Weber'den aktaran Edles, 2006: 137). Etnisite kullanımının genetik özelliklerin dışında kalan diğer özelliklere karşılık olarak tercih edilmesinin, 20. yüzyılın başlarında acı biçimde tecrübe edilen nasyonalist¹ akımlarla ve bunun sonucunda ortaya çıkan kısımlarla doğrudan ilgisi olduğu bilinmektedir.

Biyolojik ırk kavramı ile sosyolojik karşılığı bulunan kültür ve sosyal-psikolojinin ayırt edilmesindeki en önemli engel, ilk antropologların çözümlerinde gizlidir. Toplumların gelişiminin salt ırksal farklılıklara bağlı olduğu görüşü, iyi niyetli olsa bile sorunludur. Bu nedenle ırkçı düşünceye karşı kültürel süreçlerin varlığı ve toplumlara olan katkısı üzerinde durmak gerekmektedir. Levi-Strauss *İrk, Tarih ve Kültür* adlı eserinde, (2010) genetik ve fiziksel indirgemeci çözümlerinin yanılığına dikkat çektikten sonra, kültürel gelişimin unsurlarını sıralar. Toplumsal gelişimde sosyolojik süreçler dışında, tarih ve coğrafyanın da etkisi vardır. Ancak unutmamak gerekir ki, dünya üzerinde kültürlerin yoğunluğu ırksal benzerliklerden çok daha fazladır. Örneğin ırkdaşlık ya da ırk yakınlığının oluşturduğu kültürel zemin, bazen çok daha farklı ve bağlantısız kültürler arasında benzerlik oluşturabilir. Bu nedenle genetik kodlarla tanımlanan ırk eleştirileri yapılırken, kültürel çeşitliliğin de aynı ölçüde zararlı olup olmayacağı sorgulanmalıdır. Çünkü kültürlerin yalnızca komşu kültürlerle ilişkisi değil, kendi içerisindeki ayınların neden olduğu farklılıklar da çeşitliliğin bir parçasıdır. Böylece, kültürün ayrıştırıcılığı ya da birleştiriciliği üzerinde düşünmenin, kültür içi ve kültürlerarası geçişte oluşan sosyolojik duruma etkisi göz önüne alınabilir.

Etnisite kavramı Gellner'de, (2012: 60-62) milliyet kavramıyla özdeş olarak kullanılır. Bu iki kavram çoğunlukla gündelik pratikler aracılığıyla örtüşen kültürel özelliklere dayalı olarak gelişir. Yani ortak geçmiş ve ırksal benzerlik, (etonomi) etnisiteyi tanımlayan kavramlardır. Etnisite birbiriyle çakışan ve etkileşim sağlayan kültürel farklılıklar olarak değerlendirilmektedir. Klasik ve modern endüstrileşme teorileri, iş koşulları nedeniyle kültürel farklılıkların yaşatıldığı görüşündedir. Yani etnisiteye varlık alanı sağlayan farklılık olgusunu ortadan kaldıracak olan endüstriyel

¹ Nasyonal Sosyalizm'in ideolojisi için bkz; Hitler, A. (2005) *Kavgam*, (Çev: T. Tuğcu) Ankara: Gökçe Kitabevi.

toplumsal örgütlenme olacaktır. Özetle Gellner'in bakış açısına göre, etnisiteyi ortadan kaldıracak olan ekonomik gelişimin endüstriye bağlı kolu olacaktır. Şöyle ki, 19. yüzyıl Avrupa'sında hızlanan sanayileşme adımları, 21. yüzyılda yerini post-endüstriyel döneme bırakarak, küreselleşmeyle paralel biçimde zemin kazanan yeni endüstri formu ortaya çıkmıştır. Sermayenin ve denetimin merkezileştiği, kapitalist üretimin tektipleştirdiği küresel ilişkiler ağı, aynı zamanda etnikliğin belirgin çizgilerini de ortadan kaldıracak yapıdadır.

Hobsbawm, (2010) milliyetçilik teorisinde etnik kökenin özellikleri üzerinde durmaktadır. Etnik kökenin, ortak karakteristik özellikler gösteren belli bir topluluğun soyla alakalı durumunu yansıttığı düşüncesi Hobsbawm'da karşılık bulmaz. Yani Hobsbawm, yabancıların dışlanması için "akrabalık" ve "kan"a ihtiyaç duyulması, böylelikle etnik milliyetçilik için genetik özelliklere gönderme yapan etniklik kavramına karşı çıkmaktadır. Etnikliğin biyolojik kodlarla sağlanan özelliklerinin millet kavramının temelini oluşturduğu ve etnik kökenin milliyetçi oluşumlara referans sağladığı düşüncesine şüpheyle yaklaşan Hobsbawm, buna gerekçe olarak kültürün oluşum biçimine işaret etmektedir. Toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak etnik bir grubun esas temeli biyolojik değil kültürelidir. Bu nedenle toplumun taşıdığı kültür özellikleri, tahayyül edilen milletin esaslarını belirlemektedir.

Balibar, (2007: 66) ulusların kökeninde etnikliğin bulunduğu düşüncesine kuşkuyla yaklaşır. Ona göre halk fikrinin gönderme yaptığı anlamlar bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Halklar, ırk gibi soy, kültürel cemaat ve önceden var olan çıkarılara dayalı ortaklık gereğince kurulmuş yapılardır. Bunun anlamı şudur; halk, doğal olarak var olmayan, hayali birlikteliğin ürünüdür. Halklığın üretiminde ırk, milliyet ve etniklik kavramları ön plana çıkmaktadır. Halk teriminin kullanımı, halkın çeşitleri olarak görülen ırk, ulus ve etnik gruptur. Böylece somut ve daha düşük hacimli kategoriler aracılığıyla halklığın inşası mümkün olabilmektedir. Özetle millet/ulus inşasında etniklik kavramı önemli bir rol oynamaktadır. Wallerstein'a göre ise etnik grup, son dönemlerde yaygınlaşan ve aslında azınlık terimine karşılık gelen bir kavramdır. Irk, görünür fiziksel biçime sahip olan genetik bir kategoridir. Öte yandan etniklik, genetik kodlardan çok kuşaktan kuşağa geçen,

devlet sınırlarına bağılı olmayan kültürel kategori olarak tanımlanmaktadır. Halkın oluşumunda genetik ve kültürel boyutta bu iki kavramın etkili olduğu söylenebilir (2007: 96-97). Hobsbawm halkı tanımlarken, genetik ve kültürel kodların dışında “grubun birliğini sürdürme sorumluluğunu üstlenen merkezi bir iktidara bağımlı insanların oluşturduğu kolektif yapı”ya dikkat çeker (2010: 30). O halde ırk gibi genetik özellikler dışında, kültürel süreklilik ve bir arada yaşamının kuralları da kolektif kimliğin oluşturucularıdır. Halklığın inşası için birlikte yaşamının koşullarına göre hareket edilmekte, kültürel mirasın pratik karşılığı olan toplumsal süreçler devreye girmektedir.

Bayart (1999) ise etnikliği tartışmalı biçimde ele alır. Ona göre kültürelcilerin kastettiği anlamda etniklik yoktur. Gelenekler ve kültürel temsillerin etnikliğin bileşenleri olarak ele alınması tartışmalıdır. Dolayısıyla kimi toplumları belirgin biçimde temsil eden tarihsel, dilsel ya da kültürel özelliklerin doğrudan etnikliğe gönderme yaptığını söylemek olası değildir. Etnikliği tartışmalı hale getiren daha derin tarihsel krizlerdir. Bu nedenle Bayart, özellikle Afrika’da sömürge sonrası teritoryal bölünmelerin, siyasal krizlerin görünen sebebi olduğu düşüncesindedir. Örneğin toprağa bağılı bölünmelerin ortaya çıkardığı yeni devlet düzeni, Afrikalılar tarafından kabul edilerek benimsenmiştir. Böylelikle etnikliğin oluşumu Afrikalıların zorlamasız tercih stratejisine dönüşmüştür. Bayart, yaşanan iç savaş ve bölgesel krizlerin her ne olursa olsun Afrika toplumlarını ulus fikrinden geriye düşürmediğini bu düşünsel zemine bağlamaktadır. İthal milliyetçilik, etnik ayrışmalara sebep olarak, batı tarafından kısıktırılan ayrıştırma politikalarının ve dayatmaların Afrika toplumlarında karşılık bulduğu gerçektir. Bu nedenle etnikliğin gelenekseli ve kültürel kapsar biçimde değerlendirilmesi olası değildir.

1.2.2. Dil

Dil, toplumların bireyleri arasındaki iletişimi sağlayan yerleşik dizge olarak ortaya çıkan araçtır (Bayraktar, 2006: 2). İnsanlar iletişim kurarak anlaşılır ancak mesaj kodlarının çözümlenmesi iletişimin yönünü ve şiddetini ortaya koyar. Daha açık bir ifadeyle ses, sembol ve simgeler aracılığıyla salt iletişim sağlanmakla birlikte, etkileşim süreci kurulan ilişkinin bağlamını açığa çıkarır. Bu doğrultuda bir etkinlik

olarak dil 18. yüzyıldan bu yana tartışılmakta; düşünsel ve fiziksel gerçeklik üzerine idealist ve materyalist yaklaşımlar geliştirilmektedir.

Dil, insanlığın dönüşüm sürecinin belirleyicilerindedir. Toplumsal pratiklerin, anlamlandırma ve özne yapıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi için dilin irdelenmesi düşüncesi yapısalcı düşünüşün temel kaygısıdır. Dili, toplumsal bireyin inşa edildiği yer olarak gören bu anlayış, dili aynı zamanda bir kurum ve değerler dizgesi olarak görür (Barthes, 2009: 30). Dil bu nedenle öz itibarıyla bireysel kimliğin oluşum alanının parçasıdır. Dilbilimin kurucusu Saussure'e göre "dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir." (aktaran Rifat, 1983: 10-11) Saussure'de dil ve söz birbirinden ayrılmaktadır. Bilimsel bir etkinlik olarak dilin üzerinde çalışılması gerekliliğinin sebebi toplumsal uzlaşdır. Göstergibilim'in gelişimine öğrencileri tarafından toplanan notlardan oluşan Genel Dilbilim Dersleri isimli çalışmayla öncülük eden Saussure, dilin eşzamanlı incelenmesi gerektiğini ileri sürer. Temel dilsel birim olarak göstergeyi alan Saussure, sesi gösteren, kavramı ise gösterilen olarak adlandırır. Bu kavramlar farklı düşünürler tarafından başka adlandırmalarla ifade edilse de, gösteren ve gösterilene yüklenen anlamlar klasik yapısalcılığın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. İnsanlık tarihini dilsel gelişimin tarihiyle özdeşleştiren kimi yapısalcılar, kimliğin kurgusal olduğu iddiasındadır. Dil iletişim aracı olmaktan öte, bizzat anlamın kurulduğu kültürel bir inşa aracı olarak kabul edilir. Modernlikle birlikte yükselen ulus, ulus edebiyatı, ulus dili ve kimliğinde yaşanan değişimde dışsal unsurlar etkilidir. Toplumlar, tarihlerinin mirasını dil aracılığıyla taşımaktadır. Edinilmiş bilgi insan belleğinden kolayca sökülüp atılamaz. Bu açıdan, kimliği oluşturan unsurlar; dil, kültür, tarih ve geleneğin de yok edilmesi mümkün değildir (Chambers, 2005: 40).

Yapısalcı dilbilim çalışmalarını antropolojik çerçevede sürdüren Claude Levi-Strauss ve Roland Barthes, dil ve ideoloji arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşır. Totemizm ve mitler üzerine çalışan Strauss'un temel iddiası, mitlerin ve genel olarak kültürel olguların toplumun kendini simgesel düzeyde anlatma tarzı olduğu ve bu anlatımın bilinçdışının genel yasalarına göre gerçekleştiğidir. Yani insan edimleri simgesel gösterge sistemleri olarak ele alınabilir (Sancar, 2008: 93). 1940'lı yılların sonlarında yayınladığı *The Elementary Structures of Kinship* eseriyle yapısalcı

harekete ivme kazandıran Strauss, çok geniş bir alandaki etnografik malzemeleri toplayarak, yüzlerce kültürün oluşturduğu benzeşimsiz kaotik yapının aslında derinlerde bir yerde düzeni ifade ettiğini ileri sürmektedir (Smith, 2007: 143). Strauss, toplum üyelerinin bilgi sistemleri ölçeğinde mübadele edilen anlamları inceler. Yani ilkel ve bilimseli birbirinden ayıran Strauss'a göre, bilimsel bilgi daha iyi değil, farklı bir bilgi türüdür. İkel bilgi doğanın bütününe anlamaya çalışır, tecrübeyi belirleyen bütün üzerinde durur (Sözen, 1999: 45). Mit kavramına yeni bir anlam kazandıran Strauss, mitin aslında dil olduğunu ileri sürer. Strauss'un incelemeleri, mitolojik metinler üzerinedir ve bu metinlerdeki gizli anlamların irdelenmesi ile modern bilimlerdeki düşünce mantığının incelikleri ile benzeşik sonuçlar elde eder. İkel düşüncesinin bileşenleri üzerine kavramlar geliştiren Strauss'u önemli kılan, kültüre kazandırdığı özerkliğidir. Roland Barthes'ın yapısalcı göstergebilime katkıları ise dil ve ideoloji bağlamında değerlendirilebilir. Barthes'a göre dünya göstergelerin dünyasıdır ve toplumsalı anlamak için göstergelerden oluşan dizgelerin anlamlandırmayı nasıl oluşturduğunu çözümlmek gerekir. Saussure tarafından gerçekleştirilen çözümlmeler, dil ve anlam yapıları için ufuk açıcı bir girişim olmakla birlikte, göstergelerin işleyişine odaklanması nedeniyle anlam konusunu açıklamada yetersizdir. Dolayısıyla Barthes'ın göstergelerin toplumsal süreçlerle yeniden ilişkilendirme çabası, dil ve ideolojiyi değerlendirmede önemli bir ölçüt olarak görülmektedir.

Anlamlar, toplumsal yapılarla iç içe oluşmaktadır. Kültürel ve siyasal pratikler içerisinde toplumsal aktörlerin rollerine göre şekillenen anlamlar, bu süreçlerle olan işlevsellik ilişkisini açıklayabilir. Anlamlandırmanın farklı düzeyleri vardır. Bunlardan ilki düzanlamdır. Düzanlam göstergenin ortak duysal düzeyine gönderme yapar. Yananlam ise göstergenin, kullanıcıların duyguları, heyecanları ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi betimler. Örneğin bir bayrak göstergesinde ses imgesi olan b-a-y-r-a-k ile görsel imge olan kumaş parçası bir araya gelir ve bayrak göstergesini oluşturur. Ancak herhangi bir evin balkonunda asılı duran bayrak imgesi milliyetçi bir tutuma ait bir çağrışım sağlayabilir (Sancar, 2008: 99). Bu göstergeler aracılığıyla söylem şu şekilde işler; dilsel işaret yeni bir gösterene dönüşür ve milliyetçilik ve militarizm gibi ideolojik kavramlar bu

gösterenin gösterilenleri olur. Bu şekilde ortaya ikinci bir işaret çıkar. Bu da ideolojik süreci oluşturur. Barthes'a göre yananlam düzenleme yaslanır. Böylelikle, düzenlam ve yananlam bir bütünlük içinde görünür ve ideolojik olanın görünürlüğünü ortadan kaldırır. İşaret gerçekliğini kurar ve okuyucuya dayatır (İnal, 1996: 55).

Dil ve düşünce arasındaki simgesel işlev salt biyolojik gerekçelerle açıklanamaz. Dil ve toplumsal süreçler arasındaki ilişki, dilin toplumsallığına işaret etmektedir. Yani dil aslında insanın, insana ait unsurların ve toplumsallığın kendisidir. Bu anlamda dil, toplumsal süreçlere yön veren bütün güçlerin etkisi altındadır. Dolayısıyla her dil varlığı, ayrı bir medeniyete işaret etmektedir. Bu açıdan dil belli bir toplum içerisinde, kendine özgü bir medeniyet çerçevesinde şekillenir ve işlevini böyle bir çerçevede gerçekleştirir (Vardar, 2001: 16). Bu yapısalcı bakış, dil ile oluşturulan anlamları, toplumsal süreçlerin meydana getirdiği birikimin bir yansıması olarak değerlendirmektedir. Böylece kültürel birikimlerin oluşturduğu medeniyet yapısı içerisinde dil kritik bir konumda yer alır. Dilsel birikim anlamı, anlam ise kültür ve medeniyet süreçleri içerisinde belirleyici ve düzenleyici bir özellik olarak birikimi ifade eder.

Hobsbawm (2010: 73) dil ve millet kavramlarını birlikte ele alarak, millî dilin olanaksızlığına işaret eder. Yerel düzeyde kullanılan diller ve bu dillerin coğrafi bölgelere göre gösterdiği farklılık, sözlü konuşma temelinde millî karakterde değildir. Ancak belli bir topluluğun diğer topluluklardan ayrılmasını sağlayan yerel düzeyde oluşturulan dilsel bütünlüktür. Bu haliyle dil ögesinin kültürel birliğe işaret ettiği ve böylece popüler ön milliyetçiliğin temellerinin atıldığı söylenebilir. Kimi toplulukların kültürel kimliğini dilde aramalarının nedeni bu karşılıklıdır. Yani daha açık ifadeyle, millî diller yarı yapay kurgular ve bazen de bütünüyle icat edilmiş şeylerdir. Hobsbawm'a göre millî kültürün temeli olan millî dilin oluşum süreci, fiilen konuşulan ve lehçelere ayrılmış olan çeşitli deyişlerden ve deyiş geliştirmeye dönük girişimlerden oluşmaktadır. Belli bir toprağa bağlı alanda konuşulan farklı lehçelere ayrılmış dilin ortak özelliklerinin keşfedilmesi ile geliştirilen ortak kültürel dilin belirleyici ve baskın karakterli yeni formu, milliliğin göstergesi olarak değerlendirilir. Millî dillerin mahremiyeti, onu dirençli kılan özelliğidir. Emperyalist

devletlerin nüfuz etmekte zorlandığı alanların başında dilsel bütünlük gelmektedir. Ekonomileri, kültürleri ve yaşam biçimleri talan edilen toplulukların emperyalist güçlere en keskin savunmayı dil alanında yapması tesadüf değildir. Dil, içerisinde barındırdığı özgünlük ve mahremiyet ile kendi bağlamını korumakta ve direnç noktası oluşturmaktadır.

Dil ile kültür arasında doğrudan ve sürekli bir bağlantı bulunmaktadır. Toplumların birikimleri kültürel yapıyı şekillendirir. Dil de kültürel birikimin aktarılmasını sağlayan bir araç olarak kültürün bir parçası olarak ifade edilebilir. Chambers, (2005: 38) dili yalnızca bir iletişim aracı olarak görmez. Dil, insanın kendiliğinin ve anlamın kurulduğu kültürel bir inşa aracıdır. Modernliği ortaya çıkaran dil üzerindeki yeniden oluşturma çabalarıdır. Yani modernliğe ait ulus, dil ve kimlik temaları tahakkümcü birer inşa süreçleridir. Kültür, medeniyet kavramını da kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. Ancak kimi toplumlarda kültür ve medeniyet kavramları özdeş değildir. Örneğin Alman geleneğinde kültür ve medeniyet kavramları birbirinden ayrılır. Bu bakış açısına göre medeniyet, toplumsal kültürü tehdit eden maddi gelişme sürecidir. Kültürse toplumun manevi üstünlüklerini (sanat vs.) ifade eder. Almanlara göre medeniyet, zamanda ve mekânda ulusal kimlik kavramı ile sınırdış, kültür kavramına karşıt oluşturacak biçimde dışlayıcı ve faydacıdır. Gelenek, görenek, yaşam tarzı gibi kültürel unsurlar, teknoloji aracılığıyla oluşturulan maddi unsurlardan ayrılır. Bu ayrım tam olarak kültür ve kimlik kavramlarının kesiştiği noktaya işaret eder (Bozkurt, 2011: 91; Craith, 2003: 4). Kültür ve kimlik ilişkisini daha net ortaya koyabilmek için, kültür kavramının ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

1.2.3. Tarih

Kimlik inşası, kavramın doğal vurgusu gereği belirli bir süreci işaret etmektedir. Bu haliyle kimliğin zamandan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Tarih, her toplumsal kategoride olduğu gibi, kimliğin inşası sürecinde de geçmiş ve geleceği birbirine bağlayarak birliği tesis eder. Birlik, zaman, mekân ve toplumsal kategoriler arasındaki ilişkiyi kuran, bağlantıyı ve düzenliliği sürekli kılan anlamında

ele alınmaktadır. Bu nedenle, kastedilen anlamda birliğin sağlanamadığı ortamda, toplumsal belleğin kopuk, eksik ve dolayısıyla kimliksiz kalması kaçınılmazdır.

Bellek, geçmişin aynası olarak ele alınmaktadır. Toplumsal belleğin devreye girdiği zamanlar esasen, yaşanan zamanın gerçeklerini ve olaylarını yeni bir değerlendirmeye uğrattığı dönemlerdir. İnsan yaşadığı ana kazandırdığı kimlikle geçmişe yönelir. Bu nedenle insan yaşadığı anın durumuna göre geçmişini yeniden inşa eder. Bu haliyle geçmiş, yaşanan zamanın kimlik kazandırılmış halidir. Kolektif kimlik, geçmişi olmadığı haliyle bile yeniden inşa etmekte ve bugünkü kimliği geçmişin tahayyülü üzerine kurmaktadır (Öztürk, 2007: 17).

Toplumsal bellek kültürde saklıdır. Bugünkü bireysel ya da kolektif uygulamaların tamamı geçmişin belleğe yüklediği kültürel birikimden ibarettir. Dolayısıyla kimliğin zamansal boyutu doğal olarak kültürün ve kimliğin uygulama alanlarını kavramayı zorunlu kılmaktadır. Schlesinger, (1994: 292) ulusal kimliğin geliştirilmesi için zamansal süreçlere ihtiyaç duyulduğuna dikkat çeker. Ulusal kolektif bir kimliğin geçmişiyle bugünü arasındaki ilişki, gelenekler ile toplumsal belleğin sürekli biçimde yeniden inşası olarak değerlendirilmelidir. Zamansallık, geçmiş ile bugün arasındaki özdeşlik zincirinin sürekli işlendiği kültürel kurumların ve pratiklerin rolüne dikkat çeker. Ulusal kimliğin aktif inşacıları olarak kültürel üreticilerin rolüne işaret eden yine zamansal boyuttur.

Gauchet de kimliğin tarihsiz ve geçmişi olmayan bir kavram olarak ele alınmasının yanlışlığına işaret ederek, onu, tarihsel bir bağlama oturtur. Gauchet aynı zamanda kimliğin tarihsel-sosyal bağlamdan kopuk, antropolojik bir geçerliğinin bulunmadığına dikkat çeker (aktaran Bilgin, 2007: 45). Antropolojik perspektifin aksine modernist bakış yalnızca kolektif yapıları değil, bireyi de tarihsel bir inşa olarak görme eğilimindedir.

Renan, kimliğin tarihselliğine ilişkin yaklaşımları adeta tersine çeviren ve radikal bir bakış açısı getirmiştir. Ünlü makalesi *What is a Nation*'da (1990) milletin tanımlanmasında kullanılan dil, din, ırk gibi nesnel öğelerin milleti tanımlamada yetersiz olduğunu ileri süren Renan, milletlerin ezeli ve ebedi olmadığını savunur.

Tarihsel kahramanlıklar ve zaferlerin millet olmanın koşullarından olduğunu kabul eden Fransız yazara göre, geçmişin kötü anılarının da aynı ölçüde unutulması gerekir. Yani milli bilinç “Toplu unutuşlar” ile gerçekleştirilebilir. Renan’ın öznel millet tanımında “tarihsel seçicilik” söz konusudur. Milli ruhun canlı tutulması için her an öznel tercihler ve seçimler devreye girer. Tarihsel anlatıların niteliği temel belirleyicilerdendir.

1.2.4. Öteki/Ötekilik

Bireysel ya da kolektif kimliğin inşasında “diğer” ya da “öteki” kategorilerine ihtiyaç vardır. İnsanlar diğerleriyle olan ilişkilerinde, bir yandan onlar gibi olmak, onlar gibi yaşamak ve aşağı kalmamak arzusundayken, diğer taraftan onlardan farklılaşmak, daha ileride ve daha üstte olma arzusundadır. İnsanın kendini diğerleri ile kıyaslaması yani sosyal karşılaştırma, evrensel bir insani özellik olarak görülmektedir (Bilgin, 2007: 110). Fiziksel, genetik, kültürel ya da toprağa bağlı olsun, kolektif bütünlüğün ifade edilmesinde, “biz”den olmayan “onlar” kategorisi kullanılır. Yani aslında “onlar” yoksa “biz” olmanın da bir anlamı yoktur. Ya da benzer şekilde sınır çizgilerinin anlamı “biz”den olmayanlarla araya mesafe konulmasıdır. Bu şekilde coğrafi özellikler gözetilmeksizin bölünen topraklar, ötekiyle araya konulan mesafenin somut karşılığıdır.

Schlesinger, (1994: 291) “biz”e karşı “öteki”nin tanımlanmasında, ulusal kültür kavramının etkili olduğunu savunur. Ona göre ulusal kültür, kültürel mekân kavramıyla özdeştir. Yani ulusal kültür, ülke sınırlarını kapsayacak biçimde ele alındığında, verili bir ulus devletinin toprakları tarafından kısıtlanmaktadır. Sınıflandırma sisteminin ambarı olarak görülen ulusal kültür, ulusun sınırları ötesinde yer alanlar olarak anlaşılan “onlar”a karşı “biz”in tanımlanmasını sağlar. Schlesinger daha da ileriye giderek, ulusal kültür ile toplumsal yapı içerisindeki iktidar ve tahakküm ilişkileri içerisinde de ulus içi düzeyde “biz” ve “onlar” ayrımlarının üretilebildiğini öne sürmektedir. Yani ötekileştirme aslında, içsel ve dışsal etkileşimi kapsayıcı bir şekilde toplumsal yaşamın her alanındadır.

Ötekiliği Fransa-Cezayir ilişkileri bağlamında tartışan Ranciere, siyasal ötekilik kavramını ortaya atar. Siyaset, mevcut bir ötekinin davası var olduğu için, yurttaşlığın kendi kendisiyle bir farklılığı var olduğu için vardır. Ötekinin davası savaşta değil siyasette vardır. Fransa ve Cezayir aynı ile öteki veya ulusal ile yabancı olarak tanımlanmaktadır. Fransa sömürgeci zulmün tarafı, Cezayir ise sömürülen ve kendi kimliğinden koparılan halk olarak ötekiliğin ötekisidir. Sömüren ve sömürülen arasındaki savaş en başta toplumsal gerçekliklerin kökünden kopartılıp atıldığı; dil, kültür gibi değerlerin silinip atıldığı bir süreçtir. Bu dönemde sahip olduğu değerlerden kopartılan halk, yeni bir kimlik edinme sürecine girer. Bu noktada özdeşleşme kavramı devreye girer. Özdeşleşme, ötekinin davasının kendilikle ilişkili olma durumudur. Yani Fransız hükümetinin tanımladığı Cezayir’den farklı olarak bu süreçte yaşanan haksızlıklardan hayat bulan bir Cezayir halkı inşa edilmektedir. Üretilen söylemin karşısında, “onun gibi olmayan” bir Cezayir halkı inşası söz konusudur. Fransa’nın öteki tasarımı inşa edilmeye çalışılan halkın reddi söz konusudur. Bu ötekiliğin ilk halidir. İkincisi ise belli bir haksızlık tarafından meydana gelen cemaatin işlenmesidir. Ranciere ötekileştirme sürecinin, Fransızların ve Fransız Cezayir’i halklarının hepsinin birden yaşadığı yurttaşlık çelişkisini beraberinde getirdiğine dikkat çekmektedir (2007: 124-134). Yurttaşlık, her iki tarafın da inşa ettiği kimlik ve öteki algısının hem sebebi hem de sonucudur. Böylece Fransız zulmü, meşruiyetini sağlamak adına ürettiği yurtseverlik fikriyle karşıt bir kimliğin şekillenmesine neden olmaktadır. “Biz”in sınırlarının çizilmesi, “onlar”ı bir araya getiren en önemli tutkal haline gelmektedir.

Hobsbawm’da “biz” ve “onlar” kategorileri ırksal temelde ele alınarak, toplumların fiziksel özelliklerinin ötekileştirici anlamların ortaya çıkmasına neden olduğu düşüncesi öne çıkar (2010: 86-87). Tarihsel olarak milliyetçilik çağından önce ötekileştirici ayrımlar, toplumsal katmanları ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktaydı. Örneğin renk ayrımı toplum içerisinde bile farklı katmanlara farklı konumlar atfetmesine neden olmaktadır. Beyazların, siyahlardan üstün tutulması, bu ayrımın sonucudur. Diğer taraftan bireyin kendi etnik kimliğini oluştururken kullandığı “öteki” kategorisi olumsuz ve genelleme göndermeye sahiptir. Yani siyah, sarı, çekik gözlü, Yahudi gibi ötekileştirilen toplulukların ayırıcı özellikleri

görmezden gelinerek, ortak bir öteki figürü oluşturulmaktadır. Tersinden düşünüldüğünde de sonuç aynıdır; “biz” kategorisinin karşılığı “biz”i bir araya getiren ortak özellikler olduğuna göre, “onlar”a göre “biz” de aynıdır. “Biz” kategorisi, kendine düşman olarak algıladığı “onlar”a karşı kimliğini oluşturma ve belirginleştirme eğilimindedir. Bunu yaparken dil ve etnikliğin gücü kullanılır.

Kimliğin “diğerleri” kategorisiyle birlikte ele alınışı, bireysel ya da kolektif düzeyde kimliğin tanımlanmasını sağlar. Örneğin “diğerleri” tarafından yansıtılan özellikler, kişiyi ya da grubu tanımlar. Diğerlerinin kişiyi nasıl algıladığı, aslında onun ne olduğunu gösterir. Bu sayede kişi ya da grubun, kendini tanımlamak için diğerlerini kullandığı görülür. İkinci olarak, kişi kendini tanımlamak için diğerleriyle kendini kıyaslar. Genelde kişi kendine diğerlerinde olmayan özellikleri layık görürken, kolektif düzeyde karşıtlık (kontrast) oluşturmak için yalnızca kendinde olan özellikler vurgulanır. Örneğin Müslüman ve Türk vurgusu yurt dışına çıkıldığında daha çok kullanılır. Kişi ve grubun kendini diğerlerinden ayırmasının bir diğer yolu, grup aidiyetlerine dikkat çekmektir. Böylelikle kişisel düzeyde değilse bile grup ya da içinde bulunulan kolektif yapının özellikleri üzerinden kişinin kendini tanımlaması ortaya çıkar (Bilgin, 2007: 69). Her üç yolla “biz”den olmayan “öteki”ler ile aradaki mesafe korunmuş olur. Bu da bireysel ve kolektif kimliklerin sınırlarının çizilmesinde etkilidir.

Kişinin kendi kültürünü diğerlerine göre üstün tutması anlayışı olan etnosantrizm, ötekilik ile yakın ilişkili bir kavram olarak sosyal bilimlerin son dönem üzerinde yoğunlukla durduğu konular arasındadır. Bozkurt (2011: 104), etnosantrizmin hemen her insanda bulunduğunu ifade etmektedir. Fanatik gruplar etnosantrik ötekileştirmenin en iyi örneğini teşkil etmektedir. Örneğin Yahudilere göre dünya “seçilmiş ırk” ve “ötekiler” olarak iki gruba ayrılmaktadır. Aynı şekilde Yunanlılar, Yunanlı olmayan dünyanın geri kalanını “barbar” olarak nitelemektedir. Öteki kavramı Avrupa için de derin anlamlar içermektedir. Avrupa kendi tarihsel kimliğini tanımlarken, özellikle sömürge ülkeler “öteki” olarak kabul edilmektedir. Avrupa kültürü içerisinde öteki olanın inşasının tarihi incelendiğinde, Avrupalı olmayan yabancılar, “putperest”, “kâfir” ya da “iblis” olarak nitelenmekteydi.

Ötekini öteki yapan temel özelliği “cahil” ve “boş inanç” sahibi olmasıydı (Atkinson’dan aktaran Morley ve Robins, 2011: 24).

Etnosantrizmi radikal biçimde ele alan Güvenç, bütün toplumların etnosantrik eğilimlere sahip olduğu düşüncesindedir. Toplumlar kendini yüceltme, kendini merkeze koyma eğiliminde oldukları için etnosantrik karakterdedir. Güvenç, etnosantrik özellikleri şu şekilde aktarmaktadır:

Her toplum, ırkların en safına, töre veya kültürün en yükseğine, tarihlerin en şerefisine, dinlerin en iyisine ve tanrıların en güçlüsüne sahip olduğuna inanır. Bu değer yargılarıyla çelişen, çatışan her bulgu bilimsel olsun olmasın – yandaş bulmaz, kuşkuyla karşılanır. Üzerinde yaşanan toprakların üçüncü jeolojik dönemde oluşması; toprak örtüsünün ormandan, toprakaltının petrol yataklarından yoksun oluşu olağan karşılanır da ikinci sınıf bir tarih mirası asla benimsenmez... ..Bir Çin tarihçisi, bundan iki bin yıl kadar önce Kuzeyli Barbarlar hakkında şunları yazıyordu: Barbarlar, sarı saçlı, yeşil gözlü ve koca burunlu çirkin bir ırktır; ataları olan maymunlara benzerler. Herodot, tarihi, olayları kültür farklarıyla izah etmeye çalışırken; Çinli meslektaşı, barbarlığı, biyoloji veya ırk ile açıklıyordu. İşte geçerli bir soruya karşı, güvenilir olmayan bir cevap örneği: Eğilim aynıdır. Kendini üstün göremeyenlerin başkalarını küçük görmesi (2010: 22)!

İnsan, beklenmedik durumlarda kendisiyle özdeşleştiremediğini ahlaki, dini, toplumsal ya da estetik algılamaların dışında ve uzağındaki uygulamaları dışlama eğilimindedir. Kendi yaşam pratiğinin dışında kalan ve kendine benzemeyeni uzakta ve diğer olarak konumlandırma eğilimindeki birey, gösterdiği tepkilerle de kendinden olmayanı öteki olarak konular. Örneğin eski Yunan kültürünün dışında kalan her şey “barbar” olarak nitelenmekteydi. Daha sonra batı medeniyeti de benzer biçimde “barbar” kullanımını toplumsal hayata yaydı (Levi-Strauss, 2010: 26). Yani bu şu demektir; batı medeniyeti ve kültürü içerisinde yer almayan, içerik bakımından zengin olsa bile farklı olan ne varsa; diğer, yaban, barbar ve dolayısıyla “kötü” olarak anılmalıdır. İşte bu anlayış etnosantrik, merkezci ve kendini yüceltirken diğerlerini yerme ve ötekileştirme üzerine kurulmaktadır. Etnosantrik kültür merkezli anlayışta çeşitlilikten ziyade, tanımların tekçi biçimde yapılması vardır. Şayet kültürden söz

ediliyorsa, bu, ancak “bize” ait olan kültürün tanımında karşılığını bulabilir. “Biz”in dışında kalan kültürel öğelerin tümü “yaban”dır, yani ötekidir.

1.3. KÜLTÜR VE KİMLİK

Kültür üzerine araştırmalar, 18. yüzyıldan bu yana süregelmektedir. Antropologlar tarafından kültürün tanımı konusunda farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Kültürle ilgili anlam, içerik, işlev ve özellikleri bakımından yüzlerce tanım yapılmasına karşın, batılıların bakış açılarını ortaya koyan ve medeniyet mirasına işaret eden tanım dışında en çok kabul görenlerden birisi Tylor’a aittir. Tylor kültürü, “bilgilerin, inançların, sanatların, değerlerin, kuralların, örf ve adetlerin, toplumun üyesi olan insan tarafından sonradan kazanılmış bütün kapasite ve alışkanlıkların tümü” olarak tanımlamaktadır (Tylor’dan aktaran Journet, 2009: 16). Tanım yalnızca insanlık birikiminin maddi öğelerine değil, aynı zamanda manevi öğeleri de içine alan kapsamlı bir özelliğe sahiptir. Öte yandan Edles kültürü (2006: 6); (1) Seçkin sanatsal faaliyetler, (2) bir halkın ya da grubun tüm yaşam biçimi ve (3) paylaşılan sistemler ya da şablonlar olarak tanımlamaktadır. İkinci tanım, Tylor’ın işaret ettiği maddi ve manevi birikimle paralellik göstermektedir. Kültürü maddi ve manevi ayrımı yapmaksızın, insana ait olan her şeyle açıklayan tanımlar da mevcuttur. Güvenç’in derlediği tanımlardan birinde toplumlara ait olan “birikimli uygarlık” dikkat çekerken, bir diğer tanımda kültür toplumun kendisi olarak ifade edilmektedir (2010: 94). Duverger ise kültürü, “bir toplumsal bütünü nitelendiren maddi ve düşünsel teknikler, inançlar ve davranış kurallarının tutarlı olduğu kabul edilen bir bütünü” tanımına gönderme yaparak, kültürün maddi ve manevi boyutuna dikkat çekmektedir (2007: 73). Yapılan tanımların birçoğunda antropolojinin odaklandığı ana unsur olan insan faaliyetlerinin bileşkesine odaklanılmaktadır.

Kültür, modern düşüncenin odak noktasındaki kavramlardan biridir. Yaşanan süreç içinde birbirinden farklı eğilim ve yaşantıları hem kaynaştırır hem de bulanıklaştırır. Dolayısıyla kültürün bileşenleri iyi kavranmalı ve çözümlenmeler bu doğrultuda yapılmalıdır. Kültür aslında yeni bir tarihsel adlandırma olmakla birlikte, hayvan ürünlerinin yetiştirilmesi olarak algılanmaktan farklı olarak bugün bütün başka kavramların sınırlı terimlerini zorlamaktadır. Bu nedenle kültürü çözümlerken,

toplum, uygarlık ve ekonomi alanlarının da iyi irdelenmesi gerekir (Williams, 1985: 12-14). Kültür, asıl anlamından uzaklaştıkça zihinsel etkinlik olarak kazandığı yeni forma uygun bir yapıya bürünmüştür. Williams, zihinsel gelişimin sonucu olarak ortaya çıkan kültür kavramsallaştırmalarını 3 tipte incelemektedir. Kültürlü kişi, kültürel ilgiler ve beşeri entelektüel çabalar gibi yeni anlamlandırmalar kültürel düzeylerin yeni biçimleridir. Günümüzde   nc  kullanım yoğun olarak tercih edilmekle birlikte, antropolojik ve geniş sosyolojik kullanımı, ayrı bir halkın ya da başka bir toplumsal grubun bütün bir yaşam biçimini ifade etmektedir (1993: 9-10).

Bazı araştırmacılar tarafından kültürün   yönü  ne çıkarılır. Bunlar; “tanıma, “duygu” ve “yargı”dır. Bu sınıflama kültürün yalnızca siyasal boyutta değil, diğer kavramsallaştırmalar açısından da değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece üç tip kültür elde edilir; bunlar, yöresel kültür, uyrukluk kültürü ve katılımcı kültürdür. Ulusal kimlik yapıları açısından ele alındığında yöresel kültür; köy, klan ve soy (etnikliğe gönderme yapan) tarafından yerel siyasi kültürlerin birbirlerine eklemlenmesiyle oluşan kültür tipidir. Türdeş olmayan toplulukları bir araya getiren birçoğu yeni kurulmuş devlette karşılaşılan durum budur. Buna karşın uyrukluk kültürü ile katılımcı kültür gerçek anlamda ulusal kültür tipinin iki farklı biçimidir. Siyasal sisteme ilişkin bilgi, duygu ve değer yargıları sistemin tümüne yönelir. Uyrukluk kültüründe sistemin  yeleri, onun varlığından haberdar olmalarına rağmen, ona karşı pasif bir yöneliş içerisinde bulunurlar. Bu nedenle uyrukluk kültürü, merkeziyetçi ve otoriter bir yapıda varlığını sürdürür (Duverger, 2007: 89). Etnikliğin  n plana çıktığı toplumsal kültürler otoriterliği, çok alt kültürlü yapılar ise katılımcılığı temel alır. ABD  rneğinde olduğu gibi kültürel özdeşlik, yalnızca etniklik temelinde değil, aynı zamanda demokratik normlarla ilgili olarak varlığını geliştirir.

Journet (2009: 21) kültürün temel özelliklerini dört başlıkta toplamaktadır. Kültür önemli bir bilgi birikiminin sonucudur. Kültür, tüm insanlığı saran dünyaya inanç ve bilgilerin toplamını ve bu bilgilerin dünyayı değiştirme tarzını yansıtılmaktadır. Kültür aynı zamanda inşa edicidir. Evlilik, iktisat, hukuk ve dil gibi sosyal kurumlar kültür tarafından inşa edilmekte, yaşatılmakta ve toplumlar bu birikimi kabullenmektedir. Öte yandan kültür ve dil ilişkisinde karşılıklıliğin

bulunduğu dikkat alınmalıdır. Çünkü kültürel süreçlerin gerçekleşebilmesi için gerekli olan kişiliktir ve kişilerin (bireylerin) birbiriyle anlaşabilmeleri için gerekli olan şey dildir. Bütün bireysel ve toplumsal ilişkiler dil ile sağlanırken, maddesel ve kavramsal karşılığı olan her şey esasen dilde de vardır. Kültürel ve tarihi mirasın aktarılması için dilin rolü kaçınılmazdır (Güvenç, 2010: 107). Kültürün aynı zamanda yaptırımcı özelliği bulunmakta ve içselleştirici özellikleri sebebiyle kabullenme, riayet etme ve saygı duyma güdülerini harekete geçirmekte; kişisel, ahlaki ve sosyal ödül ve biçimleriyle de içiçelik göstermektedir. Kültürün bir diğer özelliği ise hatırlatıcı ve ilham verici olmasıdır. Kültürel unsurlar gündelik yaşamda olaylar karşısında tutum almayı sağlar, aynı zamanda kişisel heyecanların taşıyıcısı konumundadır. Dolayısıyla çeşitli şekillerde açığa vurulan duygular bütünüyle kültürelidir.

Kültürel öğeler olarak adlandırılan norm, değer, yaptırım, rol ve davranış modelleri uzun yıllar içerisinde ve yavaşça gelişmektedir. Bu nedenle kültür toplumların belleği niteliğini taşımaktadır. Yüzyıllar boyu süren dönüşüm ve ilerlemenin özeti sayılabilecek kültürün, tarihsel ve toplumsal hafızanın korunmasını sağladığı söylenebilir (Duverger, 2007: 81). İlerlemenin yasaları üzerine tartışmaların niteliği bir yana, tarihsel ilerlemenin kültürel birikimi arttırdığı, insanlığın sahip olduğu maddi ve manevi üretim araçları sayesinde kültürü meydana getirdiği açıktır. Kültürlerin her toplumda farklılık göstermesi, o toplumun kimlik değerlerini oluşturan soyut yapıların sonucudur. Bu nedenle kültürel özdeşlik, kimlik bütünlüğüne işaret eder. Üretilen kültürel yapı, toplumun kimlik değerlerinin tanımlanmasına imkân sağlar.

İnsanlık, varoluşundan bu yana herkesçe kabul edileceği üzere, büyük bir ilerleme gerçekleştirmektedir. İnsanlığın ilerlemesinin, toplumsal dönüşümlerin ve teknolojiyle aracılanmış gelişmenin yadsınamazlığı bir yana, kültürel süreçlerin tarihsel karakteri sanıldığından daha zordur. Levi-Strauss (2010) ilerlemenin boyutlarını ön kabullerle değil, daha temkinli ve girift biçimde ele alınması gerektiğini söylerken, yeryüzündeki tüm insan topluluklarının kültürel birikimlerinin ve ilerleme yasalarının aynı olmadığına dikkat çeker. İlerlemenin kaçınılmaz, tek yönlü, çizgisel ya da sürekli olduğunu iddia etmek zordur. Ancak gerçek şudur ki,

insanlığın kültürel birikimlerinin altında yatan şey bir ölçüde ihtiyaçlardır. Bu nedenle her kültürel grubun siyasi, ekonomik, dini ve bilimsel ilerleme kaygıları vardır. Öte yandan, kültürlerin sahip olduğu özellikler ve eğilimler homojen değildir. Bu, daha çok tercihler, ihtiyaçların niteliği ve kültürel karakterin toplumu yönlendirdiği doğrultuyla ilgilidir.

Evrimsel düşünüş, toplumsal varoluşun insana özgüllüğü üzerine odaklanır. Bu nedenle kültür, toplumsal varoluşun şartları sonucunda ortaya çıkar. Yani insanı insan yapan yalnızca genetik özellikleri ve doğaya uyum sağlayacak maddi üretimi değildir. İnsan, varoluş çabasını maddi unsurların dışında geliştireceği stratejilerle belirlemek durumundadır. Toplumsal süreçler, insanın araç-gereç üretiminden çeşitli semboller ve işbölümü geliştirmesine imkân tanımaktadır. Kültür, tam olarak bu imkânlar sayesinde oluşmakta ve yalnızca genetik varoluş stratejilerinden farklı bir noktaya taşımaktadır. Dolayısıyla insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerden birisi de kültür oluşturucusu (üreticisi) olmasıdır. Toplumsal bağların kuvvetlenmesinde ve kültürel birlikteliğin oluşmasında uyum etkilidir. Kimliğin temel özelliği ise toplumsal uyumun sağlanmasıdır. Böylece kültür ve kimlik arasındaki bağ kaçınılmaz hale gelmektedir (Aydın, 2009: 18).

Bayart kültürü, toplumlar tarafından “yaratılan” olarak görülür (1999: 63). Kültürün oluşması diyaloga bağlı olmakla birlikte, gelişim göstermesi bölgesel ve uluslararası çevreyle kurulan iletişime -etkileşim- bağlıdır. Siyasi toplulukla kültürel tutarlılık arasında denklik olması gerekir. İşte bu tutarlılığın temelinde kökensel, kalımsal özellikler yatar. Bayart’a göre, kalımsal özelliklerin bir araya getirdiği toplumların, -ulus devlet yapılarının- oluşturduğu kültürel birliğin sebebi budur. Öte yandan kültürel birliğin oluşturduğu toplumsal kimlikler ise sadece yanılısamadan ibarettir. Kültürün kendine haslığı, onun kendi kendisine özdeş olmamasına bağlıdır. Özdeş olmama durumunun sebebi, kültürün kimliksiz olması değil, kendi özdeşliğini saptamasının kendi ile olan farkına bağlı olmasıdır. Yani kendi ile fark yoksa kültürel kimlikten söz edilemez. Kültür olmaksızın kendiyile özdeşlik yoktur. Kimliğin kurucu niteliğindeki “kendi” fikrine farklı olan kendindeki besleyerek mi yoksa içinde bu farkın bir araya toplanmış olarak tutulduğu özdeşlikte kalınarak mı sağlandığı kültürel kimlik siyaseti açısından ele alınabilmektedir (Derrida, 2011: 16).

Antropologlar ise kültürü bir yaşam tarzı olarak görür. Yani kültürün ifade aracı kolektif kimliklerdir (Kuper'den aktaran Craith, 2003: 2). Kültür kavramının antropolojik ve günlük anlamda kullanımı arasında oldukça büyük bir farklılık bulunmaktadır. Çağdaş antropoloji kültürü bir süreç veya faaliyet olarak görür. Ancak sıradan insanlar için kültür, nesnelleştirilmiş bir şey olma eğilimindedir. Yani insanlar için “benim kültürüm” ifadesinin anlamı aslında “benim etnisitem” olarak anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle etnisite, kültürün kimlik olarak çağrılmasıdır. Kültür, medeniyet kavramı ile gerilimli bir ilişkiye sahiptir. Avrupa yerel kültürleri arasında kültür medeniyet ilişkisini ve farklılıklarını görmek mümkündür. İngiliz ve Fransız entelektüellerinin medeniyet algısı egemen sınıf üyeleri ile özdeş durumda olmasına rağmen, Alman örneğinde durum farklıdır. Öz kültüründen yoksun Almanlar, medeniyet adımlarını İngiliz ve Fransızlardan farklı olarak; ruhsal büyüme, bilimsel başarı ve bireysel kimlik vurgusu üzerine kurgulamaktadır. Kültürde tarihsellik vurgusu öne çıkmaktadır; yani kültür sürece ilişkindir. Kimlik ise sınıf, etnik köken, cinsiyet ya da ırk gibi sürecin kilit noktalarına dair kavramlardır. Kültürel kimlikte önceden belirlenmiş kesin temsiller olmamasına rağmen, kültür ve kimlik birbirinden ayrı düşünülemez (2003:4).

Schlesinger'in kültür-kimlik ilişkisine bakışı Craith ile benzerlik göstermektedir. Schlesinger'e göre kültürler ulusal karakterlerin şekillendiricisidir. Yani kültür uluslar üzerinde homojen etkiler üreten aktörlerdir. O halde kültür yapımı tamamlanmış bir ürün, ulus ise istikrarlı bir veridir (1994: 244). Toplulukları birbirinden ayıran bütün özelliklerin tamamına birden kültür denmektedir. Ulusal değerler ve toplumsal pratiklere dair hemen her şeyin kültür kaynaklı ve kültüre bağlı olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, kolektif kimliğin öğeleri bir anlamda kültürel içeriklerle özdeşlik gösterir. Kültür ve kimliğin tamamlayıcı olduğu düşüncesi, toplumsal işleyiş ve değer yargılarıyla daha kolay açıklanabilir. Duverger kültürel değişimin, benimsenen değerler silsilesinden uzaklaşılmasından ve yeni bir paradigma oluşturulmasından geçtiğini dile getirirken, yeni değerlerin üstünlüğünün aşılması için “bilinç” faktörünü devreye sokar. Bu girişim son derece karmaşık ve uzun solukludur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte olduğu gibi, böylesi bir girişimin başını “spontane önderler” çeker. “Bu kişiler genelde aydın, gazeteci,

‘üniversite üyesi’, siyaset adamı, sendika başkanı ve kışkırtıcılarıdır.” (2007: 83) Kültürel dönüşümün sağlanmasında çeşitli örgütsel yapılar, propaganda faaliyetleri, kitle iletişim araçları kullanılarak, toplumsal katmanlarla etkileşim sağlanır.

Kültür, maddi ve manevi tüm insanlık birikiminin bileşeni olarak aynı zamanda millîlik özelliğine sahiptir. Her kültürel yapının muhtevası, toplumsal karşılığı farklıdır. Dolayısıyla kültürlerin millîğinden söz edilebileceği gibi toplumdan topluma farklılık göstereceği de açıktır. Bu açıdan kültürlerin millîğini ortaya koyan diğer kültürlerden farklılığı olarak düşünülebilir. Kültürün kendine haslığı ve sahip olduğu özellikler o kültürün kimliğini ortaya koyar. Kültürün canlı dönemlerinde kimliğin özellikleri de daha belirgindir. Yani kültürel üreticiliğin yükseldiği evreler aslında kimlik ve farklılık şuurunun yükseldiği dönemlere işaret eder. Kültürel soğumanın başlaması ise kimliği belirginleştiren çizgilerin silikleşmesine neden olarak, kültürel kimlik buhranının yaşanmasına sebep olur. Kültürlerin sahip olduğu direnç potansiyeli, kimliğin muhafazası ya da kaybına yol açar (Köseoğlu, 2003: 105).

Millî kültürün 20. yüzyılda geçirdiği dönüşüm ve kitle ile ilişkisini ele alan Mardin (2008: 295-300) kültürün, 19. yüzyılda seçkinler tarafından kitlelere yayılmak üzere kullanıldığına dikkat çeker. Ancak bugün şartlar değişmiş, kitleler millî kültüre nüfuz etmiş ve yeni bir kültür algısı ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde ayrı biçimde değerlendirilen halk kültürü ile yüksek kültür yerini bayağı kitle kültürüne bırakmıştır. Bugünün dünyasında kitle kültürünü geçmişle kıyaslamak anlamsızdır. Zira artık seçkinler zümresinden söz etmek olası değildir. Bu nedenle kitle kültürü ele alınırken geçmişle değil, bugünün sosyolojik gelişmeleri ışığında değerlendirilmelidir.

1.4. MEDYA VE KİMLİK

“Kitle iletişiminin ya da bir yazılı standardın yokluğunda, aslında aynı dili konuşan ancak büyük mesafelerle birbirinden ayrılmış bir halkın, değişiklikleri benzer şekilde sürdürmesi mümkün değildir.”

Mallory

Basının günümüzdeki anlamıyla kitlesel bir faaliyet olarak ortaya çıktığı 17. yüzyıldan itibaren geçirdiği dönüşüm, sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmelerin ışığında şekillenmiştir. Basıncılığın ortaya çıktığı ilk yıllarla birlikte yazılı kültüre geçişte, toplumsal hafızanın ve kamuoyu fikrinin oluşmaya başladığı görülmektedir. Bununla beraber, yazılı eserlerin dışında haber akışının da kitlelere ulaştırılmasıyla birlikte, toplumlarda artan milliyetçi hareketlerin hız kazandığı bilinmektedir. Avrupa’da milliyetçiliğin hızla yaygınlaşmasında roman ve gazetelerin katkısı Anderson (2011) tarafından incelenmiş ve yeni tip Avrupalının oluşumu, matbaa kapitalizmine bağlanmıştır. McLuhan da, yayıncılığın gelişmesiyle ulaşılmaz olanın artık insanların ayağına kadar geldiğine dikkat çekerken, kullanılan retorik ve yeni tip yazar üzerinde durmaktadır. Matbaa kapitalizmi ve yeni tip yazarlar, anadilleri, kitle iletişim araçlarına dönüştürürken, modern milliyetçiliğin de yaratılmasında rol oynamaktadır (1999: 279).

Avrupa’da ulus devletlerin ortaya çıkışı, modernleşme ve küreselleşme süreçleri, kitle iletişim araçları ile ilişkisi açısından ele alınmaktadır. Büyük yıkımlara yol açan I. ve II. Dünya Savaşları sonrasında yine Avrupa kimliğinin oluşturulmasında medyanın kullanıldığı görülmektedir. Gerek iktidar yapıları tarafından tasarlanmak istenen yeni Avrupa ve Avrupalı fikri ve gerekse savaşlar sonrası gelişen siyasi durum, kimliğin yeniden kurgulanmasında medyanın rolünü gündeme getirmektedir. McLuhan, moderniteyle birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmeleri “elektrik çağı” olarak nitelemektedir. Bu çağ, uzatılmış yeti ve duyular aracılığıyla kolektif bilincin talep edildiği bir deneyim alanı oluşturmuştur (1999: 13). Bütün teknolojik imkânların, görsel ve işitsel düzeyde etkinliğini arttırdığı ve küresel seviyeye yükseldiği ortamda, kolektivite kendini yeniden üretmekte ve hatta dayatmaktadır. “Yeni teknoloji, gelişen anadilleri merkezi ve birörnek hale getirdikçe, mahrem deneyimlerin dışsallaştırılması ve dile getirilmesi ile ulusal

kolektif bilincin bir yığın haline gelmesi tipografinin işleyişiyle yakından ilgilidir” (1999: 280).

1.4.1. Kolektivitinin Yeniden İnşası

Medyanın aidiyet duygularının gelişimindeki rolünü inceleyen Thompson (2008: 61), medyanın bireysel gelişimi ve geçmiş algısını değiştirirken, çeşitli grup ve cemaatlere bağlılık duygusu üzerinde de etkisinin bulunduğu dikkat çekmektedir. Aidiyet duygusunun kaynağı, belirli bir zaman ve mekanda, ortak bir tarihin hissedilmesidir. Geçmişe yönelik duyguların medya tarafından beslenmesi ile ortak bir köken ve kaderin paylaşıldığı gruplara yönelik duygular da değişim göstermektedir. Böylelikle kitleler kendisini, bir ölçüde medya tarafından inşa edilmiş grup ve cemaatlerin bir parçası olarak algılar. Geçmişin bilgisi kolektiviteye dayalı olarak yeniden kurgulanır ve benimsenir.

Belirli bir alanda yaşayan siyasi topluluk arasındaki yasal eşitlik ve ortak değerler “çekirdek” topluluğu oluşturmaktadır. Yani milletler, yurt içerisindeki halkı bir arada tutan anlayış, amaç ve hissiyata, ortak bir ideoloji ve kültürel boyuta sahip olmalıdır. Smith (2010) ortak bir kamuoyu ve kültürünün temininde eğitim sistemi ve medyanın sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Yani belli bir toprağa bağlı alan içerisinde bulunan ve ortak değerlere sahip halkın kültürel birliğinin sağlanmasında medya en önemli araçlardan biridir. Hall, bugünün kapitalist toplumlarındaki ideolojik işlevleri açısından medyayı bu bağlamda değerlendirir. Modern kitle iletişim araçları gitgide, kültürün üretimi ve dağıtımının temel araçları haline gelmektedir. Toplumsal ilişkilerde yaşanan parçalanma da grupların ve sınıfların öteki gruplara ve sınıflara dair bir hayat, anlam, pratik ve değer imgesi inşa etmelerinin temelini sağlamakta, toplumsal totalitenin sağlanmasında daha fazla sorumluluk almaktadır (1994: 200).

Kimliğin kolektif ve bireysel olmak üzere iki boyutu vardır. Kolektif kimlikte geçmişe aitlik ya da anılar aracılığıyla oluşturulan toplumsal hafıza, ulus duygusu sağlayarak kolektif sürekliliğe imkân vermektedir. Toplumlar için tarihsel ya da geleneksel değerlerin öğrenilmesinde aile, okul ve medya önemli bir yere sahiptir.

Millî marşlar, bayraklar, kılık-kıyafetler ve tatil günleri, devlet ayinleri, millî takımlar, müzeler ile tarihi yerleşim yerleri ve yapılar aracılığıyla kültürel birliğin oluşturulması ve kimliğin sürekliliği için anlatılar oluşturmaktadır (Weedon, 2004: 24). Kolektif kimliğin inşasında yalnızca tarihsel olay ve olguların anlatıldığı abartılı ya da efsanevi metinler kullanılmaz. Medya içerikleri başta olmak üzere; edebiyat ürünleri, sinema filmleri ve belgeseller aracılığıyla kolektif kimlik bilincine ilişkin üretimler gerçekleştirilmektedir. Böylelikle sosyal, kültürel ve siyasi birlikteliğin sağlanmasının yanında, farklılığın öne çıkarıldığı ideolojik içeriklerin sunumunda medya ve diğer iletişim araçları, meşrulaştırıcı ve pekiştirici biçimde kullanılmaktadır.

1.4.2. Medya, İktidar ve Temsil

Medya içerikleri söylem alanına hükmeden iktidar yapıları tarafından kontrol edilmektedir. İktidarın ise kimlerin elinde olduğu, 19. yüzyıldan bu yana tartışılan siyaset, sosyoloji ve iletişim üzerine odaklanan araştırmacıların merakı olmuştur. Medya ve iktidar ilişkileri, kamu ve özel yayıncılığın tarihsel gelişimi ile farklı bir seyir izlemiştir; aynı zamanda endüstriyel dönüşüm ve teknolojik ilerlemeyle birlikte gelişim göstermiştir. Siyasal aktörlerin medya üzerindeki etkisinin yanı sıra iktidarın çeşitli formları ile medya ideolojisinin şekillendiği bilinen bir gerçektir. Örneğin küresel sermayenin küçük ölçekli işletmeleri bünyesine katmaları ile çok uluslaşma 1980 sonrası egemen ekonomik temelli yeni iktidar yapılarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum Thompson'un 4 başlıkta incelediği iktidar tiplerinden ilki olan ekonomik iktidardır. Ekonomik iktidarın kaynağı, yukarıda da ifade edildiği üzere maddi ve mali kaynaklardır. Siyasi iktidarın kaynağı ise otoritedir. Siyasi iktidarla arasında belli bir yakınlığın bulunduğu düşünülen üçüncü iktidar tipi Zorlayıcı iktidardır. Zorlayıcı iktidarın kaynağı, Althusser'in Baskı Aygıtları olarak nitelendiği fiziksel ve silahlı güçlerdir. Thompson'un işaret ettiği son iktidar tipi ise Sembolik iktidardır. Bu iktidar türünün kaynağı ise enformasyon ve iletişim araçlarıdır (2008: 36).

Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları metaforu üzerinden ideolojiyi tartışan Hall (2005), Ortodoks Marksizm'in ekonomik indirgemeciliğini ve yanlış bilinç kavramına ilişkin eleştirileri yorumlar. Althusser'in ideolojik pratiklerin özgülüğü

ve diğ er toplumsal pratiklerden farklılığı üzerinde düşünme isteğ ine dikkat çeken Hall, iktidar mücadelesinin alanını karmaş ık birlik üzerinden kurgular. Hall, Devletin İdeolojik Aygıtları isimli çalışmada yer alan hâkim sınıfa ait ideoloji vurgusuna eleştirel yaklaşır. Hâkim sınıfın ideolojisinin taşıyıcısı konumundaki ezilen sınıflar, kendi özgül düşünsel süreçlerinden uzak değ erlendirilmektedir. Bu durum, hangi ideolojinin nasıl yeniden üretildiğ i sorunsalını ortaya ç ıkarır. Hall'e göre ideolojinin işlevi sadece toplumsal üretim ilişkilerini yeniden üretmek değildir. İdeoloji, tahakkümcü bir toplumun kendisini kolayca, düzgün ve işlevsel bir şekilde yeniden üretebilme derecesinin sınırlarını da belirler. İdeolojinin her zaman zaten yazılmış olduğu fikri, dil ve ideolojideki vurgu değ iş ikliklerini uygun biçimde düşünmeye imkân vermez (2005: 393). Hall, medyayı kapitalizmin ideolojik kurumu olarak görür. Yöneten sınıf, fikirlere de egemendir görüşü Hall'de karş ılık bulmaz. Tahakküm, ortak duyu üzerindeki savaşın başarılı bir şekilde yürütülmesiyle oluşturulur. Anlam şeylerin nasıl olduklarına değil, nasıl ifade edildiklerine bağlıdır. Böylelikle bir olayın anlamı söylem hâkimiyeti için gerçekleş en göstergebilimsel bir mücadele haline gelir. Örneğ in demokrasi, özgürlük ve bireycilik gibi kavramlar, söylem alanı içinde anlam bulur. Kitle iletişim araçları da sürekli akış halindeki bir güç alanı olarak tanımlanabilir (Stevenson, 2008: 72).

İletişim teknolojilerinin ulaştığı seviye, toplum ve iletişim süreçlerinin daha dikkatli okunması gerekliliğ ini ortaya ç ıkarmıştır. 21. yüzyıl, toplumsallığın önemini ortaya koyarken, toplumsal yapılardan bağımsız hareket etme olanağ ı ve hatta bireysel yaşam modellerini imkânsız kılmaktadır. Geliş en toplum biçimlerine paralel olarak değ iş en kitle iletişim araç ve yöntemleri ortak ses, ortak duyu ve dolayısıyla ortak bir anlayışı meydana getirmektedir. Bu süreci hızlandıran kitle iletişim araçlarıdır. Toplumun kitle iletişimi yoluyla şekillendiren ve belli bir anlayış a yönlendiren araçlar gazete ve dergi ile yüzyıllar boyu etkinliğ ini sürdürmüş, geliş en teknolojiyle birlikte bu araçların sayısı ve etkisi de artmıştır. İletişim, toplumların gelişmelerine paralel olarak ilerlemekle kalmamakta, aynı zamanda kolektif bilinci organize eden bir yapı sunmaktadır.

Anderson, ulusların hayali birer cemaat olarak tasavvurlarının tarihsel olarak temsillendirilme biçimlerinin kaynağ ında iletişim araçlarının olduğu düşüncesini, 18.

yüzyıla kadar götürür. Gazeteciliğin modern anlamda ilk örneklerinin Hollanda, Avusturya ve Almanya'da 17. yüzyıl başlarında görüldüğü dikkate alındığında, gazetecilik faaliyetlerinin gelişimi ve romancılığın yaygınlaşması ile 18. yüzyılda artan uluslaşma çabalarının örtüştüğü görülmektedir. Şu halde Anderson'un da belirttiği gibi milliyetçi karakterde yazılan romanlarda üretilen cemaat fikrinin, halk tasvirinin ve toplumsal yapının yazarın ortaya attığı teze uygun nitelikte olduğu söylenebilir. Dönemin romancıları millî kimliği belirgin hale getirmek amacıyla milliyetçi söylemi kullanmakta, üretilen mitlerde ise çoğunlukla soyut ve hayali birleştirici unsurlar kullanılmaktadır. Basılı eserlerin milliyetçi ayaklanmalarla eşlik edencesine millet fikrini keskinleştirdiği görülmektedir. Yani dönemin iletişim araçlarının başında gelen roman ve gazeteler doğrudan doğruya 18. yüzyıl Avrupa'sında milletlerin hayal edilme biçimlerinin kaynağı olarak algılanmaktadır. Anderson, ünlü çalışmasında 18. yüzyıl Avrupa'sında ulusların hayal edilme biçimlerinin kaynağını basın temsili bağlamında uzun uzadıya incelemiş, roman yazarlarını, kahramanlarını ve dönemin sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel durumu üzerine yaptığı analizlerde geleneksel basın-yayının kimlik temsilindeki rolü üzerinde durmuştur.

İktidar yapıları medyayı imge oluşturma aracı olarak öne çıkarmaktadır. Öner, Avrupa Birliği'nin (AB) kimlik oluşturma politikaları üzerine yaptığı çalışmada (2009) imgeler üzerinde durarak, kimlik oluşumu ve toplumsal zihin süreçleri arasında ilişki kurar. Medya aracılığıyla oluşturulan imgeler, insanların Avrupa algısını dolaylı ya da dolaysız biçimde etkilemektedir. Medya içerikleri aracılığıyla insanların Avrupa hakkındaki düşünceleri değişir. Yani medya aracılığıyla oluşturulan ortak platform, insanların kolektif düşünce yetisini geliştirir. Böylelikle medya aracılığı ile Avrupa sivil toplumu meşrulaştırılır; bu da aidiyet duygusunun güçlenmesini sağlar. Avrupa örneğinde ele alınan kolektif bilincin siyasi idarelerin kullanımında olduğu gerçeği ise yalnızca ifade edilen coğrafya ile sınırlı değildir. Meşru karşılığı bulunan her ideolojinin medya aracılığıyla aktarıldığı bilinmektedir. Buna göre kimliğin ortak öğeleri üzerine uzlaşan toplumların kolektif düşünceyi geliştirme ve pekiştirme aracı olarak medya kullanımı da aynı şekilde olasıdır.

Ulusların karakterize edilebileceği fikri, bu görevi medyanın gerçekleştireceği iddiasına dayanmasına rağmen, iletişim alanındaki literatür yetersizdir. Schlesinger (1994: 264), iletişim çalışmalarında ulus-devletin yeterli düzeyde çalışılmadığından yakınırken, ulusçuluk literatüründe kitle iletişim araçlarının henüz teorileştirilmemiş olmasını eleştirir. Schlesinger, iletişimin kolektif kimliklerin inşasındaki rolünün mutlaka önemszenmesi gerektiğini söylerken, bir uyarıda bulunur: “Sorun, toplumsal iletişimin, daha geniş kolektif kimlik oluşumu süreçlerindeki önemini değerlendirebilmemize elverişli tarzda nasıl bir yere ve hangi analitik çerçeveye oturtulması gerektiğidir” (1994: 268). Medyanın kolektif kimliklerin inşa süreçlerindeki rolünün belirlenebilmesi için odak çalışmaların yoğunlaşması gerekmekte, böylelikle teorik çerçevenin daha net anlaşılır hale getirilmesi gereği vardır.

Günümüz medya düzeni, küresel ölçekli sermaye yapıları ve tekelleşme süreçlerinin bir parçası olmaktadır. Medya yapılanmaları her geçen gün güçlü medya holdinglerine ve hatta imparatorluklara dönüştüğü ortamda, homojenleşen düzeyde kültür ve bilinç üretimine yol açmaktadır. Medya, kültürleşme teorilerinde etkin bir araç olarak kabul edilmekle birlikte, ulus-ötesi ya da uluslararasılaşma ile güçlü sermaye yapılarının etki potansiyelleri de benzer biçimde kaçınılmaz görülmektedir. Bu doğrultuda iletişim -medya- ve kimlik arasındaki ilişki tartışılmakta ve belli ölçüde teknolojik belirlenim üzerine odaklanılmaktadır. Esasen, teknolojik belirlenimin medya ve medya kanallarının kullanımı ile ilişkisi belli noktalarda kabul edilebilir olarak değerlendirilir. Medya, kültür ve kimlik arasındaki etkileşim “iletimde aktarım görüşü” ile açıklanmaktadır (Carey’den aktaran Morley ve Robins, 2011: 105). Bu modelde iletişim teknolojileri etkin ve belirleyici güçlerken, kültür ve kimlik edilgen ve tepkisel yapılar olarak ifade edilir. Kültür ve kimlik, iletişim teknolojilerinin sahip olduğu nedensel ve belirleyici güç sayesinde değişmekte ve şekillenmektedir. Bu görüş temelde doğru noktalara temas etmekle birlikte, düz ve çizgisel görünümü nedeniyle eksiktir. Kolektif kimliğin oluşum süreci kastedilenden daha hassas ve eklektik biçimde gerçekleşir. Tarihsel, kültürel, etnik temele dayalı ortaklık duygusu ile kolektif belleğin ortaya çıkardığı birliktelik duygusu, kimliğin kolektif düzeyde inşasını ve sürdürülebilirliğini tayin etmektedir.

Dolayısıyla kültür ve kimliğin edilgen yapılar olarak ele alınmasının temel sakıncası, belirleyici olguların özelliklerinin net olarak ifade edilmemesinde yatar. Burada belirleyici olan, kültürel kimliğin oluşturulması amacıyla sunulan içeriklerin “dayatılan” mı yoksa “pekiştiren” mi olduğu sorusudur. Örneğin tarihsel açıdan Avrupa projesinde televizyonun yeri hem ticari ortaklık düzeyinde hem de Avrupa kültürel kimliğinin geliştirilmesi hedefine uygun biçimde belirlenmektedir. Televizyon aracılığıyla halk Avrupası fikri geliştirilecek, bunun için ise insanların Avrupalı olduğu vurgusu tekrarlanacaktır. Avrupalı olmak, kıtanın tarih ve kültür mirasına ait bilincin geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde yatmaktadır (Morley ve Robins, 2011: 113).

Avrupa kimliğinin inşası için öncelikle Avrupa içerisindeki sınırları aşmak, ardından Avrupa'nın dışarıdan nasıl tanımlandığını belirlemek ve sınırların altında ve üstünde dönüşüm süreçlerine odaklanmak gerekir (Fornas, 2009). Avrupalı kimliğinin oluşturulmasında anahtar sembollerin yeri önemlidir. AB aracılığıyla üretilen sembollerin kolektif tanımlamalara yol açacak kapsayıcılıkta olması gerekir. Kültürel kimliğin geliştirilmesinin temel belirleyicilerinden olan semboller, medya aracılığıyla dolaşıma girmekte, kültürel tanımlama aracı olarak Avrupa halklarının öznel duygularını nesnel biçimde şekillendirmektedir. Semboller insanlar için belirli küçük anlamlar taşıyabilir ancak kimi semboller derinlemesine, bütünleştirici ve tanımlayıcı anlamlar vasıtasıyla kurgusal süreçlere katkıda bulunabilir. Bir yönüyle kimlikler semboller ve imgeler aracılığıyla kurgulanır ve anlaşılır hale gelir. Ancak yaratılan yeni kimlik, diğer sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel süreçlerden bağımsız biçimde gelişimini sürdüremez. Avrupa medeniyet projesinde İkinci Dünya Savaşı sonrası ittifakın yeri kaçınılmaz olmakla birlikte, semboller aracılığıyla inşa edilen yeni Avrupalı kimliği bu sefer de göçmen ve Avrupa diasporası sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Avrupa kimliğinin içine girdiği bunalım ve yeni milliyetçilik hareketleri ile medyanın kullanımı arasındaki ilişki, sorunun kaynağına yönelik bakış açısı geliştirilmesine yardımcı olabilir.

Yeni iletişim teknolojileri, küresel sermaye ve tekelleşme olguları ile küreselleşen yeni toplumsal yapılara zemin hazırlamaktadır. Küreselleşme olgusu bile tek başına ele alındığında, hegemonik kültür öğelerinin baskıcı etkisi altındadır.

Uluslararası sermayenin denetimindeki iletişim içerikleri, Baudrillard'ın (1998) "simülasyon evreni" olarak tanımladığı, gerçeküstü ağ ve yapıların oluşmasına sebep olur. İletişim araçları ile üretilen anlamlar, artan biçimde toplumsal yapıya olumsuz etkide bulunmaktadır. Medya içerikleri bir yandan anlamı bozarken, diğer taraftan toplumsal anlamsız hale getirmektedir. Bu durum kitlesel psikolojiyi bozarak, egemen iletişimin gerisinde, iletişim araçlarının ve her geçen gün artan haberin toplumsal yapıyı bozmalarının bir sonucudur. Yani haber hem anlam hem de toplumsal anlamsızlaştırmaktadır. Böylelikle haber sayesinde toplumsal kitleler için için kaynamakta ve anlama ait tüm içerikler egemen bir iletişim aracı tarafından yutulmaktadır.

Van Dijk, modern bilgi toplumunda medyanın söylemin üretildiği bir alan olarak güç odağı olduğu gerçeğine dikkat çekerken, insan hayatına dolaylı ya da doğrudan etki eden diğer unsurlarla birlikte (politikacılar, şirket yöneticileri, güçlü elit gruplar ve kurumlar) ele alınması gerekliliğine vurgu yapar. Modern grupların toplumsal gücü zaman zaman kamusal söylem üzerinde etkiliyken, medyanın gücü söylemsel ve semboliktir. Medya söylemi, elitlerin ve sıradan vatandaşların bilgi, tutum ve ideolojilerinin temel kaynağıdır. Etnik meseleler için de durum böyledir. Örneğin etnik gruplar (azınlıklar) ile sınırlı ortak deneyimleri, etnik gruplar ile ilgili alternatif kaynakların sınırlı olması, etnik gruplar hakkında olumsuz tutumlar, etnik grubun özdeşliği ve "biz" "onlar" şeklinde gelişen kutuplaşma, etnik grupların olumsuz haber içerikleriyle baş edebilecek gücünün olmaması ve etnik konular üzerinde egemen medya söyleminin büyük ölçüde mutabakata dayalı olması olarak gösterilebilir (van Dijk, 2000: 36-37).

1.4.3. Medyada Kolektif Kimliğin Temsil Edilme Biçimleri

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde, kolektif kimliklerin medyada temsilini konu alan çok sayıda çalışmanın yer aldığı görülür. Medyanın kolektif kimlikleri yansıtmaya biçimlerini konu alan çalışmalar, önemli bir literatürün oluşmasına imkân tanımıştır. Bu başlıkta kolektif kimliklerin medya aracılığıyla temsili konulu bazı çalışmalara yer verilmektedir.

Akça tarafından (2007) tarama modeli gerçekleştirilerek yapılan, “Ege’de Sular Isındı...: Yazılı Basın Söyleminde Yunanistan’ın Ötekileştirilmesi ve Kardak Krizi” isimli çalışmada, uzun yıllar devam eden Türk Yunan siyasi çekişmesini patlama noktasına getiren, bir Türk şilebinin Bodrum açıklarındaki kayalıklara oturmasıyla şilebi hangi ülkenin kurtaracağı ekseninde ortaya çıkan anlaşmazlık incelenmiştir. Yaşanan gerilim, iki ülkenin de ilerleyen günlerle birlikte kayalıklara bayrağını dikmesiyle doruk noktaya ulaşmış ve konu medyanın gündeminin en üst sıralarında yer almıştır. Çalışmanın, iki ülke medyasının kışkırtıcı tutumu ve gelişmelerle birlikte olayın faili haline gelmeleri nedeniyle ele alındığı ifade edilmiştir. Kardak krizi ile ilgili haberlerin söylemi, Van Dijk’ın söylem analizi yöntemi ile medya-iktidar ilişkileri, ulusçu ve ötekileştirici söylem açısından incelenmiştir. Medya-iktidar ilişkilerinin açıkça görülebilmesinin hedeflendiği çalışmada Sabah, Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinin seçildiği ifade edilmiştir. Taramadan elde edilen veriler şu şekildedir: (a) Türk basını Türk ulusuna ulusal kimlik açısından tehdit oluşturabilecek tüm unsurların “öteki” olarak konumlandırılması anlayışını benimsemektedir. (b) “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur” söylemini üretecek haberler yapılmaktadır. (c) Haberlerde Yunanistan ile yaşanan sorunların tarihsel derinliği özellikle vurgulanmakta, düşman devlet olarak konumlandırılan Yunanistan’ın diğer düşman ülkelerle işbirliği yaparak Türkiye’ye tehdit oluşturduğu vurgulanmaktadır. (d) Basın, ulusal meselelerde ulusçu söylemi yeniden üreterek, halk arasında birlik ve beraberlik duygusu oluşturacak yönde yayın yapmaktadır. (e) Medya-iktidar ilişkileri açısından bakıldığında, Kardak Krizi sürecinde haberler büyük ölçüde egemen söylemin yeniden üretilmesini sağlayacak biçimde işlenmektedir.

Bafooe, 2012 yılında nitel yöntemle dayalı mülakat tekniği kullanarak yürüttüğü araştırmada, Kanada ana-akım medyasında ve azınlık medyasındaki etnik temsil biçimleri (Afrikalı ve Karayipli) çözümlenmiştir. Marjinal grupların ele alınmasında kullanılan Eleştirel Irk Teorisi üzerinden temellendirilen çalışmanın eleştirel olmasının yanı sıra, aktivist karakterde olduğu belirtilmektedir. Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde verilmektedir: (a) Medya toplumun bilincini şekillendirmeye yardımcı olan güçlü bir kuruluştur. Etnik ve diğer temsil biçimleri

medya aracılığıyla olumlu ya da olumsuz biçimlerde temsil edilerek, çeşitli anlamların oluşması sağlanır. (b) Sosyal adalet ve eşitlikten söz edilebilmesi için Kanada medyasının etnik azınlıklarla daha fazla meşgul olması gerekmektedir. (c) Ana akım medya, azınlık göçmenlerinin yerleşimlerini “etnik getto” yoğunlaşması biçiminde sunmaktadır. Medyanın etnik azınlıkları “yabancılaşma” ve “gettolaşma” sorunlarının kaynağı olarak gösterme eğilimindedir. (d) Bilim insanları ve ana akım medyanın ırkçılık, ayrımcılık ve önyargılarından kaynaklanan sorunları ve azınlıkların aidiyet duygularını inkâr etme eğilimi bulunmaktadır. (e) Kanada’daki görünür azınlıkların yaşamlarındaki temel gerçeklik, azınlıkların yabancılaşmanın temel kaynağı olarak görülmeleridir. (f) Gazeteciler, editörler ve ana akım medya yayıncılarının etnik azınlıkları ve özellikle siyahileri önyargılı biçimde suç kaynağı olarak gördükleri ve azınlıkların Kanada hayat tarzının dışında sorun üreten ve istenmeyenler olarak algılandıkları anlaşılmaktadır. (g) Kanada ana akım medyası ürettiği söylemle ırkçılığın toplumda güçlenen bir olgu haline gelmesine neden olmaktadır.

2007 yılında yapılan bir diğer çalışmada İspanyol basınının gözünden Türkiye’nin temsil edilme biçimini konu almaktadır. Marin, Garcia ve Barroso tarafından gerçekleştirilen çalışma tarama modeli biçiminde tasarlanmıştır. Gazetelerde “Türkiye” kelimesinin başlıklarda yer alma biçimi ve konu edilen makalelerin içerikleri, İspanyol basınının “Türkiye” söz konusu olduğunda kullandığı temel kavramsal çerçeve ve Türkiye ile ilgili haber ve konuların nasıl ele alındığının belirlenmesinin amaçlandığı vurgulanmaktadır. İçerik analizinin uygulandığı araştırmada yazarlar, El Pais ve El Mundo gazetelerini tercih etmiştir. Bu gazetelerin seçilmesinde, İspanya’nın en fazla baskı sayısına (tiraaj) sahip gazete olmalarının dışında farklı ideolojik safları temsil etmeleri ve farklı yayıncılık anlayışlarını benimsemelerinin etkili olduğu belirtilmektedir. Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanmaktadır: (a) Türkiye, analiz edilen medya tarafından çok fazla dikkate alınmamakta, AB katılım süreci ile ilgili haberlerde Türkiye’den çok Avrupa ülkeleri perspektifinden bakılmaktadır. (b) Her iki gazetede Türk politikası ve toplum değerlendirilmesi yeterli düzeyde yapılmasa da, Türkiye konusundaki haberler olumsuz bir eğilim taşımamaktadır. (c) Kürtlere atfen, insan hakları durumunun

iyileştirilmesi, sözde Ermeni soykırımı tartışmaları ve AB ile Türkiye arasındaki ekonomik farklar dikkat çekici olumsuz konu başlıklarıdır. (d) İspanyol gazeteleri Türk toplumunun resminin tamamını ya da en azından bir bölümünü görememektedir. Haberler büyük ölçekli kötü olaylar ve terör olayları ile sınırlı kalmaktadır.

Türk basınında etnik ve dinî kimliklerin temsiline ilişkin araştırmalardan bir diğeri Işık (2011) tarafından gerçekleştirilen, “Türk Basınında Alevi ve Alevilik Algısı Üzerine Bir Çalışma” isimli makaledir. Alevilerle ilgili haberlerin Türk basınında sunum biçimlerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan araştırmada Hürriyet, Sabah ve Zaman gazetelerinin içerik analizi ile incelendiği belirtilmektedir. Araştırmada elde edilen dikkate değer sonuçlar şu şekilde sıralanmaktadır: (a) Türk yazılı basını, çıkar ilişkileri, tarafsızlık sorunu ve sahiplik yapısı gibi sebeplerden haber oluşum ve sunum süreçlerine daha fazla dikkat etmek zorundadır. (b) Aleviler ve Alevilikle ilgili haberlerin oluşum ve sunum aşamalarında başta siyasi, ideolojik ve ekonomik olmak üzere birçok faktörün etkisi göz ardı edilmektedir. (c) Türk basını Alevilerle ilgili kimi haberleri bilinçli olarak görmezden gelmektedir.

Erpolat tarafından, “Bir Kimlik Olarak Milliyetçiliğin Medya Üzerinden İnşası (MHP-DSP Örneği)” adıyla hazırlanan ve 2010 yılında doktora tezi olarak kabul edilen bir diğeri çalışmada, siyasi partilerin milliyetçiliği bir söylem olarak ürettikleri varsayımından hareketle medya, üretilen söylemi aktarma aracı olarak değerlendirilmektedir. Tarama modeli esas alınarak söylem analizinin kullanıldığı çalışmada, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile Demokratik Sol Parti (DSP) tarafından 1999 ve 2002 genel seçimlerinde üretilen söylemin basın aracılığıyla sunumu mercek altına alınmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekildedir: (a) MHP ve DSP araştırmaya konu edilen seçim dönemlerinde bir kimlik olarak milliyetçi söylemlere yer vermiştir. MHP muhafazakâr bir milliyetçilik söylemi kullanırken, DSP liberal ve antiemperyalist milliyetçilik söylemini tercih etmiştir. (b) Milliyetçi söylemler 1999 yılında MHP tarafından Kıbrıs, Kosova, PKK (Partiya Karkari Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi), Türk Cumhuriyetleri, kültür ve eğitim konularında sıklıkla kullanılmıştır. MHP 2002 yılında ise AB, Kıbrıs, AB’ye uyum yasaları, terörle mücadele ve Türk Cumhuriyetleri konularında sıklıkla milliyetçi

söylemi kullanmıştır. (c) DSP 2002 genel seçimlerinde daha çok sosyal devrimler, terör ve PKK konusunda milliyetçi söylemi sıklıkla kullanmıştır. Araştırmacı son olarak milliyetçi söylemin partilerin ideoloji ve amaçlarına, diğer taraftan halkın gündemindeki olaylara ve konulara göre içerik kazandığının altını çizmektedir.

Bir başka doktora tezinde Ermeni kimliğinin Türk basınında yer alış biçimi incelenmiştir. “Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türk Basınında Etnik Kimliklerin Sunumu: Ermenilere İlişkin Haberlerin Nicel ve Nitel Analizi” (Bekiroğlu: 2011) başlıklı çalışmada kültürlerarası iletişim perspektifinde Türkiye’deki yazılı basında farklı bir kültür, kimlik ve aidiyet bağı olarak etnik kimliklerin nasıl temsil edildiği, Ermenilere ilişkin haberler üzerinden ele alınmıştır. Nicel ve nitel karakterdeki çalışmada içerik analizi ve eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan iki konudan ilki Fransa Parlamentosu tarafından kabul edilen “Ermeni Soykırımı” yasasının 29 Ocak 2001 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac tarafından onaylanması süreci ile Türkiye’de Bilgi Üniversitesi’nde 24-25 Eylül 2005 tarihinde düzenlenen “İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları” başlıklı konferanstır. Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanmaktadır *İçerik Analizi*: (a) Basın Ermenilerle ilgili içerikleri en fazla haber biçiminde sunmaktadır. (b) Ermenilerle ilgili olayların basın tarafından dikkate alındığı görülmektedir. (b) Basının içinde bulunduğu kültürel ortam ve etnomerkezci bakış açısı, Ermenilere yönelik içeriklerin oluşturulma biçimleri bakımından belirleyici olabilmektedir. (d) Basın tarafından doğrudan Ermenilere ya da üçüncü ülkelere ve kişilere dönük ötekileştirici içeriklerin kullanılması, kültür ve kimlik algılamaları için olumsuz işlev görmektedir. (e) Haber başlıklarında Ermenilere dönük gönderimlerin olumsuz olması, toplumsal algılamaların olumsuz yönde şekillenmesi açısından önemlidir. (f) Ermenilerle ilgili konferansın gündeme gelmesi ve gerçekleştirilmesi bile ifade özgürlüğü için önemli bir adım olarak kaydedilmektedir. (g) *Söylem Analizi*: Türkiye ve Ermenileri ilgilendiren olayda Fransa, Ermenilerden daha fazla ana aktör gibi algılanmaktadır. (h) Türk ve Ermenilerin kardeş olduğu vurgusuna yer verilmektedir. (ı) Türkiyeli Ermenilerin, üçüncü ülkelerin, Türkiye ile Ermeniler arasındaki ihtilafa dâhil olmalarından duyduğu rahatsızlık basın tarafından öne çıkarılmaktadır. (j)

Araştırmaya dâhil edilen her üç gazete de Ermenilere ilişkin söylem benzerliğine sahiptir. (k) Gazetelerin söylem birliğine bağlı olarak kavram ve kelime seçimlerinde de benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. (l) Olaylarda tarafların daha çok Türkiye ve Fransa gibi sunulduğu, Ermenilerin ise gizli özne ve karşıt grup gibi algılanabilecek şekilde konumlandırıldığı görülmektedir.

Alanda dikkat çeken çalışmalardan bir diğeri, Bakıroğlu (2013) tarafından yürütülen yeni medya ekseninde ele alınan “Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları” başlıklı araştırmadır. Bilişim teknolojileri ile artan toplumsal etkileşimin sosyal yaşama etkisi ve sosyal paylaşım ağlarının günlük yaşamın vazgeçilmezi haline gelmesi, sosyalleşme sürecini etkilemektedir. Bireyler sosyal ağlarda idealize ettikleri kimlikleri inşa imkânı kazanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada sosyal ağların sosyalleşmeye etkisi ve kimlik inşa sürecinin ele alındığı ifade edilmektedir. Ötekileştirme, özgürlük ve gözetim başlıklarının eleştiril biçimde ele alındığı araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir: (a) Sosyal paylaşım ağlarının bireyin kimlik oluşum sürecinde yarattığı farklılıklar ve bununla ilişkili olarak sosyalleşme sürecine etkileri yadsınamaz gerçeklerdir. (b) Bireyin kimlik inşasında sosyal ağlar, saygınlık katmanına erişmek için toplumda kendine nasıl bir yer aradığını görmenin yoludur. (c) Paylaşımların bu denli yoğun olduğu ortamda gerek ideolojisini yayma gerekse toplumu gözetim altında tutma perspektifleriyle iktidar ile yakından ilişkilidir. (d) Gözetim teknolojilerini kullanan iktidar, bireyin kişisel bilgilerine erişerek gücü elde etme eğilimindedir. (e) İktidar, toplum ve birey çerçevesinde düşünüldüğünde, sosyal paylaşım ağlarının kullanımını bir tahakküm aracı olarak ya da bir iletişim, eğlence aracı olarak değerlendirmek bakış açısına göre değişecektir. Fakat her yeni teknoloji, yenilikleri ve sağladığı kolaylıkların yanında sorunlarıyla da gelmektedir. Makul olan her ikisini de gözden kaçırmaksızın, olumsuz etkileri gözden kaçırılmaksızın günümüzün bir gerçeği olan sosyal paylaşım ağlarını değerlendirmek ve sosyalleşmenin bir parçası haline gelen bu mecrayı reddetmemektir.

1.5. DEVLET VE KİMLİK

Etnik kimlik, devletin temsil ettiği değerler ışığında toplumsal tabana yayılmakta ve millî bir nitelik kazanmaktadır. Smith (2010: 24) millî kimliği tanımlarken, siyasi topluluk vurgusunu öne çıkarır. Siyasi toplulukta bütün fertler için belirlenmiş ortak kurumlar, hak ve görevlere dair tek bir yasa bulunmaktadır. Topluluğun üyeleri millî kimliklerini hissetmeleri için aidiyet hissi duyacakları toplumsal bir mekân ile sınırları şu ya da bu şekilde belirlenmiş bir toprak parçasına ihtiyaç duymaktadır. Batılı tarzda geliştirilen bu millet kavramsallaştırmasında, toprak ya da “teritori” fikri önemlidir. Çünkü milletin varlığı, o toprak parçasına sahip olma ile ilgilidir. Millî kimliğin bir diğer unsuru ise vatan fikridir. Yasa ve kurumlarıyla tek bir siyasi iradenin bulunduğu topluluğun fertleri arasında yasal ve siyasi topluluk fikrinin doğuşuyla aynı zamana denk gelen bir yasal eşitlik düşüncesi de bulunmaktadır. Sivil ve siyasi haklar ile sosyo-ekonomik vb. haklar yurttaşlık kavramının tam karşılığıdır. Batılı toplumlarda yurttaşlığı sağlayan hak ve görevler, aynı zamanda millet modelinin de tamamlayıcısıdır.

Bauman da (2010: 180) benzer biçimde millî kimliği koşullu biçimde ele alır. Milletten söz edebilmek için önce sınırları çizilmiş bir toprak parçasına ihtiyaç vardır. Otoritenin kurulduğu bu teritori içindeki her birey devlete aittir. Aidiyetin yasal bir anlamı bulunmakla birlikte, bireyleri tek tek bu yapının parçası haline getiren şey yasal süreçlerin bütününden kaynaklanan hak ve ödevlerdir. Devletin bir uyruğu olarak tanımlanan bireyler, devlet aygıtının doğasından kaynaklanan baskıcı yapıya müdahil olma fırsatına da sahiptir. Devlet faaliyetlerine etkide bulunmak ise yurttaşlıkla açıklanabilir.

Köseoğlu (2003) millî kimliği, millî kültürün bireysel ya da toplumsal olarak ortaya çıkan karşılığı olarak tanımlamaktadır. Kimliği millî yapan şey özgünlüğü olmasının yanında, diğerlerine göre nasıl konumlandığıdır. Milletlerin maddi ve manevi yaşam pratikleri, inanç, düşünme biçimi ve jest-mimiklerine kadar farklılıklar vardır. Milletleri birbirinden ayıran bu özellikler, özgün niteliklerini yansıtırken, diğer taraftan kimliklerin millîleşmesini sağlar. Farklılığın özgün biçimleri, kültürel ve kimliksel insanın belirleyicisidir. O halde kimliğin oluşumunda

öteki kategorisinin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Kimliğe ait özellikler, diğer kategorilerinin biçimlenmesini ve farklı görünme eğilimlerini belirlediğine göre, farklılık, millî kimliğin ötekileştirici yönüne işaret eder.

Gökalp'te millî kimliğin temelini, “millet” kavramı oluşturur. Durkheim'in kolektif şuur kavramını kendince yorumlayan Gökalp'in odaklandığı iki temel kavram “vicdan” ve “şuur”dur. Şuur esasen bireysellik ile ilgili bir kavram olarak, kişinin içsel durumunu ifade etmektedir. Vicdan ise daha ziyade kişinin karakterine ilişkin olup, toplumsal nitelikli bir kavramdır. Bireysellik ve karakter ilişkisi insanın tasavvurlarına ve toplumsal hedeflerine karşılık gelmektedir. Toplum geleceğe yönelen şey bu hedefler ekseninde belirlenmektedir. Hedef, ülkü ya da amaçların ortaya çıkışında ise krizler etkilidir. İlk Çağ'dan bu yana milliyetçilik fikrinin neden olduğu tüm toplumsal olgu ve olayların temelinde savaş ve çatışma türü krizler vardır (Günay, 2010: 21-24). Millî kimliğin öne çıkarıldığı her olağanüstü durumda, milliyetçi reflexlerin de harekete geçmesi rastlantı değildir. Bu nedenle millî kimliğin temel kavramları olan millet ve milliyetçiliği ayrı ayrı ele almak gerekir.

1.5.1. Millet/Ulus

TDK sözlüğünde millet, “Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Büyük Türkçe Sözlükteyse millet, “inanç, ortak tarih, dil, gelenek, kültür, ideal ve vatan birliği olan topluluk, kavim” şeklinde tanımlanmaktadır (Doğan, 2011: 1206). TDK millet ve ulus sözcüklerini eş anlamlı olarak kullanmaktadır. Türkdoğan'ın millet tanımında dil ve kültürün yanı sıra, ortak duygulardaki uyum öne çıkarılmaktadır (1995: 2). Ulusun diğer tanımlarından biri ise “belli bir sınır içinde yaşayan ve halk kültürüyle seçkin kültürünü yaratan insanların oluşturduğu siyasal toplum”dur. İki tanıma göre de millet ve ulusun gönderme yaptığı kavramlar, halk, topluluk, aşiret ve kavimdir. Buna göre bir topluluğun millet ya da ulus vasıflarına sahip olabilmesi için, dil, tarih, ülkü ve toprak birliğine sahip olması gerekmektedir.

Hobsbawm ne özne, ne de nesnel olarak tanımlanabilecek tam bir millet tanımının bulunmadığı görüşündedir (2010). Millet kavramı için yalnızca şu temel bakış geliştirilebilir: Kendilerini bir milletin fertleri olarak gören yeterli büyüklükteki bir topluluk millet sayılabilmektedir. Bu haliyle millet tepeden oluşturulmuş bir yapı olarak düşünülebilir. Milleti oluşturan şey esas itibariyle genetik unsurlar (etnik köken, dil vs.) değildir. Milletin ortak yanı, kişilerin özel çıkarlarına karşı kolektif çıkar, ayrıcalığa karşı ise ortak yararadır. Hobsbawm, ulus ile millet kavramlarını tam da bu noktada birbirinden ayırır. 19. yüzyıl tartışmalarına kaynaklık eden ulus ve ulusu oluşturan dil, din, toprak parçası ve tarihsel anılar ile bugünkü anlamda millet ve milliyet kavramları içerdikleri anlamlar bakımından birbirinden farklı ele alınmalıdır. Örneğin ABD, dil, din, tarihsel anılar gibi öğeler açısından ele alındığında, ulus tanımını kastedilen anlamda karşılamamaktadır.

Milliyet kavramını, “birbirine yakın olan ve sempati ile yaklaşan insan grubu” olarak tanımlayan Mill’e göre (1861) bu sempatinin kaynağı bazen ırk, bazen dil, bazen din ve bazense coğrafyadır. Ancak milliyeti oluşturan en güçlü unsur millî kimlik bilincidir. Bu bilinci oluşturanlar ise millî tarih ve toplumsal hatıralardır. Mill, millî kimlik bilincini oluşturan tarihsel öğelerin önemini İsviçre örneği üzerinden açıklar. İsviçre’nin milliyet duyguları farklı kantonlara bağlı olarak farklı ırk, dil ve dinsel özelliklere sahip olmasına rağmen oldukça güçlüdür. Bu açıdan milliyet duygusu ile oluşturulan siyasi yapı tek bir millet anlamına gelir. Zaten bunun tersi olan çok-uluslu yapıların ortak duyguyu yansıtması mümkün değildir.

Gökalp millet kavramını incelerken, coğrafya, genetik kökleri tanımlayan ırk ve siyasi belirlenimlere karşı çıkar. Yani millet, üzerinde yaşanan topraklar, o topraklardaki siyasi kategoriler ya da fiziksel özelliklere bağlı olarak tanımlanamaz. O halde millet, “dil birliği içerisinde bulunan, aynı terbiyeyi almış bireylerden oluşan kültürel bir zümredir” (2011: 125). Gökalp’in millet tanımı, Hobsbawm ile benzerlik taşımaktadır. Millet, salt dil, din ya da tarih gibi unsurların bir araya gelmesiyle oluşturulamaz. Milleti ortaya çıkaran kültürel özdeşliktir. Gökalp, milletin ortak yaşama güdüsünün ruhsal özelliklerinden kaynaklandığını belirtirken dikkat çektiği nokta budur. Bu nedenle milliyette genetik kökleri tanımlayan ırk ya da soy özellikleri aranmazken, üzerinde durulan cemiyetin ortak terbiyesinin alınıp

alınmadığıdır. Cemiyeti oluşturan bireylerin geliştirdiği ortak terbiye, aynı zamanda ülkü anlamına gelir. Böylece gerçek olduğu düşünülen ülkü etrafında toplanan cemiyet üyeleri, tarih sahnesinde birlikte yükselmekte ve felaketleri birlikte yaşamaktadır. Milliyetçiliğin temeli, kültürel özdeşliğin oluşturduğu ülkü odaklı hareket etme eğilimidir. Kavram bu haliyle küreselleşmenin ve modern devlet anlayışının getirdiği yeni “ulus” fikrinden farklı olarak, yurttaşlığın hak ve ödevlerin ötesinde, manevi birlikteliği öne çıkarmaktadır.

Ulus devlet kavramı “ulus” ve “devlet”in tarihsel gelişimiyle ilişkilidir. Devlet, coğrafi bakımdan sınırları çizilmiş ülke topraklarına; sosyal açıdan ise mensuplarının tümüne hitap eden bir yapıdır (Habermas, 2012: 16). Dil, tarih, ülkü ve toprak birliğine sahip ulus tarafından oluşturulan devlet yapısı, modern döneme aittir. Habermas, modern devletin oluşumunda, devletin sivil toplumdaki ayrılması gerekliliği üzerinde durur. Modern ulus devleti, yönetim ve vergi devleti olmakla birlikte, siyasi egemenlik çerçevesinde yürütülen üretim işlerini pazar ekonomisine devreder. Avrupa’da ulus bilincinin oluşmasında kapitalizmin katkısı yalnızca modern devlet yapılarının oluşmasıyla sınırlı değildir. Yeni Çağ Avrupa’sında, okuryazar kitlelere sunulan kitapların basım ve yayımıyla oluşan yeni sektör, kapitalist mantıkla ulaşabildiği kadar insanı hedeflemekteydi. 16. yüzyılda basılan kitap sayısının 200 milyona ulaştığı iddiaları bir yana, o dönemde kapitalizmin kabaran iştahı, yalnızca Latince bilen kesimlere değil, halk tabanına da kitapların sunulmasını sağladı. Böylelikle halk dilinde yapılan ucuz kitap sürümleri yeni perakendeciliği güçlendirdi. Bu süreçte Avrupa’da ulus bilincinin oluşmasında üç unsurun ön plana çıktığı bilinmektedir: Latincedeki değişim, dilin içeriksel ve biçimsel olarak anlaşılabilir hale gelmesine yol açmıştır. Diğer taraftan Reform hareketleri ile Martin Luther King’in başlattığı dinsel propaganda savaşları ve çeşitli dillerde basılan eserler, kapitalizm tarafından oluşturulan halk dilinin gelişmesine katkı sağladı. Son olarak Monarşistlerin merkezi otoriteyi kuvvetlendirmek amacıyla halk dillerini kullanmaları sayesinde, dolaylı da olsa ulus bilincinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Millet olma çabasının temelinde aidiyet açlığı yatar. Bu her toplum için böyle olmakla birlikte, aidiyet hissini tetikleyen durumların başında toprağa bağlı

“teritoryal” bağımsızlık fikri vardır. Hobsbawm’a göre milletleşme çabası özellikle etnik ve dilsel özelliklerin öne çıkarılması ile güç kazanır. Toprağa bağlı özerklik elde etmek için uğraşan hareketlerin kendilerini “millet” olarak görme eğilimi buradan kaynaklanmaktadır. Merkezi iktidara karşı bölgesel ya da yerel düzeyde karşı duran hareketler, başarımları halinde millî giysiyi giyebileceklerini düşünür. Birinci Dünya Savaşı sonrası devlet kurma ilkesi Wilsoncu anlayışla ayrılıkçı grupların yükselmelerine sebep olsa da İkinci Dünya Savaşı sonrası durum hayli farklıdır. Soğuk savaş sonrasında ayrılıkçı ve etnik kışkırtmaların yükselmesine neden olan üç etken vardır: (a) Sömürgeciliğin sona ermesi, (b) devrim ve (c) dış güçlerin müdahalesi (2010: 211-212). Fransız İhtilali sonrası 150 yıllık dönemde dönüşen milliyetçilik algısı, dış güçler söyleminde kendisini açıkça göstermektedir. Bugün milliyetçiliği etnik, tarihi ya da kültürel özdeşlikle birlikte ele almanın zorluğu buradadır.

1.5.2. Milliyetçilik

“Bu yüzyılın (20. yüzyıl) büyük savaşlarını olağandışı kılan şey, öldürülmelerine izin verdiği insan sayısının emsalsizliği değil, ne kadar çok sayıda insanı canlarını vermeye ikna edebildiğidir.”

Anderson

Milliyetçilik, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren akademik ve siyasi tartışmaların odağına yerleşmiş, büyümlü bir kavramdır. Modern milliyetçiliğin tarihsel olarak 19. yüzyılda ortaya çıktığı, temelinde ise Amerikan bağımsızlık mücadelesi ve Fransız İhtilali başta olmak üzere; çok uluslu imparatorlukların parçalanmaları ile sonuçlanan çeşitli bağımsızlık mücadelelerinin bulunduğu genel olarak kabul görmektedir. Özellikle Fransız İhtilali sonrası yayınlanan insan hakları bildirisi; adalet, eşitlik ve ulusal egemenlik kavramlarını öne çıkarmış, toplumlar üzerinde büyük etki ve heyecan uyandırmıştır. Ne var ki milliyetçiliğin olumlu, olumsuz ve tarafsız biçimde ele alındığı sayısız yaklaşıma rağmen, kuramsal açıdan net bir zeminin oluşturulduğunu söylemek güçtür. Araştırmanın birinci bölümünde üzerinde durulan kimlik yaklaşımları, milliyetçiliği de kapsayacak biçimde ele alınmaktadır. Örneğin ilk dönem antropologlar bir kimlik olarak milliyetçiliğin eski çağlardan bu yana var olduğunu iddia ederken; Hobsbawm, Anderson, Gellner ve

Smith gibi düşünürler, milliyetçiliği modernist perspektiften ele almış, özgün bakış açıları geliştirmişlerdir.

Gellner (2012: 59) milliyetçiliğin kökenini tarihsel olarak 18. yüzyıla götürmektedir. Avrupa'da değişen toplumsal ve siyasal düzenin ortaya çıkardığı yeni durum, milliyetçiliğin değişen formlarını yansıtmaktadır. Endüstri öncesi topluluklarda kimliği oluşturan unsurlar daha çok sosyal durumlarla açıklanmaktaydı. Milliyeti oluşturan da toplum özelliklerinin çakıştığı, sınırların iç içe geçtiği alanlardı. Dolayısıyla ırksal benzerliğin ve ortak-güçlü duyguların ortaya çıkardığı şey tam olarak milliyettir. Etnik grup, kendi varlığından emin olmanın ötesinde, kendine politik bir sınır çizme isteğine sahip olduğu anda, etnisite politikleşmekte ve milliyetçilik doğmaktadır. Sınırları belli bir alanda, yönetilen ve yönetenlerin bulunduğu ortak etnik zemin, milliyetçiliğin oluşmasındaki temel koşuldur. Böylece çizilen milliyet sınırı dâhilinde kalanlar yapının birer parçası olurken, yabancılar dışlanmaktadır. Bu doğrultuda milliyetçiliğin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Ulus devlet çağında milliyetçiliği oluşturan şey, yalnızca etniklik değil, aynı zamanda sınırların çizildiği ve küresel dünyada ulus fikrinin giderek daha fazla toplumsal gerçekliğin bir parçası haline gelmesidir. Ancak diğer taraftan millet kavramı gelecekte bugünkü kadar önemsenmeyecektir. Nedeni, millet farklılıklarının vurgulanması talebidir ve endüstrileşme, farklılıkları bütünüyle yıkmakta ve yok etmektedir.

Milliyetçiliğin 18 ila 19. yüzyılda ortaya çıktığı düşüncesini daha geriye götüren kimi Avrupalı düşünürler, milliyetçiliğin temelini oluşturan millet ya da ulus fikrinin özellikle Avrupa'da 11. yüzyıla kadar ulaştığı görüşünü paylaşmaktadır. Fransa dukalığının ulus fikrine ulaşmaya kadar geçirdiği dönüşüm buna örnek olarak verilmektedir. Halkın, yönetici ailenin etrafında toplanması, yönetici sınıfın, ülke topraklarının korunması ve fetihlerin birinci derecede sorumlusu olmasına bağlanır. Savunma fikrine odaklanan siyasi iradeyi ve dolayısıyla toplumu ulus fikri etrafında toplayan şey aslında toprak savunmasından ziyade yönetici sınıfın hırslıdır. Temelleri 11. yüzyılda atılan uluslaşma süreci 16. yüzyıl Fransa'sında belirgin hale gelmiştir (Ferry, 2010: 293).

Avrupa’da popüler milliyetçiliğin karşıtı olarak 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan resmi milliyetçilik anlayışı, temelde ulusal görünüme kavuşturulmuş imparatorluklardır (2011: 103). Anderson, değişen milliyetçiliğin yeni formunu bu şekilde tanımlarken, Avrupa ülkelerindeki uluslaşma ve dil birliğinin oluşum sürecinin henüz ilk aşamasında olduğuna dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Rusya’da başlayan eğitim ve dil birliği çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Rusçanın zorunlu eğitim dili olmasında yalnızca millî duyguların bulunmadığı aşikârdır. Zira oluşan yeni pazar, kapitalist hedeflere uygun düşmektedir. Avrupa’da ulusal bilincinin oluşmasında dilin belirleyici işlevinin yanı sıra, ekonomik dönüşümün sebep olduğu yeni pazar ve üretim anlayışı da etkilidir. Sermaye birikimi, yeni pazarların elde edilme çabaları ve küresel dönüşüm ile uluslaşma süreçleri bu doğrultuda ele alındığında daha açıklayıcı olacaktır.

Hutchinson (2008), milliyetçiliği küreselleşme ile birlikte ele almaktadır. Ona göre küreselleşme ile etnik kimlik ve millet oluşumu canlanacaktır. Bu iddianın, medeniyetler çatışması tezlerine karşılık olarak ortaya atıldığı söylenebilir. Milletlerin modern dünyaya özgünlüğü ve ulus-devletin modernite içindeki etkisi üzerinde duran Hutchinson, modernite ve etniklik kavramlarının sınırlı ilişkili olarak ele alınması gerektiği düşüncesindedir. Milletleri modern öncesinde bir araya getiren cemaat duygusudur. Bu duygunun oluşmasında ortak tarih, mitler ve aidiyet duygusunu oluşturan diğer unsurlar etkili olmaktadır. Yani milliyetçiliğin de temelinde belirli bir topluluğa ait olma duygusu yatmaktadır. Böylelikle toplumlar - milletler- varlığını sürdürebilecek gücü milliyetçi düşünceden alabilirler. Ortak tarihsel mitler toplumsal psikolojiyi yönlendirmekle beraber, toplumsal duyguların yükselmesine imkân tanımaktadır. Şu halde milliyetçiliğin soyut ve geçmişe dönük yönünün birleştirici ve pekiştirici özelliği bulunmaktadır.

Demokrasi, temelde farklılığın güvence altına alınması gerekliliğine vurgu yapan bir anlayıştır. Bu nedenle etnikliğin ve milliyet kavramlarının demokrasi ile ilişkisi tartışmalı olarak ele alınmaktadır. Tekilliğin, duygusal bağlılığın ve yerel düşüncenin milliyetçi düşünce üzerindeki pekiştirici etkisi, demokratik şeffaflık ve çoğulculuk fikri önyargılı bir karşıtlık göstermekte ya da en azından bu şekilde algılanmaktadır. Ötekileştirme ve etnik dayanışma fikrinin ulus devletlerin oluştuğu

modern dönemde etnik çağrışımlarla milliyetçiliği aşırı ve sevimsiz uçlara taşıdığı bilinmektedir. Calhoun, (2008) etnik milliyetçiliğin bir seçenek olduğu görüşünü ifade ederken, milliyetçiliğin köklerinin daha derinlerde aranmasının, topluma olumlu anlamda yapabileceği katkıları ortadan kaldırdığı ve olumsuz anlamlarla yüklü hale geldiğinin altını çizmektedir. Ancak milliyetçilik ile demokrasinin karşılık oluşturmadığı dönemler de yaşanmıştır. Bugünkü anlamda olmasa bile demokrasinin 19. yüzyıl sonrası gelişimi, milliyetçilik hareketlerinin yeşerdiği döneme tekabül etmektedir. Bu nedenle milliyetçiliğin salt tekçilikle özdeşleştirilmesi mümkün değildir.

1.5.3. Medyada Milliyetçiliğin İnşası

1960'lardan itibaren modernistlerin, milliyetçiliğin, Rönesans sonrasında ortaya çıktığına dair görüşleri çokça tartışılmış ancak etno-sembolcü uzlaşma çabaları, milliyetçilik ve modernite ilişkisine dair görüşlerin revize edilmesinde fazla etkili olamamıştır. Diğer bazı modernistler gibi Karl Deutsch'un kuramsal tartışması ışığında McLuhan da, anadillerin milliyetçi anlamda bir kitle iletişim aracına dönüştüğü görüşünde ısrar etmektedir. McLuhan'a göre milliyetçilik, matbaa, perspektif ve görsel nicelleştirme ile başlayan sabit bakış açısına dayanmaktadır (1999: 330). Yani basım teknolojileri, anadilin görselleştirilmesinin ardından modern yapının aynı şekilde algılanmasına yol açarak, görsel bir ulusal bütünlük yaratmaktadır. Millî birliğin basın aracılığıyla temsilinde İngiltere ve İspanya karakteristik örneklerdir.

Milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve gelişiminde medyanın rolü, inşacı gelenek tarafından yadsınamaz biçimde ele alınmaktadır. Anderson'un (2010) Avrupa kimliğinin inşasında basımcılığın ilk örneklerine dair çözümlenmeleri, medyayı özgün biçimde ele almayı olanaklı kılmaktadır. Anderson, ulusların hayali bir cemaat olarak tasavvurlarının tarihsel temsillendirilme biçimlerinin kaynağında iletişim araçlarının bulunduğu düşüncesini ortaya atarken, Avrupa'da matbaacılığın yaygınlaşmaya başlamasıyla yükselen milliyetçi söyleme dikkat çekmektedir. Matbaa kapitalizminin söylemine mitler hâkimdir ve kimliğin inşasında çoğunlukla soyut ve hayali

birleştirici unsurlar kullanılmaktadır. Bu durum, basılı eserlerin toplumsal bilincin yönlendirilmesi ve millî kimliğin inşa edilmesine kaynaklık etmektedir.

Schlesinger, iletişimin kolektif kimliklerin inşasındaki rolünün mutlaka önemsenmesi gerektiğine dikkat çekerken, toplumsal iletişimin kolektif kimlik inşası süreçlerindeki öneminin değerlendirilebilmesi için, kimlik ve medya ilişkisinin analitik biçimde ele gerekliliğine vurgu yapmaktadır (1994: 268). Schlesinger'in modernist düşünörlere yönelttiği en büyük eleştiri, medyanın milliyetçiliğin yaygınlaştırılmasındaki rolünü sınırlı biçimde ele almalarıdır. Ulusal kimlikler, diğler toplumsal kimliklerle birlikte ele alınmalı, medyanın ise bu mücadele alanındaki rolüne odaklanılmalıdır. Toplumsal ve kültürel dönüşümün pratikleri ancak bu şekilde anlaşılabilir.

Türkiye açısından bakıldığında, medya ve milliyetçilik üzerine literatürün henüz gelişmekte olduğu görölmektedir. Barış Çoban tarafından 2009 yılında hazırlanan "Medya Milliyetçilik Şiddet" isimli kitap, ender çalışmalardandır. Kitabın "Medya, Milliyetçilik ve Öteki" başlıklı bölümünde, medyanın resmi tarih ürünü olarak nitelediği milliyetçi mitleri toplumsal söyleme dâhil etmesinin, gerçekliğin, iktidarın denetiminde yeniden üretimi anlamına geldiği belirtilmektedir (Çoban B. , 2009: 53-56). Medya bir yandan milliyetçi söylemi resmi ağızdan tekrarlarırken, diğler taraftan propaganda, şiddet ve ötekileştirme konularında meşrulaştırıcı işlev görmektedir. Resmi milliyetçilik, medya aracılığıyla toplumsal söylemin şiddet yüklenmesini ve toplumsal pratiklerde şiddet içeren bir hale gelmesine neden olur. Böylelikle medya demokrasinin bir aygıtı olmaktan çok, şiddetin söylem diliyle üretildiği, yaygınlaştırıldığı ve meşrulaştırıldığı bir alan haline dönüşür (Çoban S. , 2009: 72).

Kitapta yer alan, Eser Köker, Ölkü Doğanay, Fatih Keskin ve İnan Özdemir'in yürüttüğü, "2007 Milletvekili Genel Seçimleri'nde Medyada Milliyetçilik Rekabeti" isimli çalışmada, milliyetçi temaların yaygınlaştırılma sürecinin ana aktörlerinden birisi olduğu varsayımıyla hareket edilerek, Türk yazılı basını ve TV kanalları incelemeye alınmıştır. Tiraj ve izlenme oranlarına göre gazeteler arasından Zaman, Posta ve Hürriyet ile TV kanalları arasından ATV, Kanal D ve Show TV araştırmaya

dâhil edilmiştir. Elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanmaktadır: (a) Medya, 2007 seçim kampanyasında politik aktörlerin milliyetçi söylemlerine imkân tanırken, seçim rekabetini milliyetçilikler rekabetine dönüştürmüştür. (b) Medya 2007 genel seçimlerinde modernist milliyetçilik ile geleneksel milliyetçilik arasında yakınlaşma sağlanmasına aracılık etmiştir. (c) Kamusal tartışmalarda yüksek dozda milliyetçi söylemler kullanılmıştır. (d) İslami hayat tarzına yapılan göndermeler ile İslami-muhafazakâr milliyetçiliğin söylemsel özellikleri milliyetçi söylemlere eklenmiştir. (e) Popüler milliyetçiliğin duygulara seslenen statülerini rasyonel gerçeklerin ötesinde “mazlumluk”, “mağduriyet” konumları aracılığıyla kuran bir dili ağırlık kazanmıştır.

Konuyla ilgili bir diğer çalışmada, Amerikan milliyetçiliğinin sinemadaki görünümü ve Türkiye’ye etkileri üzerine odaklanılmıştır. Nursel Bolat Dikeç (2009) tarafından yürütülen çalışmada, Amerikan milliyetçiliğinin Hollywood yansımalarına örnek olarak seçilen örnek sinemacılar ile Türkiye’de sinemanın gelişim sürecinin değerlendirilmiştir. Çalışmaya göre, Amerikan milliyetçiliğinden gerek Amerikan film yıldızları, gerekse gelişmekte olan ülkeler olumsuz etkilenmiştir. McCarthy dönemi uygulamaları, Türk sinemasını ilerleyen yıllarla birlikte etkisi altına almıştır. Türkiye’de Amerikan söylemine paralel biçimde gelişen Sovyet Rusya korkusunun ortadan kalkması uzun zaman alırken, komünizme karşı milliyetçiliğin ve faşizmin etkileri uzun süre hissedilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRT KİMLİĞİ, TARİHSEL SÜREÇ VE MEDYA

Bu bölümde ilk olarak, Kürtlerin tarih sahnesindeki yerlerinin tespiti, oluşturulmaya çalışılan Kürt tarih tezleri ile karşı tezler ele alınmaktadır. Tarihsel süreçte Kürtlerin diğerleri olan ilişkilerinin irdelenmesinin ardından, Kürt kimliğinin inşa kategorileri incelenecektir. Son olarak Kürtler ve medya başlığı altında etnik bir grup olarak Kürtlerin medyada temsili konulu çalışmalar ve sonuçlarına değinilecektir.

2.1. KÜRT KİMLİĞİNE İLİŞKİN TARİH TEZLERİ

Kürtlerin tarihsel süreklilik içerisindeki yerleri, sahip oldukları devletlerin farklı kimlikleri ve yönetsel anlayışları nedeniyle, Kürt tarih yazımı konusunda birbirinden bağımsız ve hatta zıt görüşler ortaya atılmaktadır. Bu esasen Kürtlere has bir durum olmamakla birlikte, coğrafyanın kadim² geçmişi üzerine tartışmalar, farklı hesaplar ve çoğu zaman ideolojik yönelim üzerine odaklanmaktadır. Özellikle Orta Doğu tarihi kimi zaman insanlık tarihi ile özdeş tutulmakta, halkların kökeni 7 bin yıl öncesine kadar irdelenmektedir. Elbette Orta Doğu başta olmak üzere, toplumların kökenlerine ilişkin tezlerin ortaya koyduğu bilgiler tartışmalıdır. Bununla birlikte Kürt tarih yazıcılığında kimi zaman ideolojik ve tarafsızlıktan uzak biçimde hareket edildiği, kanıt ve bulgulardan ziyade öznel bakış açılarına göre tartışmaların yürütüldüğü görülmektedir.

Günümüzde Kürtlerin coğrafi yerleşimleri birden fazla devletin sınırları içerisinde kalmakta, bu nedenle tarih yazımında içsel ve dışsal dinamiklerle oluşturulmaya çalışılan bilinç, her bölge için aynı oranda tutarlı, yerinde ve nesnel olamamaktadır. Kürtler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan ünlü Rus Kürdolog Nikitine'in ifade ettiği gibi (2010: 28); “bir kavmin tarih yıllıklarında anlatılan ilk olaylarından bu yana soy zincirini eksiksiz ve doğru olarak yeniden kurmak, kimi

² Kadim, TDK sözlüğünde; “başlangıcı olmayan, eski, ezeli” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu haliyle tanımda ifade edilen belirsizlik vurgusu, geçmişin bilinmeyenine işaret eder. Kavram, özellikle Kürt tarih yazımındaki zorluğu yansıması açısından tercih edilmiştir.

zaman, olgun yaştaki bir insanın yüz çizgilerinden çocukluktaki yüzünü bilmeye çalışmak kadar zordur.” Bu nedenle Kürt tarih tezlerini ele alırken, farklı bakış açılarına yer vermek, belgelerden yararlanmak ve tarihsel şartları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kürt tarih tezlerini doğru biçimde ele almanın bir diğer güçlüğü, Kürtlerle ilgili araştırmaların daha çok bölge dışından dinamikler aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmekte olmasıdır. Yakın geçmiş açık biçimde göstermektedir ki, başta bölge üzerinde tarihsel çıkarları bulunan Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya ve diğer bazı üçüncü ülkelerin Kürtleri ele alış biçimleri, çoğu zaman nesnellikten uzak hareket ettiklerini göstermektedir.

Bu bölümde, Kürt tarih tezlerinin birinci kuşak örnekleri olan Şerefname ve Mem-ü Zin’in dışında, Rus Kürdologları Nikitine ve Minorsky ile Batı Kürdoloji Enstitülerinden Izady’nin tezleri ele alınacaktır. Kürt tarihini geniş biçimde ele alan Lazarev ve Mihoyan, Kürt milliyetçiliği üzerine çalışmalar yapan Jwaideh gibi ikinci dönem yazarların Kürt tarihi okumaları nesnel ve tarihsel yöntemle ele alınmaktadır. Ayrıca Türkiye’den Cemşid Bender’in görüşlerine de bu bölümde yer verilmektedir. Burada amaç, 16. yüzyıla kadar uzanan Kürt tarih yazıcılığının günümüze değin hangi bağlamı esas alarak oluşturulmaya çalışıldığının ortaya çıkarılması ve Kürt tarihsel kimliğinin inşasında medyanın rolünün belirlenmesidir. Böylece, Kürt kimliğinin bugünkü durumu ile tarihsel bağlamı arasındaki ilişkinin kurulması için geçmişle bugünün algılamaları arasında bir köprü oluşturulmasına imkân sağlanacağına inanılmaktadır. Elbette bu çalışmanın iddiası tüm tarihsel verileri her yönüyle açıklamak değildir. Kürt tarih tezine ilişkin bakış açılarının ele alınması ve eleştirel tarih okuması ile bugünün sosyo-politik ve sosyo-kültürel algılamaları arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi, Kürt sorunu olarak ifade edilen -Türkiye açısından 30 yıldır devam eden çatışma ortamının- olağanüstü durumun kökeninde yer alan sebeplerin irdelenmesi açısından önemlidir.

Bu bölümde özellikle şu soruların yanıtları aranmaktadır: Kürt tarih tezlerinde çizilen tarih perspektifi, bugünkü algılamalar açısından bakıldığında, ne derecede önemsenmekte ve karşılık bulmaktadır? Kürt tarih tezlerinde ortaya atılan iddialar, Kürtlerin tarihle ve devletle bağları açısından ne anlam ifade etmektedir? Kürt tarih

tezleri ve mevcut durum, tarihsel bütünlük içerisinde Kürtleri ne ölçüde tanımlamaktadır? Bu sorulara verilebilecek yanıtların hem bölgeye, hem de özelden Türkiye'deki düşünsel süreçlere dolaysız biçimde ışık tutacağına inanılmaktadır.

2.1.1. Kürtlerin Kökenine Yönelik İddialar

Kürtlerin kökenine ilişkin iddialar yığınıyla karşı karşıya olunduğu gerçektir. Gerek ilk dönem kaynakların yetersizliği, gerekse tarihin aydınlık dönemlerine ilişkin belgelerin okunmasında takınılan ideolojik tavır nedeniyle, tarih yazımında sıkça düşülen etnosantrik yanlışlarla Kürt tarih yazımında da karşılaşılmaktadır. ABD'li Kürdolog Izady, Kürt tarih yazımındaki zorluğun Kürtlerin kendilerine ait bir devleti olmamasına bağlamaktadır (2011: 56). Kürtlerin “etnik” tarihinin bu nedenle yazılmadığını savunan Izady, Kürtlerin tarih sahnesine çıkışlarının hangi döneme denk geldiği ile ilgili kuşkular bulunduğu düşüncesindedir. Araştırmacı Kürtlerin kökenini 50 bin yıl öncesine kadar, yani evrimciler tarafından insanoğlunun yakın akrabası olarak gösterilen Neandertal insana kadar götürmektedir (2011: 62). Evrim tartışmaları bir yana, Izady'nin bu tutumunun Kürt tarih tezlerine ilişkin okumalarda düşülen yanlışlardan yalnızca birisidir. 50 bin yıl öncesine işaret eden bulgular elbette bugünün insanının atalarının kim olduğuna dönük işaretler taşır. Ancak özellikle buzul çağın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan toplulukların etnik özelliklerinin (kültür öğeleri, dil vs.) belirlenmesinin mümkün olamayacağı gerçeğinden hareketle, tarihin karanlık dönemlerini referans gösteren iddialara şüpheyle yaklaşmak, her şeyden önce bilimsel araştırma yapma iddiasında bulunan bir araştırmacı için zorunludur.

Kürtlerin atalarının kim olduğu sorusunun yanıtını arayan Izady, coğrafi olarak Kürtlerin yerleşik bulunduğu topraklardaki halkların tamamına işaret eder. Yani Hurri, Guti, Kurti, Kaldi, Mard, Zela, Karduçi ya da Ari Medleri, Sagartyanlar, Mitanniler ve Kassitler gibi bölgenin ilk yerleşimcileri, Kürtlerin kültürel ve genetik ataları olarak kabul edilmektedir (2011: 62). Bu iddiaların geçersiz olduğu düşüncesindeki kimi araştırmacılara göre, Milattan Önce (M.Ö.) iki binli yıllarda Mezopotamya'nın kuzeyinde yaşayan toplulukların dilleri bilinmemektedir. Özellikle konuşulan dil ve lehçeler açısından haklarında çok az şey bilinen bu toplulukların,

belirli bir etnik gruba ait olarak gösterilmeleri tartışmalıdır (Üşümezsoy, 2006: 39). Izady'nin tezinde ayrıca Kürtlerin yerleşik düzene geçen ilk topluluk olduğu, hayvanların ilk Zağros dağları bölgesinde evcilleştirildiği ayrıca tarım ve toprakla ilgili işlerle uğraştıkları gibi tüm toplumları ilgilendiren kritik bilgilere yer verilmektedir. Bununla birlikte Kürtlerin dokumacılıkta, çömlekçilikte, madencilikte ileri bir topluluk olduğu belirtilmektedir. Bu konuda elde edilen bulguların niteliği üzerine özenli ve nesnel çalışma yapılması gerekmektedir.

Thomas Bois, Viladimir Minorsky ve D. N. Mac Kenzei tarafından The Encyclopaedia of Islam için hazırlanan Kurds, Kurdistan (2004) isimli bölüm, bilim çevrelerinde yankı bulmuştur. Çalışma bugün bile Kürt tarih yazımının en önemli kaynakları arasında gösterilmektedir. Kürtlerin kökenlerini mercek altına alan Minorsky, Kürtleri İrani bir millet olarak tanımlar. M.Ö. iki bin yılını gösteren Sümer tabletlerinde Kardaka isimli bir ülkeden bahsedilmektedir. Karduların, İran'da yaşamış bir topluluk olarak Kürtlerin ataları olma ihtimali vardır. Ancak Kardü ya da Kurtie isimlerinin okunuşları halen belirsizliğini korumaktadır. Kardaka, Kardü ya da Kardai adlandırmaları Arapça ve Ermenice olmak üzere farklı şekillerde kullanılsa da, yerleşimin bugünkü Cizre topraklarında kaldığı, hatta Muş ve Diyarbakır'ı kapsadığı da savunulmaktadır. Kardü adı farklı dillerde "güçlü, kuvvetli" anlamına gelmektedir. Ancak Minorsky'nin dikkat çektiği önemli bir nokta Karduların M.Ö. 9. yüzyılda ortaya çıkan Khaldi halkının adıyla olan ses benzerliğidir. Ermenistan'da ortaya çıkan bu halk, üç yüz yıl süren güçlü bir krallığın ardından bölgeye Ermenilerin gelmesiyle dağıldılar. Khaldilerin Anadolu'ya doğru hareketleri sonucunda Van ve Trabzon gibi yörelerde Khaldi ismine benzer yerleşim yerleri kuruldu (Minosky, 2004: 41-44). Bu veriler Kürtlerin atasının Kardular olduğunu ispatlamaya yetmez. Çünkü etimolojik tartışmalar ışığında Nöldeke, Hartmann ve Weissbach gibi dilbilimcilerin bu konudaki iddiaları farklıdır. Kurd ya da Kardü biçimlerinin eşanlamlı olmadıklarını belirten araştırmacılar, iddialarını dilbilimsel gerekçelere dayandırmaktadır. Bu düşünürlere göre Kürtlerin kökenleri Küçük Medya ve Persis ülkesinde -yani bugünkü İran- aranması gerektiğini belirtmektedir (Nikitine, 2010: 29).

Kürt tarih yazıcılığında en büyük zorluğu oluşturan antik dönemlere ait bulguların yorumlanmasıdır. Bu süreçte takınılan tavır, nesneliliği ortadan kaldırmaktadır. Dil, kavim bütünlüğünü ve sınırlarını çizen, toplumsal anlamların üretildiği bir yapıdır. Dil yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda insanın kendiliğinin ve anlamın kurulduğu kültürel bir inşa aracıdır. Bu nedenle kültürün ve kimliğin inşasında dil önemli bir araçtır. Kürt tarih yazıcılığında dil unsurunun görmezden gelinerek, antik dönem topluluklarının birçoğunu aynı kategoride değerlendirmek kolaycı bir tavır olarak yorumlanmaktadır. Üşümezsoy, bu tavrı şu sözlerle eleştirir:

III. Kuşak yazarlar (Tori ve Izady gibi batılı Kürdologlar) Medlerden de geri gider, kökeni ve dilini bilmedikleri Hurrilerin, Guttilerin Kürt olduğunu, Avrupalıların, Avrupa'ya göçen bu ilk Kürtlerin torunları olduğunu, geride kalanların ise günümüz Kürtlerini oluşturduğunu yazarlar. Tarih atlasını önüne alıp Kürdistan olduğunu varsaydıkları coğrafyada tarih boyunca yer almış devletlerin Kürt devleti olduğunu yazarlar. Ama bu devletlerin dilini de, etnik bileşimlerini de bilmeksizin Kürt sayarlar. Oysa günümüze kalmış ne bir Kürt parası, ne bir Kürt yazılı anıtı, ne de Kürtçe bir alfabenin olmayışını sorgulamazlar (2006: 68).

Nikitine, Marr tarafından ortaya atılan Karduk ve Kart kökensel birlikteliğine karşı çıkarken, Kürtlerin İrani özellikler taşıdığına altını çizer ve daha da ileri giderek doğu Kürtlerinin tamamının bölgedeki İran halkıyla tam bir benzerlik içerisinde olduğunu ifade eder. Diğer taraftan batı Kürtlerinin mavi gözlü ve dolikosefal (düz ve uzun kafa şekli) tipte olduğu ve zamanla doğu Türk, Ermeni ya da İranlılarla kaynaşmaları sonucunda brakisefal (yuvarlak) -esmer öğelerin ortaya çıktığı düşüncesini aktaran Nikitine, eski Kürtlerin Avrupa'nın kuzeyinden geldikleri görüşüne yer vermektedir (2010: 58). Batılı araştırmacılar Kürtlerin fiziksel özelliklerine ilişkin tespitlerini bir adım daha ileriye götürerek, doğrudan ırksal tanımlara başvurur. Arjens Kappers, Kürtlerin kendi iç antropolojik farklılıklarına karşın tamamen ayrı bir ırk olduğunu kabul ederken, tepeden tırnağa tüm özellikleri betimlemeye çalışmıştır (Minorsky, 2004: 38).

Kürtlerin Med soyundan geldiği düşüncesi, özellikle popüler kültür çevrelerince kabul edilmektedir. Ne var ki Izady'nin de itiraf edercesine vurguladığı gibi Medlerin kökenine ve tarihine ilişkin bilgiler yetersizdir (2011: 78). Tarihte ilk kez M.Ö. 836'da adı geçen Medler, Perslerin güneye doğru yönelmeleri sonrası bölgeye egemen olmuşlardır. Minorsky ve Nikitine, Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgede uzun yıllar egemen olan Medlerle olan soy birlikteliği fikrini çeşitli kanıtlara dayandırır. Kurmanc adının kökenini yorumlayan Minorsky, köken soneki olan -c'yi atarak, kalan bileşikteki birinci ögeyi Kur olarak, ikinci ögeyi de Medya ya da Mannalılar ile ilgili görmektedir (2010: 46). Izady'ye göre de diğer "Aryen" gruplarla birlikte ve daha önceden kalma Kürt topluluklarının birbiriyle bütünleşmiş ve Kürt toplumu ile kültürünü Hurri bir toplum olmaktan çıkarıp, bugüne kadar varlığını sürdüren Hint-Avrupa kökenli İrani bir topluma dönüşmüştür (2011: 81). Ancak bu savları bütünüyle kabul etmek mümkün değildir. Zira etimolojik ve antropolojik kayıtlar, akrabalığın kesinliğini ortaya koyacak bulgulardan çok, yorumsayıcı bakış açılarına imkân veren kanıtlar sunmaktadır. Nikitine, tarihsel kayıtları iki farklı biçimde okuyan Minorsky ve Marr'ın ortaya attığı görüşleri eleştirel biçimde ele alır. Marr'ın, Kürtlerin Hint-Avrupa kökenli olduğu ve Medlerle aynı kökten geldiği düşüncesine karşı Minorsky'nin daha temkinli olduğu ancak Marr'ın tezini tümden reddetmediği görülür. Ancak fiziksel özellikler, dil ve yerleşim açısından Kürtlerin kökenine ilişkin belirsizlik yine de giderilememektedir. Örneğin Avrupa'dan Ön Asya'ya geçtiği varsayılan bu tipin dilinin Kürtçe olmaması ve Kürtçenin sonradan kabul ettirilmiş bir dil olması ihtimali vardır. Çünkü ırksal özellikler üzerinden karşılaştırma yapıldığında, Kürtlerin Sami olma ihtimali diğer ihtimallerden daha az değildir. Bu nedenle Kürt tipinin tek, homojen değil, karışık bir karakterde olduğu söylenebilir (Nikitine, 2010: 59-62).

Bois (2004: 11), Kürt etnik teriminin belirsiz bir geçmişe dayandığına ve yaygın kullanımın Arap yayılmasıyla birlikte gerçekleştiğine dikkat çeker. Kürdistan ya da Kürtlerin ülkesi adı, Hemedan'ın kuzeydoğusunda başkenti Bahar olan bir eyalet kuran son Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Sencer zamanına kadar uzandığı düşünülmektedir. Izady de Bois ile benzer biçimde, Kürdistan teriminin Kirmanşah, Dinawar ve Hemedan etrafında çerçevelenen güney Kürdistan'ı kastetmek amacıyla

ilk olarak 12. yüzyılım ortalarına doğru çıktığını belirtir (2011: 109). Ancak kavramın ortaya çıkışında Kürtlerin kavim özellikleri bakımından İranlı ya da İranlılaştırılmış aşiretlerin birçoğunu tanımlamak için kullanıldığı görülür (Minorsky, 2004: 46). Kürt kelimesinin çoğulu olan Ekrad İrani özellikteki toplulukları tanımlamak amacıyla kullanılmaktaydı. Şu halde Kürt teriminin ilk ortaya çıkışında, diğer coğrafi ve antropolojik sebepler gibi İran etkisinin etimolojik alanda da kendini gösterdiği söylenebilir. Minorsky 20. yüzyılda yapılan araştırmalar sonucunda, Kürtler arasında İranlı bir unsurun varlığının ortaya çıkarıldığına dikkat çekmektedir. Örneğin, Goran ve Zaza topluluklarını İrani unsurlar olarak değerlendiren Minorsky, yapılan araştırmalar sonucunda farklı kökenden olmasına rağmen Kürt ögesiyle örtüşmüş ve bütünlük görüntüsü veren, eski halkların izlerine rastlandığını belirtmektedir (2004: 47).

2.1.2. Şerefname ve Mem-ü Zin’de Kürtler

Şerefname

Şerefname, coğrafi, antropolojik ve tarihi kayıtlar açısından İrani kavimlerin ve Kürtlerin incelendiği en eski kaynaklardan biridir. Erzurum Eyaleti’nde Bitlis Beyi Şerafeddin Bin Şemsettin tarafından Fars dilinde 1596-97 yıllarında yazıldığı tahmin edilen kitabı önemli kılan, dört bölümden oluşmasının yanı sıra bölgeyi siyasi, kültürel ve coğrafi açılarından ele almasıdır.

Kürtler Şerefname’de dört sınıfa ayrılmaktadır; Germanic, Lur ya da Lor, Gelhor ve Goran adıyla ifade edilen bu etnikler, dil ve gelenekler bakımından farklılık göstermektedir (2009: 45). Bu haliyle Şerefname’de varlığından söz edilen grupların dil birliği içerisinde olmadıkları anlaşılmaktadır. İfade edilen gruplar, yaşayış ve (kültürel) değerler açısından da farklı özelliktedir. Şerefname’de Kürtlerden söz edilen ilk Pers-Kürt kabilesi Erdelan’dır. Buna göre İran Kürtleri üçe ayrılmaktadır: Siyah-mansur, Çekini-Çegeni, Zen(m)geneh. Bu üç grup bir efsaneye göre Loristan’dan gelen üç kardeşin ardıllarıydı ve onların adlarını almıştı. Bir diğer hikâyeye göre ise Pers hükümdarlarının hizmetine girmek için Goran ve Erdelan’dan gelmişlerdi (2009: 46).

Şerefname’de belirtilen kavimlerin birçoğunun kökeni bugün hâlâ bilinmemektedir. Örneğin bugün Kürtlerin ataları olduğu iddia edilen Lorlardan Şerefname’de Büyük ve Küçük Lorlar olarak söz edilmekte ancak etnik kökenlerine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemektedir. Şerefname’ye göre Lorlar 140 bin kişilik ve göçebe karakterli bir kavmi teşkil etmektedir. Pers ülkesinin merkez eyaletlerinde yaşayan Lor kabileleri, Loristan, Farsistan, Pers Irak’ı ve İran Kürdistan’ı olarak adlandırılırlar. Ancak konuştukları dilin farklı olduğu düşünülse de Şerefname’de kavmin dilsel ve etnik özelliklerine ilişkin muğlaklığın altı özellikle çizilir (2009: 53).

Osmanlı’daki Kürt kabileleri bahsi tartışmaların odak noktasını teşkil etmektedir. Şerefname’de Osmanlı topraklarında yaşayan göçer kabilelerin bir milyon civarında bulunduğunu ve büyük oranda Osmanlı-Pers sınırındaki dağlarda yaşadığını belirtir. Bunun dışında Mezopotamya ve Anadolu toprakları içerisinde de yaşadıkları ve çok çeşitli dilleri konuştukları ifade edilir. Tartışmaların odağında iki önemli nokta vardır: Birincisi, kavram olarak Kürt kelimesinin kullanımı ile ilgilidir. İkinci tartışma ise, ifade edilen kavimlerin dilleri ve çeşitlilikleri üzerinedir. Kürt tarih yazımında Şerefname’yi mihenk taşı olarak gören kimi tarih yazıcılarına göre, kitapta geçen Ekrad kullanımı Kürt kelimesinin çoğuludur. Bu nedenle Ekrad çevirilerde genellikle “Kürtler” olarak aktarılmıştır. Ancak Farsça yazıldığı bilinen Şerefname’de Kürt ifadesinin kullanılmadığı görüşü bugün de iddiasını sürdürmektedir. Ekrad sözcüğünün Abbasiler tarafından bölgede yaşayan göçebeler için kullanıldığı iddia edilir. Bu nedenle Ekrad sözcüğünün etnik bir gönderme yapmadığına inanılır. Hatta kimi kaynaklarda Şerephan ailesinin Kanuni Sultan Süleyman’dan III. Murat’a kadar çeşitli vesilelerle bağlılıklarını belirttikleri ve İran Safevi’ye karşı Osmanlı’nın yanında yer aldıkları belirtilir. Padişahlar Doğu Anadolu’ya verdikleri önem doğrultusunda, Şerephan ile özel olarak ilgilendikleri ve Osmanlı’ya bağlılığına güven duyduklarının altı çizilir (Sevgen, 1982: 50).

Mem'ü Zin

Kürt milliyetçilerinin üzerinde şiddetle durduğu bir diğer tarihi kaynak Ahmed-i Hani'nin³ 1690'larda yazdığı tahmin edilen (Şakeli, 1996: 23) Mem'ü Zin adlı eseridir. Mem'ü Zin, Mem ile Zin arasındaki aşk öyküsünün anlatıldığı bir destandır. Nazım karakterde ve Kürtçe kaleme alınan öykü Cizre'de geçmekte, trajik bir aşkı konu edinmektedir. Mem'ü Zin'in bugün farklı biçimlerde ele alınmasının temelinde, Kürt milliyetçiliğine işaret edip etmediği sorusu vardır.

Mem-ü Zin'de Kürt milliyetçiliğinin izlerini arayan araştırmalarda, yazarın kullandığı dil ve ifadelerden yola çıkarak, Ahmed-i Hani'nin bir Kürt devleti hayal ettiği iddia edilmektedir. Esasen Mem'ü Zin'in günümüzde Kürt milliyetçileri tarafından kaynak eser olarak algılandığına ve etnik Kürt hareketi tarafından kullanıldığına şüphe yoktur. Ancak Hani'nin eserlerinde bağımsız bir Kürt devleti hayali kurduğu iddiasına dayanak olarak gösterilen satırların nesnel biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Şakeli, (1996) Mem'ü Zin'de Kürt milliyetçiliğinin temelini atıldığını savunmaktadır. Eserde Hani'nin Kürtlüğe büyük paye biçtiğini ve Kürtlükle gurur duyduğunu ifade eden Şakeli, Kürtlerin diğer komşu halklar gibi "millet" özelliği taşıdığını ve Hani'nin bir Kürt krallığı kurulması arzusunda olduğunu iddia etmektedir. Şakeli'ye göre yazar, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerin işgal altında olduğuna inanmaktadır. Şakeli'nin değerlendirmelerinde Kürt milliyetçiliğinin temellerini atan iki ana düşünce şu şekilde sıralanmaktadır: (a) Kürtlerin topraklarının işgal edilmiş olması ve bölünmesi ve bu nedenle içine düştükleri kötü koşullar. (b) Kürt yöneticilerinin ve beylerinin, ülkeleri ve halklarının geleceğine yönelik bir beklenti içinde olmamaları ve birleşik güçlü bir devlet kurmak için kendi aralarında birleşme çabalarını göstermemeleri (1996: 62).

³ Kürt şair ve filozof Ahmed-i Hani, 1651 yılında, Hakkâri yakınlarında bulunduğu tahmin edilen Han köyünde doğdu. Doğu Anadolu'nun birçok bölgesini dolaşarak Arapça, belagat ve dini ilimleri okudu. 1707 yılında vefat ettiği düşünülen Hani'nin, Mem'ü Zin'in dışında Nubahar, İman Akidesi ve Çar Kuşe isimli eserleri bulunmaktadır (Altıntop, 2011: 91).

Bruinessen, Mem'ü Zin'de anlatılanlardan yola çıkarak Hani'nin bir Kürt milliyetçisi olduğu düşüncesine ve Kürt devleti hayal ettiği iddialarına kesin olarak karşı çıkmaktadır (2005: 64). Hani aslında Kürt olduğunun bilincinde, kimliğiyle barışık biçimde dilini kullanabilen, kendinden yüzyıllar önceki yazar ve düşünürlerden farklı özelliklere sahiptir. Ancak Hani, Kürtçe yazan ne ilk ne de son şairdir. Daha önce de Kürt dilinde klasik şiirler yazmış şairler bulunmaktadır. Bruinessen'in dikkat çektiği bir başka ilginç nokta, Hani'nin neden Kürt dilini tercih ettiğiyle ilgilidir. Bruinessen'e göre İstanbul'da 16. yüzyıldan itibaren Türkçe'nin hâkimiyetinin artması, Arapça ve Farsça yazan şairlerde tepkiye yol açmıştır. Bu nedenle Hani'nin Kürtçeye yönelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Bruinessen'in, Hani'nin Kürt milliyetçiliği iddialarına dönük bir diğer kuşkusu, Mem'ü Zin'in orijinalliği sorunsalıdır. Metne günümüz Kürt milliyetçileri tarafından eklemelerin yapıldığı şüphesini dile getiren Bruinessen, kaygılarını şu şekilde dile getirmektedir:

Türkler, Araplar ve İranlılar gibi diğer halkları varken, neden halkın bir devleti yok diye üzülen bir Kürdün şikâyeti olarak okumak akla yatkındır. Bu yorumun yine de iki sorunu var. Bu devrin diğer kaynaklarından genel olarak halkın kendini günümüzdeki halkın ifadesiyle etnik grup veya millet olarak tanımlamadığını anlıyoruz. Ahmed-i Hani'nin "Rom, Arap ve Acem'i" devletler kadar çok etnik gruba sahip değil. Rom asıl olarak Roma İmparatorluğu ve daha sonra onun doğu bölümü, Bizans idi; sonra isim onun halefleri, Selçuklular ve Osmanlı Devleti için kullanılırdı ve şimdi bazen Türkiye Cumhuriyeti için kullanılır -ama hiç sıradan Türkler için kullanılmaz. "Acem" terimi Araplar tarafından tüm Arapça konuşmayan halklar için kullanılırdı ve Osmanlı Türkçesinde özellikle, Türkçe konuşanlar dâhil, her tür İranlı için kullanılırdı. Arap ve Kürt devlet değil, insan topluluklarıdır ama onların tamamen bugün bizim Arap veya Kürt milleti diye bahsettiğimizde kastettiğimiz aynı halka işaret ettiğinden şüpheliyim. Daha önce başka bir yerde yazdığım gibi, o devirde Kürt terimi yalnız Kürt aşiretlere ve şehrli aristokrat seçkin sınıfın bir bölümüne işaret ediyor, aşiret olmayan köylü sınıfına işaret etmiyor gözükmektedir (2005: 68).

Bruinessen'in yukarıda ifade ettiği ikinci kaygısı Hani'ye atfedilen "millî devlet" hayalidir. Bu araştırmada da defalarca dile getirildiği üzere, Fransız İhtilali

öncesinde ne Avrupa’da ne de Asya’ya millî devlet düşüncesi henüz ortaya çıkmamıştı. Osmanlı’da sarayda konuşulan ve resmi dil olarak benimsenen Türkçe olmakla beraber, etnik Türk kimliği ön planda tutulmamış, İslam kimliği birleştirici rol oynamıştır. Dolayısıyla Bruinessen, Hani’nin Kürt milliyetçisi olduğu iddialarına şu şekilde cevap vermektedir: “Milliyetçilik ile biz Ernest Gellner’in ifadesiyle, ‘politik ve millî birikimin ahenkli olması gerektiği politik ilke’yi anlıyorsak, o zaman Hani bir milliyetçi değildi” (2005: 69).

2.1.3. Cemşid Bender’in İddiaları

Kürt tarih yazıcılığının en radikal isimlerinden Cemşid Bender’in Kürtlerin yerleşimi ve ilk dönem bulgulara ilişkin çözümlemeleri tartışmalıdır. Kürt Tarihi ve Uygarlığı (2000) isimli çalışmasıyla Kürt tarihini derinlemesine ele alan Bender, Kürtlerin kökenine ilişkin radikal görüşlere yer verir. Kürtlerin ilk ortaya çıktığı bölgenin Zağros olduğunu ileri süren Bender, Izady ile neredeyse birbirinin kopyası olacak biçimde örtüşen iddialarını sıralar. Uygarlığın başlangıcına ilişkin bulguların Kuzey Mezopotamya’da Mezro-Botan denilen bölgeyi işaret ettiğini iddia eden Bender, Kürdistan olarak adlandırılan bölgenin uygarlığın beşiği olduğunu söyler (2000: 21). Yani bu düşünceye göre, insanlığın uygarlık dönüşümünün merkezi Kuzey Mezopotamya bölgesidir.

Tarımsal faaliyetler ile hayvanların evcilleştirilmesinin ilk olarak Yukarı Mezopotamya’da gerçekleştirildiğini ileri süren Bender, yazının bulunuşunu da Aşağı Mezopotamya’da kullanıldığı varsayılan çivi yazısına bağlar (2000: 30). Bu iddialar yalnızca Kürt tarih yazıcılığı açısından değil, tüm insanlık tarihi açısından da önemlidir. Kürtleri odak noktaya yerleştiren bu anlayış, her yönüyle Kürtleri insanlık tarihinin merkezine çekmektedir.

Bender’in tarih okumasında Kürtlerin kökeninin M.Ö. 11 binli yıllara kadar götürüldüğü görülür. Yani kronolojik olarak ilk dönem Kürtlerin ataları Guti, Hurri, Kassit, Mitanni, Urartu ve Medlerdir. Bender, uygarlık vurgusunu bir adım daha ileriye götürerek, bu halkların insanlığı mağara yaşamından kurtardığı ve ilk mesken tipine kavuşturduğunu söyler. Kürtler ilk çağ halklarının bir yönüyle harmanıdır.

Bölgede yaşamış toplulukların Kürtlerin kimlik oluşumunda katkı yaptıkları görülür. Ancak Bender, Kürtlerin diğer topluluklarla harman olduğu, kimlik öğelerinin 11 bin yıllık süreçte geliştiğini söylerken, “sentez” kavramını reddeder. Bender’e göre bu topluluk, binlerce yıldır temel kimlik değerlerini korumaktadır. Bender, Diyarbakır ve Şanlıurfa’da yapılan kazılarda elde edilen bulguları yorumlarken, bilerek ya da bilmeyerek kritik bir hataya düşer. Bender, Çayönü’nde (Diyarbakır) yapılan kazılar sonucunda bölgedeki yerleşimin, insanlığın en eski yerleşim yerlerinden biri olarak kabul edilen bugünkü Konya’nın Çumra ilçesi yakınlarındaki Çatalhöyük’ten bile eski olduğunun ortaya çıktığını savunur. Hâlbuki Çayönü halklarının Kürt olduğu iddiası, Çatalhöyük halklarının Türk olduğunu iddia etmekten farksızdır. Bugün medeniyete katkıları dışında, bölge halklarının kimlik özelliklerine ilişkin bilgiler son derece sınırlıdır.

Mezopotamya tarihi Büyük Larousse’ta 8 bin yıl öncesine kadar götürülür. Fırat vadisinin iskân edilmesi, bir takım tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi, ilk yerleşim yerlerinin kurulması ve bazı doğal kaynakların işlenmesi bu dönemlerde başlamıştır. Ne var ki Büyük Larousse’ta Hurri, Med ve diğer Zağros topluluklarından bahsedilmesine karşın, bu toplulukların dil, kültür özellikleri ve Kürtlerle bağlantıları konusunda bilgi verilmez (1990, cilt 16: 8108). Ayrıca antik çağda Kürt sözcüğünü anımsatan sözcüklerden birçoğunun kökeninin başka tarihi etnoslara ait olduğu iddia edilmektedir. Minorsky’nin de belirttiği gibi Gürcülere Kartveli ve Kartı-i adı verilmektedir (2004: 44). Gordiani ve Kürti-i gibi toplulukların ise Zağroslardaki tarihi halklar ile hiçbir ilgisinin bulunmadığı, tam tersine Batı Anadolu’daki halkın ismi olduğu öne sürülmektedir (Üşümezsoy, 2006: 96). Ekrad sözcüğünün kökenine ilişkin görüşler de farklılık göstermekte, kelimenin Kürt etnik kimliğini değil, dağlık bölgelerdeki göçebe halkların tamamını tanımladığı düşünülmektedir.

Bender’in, çeşitli kaynaklarda M.Ö. 1000’li yıllarda başladığı belirtilen demir çağına ilişkin görüşleri dikkat çekicidir. Aristokrasi ve efendi-köle ilişkisinin en belirgin özelliklerinden tunç çağı, demirin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kapanır. Böylece tuncu elinde bulunduran aristokratlara karşı demir, küçük mülkiyet sahibi yurttaşlar için özgürlüğün sembolü haline gelir (2000: 37). Şu halde Hurriler

dönemi, tunç çağından demir çağına geçişin merkezi olarak gösterilmektedir. Verilen örnekte “özgürlük” vurgusunun bilinçli biçimde seçildiği açıktır. Ancak özgürlüğün sembolü olarak algılanan demirin, Bender’in alıntılıdığı şekilde Hurriler tarafından bulunduğu dair açık bir kanıt bulunmamaktadır. Büyük Larousse’ta Akkadlılardan (M.Ö. 2300-2160) söz edilmesine rağmen, o dönemde ortaya çıkan toplulukların etnik özelliklerinin iddia edilenden daha farklı olduğu vurgulanır. Akkadlı Sagron tarafından kurulan imparatorluk, Mezopotamya ve Susiane’yi kapsamaktaydı. İmparatorluk kuzeye doğru yayıldıkça Yukarı Mezopotamya halklarının varlığı ortaya çıktı. Bölgede yaşayan toplulukların Asurlular gibi Akkadca konuşan Samiler olan Hurriler’di. Ayaklanmalar nedeniyle sarsılan Akkadlar M.Ö. 2160 yılına doğru zayıflayarak tarih sahnesinden silindi (1990, cilt 16: 8107). Yani bölgede 4 bin yıl önce varlık gösteren Hurrilerin tunç çağından demir çağına geçişi sağladığı bir yana, Hurrilerin etnik açıdan kim oldukları konusu bile muğlaktır.

Bender’in Kürt tarih okumasının tepkisel olduğu açıktır. Tarihin belirsiz dönemleri üzerinden inşa edilmeye çalışılan millet tasavvurlarının bilimsellikten uzak ve taraflı olduğu bilim insanları ve araştırmacılarca tekrarlanmaktadır. Kürt Dilinin Tarihçesi adlı eserin yazarı Faik Bulut, “fikir serüvencisi” olarak nitelediği Bender’in Kürt tarih anlayışını şu sözlerle eleştirmektedir:

Kürt tarihi konusunda yazılarıyla tanınan Cemşid Bender’in Kemalist Tarih Tezleri’nin neredeyse tersinden bir yansıması veya “Kürt versiyonu” sayılan, tarihteki ayrıntıların hemen tümünü “Kürt sayan, Kürtlerle özdeşleştiren”; aslında tarihin “üçüncü alanı”ndaki boşlukları, “Kürtlük”le dolduran tepkici anlayışı ve fikir serüvenciliği konusunda Yalçın Küçük’ün eleştirileri, önemli oranda haklıdır. Bender, “ilk”lerin hepsini Kürt yapmakla kalmıyor, nerede ne varsa hepsini Kürtlere mal edebilen bir mantık hatasına düşebiliyor. Tüm bunları, alt kimlik olarak acı çekmesine, ezilmişliğine bağlıyor ve anlayışla karşılıyor. Ayrıca, kendi tarihlerinin üzerindeki kalın esrar perdesini kaldırmaya çalışan Kürt kökenli aydınların keşifleri sırasında yaptıkları yanlışlara üzülmeleri değil sevinmeleri gerektiğini; zira bu tür iyi niyetli hatalardan doğruların da çıkabileceğini belirtelim (2006: 79).

Orhan Türkdoğan, Şerafettin Elçi’nin, Bender’le paralellik gösteren tezlerini ağır biçimde eleştirirken, şu sözleri sarfetmektedir:

“Son yıllarda ileri sürülen aydın tezi, etnik bölücülük doğrultusunda hız kazanmaya başlamıştır. Çoğu, yetersiz bilgi ve gerçeği görmezlikten kaynaklanan bu görüşler, giderek Kürt şovenizmine kapılarını açmış bulunmaktadır. Nitekim, bir zamanların bayındırlık bakanlığını da yürütmüş bulunan bir zat, yapmış olduğu bir konuşmada aynen şöyle diyecektir: “İsa’dan önce Anadolu’daki birçok uygarlık Kürtler tarafından kurulmuştur.” Şimdi biz “Türk Tezi” ile uğraşırken alternatif olarak bir “Kürt” tarih teziyle karşı karşıya bulunmaktayız (Türkdoğan, 1995: 31).”

2.1.4. “Kürt Türkleri”

“Kürt Türkleri” kavramını ortaya atan ve Kürtler üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Nazmi Sevgen Kürtlerin kökenine ilişkin tezleri dört başlıkta inceler. İlki Kürtlerin Kardü, Haldi ve Gürcülerle ilişkili yerli bir halk olduğu yönündeki iddialardır. İkinci olarak, Minorsky ve Nikitine gibi araştırmacıların da dikkat çektiği Kürtlerin İrani bir kavim olabileceği düşüncesidir. Üçüncü görüş Kürtlerin Arap kökünden geldikleri yönündedir. Son görüş ise Kürtlerin Orta Asya’dan göçmüş Turani bir ırk oldukları şeklindedir (1982: 10). Sevgen, Kürtlerin tarihsel kayıtlar incelendiğinde, ilk olarak Arapların İran ve Türkistan’ı işgalinde görüldüklerini ifade eder. Kürdistan ifadesinin Selçuklulara kadar kullanılmadığına dikkat çeken Sevgen, Kürtlerin doğu ve güneyden gelen toplulukların devamı olduğu düşüncesini çeşitli kaynaklara dayandırır. Suriye’nin fethi ve İran’ın yenilgiye uğratılmasından sonra bugün Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeye akınlar düzenleyen Araplar, İran’ı fiili olarak egemenlikleri altına alırken, Kürtlerle olan ilişkiler de farklı bir boyut kazanır. Bu noktada Kürtlerin İslamlaşması süreci başlar.

Sevgen’e göre Kürtlerin, Kardüklerle hiçbir ırk bağlantısı yoktur. Aynı zamanda Kürtlerin İrani bir kavim olduğu düşüncesine de karşı çıkan Sevgen, batılı ve Rus araştırmacıların aksine Hint-Avrupa kavimleri arasında Kürt ismini taşıyan bir boy ya da kabilenin bulunmadığını iddia eder. Hatta Yenisey, Belh ve Orta Tuna boylarında, ana dilleri Türkçe olan Kürt isimli boylar ve oymaklar yaşamış, kullandıkları isimleri de yerleşim yerlerine vermişlerdir. (1982: 11). Yani Sevgen’in iddiasına göre Kürtler Orta Asya’dan göçmüş, uzun yıllar İran’da yerleşik olarak

yaşamıştır. Dolayısıyla Kürtler bu süreç içerisinde yerli halkla olan ilişkileri sebebiyle dillerini karıştırmış ve millî kimliklerini değiştirmiştir.

Kürt kimliğinin kökenini yukarıda örnekleri verilen batılı yazarlar gibi 12 bin hatta 50 bin yıl öncesinde arayanlar kadar, Sevgen’le benzer biçimde düşünenler de mevcuttur. Örneğin bir görüşe göre Kürtler dağ ya da taşra Türkleridir. Kürt ve Kurt kelimeleri birden fazla anlama gelir. Eski Türklerde şehirde, kent merkezinde yaşayanlar Türk olarak adlandırılırken, aynı “ırkın” merkezden uzak, dağ yamaçlarında oturanlarına Kürt adı verilir. Bu görüş Kürt kavramını ise şu şekilde tanımlamaktadır: “Kürt, karlı dağ, güçlü kuvvetli, iri yapılı anlamları ile Türklerin simgesi olan Kurt anlamına gelir. Bugün bile mahalli şivelerde birçok yerde Kürt demezler, Kurt derler; Kürtler yerine Kurtlar sözünü kullanırlar. Zira Orta Asya Türkçesinde ince sesli harfler “ü” ve “ö” harfleriyle “f” harfi Türkçede yoktur. “Ü” yerine “u” ve “ö” yerine “o” harfi, “l” yerine “p” harfi telaffuz edilir (Erer, 1994: 9). Bugün bu iddialar hararetle tartışılrsa da, Kürtleri Turani bir kavim olarak yansıtan araştırmacıların görüşleri fazla itibar görmemektedir.

2.2. TARİHSEL SÜREÇ

İslam’ın yayılmasıyla birlikte Kürtlerin siyasi etkinliği artmaya başlamıştır. Özellikle kavim birlikteliklerinin siyasi bütünlüğe dönüştüğü ve hanedanlıkların ortaya çıktığı dönem İslam sonrasında. Örneğin Minorsky, Kürtlerin siyasi farkındalığa ulaşması ve derebeylik yapısının gelişimini Osmanlı-Safevi çekişmesine bağlar (2004: 50). Ancak şurası gerçektir ki, tarihsel açıdan Kürtlerin 10. yüzyıldan itibaren Türk, Arap ve Fars üçgeninde, ırk kavramının üstünde ilişkiler geliştirmiştir. Çünkü İslam’ın evrenselci bakışı, İlay-ı Kelimetullah üzerine kuruludur. İslam, her türlü ırkçı söylemin üzerindedir. Bu nedenle Türkler ve Kürtlerin, etnik ya da ırksal birliktelikten ziyade, din birliği üzerinden hareket ettiği görülür. Osmanlı-Safevi çekişmesinde ise etnik değil, mezhepsel farklılıklar ön plandadır.

Nikitine, Kürtlerde İslam’ın sonucu olarak ortaya çıkan birlik fikrini eleştirel biçimde ele alır. Çünkü İslam’ın yayılması ve Ümmet anlayışının toplumları kuşatması ulusal düşünceyi ikinci plana atmaktadır. Bu nedenle Kürtler neredeyse

Birinci Dünya Savaşı'nı kadar ulus bilincinden uzaktır (2010: 332). Hâlbuki Nikitine'in üzerinde durmaktan imtina ettiği Kürtlerin İslam algısı ve İslam kimliğinin pek çok şeyin üzerinde olduğu gerçeğidir. Eyyubilerin kurucusu Selahaddin-i Eyyubi'nin Kürt olduğu varsayıldığında bile, devletin ve milletin karakterinin bütünüyle İslam üzerine olduğu görülür. Eyyubi ordularının büyük bölümü Türk'tür. Devlet görevlerinde Kürtler ve Türkler birlikte görev alırken, Cihad zamanlarında hem Türklerin hem de Kürtlerin çağrıya kulak verdikleri, İslam'ın bayraktarlığı için ortak bilinçle hareket ettikleri görülür. Yani erken dönem İslam yayılmasında bile dinsel özdeşlik kimliğin asıl belirleyenisidir.

Moğol istilasından sonra diğer kavimler gibi Kürtler de siyasi açıdan güçlerini büyük oranda yitirir. Moğollar 13. yüzyılın ilk yarısında Harzemşahlara saldırarak, Irak, İran'ın kuzeyi ile Güneydoğu Anadolu üzerinde baskılarını arttırır. Harzemşah Celaledin'in ölümü üzerine Kürtler üzerindeki baskılar artmaya başlar. Göçlerin ve istikrarsızlığın baş gösterdiği bölgede uzun süre karışıklık eksik olmaz. Bu durum Moğol İlhanlılar döneminde de devam eder. Ancak kimi kaynaklar, Moğol istilasının Kürtleri etkilediğini ancak siyasi toparlanmanın hızlı gerçekleştiğini iddia eder. Durumun böyle olmadığını karışıklığın uzun yıllar sürdüğünü Minorsky şu şekilde açıklar:

...Moğollar Kirmanşah'a saldırıp çok sayıda can aldılar ve kenti talan ettiler. Bağdat'ın alınmasından önce Hulagu, Erbil'i zapt etmek üzere kuvvet gönderdi. Erbil Valisi Taceddin Salaba, Moğollara boyun eğdiyse de, kaledeki Kürt birlikleri ona uymayı reddettiler. Erbil, Musul Atabeyi Bedreddin Lulu'nun yardımıyla alındı. Bağdat'ın zaptı Şehrizar'un boşaltılmasına neden oldu ve Şahabeddin Ömeri'nin verdiği bilgilere göre buradaki Kürtler, Suriye ve Mısır'a çekildiler. Lawan ve Baban aşiretleri ise ta Cezayir'e göçtüler (2004: 73).

Görüldüğü gibi Moğol istilası, bölgedeki Kürtleri siyasi açıdan dağınık bir görüntüye sevk etmiştir. Kürtler, Türklerle ilişkilerin yoğunlaşacağı Oğuz akınları dönemine kadar dağınık ve parçalanmış bir görüntüye sahiptir.

Moğol İlhanlılar döneminde Kürtlerin belirgin hareketleri görülmezken, Memluk Sultanlarının Kürtlere duyduğu yakınlık, ilişkilerin farklı boyutta gelişmesini sağlamıştır. Memlukler Kürtlere, ordu ve diğer hizmetlerde görevler

vererek bu yakınlığı pekiştirmiştir. Bu dönemde Yemen ve Suriye dışında Irak, Diyar el-Arab bölgesinde Kürtlerin bulunduğu kayıtlarda geçmektedir. Hemedan, Musul ve Kavar üçgeni içerisinde Kartavi, Hasnani, Karhin, Mazancan, Sohri, Zarzari, Culamerg, Markavan, Gevar, Hakkâri Yüksekova, Zibari, Hakkâriler, Besitki, Bohti, Dasini, Dumbili gibi yirmi kabilenin bölgede yer aldığı bildirilmektedir (Sevgen, 1982: 23).

Erken dönem Oğuz Türkleri ile Kürtlerin karşılaşmaları 11. yüzyıl başlarına tekabül eder. İleride Selçukluları oluşturacak ilk Türk grupların Gazneliler ile mücadelelerinde, Kürtler de zaman zaman Türk boylarına karşı verdikleri savaşlarla yer almıştır. İşin ilginç tarafı, Oğuz Türklerinin mücadele ettiği Gazneliler de Türk'tür. Yerleşik Türk devletleri ile Oğuz Türkleri arasındaki siyasi çekişmede, Tebriz, Rey, Musul ve Diyarbakır önemli bir rol oynamış, Kürtler bu çatışmalarda Oğuzlara karşı olmuşlardır (Minorsky, 2004: 65). Yerleşik Türk devletlerinde ordu görevlerinde bulunan Kürtlerin Oğuzlarla mücadelesi Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071'de Malazgirt Ovası'nda Bizans İmparatoru Diyojen'i mağlup etmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Mervanilerin ortadan kalkmasıyla birlikte hâkim güç haline gelen Selçuklu, yalnızca Kürtlerle değil, diğer kavimlerle de çıkar ilişkisi kurmuştur. Ayrıca Kürdistan isminin ilk kez bu dönemde kullanılmaya başlandığı çeşitli kaynaklar tarafından belirtilmektedir.

2.2.1. Osmanlı ve Kürtler

Nikitine, Türk ve İran devletlerinin siyasi ve yapısal güce kavuştuğu dönemde Kürtlerin bağımsızlıklarını elde etme şansının azaldığından söz eder (2010: 344). Yani kastedilen Osmanlı ve Safevi'nin siyasi bir güç olarak parladığı 16. yüzyıl başlarıdır. Sevgen tarafından yayınlanan Osmanlı arşiv belgelerinde, Padişahların Kürt beylerinin -özellikle Şerephan-devlete olan bağlılıklarını gösteren fermanları dikkat çekmektedir. Belgeler Safevi zulmünden kaçan Kürt beylerinin Osmanlı'ya bağlılıklarını açık biçimde gösterir niteliktedir:

...İran seferine katılarak Kızılbaşların yenilmesinde yararlıklar gösteren Kürt beylerine, gerek devlete karşı gösterdikleri öz kulluk ve dilaverlikleri karşılığı olarak ve gerek kendilerinin vaki müracaat ve istirhamları göz önüne

alınarak, her birinin öteden beri ellerinde ve tasarruflarında bulunan eyalet ve kaleler geçmiş zamandan beri yurtları ve ocakları olduğu gibi ayrı ayrı beratlarla ihsan edilen yerleri de kendilerine verilip musarrıf oldukları eyaletleri, kaleleri, şehirleri, köyleri ve mezraları bütün mahsulleriyle, oğuldan oğula intikal etmek şartıyla kendilerine temlik ve ihsan edilmiştir... Devletime sadık kaldıkları müddetçe ferman-ı şerifime riayet etmelidirler (1982: 42).

Osmanlı yönetim anlayışı içerisinde devlete yararlık gösteren “sadık” beylerin buldukları bölgelerdeki siyasi konumlarını belirleyen Padişah, aynı zamanda devlete olan bağlılığa vurgu yapmaktadır. Kürt beylerinin Osmanlı’ya olan bağlılığı dönemselsel karakterde değildir. III. Murat dönemine ait fermanlar da incelendiğinde, devletin Kürt tebaa ile ilişkisi belli ölçüde Osmanlı yönetim anlayışıyla, kısmen de İran’ın Kürt beylerine yönelik baskıcı tutumuna bağlı olarak sürekli biçimde olumlu seyrededir. Bu dönemde padişah, Kürt beylerine gönderdiği fermanlarla ilişkileri oldukça yakın tutmakta, bölge halkına olan ilgi ve yakınlığını göstermektedir. Öte yandan padişahın yakın ilgisine her dönemde karşılık veren Kürt ileri gelenleri, Osmanlı siyasi ilişkilerinde ve özellikle İran ile mücadelede devletin yanında bulunarak yararlıklar göstermektedir. Bu, özellikle Çaldıran Savaşı sonrası gelişen Türk-Kürt ilişkilerinin tarihsel seyri bakımından dikkate değerdir.

Safevilerin Çaldıran’da yenilmesinin ardından Şah tarafından Kürtlere yönelik baskıların arttığı tarihi kayıtlarla sabittir. Uzun yıllar devam eden Osmanlı-Safevi savaşlarının Osmanlı Devleti’nin üstünlüğüyle yeni bir aşamaya gelmesi, Safevilerin Kürtlere yönelik tutumlarında radikal değişikliklere sebep olmuştur. Savaş yıllarında askerlik alımları ve Kürt beylerine yapılan baskılar, büyük savaşların sona ermesiyle birlikte Kürt aşiret reislerinin hapse atılmaları gibi ağır sonuçlar doğurmuştur. İlerleyen yıllarla birlikte Safevi hanedanının devrilmesi, Kürtler için zor dönemlerin devam edeceğini göstermiştir. Osmanlı ile yapılan mücadelelerde kullanılan Kürtler, kimi zaman da buldukları toprakları terk etmek zorunda bırakılmıştır. İran’da yaşanan siyasi karışıklıklar 17. ve 18. yüzyıl boyunca sürmüştür. Safevi sonrası ülkeye hâkim olan hanlıklar Kürt beyliklerinin siyasi varlıklarını sona erdirmeye ve baskı kurmaya devam etmiştir (Jwaideh, 1999: 35-36).

Osmanlı'yı ve Osmanlı'nın Kürtlerle ilişkilerini eleştirel bir dille kaleme alan Lazarev (2010), dönemi anlattığı çalışmasında bile Kürtlerin Safevilere karşı Osmanlı'ya olan bağlılıklarına işaret etmektedir. 1578 yılında Osmanlı'nın bugünkü Gürcistan topraklarına girmesiyle başlayan Türk – İran Savaşı, aynı zamanda Türk – Kürt yakınlığının geldiği noktayı göstermesi bakımından son derece önemlidir. Şerefname'nin yazarı Şerefhan'ın da yer aldığı savaşlarda Osmanlı, İran'a karşı kesin üstünlükler sağlamıştır. Elde edilen zaferler ve beraberinde gelen Safevi çöküşü, Osmanlı için siyasi alanda üstünlüğün bütünüyle kabul ettirilmesi anlamına gelirken, Kürtlerin Safevi baskısından büyük ölçüde kurtulmaları bakımından geleneksel nokta son derece önemlidir.

Osmanlı yönetimi anlayışına uygun olarak Kürtlerin yaşadığı bölgeler eyalet yapılanmasının bir parçası olarak yapılandırılmaktadır. Aşiret beyleri bu yapıya özerk biçimde bağlıdır (Nikitine, 2010: 347). 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden eyalet yapılanması, vilayet sistemine geçişin ardından ortadan kalkmıştır.

19. yüzyıl esasen Osmanlı gerilemesinin hızlandığı ve devletteki zayıflamanın özellikle aydınlanma Avrupa'sı tarafından dikkatle izlendiği bir dönemdir. 18. yüzyılın hemen sonunda gerçekleşen Fransız İhtilali'nin yanında, Amerikan bağımsızlık mücadelesinin oluşturduğu siyasi ortam, çok uluslu devletler için tehlike anlamına gelmekteydi. Tebaa halklar, imparatorluklar için tehlike haline dönüşürken, Yunan ve Sırp isyanlarıyla başlayan ayaklanmalar da Osmanlı'yı zor durumda bırakmıştır. Sırp Karageorgeviç tarafından başlatılan ilk milliyetçi ayaklanma, Balkanlar'da uzun yıllar devam edecek hareketliliğin fitilini ateşlemiştir. Rum Ortodoks Kilisesi'nin ayin dilini Yunanca yapmasıyla kiliseden soğuyan Sırpçılar, huzursuzluklarını protestoya dönüştürmüştür. Etnik temelli ayrılığa sürüklenen Sırpçılar, ulusal dirilişin simgesi haline gelen Sırpçanın yazılı dil haline gelmesiyle birlikte, 14. yüzyıldan getirdikleri büyük Sırbistan hayaliyle Osmanlı'ya olan bağlılıklarını noktalamaya başlamıştır. Aynı dönemde (1820'lerin ilk yarısı) Yunan bağımsızlık mücadelesi etkin bir konumdaydı. Mora Yarımadasındaki köylü halk, papazlar liderliğinde devlete başkaldırıda bulundu. Ruslar ve İngilizler tarafından desteklenen ayaklanmalar, Osmanlı'yı Edirne Antlaşması'nı imzalamak

zorunda bıraktı. Her ne kadar Osmanlı, 19. yüzyılın ortasına kadar Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımasa da, uluslararası düzeyde tanınmanın süratle gerçekleşmesi Osmanlı'nın da tavır değişikliğine gitmesine neden oldu. Elbette Yunanistan'ın batılılar başta olmak üzere, uluslararası güçler tarafından kısa sürede tanınmasının arka planında antik Helen kültürü ve mirasının etkileri yadsınamaz (Karpas, 2011: 37-39).

Osmanlı, sahip olduğu yüzlerce yıllık askeri ve siyasi deneyimi kullanarak, Balkanlar'da yaşadığı hayal kırıklığını bir daha yaşamamak için çeşitli önlemler almakta kararlıydı. Batılı güçlerin her geçen gün siyasi ve ekonomik alanda tehdit ettiği Osmanlı'yı yeniden ayağa kaldıracak reformların batılı tarzda olması fikri yönetimi harekete geçirdi. Cemil Meriç'in ifade ettiği; "batı sömürgesi olmamak için batılılaşma" çelişkisini göze alan Osmanlı yöneticileri, siyasi ve askeri alanda reformlara yöneldi. Sultan II. Mahmud, ordu ve bürokrasideki hantallığı ortadan kaldıracak, aynı zamanda ülke bütünlüğünü sağlayacak biçimde tedbirler almaya yöneldi. Yönetim alanında tehditleri fark eden padişah, emirleri ve derebeyleri ortadan kaldırmak amacıyla harekete geçti. Bu doğrultuda yalnızca doğuda değil, Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki derebeylerinin güçlerini kırarak tedbirler alındı. İmparatorluğun birçok bölgesinde yürütölen çalışmalara paralel olarak doğuda da benzeri önlemlerin alındığı bilinmektedir. Reşit Mehmet Paşa tarafından devlet için tehdit olarak görölen beylerin bastırılması ile önemli ölçüde ülke içinde sükûnet sağlandı. Reşit Paşa, Rewanduz Beyi Kör Muhammed Paşa'yı (Mehmet Paşa) yakalayarak İstanbul'a gönderdi. Aynı zamanda bu dönem içerisinde Mardin'de meydana gelen isyan bastırıldı. Yukarı Mezopotamya'daki Millî aşiretinin konfederasyon çabaları ortadan kaldırılırken, Şammar aşireti reisi Sufuk yakalandı. Bunların dışında Sincarlı Yezidiler ve Telaferli Türkmenler cezalandırılarak Sason-Mafkan bölgesi kontrol altına alındı (Jwaideh, 1999: 104-105).

Izady, milliyetçilik akımlarının tüm dünyayı etkisi altına almasını ve Rusların 93 Harbi sonrası Osmanlı iç işlerine daha fazla müdahil olma çabalarını, Kürtlerin Osmanlı'dan koparılma gayretlerine uygun düştüğüne işaret etmektedir. Rusların, 93 Harbi ile Kars ve Ardahan'ı ele geçirmeleri, Kürtlerle daha yakın ilişkiye geçmelerine sebep oldu. Böylece Rusların Avrupa üzerinden getirdiği ideoloji,

Kürtlerin bağımsızlık fikrini canlandırmalarına imkân sağlamak amacıyla kullanılabilirdi. Bu dönemde Kürt devleti fikri başta olmak üzere, Kürtleri Osmanlı'dan koparacak değişik düşünceler ortaya atıldı. Ancak Izady'nin de açıkça belirttiği gibi birkaç münferit çaba dışında, Osmanlı'dan kopuşa yol açacak düşünceler, Kürtler tarafından itibar görmedi. Hacı Kadir Koyi gibi ayrılıkçı fikirleri olan Kürt aydınlar Avrupa'ya giderek, Anadolu halkları üzerine kafa yormak yerine batı tarihi ve kültürüne yöneldi. Ayrılıkçı fikirler üzerine düşünen kimi Kürt aydınlar, kendi kültürel değerlerini doğduğu topraklarda bırakarak, Avrupa'da yaşamaya devam etti (2011: 122). Bu durum aslında Anadolu halklarının kadim birlikteliğini göstermesi açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Osmanlı'da dinsel kimliğin Müslüman topluluklar tarafından ne denli önemsendiğini göz ardı eden Izady, Kör Muhammed Paşa'nın Rewanduz'daki girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasını şu şekilde yorumlamaktadır:

... Prens Muhammed'in (Kör Muhammed Paşa) başarılı olma potansiyeli oldukça yüksek olan bağımsız Kürdistan doğrultusundaki bu girişimleri, beklenmedik bir şekilde başarısızlıkla sonuçlanmış ve Soran'daki ünlü Rewandi (Rewanduz) Hanedanlığının ortadan kalkmasına neden olmuştu. Kurnazca davranan Osmanlılar dinsel şahsiyetlerin Kürdistan'da yükselmekte olan gücünü keşfetmişlerdi. 1836 yılında, önde gelen yerel bir Melle ayartılarak, Müslüman Kürtlerin Prens Muhammed komutası altında, Halifenin mukabili olan Osmanlı Sultanı'na karşı savaşmalarını yasaklayan bir fetva çıkarması sağlanmıştı. Yüzüstü bırakılan Prens Muhammed teslim olmuş ve bir yıl sonra tutuklu olduğu Trabzon'da katledilmişti (2011: 124).

Osmanlı – Rus savaşı sonrası ortaya çıkan yeni politik ortam, Avrupalı egemen devletlerin Osmanlı iç işlerine daha fazla karışma yolunu açtı. Berlin Antlaşması, Ayastefanos'un ağır şartlarını görece daha makul noktaya çekse de, azınlıkların durumu konusunda batının taleplerini yeniden gündeme getirdi. Ancak bu dönemi asıl dikkat çekici kılan, Osmanlı tebaası konumunda bulunan Kürt ve Ermeniler arasında baş gösteren gerilimdir. Ermenilerin Osmanlı'dan ayrılma yönünde Rusya ve diğer önde gelen Avrupa ülkeleri ile geliştirdiği ilişkiler, Kürtler tarafından olumsuz karşılandı (Minorsky, 2004: 101). İdareciler, Kürtlerin halifeye bağlılığı konusunda rahat olmasına rağmen Ermenilerin durumu yönetim açısından endişe

vericiydi. Balkanlar'da yaşananlar nedeniyle cesaretlenen Ermenilerin ayrılıkçı düşünceleri, batı kaynaklı ideolojilerle beslenmekteydi. Öte yandan Kürtlerin devlet yönetiminde ve ordudaki rolü her geçen gün artmaktaydı. Bu durum, 19. yüzyılın belli dönemlerinde yaşanan isyanlara rağmen, Kürtlerin genel olarak devlete bağlılığının hangi noktada olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1891, Kürtlerin devletle ilişkisi bakımından dikkat çekici bir tarihtir. Sultan II. Abdülhamid tarafından Doğu Anadolu'da büyük ölçüde Kürtlerden oluşan Hamidiye Alayları adında birlik kurulmuştur. Hamidiye Alaylarının kuruluş amaçları hakkında farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Örneğin Nikitine, Hamidiye Alayları ile Kürtlerin devlete bağlılığının pekiştirilmesinin amaçlandığını ifade etmektedir. Devletin bir amacı da Ruslara ve Ermenilere karşı Kürtleri kullanmaktır (2010: 351-352). Kürtlerin devlete olan bağlılığının hedeflendiği ve bunun da karşılığının Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında alındığını belirten Gunter'e göre ise (2009) Hamidiye Süvari Birliği dış tehditlere karşı kullanılmakla birlikte sayıları 50 bine ulaşan birlik zaman zaman aşiret kavgalarına karışmış ve hukuksuz uygulamalarda bulunmuştur. Gunter'e göre ayrıca Hamidiye Alaylarının modern Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında etkisi büyüktür. Öyle ya da böyle Doğu Anadolu'da Kürt yoğunluğuyla oluşturulan birliğin, Kürtlerin ordu yapılanması içerisinde ağırlığını arttırdığını ve bölgede Osmanlı'nın adeta eli-kolu haline dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2.2. Birinci Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı hiç şüphesiz Osmanlı için ölüm kalım savaşı niteliğindedir. 1914-1918 yıllarını kapsayan savaş yılları, İttihat ve Terakki iktidarı ile çöküşün önüne geçme çabası veren Osmanlı'nın doğuda ve batıda birden fazla düşmanla çarpışması ve yaşanan ağır yenilgiler nedeniyle son derece zor ve trajik bir döneme işaret etmektedir. Savaşın, Osmanlı topraklarının her köşesine yayılması, tüm Osmanlı varlığı için maliyeti korkunç boyutlara taşımıştır. Özellikle doğuda Ruslara karşı verilen mücadelede Kürtler de doğal olarak etkilenmiştir. Kuzeyde Kafkasya hattından güneyde İran'a uzanan bölge, iki ülke arasındaki savaşın yol açtığı tahribata sahne olmuştur. Kürtler, Halife'nin çağrısına kulak veren diğer

Osmanlı halkları gibi Cihad için harekete geçti. Jwaideh'in aktardığına göre Elazığ'da bulunan 11. Tümen ile Musul'da bulunan 12. Tümen Kürtlerden oluşmaktaydı. Bunların dışında doğuda bulunan birliklerin bir kısmı da yine Kürt'tü (1999: 242). Çarpışmalar sonucu ortaya çıkan tabloya bakıldığında, Osmanlı'nın adeta varoluşu için son kez ve tüm gücüyle girdiği savaşta Kürtlerin devleti yalnız bırakmadığı anlaşılmaktadır.

Doğuda Ruslar ve güdümündeki Ermenilerin çok sayıda insanı katlettiği bilinmektedir. Ardahan ve Kars başta olmak üzere, güney yönünde çok sayıda yerleşim yerini hedef alan Ermeni gruplar sivil insanları katlederek, Osmanlı varlığını ortadan kaldırmak için her yolu denemiştir. Jwaideh, 1917 yılında gerçekleşen Rus Bolşevik Devrimi sonrasında bile dağılan Çarlık Rusyası ordusuna bağlı Ermeni subayların, Erzurum – Erzincan bölgesinde çok sayıda Kürt'ü katlettiğini belirtmektedir. Ayrıca Rus Devrimi'ne kadar geçen üç yıllık sürede, Osmanlı saflarında yer alan bölge halkına Ruslar tarafından ağır işkenceler yapıldığı, mallarının yağmalandığı ve hatta tecavüz olaylarının yaşandığı ifade edilmektedir. Öte yandan savaşta tarafsız olduğunu bildiren İran'da bile halkın çetin şartlar altında yaşam mücadelesi verdiği anlaşılmaktadır. Çarlık Rusya ve diğer batılı güçlerin baskısı altında kalan İran, tüm halk tabanı gibi Kürtlerin de acıları karşısında çaresiz kalmıştır.

Osmanlı'nın büyük savaştan mağlup ayrılmasıyla batılı devletlerin çekirdeği Anadolu'nun oluşturduğu Osmanlı bakiyesi coğrafyaya adeta hücum ettiği görülmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren farklı dönemlerde görülen Kürt ayaklanmaları ile oluşturulmak istenen etnik Kürt kimliği, savaşın bitimiyle birlikte batılılar tarafından yine kullanılmak istenmiştir. İmparatorluğun dağılması ile harekete geçen batılı devletler, Kürtleri ayrı bir devlete yöneltecek adımlar atmakta kararlıdır. Ne var ki aşiret reisleri ve mele gibi bölgede önde gelen Kürtler devlete, ayrılıkçıların pan-Kürt hayallerini boşa çıkartacak ölçüde bağlılığını göstermiştir. Izady, bu bağlılığı Kürtleri aşağılar biçimde dile getirirken, Kürtlerin devlete duydukları sadakati “dar kafalılık” olarak yorumlamaktadır. Kürt siyasi ve dini liderlerini çıkarıcı olmakla suçlayan Izady, daha da ileri giderek, bu isimlerin dünyadaki gelişmeleri anlayacak kapasitede olmadığını iddia etmektedir (2011: 129).

Savaş döneminin Kürtler açısından ilginç gelişmelerinden birisi Muhammed Şerif Paşa'nın pan-Kürt hayallere paralel olarak kurulmak istenen bir Kürt devleti için güvence oluşturmak üzere İngilizlerin hizmetine girmek istemesidir. İngilizler, kastedilen bölgeyi hareket planı dâhilinde görmediği için öneriyi reddetmiştir. Şerif Paşa düşüncesinden vazgeçmemiş ve İngiliz himayesinde özerk bir bölge oluşturulması için çabalarına devam etmiştir. Ancak Londra'da toplanması ve Kürtlerin, Türklerden ayrı bir geleceğinin planlanması amaçlanan toplantı hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Jwaideh, 1999: 253). Buna rağmen Şerif Paşa'nın bağımsız Kürt devleti hayali bunlarla sınırlı kalmamıştır. Ermeniler ile iyi ilişkiler içerisindeki Paşa, ortak bildirimler sunarak bir yandan yakınlığı muhafaza etmiş, diğer yandan ise Ermeni devleti kurulması yönündeki girişimleri yakından izlemiştir. Bu süreçte Wilson İlkeleri de ayrılıkçıların fikirlerini körüklemiş, ortaya çıkan siyasi boşluk fırsat olarak algılanmıştır. 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı ile galip devletler arasında imzalanan Sevr Antlaşması'nın Kürtlerle ilgili maddesi, Şerif Paşa gibi düşünürler arasında heyecan uyandırmıştır. Bu maddeye göre "İngiliz, Fransız ve temsilcilerinden oluşan bir komisyon, antlaşmanın imza tarihinden itibaren altı ay içinde Kürtlere verilecek olan yerel özerkliği saptayacaktır. Bu yerel özerkliğin sınırları Ermenistan'a ayrılan bölgenin güneyi, Suriye ve Mezopotamya'nın kuzeyi, Fırat Nehri'nin doğusu olacaktır" deniyordu (Kayra, 2011: 139). Böylece, Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri, doğrudan kendi temsilcilerinden oluşturdukları komisyon ile açıkça ayrılıkçı gruplara bağımsızlık vaat etmiştir. Kürtleri bağımsızlığa götürecektir sürecin en önemli iki bileşeni; Kürtlerin bağımsızlık taleplerinin oluşturulması ve Türk devletinin gelişmeleri onaylamak zorunda bırakılmasıdır. Yenilginin ortaya çıkardığı hayal kırıklığına rağmen Anadolu'da başlayan bağımsızlık mücadelesi, Kurtuluş Savaşı'na dönüştü. Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılmasıyla birlikte Sevr Antlaşması uygulanabilir olmaktan çıkmıştır. Batılı güçlerin güdümünde kurulması planlanan Kürt devleti, yalnızca kurtuluş mücadelesinin aktörleri tarafından değil, bölge halkının yaklaşımı sayesinde önlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İstanbul, Tahran ve Kahire bölgenin en önemli şehirleriydi. Ne var ki Mütareke sonrası yeni bir bölgesel devlet sistemi ortaya

çıkıştır. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı yenilgisinin ardından parçalanmıştır. Osmanlı'nın ardıl devletleri tarihçilerin tartışma konularından biri haline gelse de, Türkiye başta olmak üzere; Suriye, Lübnan, Filistin, Irak ve Ürdün yeni devletler olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Diğer taraftan Suudi Arabistan ve Yemen ise ayrı siyasi birimler olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı bakiyesi olarak tarihteki yerini alan devletlerden Suudi Arabistan ve Yemen emperyalist güçler tarafından uzak ve önemsiz görülmeleri nedeniyle bağımsızlıkları tanınmıştır. İran, Sovyet ve İngiliz müdahaleleri nedeniyle tam anlamıyla bağımsız olamamıştır. Türkiye ise iki dünya savaşı boyunca emperyalist güçlere karşı koyarak kendi kaderini tayin edebilmiştir (Cleveland, 2008: 193-194). Yeni Türk devleti, yeni dünya düzeni içerisinde yer alabilmek ve Kürtlerle geçmişte olduğu gibi ortak bir geleceğe doğru hareket etmek amacındadır. Ancak Osmanlı'nın parçalanmasıyla birlikte sınırların yeniden çizilmesi, Kürtler için farklı bir anlam taşımaktadır. Çünkü büyük savaşa kadar Osmanlı ve İran sınırları içerisinde varlığını sürdüren Kürtler, artık 4 farklı devletin sınırlarına dağılmıştır.

2.2.3. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türk – Kürt ilişkilerinde yeni ve karmaşık bir dönem başlamıştır. Büyük savaşın yol açtığı yıkımlar, yeni devleti ekonomik alanda zorlarken, siyasi alanda çok daha köklü sorunlarla karşılaşmak durumunda kalınmıştır. Devlet, Lozan Antlaşması'nın hem doğuda hem de batıda çözemediği bazı sorunları ortadan kaldırmak için adım atmak zorundadır. Musul bu sorunlardan başlıca olanıydı. Ama aynı zamanda Kürtlerin bağımsızlığını isteyen bazı gruplar, Lozan'da ortaya çıkan tabloya ve Kürtlerin genel olarak olumlu tutumlarına rağmen ayaklanma yoluna gitmiştir (bkz. Kürt İsyanları). Ancak bölgede ayrılıkçı düşüncelerin yanında, “Türk – Kürt Bağımsızlığı” fikriyle hareket eden Kürt gruplar da vardı. Jwaideh'in bildirdiğine göre, Ali Bey önderliğinde oluşturulan hareket, Kürtlerin her ne şart altında olursa olsun, İngiliz boyunduruğu altına girmesinin önlenmesi amacını taşıyordu. Ali Bey'in bu düşünceleri yaymak için bir gazete çıkarma girişiminde bulunduğu ifade edilmektedir.

Cumhuriyet’le birlikte Türkiye’nin siyasi tutumu, bin yıllık ortak geçmişin sürdürülmesi yönünde şekillenmesine ve genel olarak Kürt halk tabanının özellikle İslami kimliğe uygun olarak hareket etmeyi tercih etmesine rağmen, örgütlü dernek faaliyetleri ve devletin refleksi gerilimi tırmadığıdır. Kürt derneklerinin birincil amacı, Ulusal Kürt Birliği oluşturmak şeklinde belirlenmişti. Bu doğrultuda çalışmalarına başlayan Hoybun Cemiyeti, Türkiye içinden ve dışından daha önce çeşitli isyan ve ayrılıkçı faaliyetlere katılmış kişilerce kuruldu. Çay’ın (2008: 440) iddiasına göre Hoybun, Kürt-Ermeni dayanışmasına bağlıydı ve işin içinde İngiliz parmağı da vardı. Daha önce çıkan isyanların başarısız olmasını değerlendiren İngilizler, tecrübeli Ermeni Taşnakçılar aracılığıyla Kürtlerin yönlendirilmesinin daha kolay olacağını düşünmüştür. Bu süreç içerisinde Irak’ta çeşitli toplantılar yapılmış, Şemdinli üzerinden başlatılacak isyana ilişkin kararlar alınmıştır (2008: 441).

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı coğrafyasında milliyetçilik hareketleri doğrultusunda batı destekli isyanların başladığı daha önce ifade edilmişti. Bunlardan en hızlı gelişenler Balkanlar’da patlak veren Pan-Helenizm, Pan-Slavizm hareketleriydi. Yunan’lar ve Sırlar, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Rusların desteğiyle bağımsızlığına kavuşurken, Rusların Anadolu üzerindeki emelleri Ermeni ve Kürtleri hedefleyecek biçimde şekillenmeye başladı. Ayrılıkçı düşünceleri kışkırtmak üzere imparatorluğun doğusunda faaliyetlere başlayan Ruslar, Kürt ve Ermeni etnik kimliğinin oluşturulması ve böylece Osmanlı’nın dağılmasının sağlanması için resmi ya da gayri resmi girişimlere yoğunluk verdi. Rus subaylar bölgede faaliyetlere başlayarak, farklı adlar altında Kürtlerle ilişki kurmaya başladı. Erer, Rusya, İngiltere⁴, Fransa ve ABD tarafından yönlendirilen isyan hareketlerinin 1806 yılında

⁴ Esasen İngilizlerin Kürtlere olan ilgisi bilinen bir gerçektir. 19. Yüzyılın ilk yarısından Birinci Dünya Savaşı’na ve Millî Mücadele dönemine uzanan yüz yıllık dönemde Arapların yanında Kürtleri de isyana kışkırtma çabasındaki İngiltere’nin faaliyetleri akademik araştırmaların konusu olmaktadır. Örneğin Millî Mücadele dönemini kapsayan dönem Olson tarafından incelenmiş ve çeşitli belgeler yayınlanmıştır. Olson tarafından yayınlanan belgelerde, Orta Doğu’da 1918-1922 yılları arasında İngiliz istihbarat ve siyasi ajanı olarak görev yapan Yarbay Rawlinson’ın Kürtleri isyana kışkırtmak amacıyla yürüttüğü çalışmalara ayrıntılı biçimde yer verilmiş, Millî Mücadele yılları boyunca değişen İngiliz politikaları açıkça ortaya konmuştur. Çalışma için bkz. Olson, R. (1987). *The Second Time around: British Policy toward the Kurds* (1921-22). BRILL Die Welt des Islams, New Series, Bd. 27, Nr. 1/3, 91-102. Abdülhalûk M. Çay, Her Yönüyle Kürt Dosyası adlı eserinde İngiliz,

Babanzade Abdurrahman Paşa ile başladığını belirtmektedir. Tarih sırasına göre doğu isyanları şu şekildedir: Zara'ların isyanı (1820), Yezidilerin isyanı (1830-1833), Bedirhan isyanı (1831-1845), Şerif Ahmet Han isyanı (1834), Garzan Kürtlerinin isyanı (1830), Bedirhan Osman ve Kardeşi Hüseyin Kenan isyanı (1877), Abdullah isyanı (1881), Bedirhan Emin Ali isyanı (1889), Bedirhani Halil ve Ali Remo isyanı (1912), Şeyh Selim Şehabettin ve Ali isyanı (1912), Nesturi isyanı (1924), Lilyan isyanı (1925-1926), Şeyh Said isyanı (1925-1927), Birinci Şemdinli Baskını (1925), Koç Uşağı isyanı (1926), Hakkâri Beytüşşebap isyanı (1927), Reşkotan ve Raman isyanı (1925), Eruhlu Yakup Ağa ve Oğulları isyanı (1926), Pervari isyanı (1926), Güyen isyanı ve Cölemerik baskını (1926), Halo isyanı (1926), İkinci Şemdinli Baskını (1926), İkinci Ağrı isyanı (1927), Bicar Harekâtı (1927), Jilyanlı Resul Ağa isyanı (1928), Zeylan isyanı (1930), Tutaklı Ali Can isyanı (1930), Üçüncü Ağrı isyanı (1930), Oramak isyanı (1930), Büran Aşireti isyanı (1934-1935), Abdurrahman isyanı (1935-1937), Abdülkuddüs isyanı (1935-1936), Sason isyanı (1935-1939), Dersim isyanı (1938) (Erer, 1994: 19).

19. yüzyılda başlayıp İkinci Dünya Savaşı arifesine kadar farklı dönemlerde patlak veren isyanların bir kısmı küçük gruplar tarafından çıkarılmıştır. Bu nedenle çalışmada, toplum üzerinde bıraktığı etki bakımından Şeyh Said ve Dersim isyanları üzerinde durulmaktadır.

2.2.3.1. Şeyh Said İsyanı

Şeyh Said, yakın dönem isyancılarından bugün bile en çok bilinenidir. Şeyh Said ve arkadaşlarının Cumhuriyetin ilk birkaç yılında başlattığı isyan; etki alanı, hedefleri ve sonuçları bakımından önemlidir.

Şeyh Mehmed Said olarak da bilinen Şeyh Said, aslen Elazığ'ın Palu ilçesinde doğmuştur. Dini kişilik olarak bölgenin tanınmış simalarından Şeyh Said'in kökleri üç kuşak ötede, dedesi Şeyh Ali'ye dayanmaktadır. Mevlana Halid'in öğrencilerinden Şeyh Ali, Nakşibendi tarikatının bölgedeki önemli isimlerinden

Rus ve Fransız faaliyetlerini ayrıntılı biçimde ele almıştır. Bkz. Çay, A. M (2008) *Her Yönüyle Kürt Dosyası*. (7.b) Ankara: Sistem Ofset Basın Yayın.

biridir. Şeyh Said, Şeyh Ali'nin yedi oğlundan biri olan Şeyh Mahmud'un oğludur. Medrese eğitimi alan Şeyh Said'in doğum tarihi, Kürtlerin o dönemde doğum kayıtlarını önemsememesi nedeniyle muğlaktır (Kahraman, 2011: 71).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte dini ve ekonomik nüfuzu bulunan Şeyh Said ve çevresi, bölgedeki etkinliğini kullanarak isyan hazırlıklarına başladı. Şeyh Said'in en yakınındaki isimler, Cibranlı Halit Bey ve Binbaşı Kasım'dı. Esasen isyanı oluşturan kadro Birinci Dünya Savaşı'nın hemen bitiminde Kürt devleti hedefiyle kurulan Kürt Teali Cemiyeti ile bağlantılıydı. İstanbul'da kurulan cemiyetin İngilizlerle bağlantısının bulunduğu bilinmekteydi. Şeyh Said, isyan hazırlıklarının sürdürüldüğü dönemde yazdığı mektupta, isyanın sebebini Hilafetin ortadan kaldırılması olarak göstermekteydi (Kahraman, 2011: 74). Ancak Hilafetin henüz kaldırılmadığı savaş yıllarında Şeyh Said ve arkadaşlarının faaliyetleri bu yaklaşımın tutarsızlığını ortaya koymaktadır.

Şeyh Said'in amacı, en fazla sayıda Kürt'ü etnik temelli bir anlayışla bir araya getirmek ve kolektif bilinç oluşturmaktı. İsyancılar ve lideri bu amaçla çok sayıda mektuplar yazarak, en uzak noktalara ulaşmayı hedefliyordu. Kürtlerin birlikte hareket etmesi çağrısı, "Emirü'l Mücahidin Muhammed Said Nakşibendi" imzasıyla yapılmıyordu. Bu süreçte isyan hazırlıklarının eyleme dönüşmeye başladığını gören hükümet, tedbirleri arttırma yoluna gitti. İlk olarak 1924 yılında isyanın liderlerinden Halit Bey ve eski Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey tutuklandı. Hükümet, isyanın hazırlık dönemine ilişkin bilgi sahibiydi ve atılacak adımları önceden sezip ön alma gayretindeydi. Uğradığı her vilayette devlet ve hükümete karşı propagandayı yoğunlaştıran Şeyh Said, Ergani'ye bağlı Piran Köyü'ne geldiğinde firari oldukları için jandarma tarafından yakalanmak istenen isyancıları teslim etmeyi reddetti. Daha da ileri giden isyancılar, bazı jandarmaları silah zoruyla esir alarak 13 Şubat'ta isyanı fiilen başlattı. İsyanın kısa sürede yayılması üzerine hükümet bir dizi önlem aldı. Bunlardan en önemlileri sıkıyönetimin ilanı ve Hıyanet-i Vataniye kanununun ilk maddesine yapılan eklemeydi. Buna göre, dini, siyasi amaçlar doğrultusunda kullanmak suretiyle cemiyetler kurmak yasaklanarak, bu türden faaliyette bulunanlar vatan haini sayıldı. Alınan tüm tedbirlere rağmen isyanın bastırılmaması üzerine, Fethi Bey hükümeti istifa etti. İsmet İnönü tarafından kurulan yeni hükümet ilk

olarak 4 Mart'ta Takrir-i Sükûn yasasını çıkardı. Bu arada Piran'da başlayan ayaklanma, Genç, Elazığ ve Hani yönünde yaygınlaşarak, Diyarbakır'a uzanıyordu. İsyanın bastırılması için siyasi, yasal, ekonomik ve askeri tedbirler alındıktan sonra harekete geçildi. Kolordu Komutan Vekili Mürsel Paşa tarafından yürütülen askeri harekât sonucunda Diyarbakır büyük ölçüde temizlendi ve isyancılar Silvan'a doğru yöneldi. 26 Mart'ta harekete geçen 3. Kolordu birlikleri Varto, Elazığ, Diyarbakır yönünde ilerleyerek; Hani, Lice, Silvan ve Genç'i isyancılardan temizleyerek, 15 Nisan'da Şeyh Said ve adamlarını ele geçirdi (Yalçın vd, 2011: 53-54).

İsyancılar Doğu İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere hâkim karşısına çıkarıldı. Şeyh Said başta olmak üzere 80 kişiden 49'u idam cezasına çarptırıldı. İdam mahkûmu olan iki kişinin cezasının hapse çevrilmesi üzerine, 47 kişi 28-29 Haziran gecesi Diyarbakır'da asılarak idam edildi. Şeyh Said'in sorgulama süresince ayaklanmanın önünde ya da arkasında yer almadığını, kendini olayların içerisinde bulduğunu, "Kürtçülük" yapmak niyeti olmadığını ve din düşüncesiyle hareket ettiğini ifade ettiği belirtilmektedir (Yalçın, vd, 2011: 55). Ancak bilinen gerçek, savunmada ifade edilenlerin aksine isyancıların hedeflerinin etnik ayrışma olduğu yönündedir. Zaten Şeyh Said'in "Emirü'l Mücahidin" imzasıyla kaleme aldığı mektupta yer alan "Kürtlerin birlikte hareket etmeleri" çağrısı etnik temelli ayrışma planının en önemli göstergelerindendir.

Bozdağ, Şeyh Said isyanına, farklı bir bakış açısıyla yaklaşmakta, isyanın asıl sorumlusunun İngilizler olduğunu iddia etmektedir. Buna göre bölgedeki yer altı kaynaklarının İngilizlerin hedefinde olması, işbirlikçilerin İngilizler tarafından kullanılma ihtimalini beraberinde getiriyordu. Bu nedenle İngilizler petrol yataklarını ele geçirmek amacıyla Musul'un Irak'a ait olduğunu savunuyordu. Irak'ta ise küçük bir Ermeni ve Nasturi azınlığı mevcuttu. Bu gruplarla irtibata geçen İngilizler, bölgede hareketlilik yaşanmasını sağladı. Hakkâri, Erzurum ve Bitlis bölgelerindeki halkı ayaklandırmaya çalışan İngilizlerin hedefi, Türkiye'yi zor durumda bırakmaktı. Ancak Türk hükümeti, İngilizlerin güdümünde hareket eden Nasturileri etkisiz hale getirerek, isyanı geniş çaplı operasyonlar sayesinde bastırmayı başardı (2009: 27-28).

Nasturi ayaklanması olarak adlandırılan olaylar, Azadi Örgütü üyesi Kürt subayların Irak'a kaçarak, İngilizlerle irtibata geçmeleri ile sonuçlandı. İngiliz gizli belgelerinde Nasturi ayaklanmasına katılan Kürtlerin İngiliz bağlantılarını ortaya koymaktadır. Bruinessen tarafından yayınlanan belgelerde isyancıların, hükümetin Kürt politikasından duyduğu rahatsızlık dile getirilmekte ve hükümet İngilizlere şikâyet edilmektedir. Raporda, hükümetin Kürtlere yönelik uygulamalarından yakınılmakta, Kürtlerin devlet eliyle batı illerine dağıtılacağı, Kürdistan kelimesinin tüm eğitim kitaplarından silindiği, Kürtlerin önemli görevlere getirilmediği, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelere hizmet verilmediği ve Kürt köylerinin askerler tarafından yağma edildiği gibi tartışmalı iddialara yer verilmektedir (İba, 2011: 33). İngiliz gizli belgelerinde isyancı Kürtlerin Britanya'ya duyduğu yakınlık ve beklentiler açık biçimde ifade edilmektedir. Aynı raporda isyanın başarıya ulaşmasının ardından güvenli bir bölgenin oluşturulması, Bedirhan ailesinin öncülüğünde ulusal bir hükümet kurma hedefi dile getirilmektedir. Bu haliyle 1925 yılında Şeyh Said isyanıyla yaşanacak gelişmelerin, Türk hükümetince yakın takibe alınması ve hatta iktidar değişikliklerine varacak gelişmelerin yaşanması daha iyi anlaşılmaktadır.

2.2.3.2. Dersim İsyanı

Günümüzde Tunceli olarak bilinen Dersim, halen Cumhuriyet'in ikinci on yılında henüz Mustafa Kemal hayattayken yaşanan aşiret ayaklanması ve sonuçlarıyla anılmaktadır. Tunceli ya da Dersim adının kullanım tercihlerinde bile yakın geçmişte yaşanan acılarla paralel biçimde, resmi söylem ile ayrılıkçı aşiretler arasında yaşanan uyuşmazlığı göstermektedir. Mart 1937-Kasım 1938 yılları arasında devam eden isyan, genç Cumhuriyet'in politikaları ve bölge aşiretleri arasındaki uyuşmazlıklar neticesinde ortaya çıkmakla birlikte, sonuçları bakımından halen akademik ve siyasi tartışmaların odağında yer almaktadır.

Dersim'in kökeni incelendiğinde, birbirinden bağımsız ve zıt görüşlerin ortaya atıldığı görülür. Dersim'i tarihi, kültürel ve siyasi boyutlarıyla anlattığı çalışmasıyla tanınan ve aynı zamanda isyanın en yakın tanıklarından Nuri Dersimi, Dersim adının Türkçe Gümüşkapı anlamına geldiğini belirtmektedir. Bir diğer görüş ise M.Ö. 500'lerde Yunan tarihçi ve coğrafyacıların Dersim yöresini Daranis olarak

adlandırdıkları yönündedir. Dara kitabelerinde yöreye Zuza isminin verilmesi ise bugünkü Zaza kullanımına yakınlığı sebebiyle dikkat çekicidir (2004: 11). Dersimi, Zaza dilini bir Kürtçe lehçesi, Zazaları da Kürt olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla Dersimi, tarihi kökler bakımından Dersim halkını Kürt olarak nitelemektedir. Ancak Zazaların etnik kimliğine yönelik tartışmalar, bugün bile hararetini korumaktadır. Yukarıda ifade edilen görüşlerin dışında Dersimlilerin Kıpçak ağırlıklı Türk boyları olduğu yönünde görüşler de mevcuttur (Zelyut, 2011: 24). Zazaların dil, kültür ve fiziki özelliklerinin farklı olması tartışmaların başlıca sebebidir. Ancak bu bölümde etnik tartışmalardan ziyade yakın geçmişte yaşanan isyanın sebepleri ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

Dersim isyanının liderliğini üstlenerek, bölgedeki bazı aşiretlerin hükümet karşıtı eylemlere geçmelerinde en büyük rolü üstlenen şüphesiz Seyid Rıza'dır. Dersim doğumlu Seyid Rıza, bölgenin önde gelen Hesenan Aşiretinden Seyid İbrahim'in oğludur. Seyid unvanından anlaşılacağı üzere, ailenin dini kimliği ön plandadır. Seyid İbrahim, Osmanlı döneminde de dini ve siyasi kimliğiyle civar aşiretlerin en önemli ismi konumundadır. İsyanın tertiplenmesi, örgütlenmesi ve yayılması sürecinde, yörenin en etkili aşireti olan Hesenan'ın önde gelen isimlerinin, toplum üzerindeki gücü ve etkisinin boyutları daha iyi anlaşılacaktır.

Dersim'de ağa, aşiret reisi ve şeyhlerin etkinliği, öteden beri devam eden bir olgudur. Bu nedenle Dersim isyanı liderleri ve kadrosu ile halk arasındaki ilişki daha ziyade koşulsuz bir bağlılık niteliğindedir. İsyancı kadronun önde gelenlerinin dini vasıfları sayesinde ayaklanma 1937 yılında kısa sürede yayıldı. Esasen Seyid Rıza önderliğinde başlatılan isyana belli sayıda aşiretin katıldığı tarihi kayıtlarla sabittir. Ancak isyanın karakterini yalnızca dini motiflerle açıklamak mümkün değildir. Çünkü bölgedeki feodal düzen, Osmanlı döneminde de zaman zaman ayaklanmalara fırsat veriyordu. Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte bazı Kürt grupların ayrılma hevesi, İngiltere, Fransa ve ABD gibi devletlerin de etkisiyle zirve yaptı. Dersim'in diğer bölge şehirlerinden farklı olarak sahip olduğu mezhep özellikleri nedeniyle hilafet vs. konularından çok, hükümetin politikaları yüzünden isyanın kuvvetlendiği düşünülmektedir.

21 Mart 1937'de başlayan ayaklanmaya; Dersim'deki Kureyşan, Muş'taki Haydaran, Demenan ve Yusufhan aşiretlerinden oluşan 4 bin kişilik bir kuvvet katıldı (Bozdağ, 2009: 121). İsyanda ayrıca Ovacık, Koçan, Şemkan, Mazgert, Pülümür ve Nazmiye ve Hozat aşiretleri yer aldı (Dersimi, 2004: 260). Bunlardan Hozat ilk aşamada teslim olurken diğer aşiretler bir buçuk yıl süren uzun ve yorucu çatışmalar boyunca direniş gösterdi. Batı vilayetlerinde sıkıyönetim ilan edilerek, askerlik çağı (20) geçmiş gençler askere alınmaya başlandı. 1937 baharı şiddetli çatışmalara sahne olurken, ölü ve yaralı sayısındaki artış isyancıları tedirginliğe sevk etti. Bu sırada Dersim harekâtının kumandanlığını üstlenen General Abdullah Alpdoğan zaman zaman isyancılarla irtibata geçiyor, kimi zaman Seyid Rıza ile doğrudan temasa geçerek kayıtsız şartsız teslim olmaları konusunda uyarılarını yineliyordu. Bu süreçte Seyid Rıza'nın Alpdoğan'a yaptığı teklifler ise pazarlık konusu edilmeksizin reddedildi. Seyid Rıza her geçen gün köşeye sıkıştığının farkındaydı; bu nedenle Seyid Rıza'nın çatışmaların en şiddetli olduğu günlerde hükümetin dışında İngiltere, Fransa ve Milletler Cemiyeti ile irtibata geçtiği ve yardım talebinde bulunduğu Dersimi tarafından dile getirilmektedir (2004: 266-281). Harekât sırasında Seyid Rıza'nın en yakınındakiler (eşi, oğlu ve torunları), isyanın planlayıcıları ve çok sayıda isyancı öldürüldü. Daha fazla dayanma gücü kalmayan Seyid Rıza ve isyancılar, silahlarını bırakarak teslim oldu. Dersimi, ağır kayıplar nedeniyle çaresiz kalan Seyid Rıza'nın teslim oluşunu şu sözlerle dile getirmektedir:

... Bu bölgelerde Türk ordusu için kış mevsiminde savaşmak imkânsızdı. Bu nedenle çarpışmalara ara vermek gerekiyordu. Sükûnet mevsiminde hile yoluyla çalışmanın işi yürütmede daha uygun olduğunu gören ordu kumandanı, Munzur dağlarında mevzilenmiş Seyid Rıza'ya Erzincan valisi vasıtasıyla haber göndererek, Dersimlilerin isteklerinin kabul edileceğini, şimdiden bütün orduya ateşkes emri verilmiş olduğunu, esasen Dersim'in bazı aşiretler dışında, diğer aşiretler üzerinde henüz askeri harekât yapılmadığını, yapılmasına da gerek görülmediğini ve yapılan zararları tazmine hükümetin hazır olduğunu bildirerek; Seyid Rıza'yı Erzincan mahkemesine getirmeyi sağlamış ve maiyetiyle birlikte tevkif ettirmişti (5 Eylül 1937) (2004: 270).

İsyancılar için Elazığ'da Divan-ı Harp mahkemesi kuruldu. Mahkeme sırasında en dikkat çeken iddialar, isyancıların Rus, İngiliz ve Fransızlardan destek aldığı ve hatta isyancılara bu ülkelerden bazı subayların da yardım ettiği yönündeydi. Dersimi bu iddiaları “Kürt millî hareketi”ni yabancı teşviki ürünü olarak gösterme çabası şeklinde değerlendirmekte ve şiddetle iddialara karşı çıkmaktadır.⁵

Mahkeme kararını kısa sürede açıkladı. Buna göre; Seyid Rıza, Resik Hüseyin (Seyid Rıza'nın oğlu), Seyid Hüseyin, Fındık Ağa, Hasan Ağa, Kureyşanlardan Hasan ve Mirza Ali'nin oğlu Ali Ağa'nın asılarak idam edilmelerine hükmedildi (Dersimi, 2004: 271). Ancak isyanın elebaşlarının idam edilmeleri suların durulmasına yetmedi. Bir buçuk yıldan uzun süren çatışma dönemi bir süreliğine son bulsa da, 1938 yılından itibaren bölgede hareketlilik yeniden hızlanmaya başladı. İsyan eden aşiretlerin tamamının etkisiz hale getirilmesi güçtü. Bunun dışında bölgede isyana katılmamış veya durumdan rahatsız aşiretler de bulunmaktaydı. Aşiret önde gelenleri askerinin yeni bir harekât yapmasına karşı olduğu kadar, kendi içinde toparlanma ve halkı yeniden örgütlenme düşüncesindeydi. 1938 başından itibaren bölgede askere yönelik saldırılar yeniden başladı. Durum değerlendirmesi yapan hükümet, bölgenin isyancılarından tamamen temizlenmesi amacıyla tedbirler alınmasına karar verdi. Bu sırada İsmet İnönü, iktidarı Celal Bayar'a devretmişti. Bayar, isyanın yeniden patlak vermesinin ve ortaya çıkabilecek sonuçların hükümetin zayıflığı olarak değerlendirileceği endişesiyle işi sıkı tutmak amacındaydı. İkinci harekât sırasında yine isyancıların dışında sivil halk büyük kayıplar verdi. Yaşananları katliam olarak nitelendiren Dersimi, ordunun büyük toplar, tanklar, uçaklar ve diğer modern savaş unsurları ile kanlı bir harekât gerçekleştirdiğini ifade etmektedir (2004: 290-292). Zelyut, 1938 harekâtındaki ağır sivil kayıplarını, “Osmanlı artığı kadroların düşmanlığı” olarak yorumlamakta ve alt rütbeli subayların acımasız davrandıklarını kaydetmektedir. Yine Zelyut'un ifadelerine göre askerinin silah kullanmadaki rahatlığının temelinde, bölgedeki aşiret reislerinin Alevi olmaları yatmaktaydı (2011: 336).

⁵ Nuri Dersimi isyan sırasında *yabancı teşviki* iddialarını reddetmesine karşın hatıralarında, “yabancı devletlerle ilişki kurmanın, isyana destek sağlayabileceği ümidini taşıdığı” ifadeleriyle isyancıların ruh halini açıkça yansıtmaktadır (Hatıratım, 1997: 181).

Resmi kaynaklara göre 1930’larda Dersim nüfusunun 65-70 bin civarında bulunduğu, bazı kaynaklara göre 100 binin biraz üzerinde olduğu belirtilmektedir. Dersimi’ye göreyse Dersim bölgesinin nüfusu 5 yüz binin üzerindedir (2004: 284). Dersim’in nüfus sayımlarının çevre ilçeleri ve yerleşim yerlerini de kapsayacak biçimde gerçekleştirildiği düşüncesi, toplam nüfusun 100 bine ulaşmasının gerçek sebebi olarak gösterilmektedir (Zelyut, 2011: 29). Çünkü Dersim’in toplam nüfusu, isyan sonrası tartışmaları da beraberinde getirmiştir. İsyân sırasında öldürülenlerle ilgili iddialar, resmi söylem ve diğer kaynaklarda büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin Dersimi, isyan süresince toplam 40 bin kişinin öldüğünü ifade etmekteyken, Nikitine tarafından aktarılan bilgide The Times’a göre ölü sayısı 3 bin civarındadır (2010: 419). Yakın zamanda Dersim olaylarının yeniden gündeme gelmesi üzerine 23 Kasım 2011’de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, partisinin Genişletilmiş İl Başkanları toplantısında Dersim olayları ile ilgili belgeleri açıklamıştır. 8 Ağustos 1939 tarihli ve dönemin İçişleri Bakanı Faik Öztrak imzalı belgeye göre; 1936, 1937, 1938 ve 1939 yıllarında toplam 13 bin 806 kişinin öldürüldüğü ifade edilmiştir (www.hurriyet.com.tr).

Kürt hareketinin ironik biçimde kendisi Türk olan isimlerinden İsmail Beşikçi, Kürt isyanlarının genel itibarla millî karakterde olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmada da ifade edildiği üzere, Kürt isyanlarının dini boyutu olmakla birlikte, asıl hedef, devleti etnik temelli ayrışmaya götürmektir. Beşikçi, devletin isyanlardaki “din” vurgusunu bilinçli olarak gündeme getirdiğini belirtmekte ve resmi ideolojinin yaklaşımını eleştirmektedir (1991: 84). Buna karşın devlet ayaklanmaları, doğuda toplum tabanının bütünü temsil etmeyen sayıca az grupların faaliyetleri olarak görmektedir. Beşikçi’nin tespitlerinin dikkate değer olduğu açıktır. Ancak üzerinde durulması gereken Kürt hareketinin beslendiği temel değil, hedeflediği sonuçtur. Hareketin etnik ve ayrılıkçı karakterde olması devletin reflekslerinin sertliğini beraberinde getirmiştir. Beşikçi isyan dönemlerinde kurulan mahkemelerin tarafsızlığını, alınan kararları ve diğer “hukuksuz” olduğunu iddia ettiği gelişmeleri eleştirirken, hareketin isyancıların hedeflediği yönde gelişmesi takdirde ortaya çıkabilecek siyasi sonuçları göz ardı etmektedir.

2.2.3.3. İkinci Dünya Savaşı

Cumhuriyet dönemi isyanlarının temeli 19. yüzyıla dayanmaktadır. Bu nedenle Şeyh Said isyanı ve sonrasında Doğu ve Güney Doğu'da yaşananların, İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde yüz yıllık bir geçmişle birlikte ele alınması gerekmektedir. Cumhuriyet döneminin özellikle İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemini Kürt ayrılıkçı hareketler ve karşı tepki açısından önemli kılan, gerek içsel dinamikler ve gerekse batılı güçlerin etkisiyle Türk-Kürt kopuşuna yol açacak her türlü yolun denenmiş olmasıdır. Bu nedenle 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren faaliyetlerini arttıran isyancıların, Osmanlı'nın çöküşüyle oluşan boşluğu fırsat olarak değerlendirmeleri ve Cumhuriyet'e rağmen ayrılmayı nihai hedef olarak koymaları iki büyük savaş arasındaki dönemi çok daha dikkat çekici kılmaktadır.

Cumhuriyet, henüz 15 yıllık döneminde Alman faaliyetleri ve yaklaşan büyük savaşa karşı politikalar üretmenin yanında, içeride yaşanan isyanlarla da baş etmek durumunda kalmıştır. Ancak ilginç bir biçimde Dersim isyanının kanlı biçimde bastırılmasının ardından, İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi bölgede hareketliliğin değil, tam aksine sükûnetin hüküm sürdüğü bir dönemin kapılarını açmıştır. Savaş yıllarında Türkiye'nin tarafsız politika izlemesi ve yurt içinde alınan tedbirler yurdun her köşesinde ortak bilincin egemen olduğu bir dönemi beraberinde getirmiştir.

Türkiye, savaş yıllarını askeri ve siyasi reflekslere hazır halde geçirirken bölgede isyanların devam ettiği görülmektedir. İran ve Irak'ta savaş boyunca karışıklık eksik olmamıştır. Irak'ta Mustafa Barzani, karşı silahlı eylemler başlatarak merkezi hükümeti zor durumda bırakmanın hesaplarını yapmaktaydı. 1943 yılına gelindiğinde, Irak'ta Barzani önderliğindeki isyancılar Nuri Said hükümetini ateşkes yapmaya ikna etti. Barzani'nin talepleri (a) Kerkük, Erbil, Süleymaniye, Hanekin ve Duhok'ta özel bir yönetim bölgesi oluşturulması, (b) Bakanlar Kuruluna, Kürt bölgesinin yönetimi için bir Kürt'ün atanması, (c) her bakana bir Kürt yardımcının atanması, (d) Kürt dilinin resmi dil olarak kabul edilmesi, (e) Kürt bölgesinde ekonomik reformların yaşama geçirilmesi yönündeydi. Anlaşmada ileri taleplerin büyük bölümü kabul edilmezken, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde

yönetim, kültürel konularda ise otonom hakları verildi (Gastaryan, 2010: 250). Irak hükümeti anlaşmanın hükümlerini belli ölçüde uygulamasına rağmen, savaş ortamında silahların susturulması mümkün olmadı. Mustafa Barzani güvenlik endişesiyle hareketi İran'da toparlamak amacıyla Irak'ı terk etti. Geride kalanlar açısından merkezi hükümete karşı direnişin başarısızlıkla sonuçlandığını söylemek mümkündür.

Mustafa Barzani'nin İran'a kaçmasında, İran'ın Sovyet ve İngilizler tarafından işgal edilmesi sayesinde oluşan boşluktan yararlanma düşüncesi hâkimdi. 1941 yılında işgal edilen İran'ın aşiret bölgelerinde merkezi otorite tamamen çökmüştü. Ayrıca Ruslardan kaçan İranlıların bıraktığı silahlar Kürt aşiret üyelerine kalmıştı. Ancak İngiliz ve Ruslar bu bölgeleri kendi haline bırakmamakta kararlıydı. Önce İran'daki Kürt bölgesi üçe ayrılarak İngiliz, Rus ve Kürtlerin denetimine bırakıldı. İran'ın işgal altında bulunması Kürtlerin hareket alanını fazlasıyla genişletmekte ve özerk yapılanma oluşturulabilecek serbesti sağlamaktaydı. İngiliz ve Rusların yanı sıra diğer müttefik kuvvetlerin propaganda faaliyetleri de düşünüldüğünde, Kürtlerin özerklikten daha fazlasını talep etmeleri kaçınılmaz hale geldi. Batılı kışkırtmaların etkisiyle bağımsız Kürt devleti çalışmaları başladı. Jwaideh, batılıların Kürtleri bağımsız bir devlet kurma yönünde nasıl kışkırttığını şu sözlerle anlatmaktadır:

Bu bölgedeki Kürt milliyetçi faaliyetlerinin canlanması Kürt Gençliği Komitesi oluşmasına yol açmış ve Mahabad Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla doruk noktasına ulaşmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı siyasi karışıklık bu canlılık üzerinde güçlü bir uyarıcı etki yapmıştı. Bu bölgenin İngiliz ve Rus işgal bölgeleri dışında kalmasına rağmen, bölge halkı savaş esnasında müttefiklerce yapılan propagandadan hiç kuşkusuz büyük ölçüde etkilenmişti. Hatırlanacağı üzere terminoloji ve vurgudaki farklılık dışında her iki tip müttefik propagandası da, ister Rus ister batı kökenli olsun, temelde aynı konulara ağırlık veriyordu. Bunun sonucu olarak da, Kürtler gibi siyasi olgunluğa erişmemiş halkların ikisini birbirinden ayırması nadiren mümkün olmaktaydı. Her iki tip propaganda da Mihver devletlerini diğer ulusları köleleştirmek ve sömürmekle suçluyor; siyasi özgürlüğü ve halkların kendi geleceğini tayin etme hakkını yüceltiyor; güçlülerin zayıflar üzerindeki zulmünün er geç sona erdirileceğini müjdeliyordu (!) (1999: 479).

Batılı propagandanın cesaretlendirdiği Kürtler, 22 Ocak 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ni ilan etti (Minorsky, 2004: 114; Nikitine, 2010: 375).⁶ Mahabad'ın kurucularından Kadı Muhammed'in esasen İran topraklarında ve özerk bir yönetim biçiminde yaşamını sürdürme düşüncesinde olduğu ifade edilmesine rağmen, batılı desteğiyle ilan edilen Cumhuriyet'in ömrü yalnızca on bir ay oldu. Rus ordusunun 1946 yılından itibaren İran topraklarından çekilmeye başlamasının ardından yeniden harekete geçen İran yönetimi, kuzeydeki faaliyetleri sonlandırmak üzere bölgeye asker göndermeye başladı. Rus ve İngiliz desteğinden yoksun Mahabad eyaletleri Tahran'ın müdahalesine karşı koyamadı. Kadı Muhammed ve arkadaşları teslim oldu. Başta Kadı Muhammed olmak üzere birçok Kürt lider 31 Mart 1947 yılında idam edildi. Kürtler üzerinde büyük etkiler bırakan bu olay sonrasında çok defa Kürtlerin İran merkezi yönetime karşı vergi vermek istemedikleri, bu nedenle yönetim tarafından baskı altında tutuldukları belirtilmektedir (Minorsky, 2004: 114).

2.2.3.4. Darbeler ve Çatışma Yılları

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de yaşanan sükûnet ve bekleyiş ilerleyen yıllarla birlikte yerini tavizsiz politikalara bırakmıştır. 1945 sonrasında Kürt sorununda belirleyici olan iki ana etken söz konusudur. Birincisi Kürtlere yönelik izlenen politikaların sertleşmesi, ikincisi ise darbelerin (özellikle 1980 darbesi) neden olduğu karşı tepki yani çatışma dönemidir. Ancak daha geniş bir perspektiften bakıldığında, tüm bunların ötesinde, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte değişen yönetim anlayışı ve laik uygulamaların esasen toplumun tüm katmanları üzerinde derin etkiler bıraktığı açıktır. Bu nedenle gelenekselden moderne geçiş çabaları ve yönetsel dayatmalar toplumun dini, siyasi, kültürel ve ekonomik temelli tüm kesimleri üzerinde farklı etkileri olmuştur. Şüphesiz Kürt sorununun kavramsallaşma süreci de bu yaklaşımın ürünüdür.

İstiklâl mücadelesinde Mustafa Kemal'in halkı topyekûn silahlı direniş çağırması, her türlü etnik ayrılığın ötesinde Hilafet makamının korunmasını esas alan

⁶ Izady, Kürtler isimle eserinde Mahabad Cumhuriyeti'nin 1945 yılında ilan edildiğini ve adının Kürdistan Cumhuriyeti olduğunu belirtmektedir.

birliktelik hedefinin göstergesiydi. Bu nedenle ilk yıllarda üretilen politikalar, Cumhuriyet dönemi resmi söyleminden daha yumuşak ve köşesizdi. Tek parti iktidarıyla birlikte söylem değişmeye başladı; İslam'ın birleştirici özelliği göz ardı edilerek yeni Türk ulusçu söylem geliştirildi. Güneş Dil Teorisi ve ardından gelen Türk tarih tezleri, ulusalcı çizgiyi radikal yaklaşımlar sergilemeye iterken, özellikle Şeyh Said ve Dersim isyanlarında devletin takındığı tavır, İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın yöneldiği sert tedbirler, devletin ilerleyen yıllarda Kürt siyasetini hangi parametreler etrafında şekillendireceğinin ipuçlarını verdi. Dinin, laiklik ilkesine rağmen devlet kontrolünde alınması, medrese eğitiminin geleneksel olarak yerleşik bulunduğu doğuda da yapının değişmesine yol açtı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tekke ve zaviyelerin kapatılması, medrese kültürünün etkin olduğu Kürtlerde olumsuz algılamalara yol açtı.

İslamiyet'in Anadolu topraklarında yerleşmesinde şüphesiz tarikatların etkisi yadsınamaz. Kadiri, Mevlevi ve Nakşibendi tarikatları Anadolu coğrafyasında toplumu etkisi altına alan ve dinsel algının şekillenmesinde önemli rol oynayan oluşumlardır. Doğu Anadolu'da ise en çok Nakşibendi tarikatının etkisi görülmektedir. Nakşibendiliğin farklı kolları, doğuda geniş bir alanda etkinliğini sürdürmektedir. Nakşibendiliğin her bir kolu doğuda farklı etkinlik alanına sahiptir. Seyidi, Palevi, Küfrevi, Taği ve Miri kollarının etkinlik alanları birbirinden uzak biçimde konumlanmaktadır. Tarikatlara eleştirel yaklaşan Beşikçi, şeyh-halk ilişkisini, "sömürü" ilişkisi olarak nitelemektedir. Dini liderlerin otoritesini sağlamlaştırmak için toprak mülkiyetini de ellerinde bulundurduğunu savunan Beşikçi, böylece bölge halkı üzerinde dini liderler üzerinden tam bir nüfuz sağlandığı görüşündedir (1969: 183). Tarikatların halk üzerindeki nüfuzunu görmezden gelmek mümkün değildir. Ancak tarikat şeyhleri ve ileri gelenleri ile halk tabanı arasındaki ilişkinin boyutu bir yana, yeni Cumhuriyet'in tarikat yapılanmalarına bakışının olumsuz olduğu, bu nedenle kapatılan tekkelerin toplumda şu ya da bu şekilde tepkisel sonuçlar doğurduğu ortadadır. Diğer taraftan imparatorluk bakiyesi bir toplumun geliştirdiği ulus teorisi, hükümetin merkezileştirme eğilimlerini beraberinde getirmesiyle birlikte, resmi ideoloji ve Kürtler arasındaki gerilimin arttığı söylenebilir. Kutlay bu süreçte, kurucu ideolojinin İslam'a karşı açık tavır

içerisinde bulunması dolayısıyla Türk-Kürt yakınlaşmasının ağır darbe aldığını belirtmektedir. Kutlay'a göre, İslam değerleri üzerine etnik Türk değerlerinin yerleştirilmesi, Kürtlerde ayrılıkçı düşünceleri tetiklemiştir. Ayrıca Kürt ayaklanmalarının önde gelen isimlerinden Nehrili Şeyh Ubeydullah, Şeyh Said ve Molla Mustafa Barzani'nin Nakşibendi tarikatından olmalarının taşıdığı anlama dikkat çeken Kutlay, devlet, şeyh ve halk ilişkisinin dönüşümünün devlet aleyhine şekillendiğini ifade etmektedir (2012: 253).

Aşiretlere dayanan sosyo-ekonomik yerel yapılanmalar ve Cumhuriyet dönemi uygulamalar arasında gerilimi azaltan, tek parti iktidarının 1950'de yerini Demokrat Parti'ye (DP) bırakması olmuştur. Bu dönemde esasen bölge halkı üzerindeki baskıyı alan, tek partiye karşı oluşan muhalefetin iktidar değişikliğiyle birlikte sesini daha çok yükseltebilmesi sürecine bağlı biçimde gelişmiştir. 1950 seçimleri sadece DP'yi iktidara taşımakla kalmamış; aynı zamanda çevrenin merkeze karşı kazandığı bir zafer olarak yorumlanan yeni bir süreç başlamıştır. Yani aslında DP iktidarı, toplumun yalnızca doğu kesimindeki değil, diğer ideolojik ve sosyo-kültürel kesimleri arasındaki gerilimin, taşranın merkeze yaklaşmasıyla azalmasını sağlamıştır. Doğuda tek parti iktidarına karşı biriken tepki, bir anlamda DP aracılığıyla dile getirilmiştir. Bu zaman zarfında demokratikleşme adımlarının en önemli örneği olarak çok partili sistemin meyvesini verdiği de söylenebilir.

Çok partili dönemde Kürtler, DP'ye yakınlıklarını arttırmaya başlamıştır. Mustafa Ekinci, Mustafa Remzi Bucak ve Yusuf Azizoğlu gibi Kürt kimliğini öne çıkaran isimler bu dönemde DP'den Meclis'e girmiştir. Ancak ilerleyen yıllarla birlikte, DP'nin kapsayıcılığı azalmaya ve istifalar yaşanmaya başlamıştır. 1960 sonrasında Ekrem Alican ve Yusuf Azizoğlu gibi isimler partileşerek Doğu'da Kürt oylarını toplamayı başarmıştır (Aktürk, 2008: 342-343).

Toplumsal algılamalardaki değişimi sekteye uğratan hiç şüphesiz 27 Mayıs 1960 darbesi olmuştur. Darbeyle birlikte ülkede yeni ve zor bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Cumhuriyet ideolojisine karşı olduğu düşünülen her türlü görüş baskı altında tutulmuştur. Merkezin gösterdiği refleks, çevrenin (taşra) tek partili dönemde olduğu gibi dışarıda tutulmasına neden olurken, Kürtler de bu durumdan nasibini

almıştır. Aslında İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk eğitim ve sanayileşme atağı, Zürcher'in de belirttiği gibi Kemalist seçkinlerin çapının genişlemesini sağlamıştır (2010: 273). Asker-bürokrat seçkinler etkinliklerini DP iktidarı ile kaybetmiş görünseler de, 1960 darbesi ve 1971 muhtırası ile Kemalist devletin temel niteliklerine bağlılığın sürekli olarak denetçisi olmayı sürdürmüştür. 1960 darbesi ve yeni Anayasa, devletin din, etniklik ve ideolojik yönelimlere bakış açısının bir kere daha altının çizilmesini sağlarken; sosyalist akımların yükselişe geçmesi, Laik ve sosyalistler ile milliyetçiler ve muhafazakârlar arasında düşmanlığa varan çatışmalara yol açmıştır. İdeolojik kampaşmalar, Kürt milliyetçiliğinin de yükselmesini beraberinde getirmiştir (Karpat, 2011: 270). Türkiye'deki siyasal atmosferin toplum tabanına yansımada ve karşı refleksin inşasında en büyük belirleyici, ordunun sivil siyasete müdahale kültürünü Cumhuriyet'le birlikte yeniden ülke gündemine sokması olmuştur.

1961 Anayasası bugün bile kimi çevrelerce özgürlükçü bir Anayasa olarak sunulmaktadır. Anayasanın kişisel özgürlükler bağlamında kısmi iyileştirmeler taşıdığı kabul edilse bile, üniter yapının korunmasına yönelik refleksin can acıtıcı tedbirleri, yeni Anayasa'nın bile ötesinde caydırıcılığa sahipti. Bu nedenle Kürt hareketi, baskıcı uygulamalar neticesinde etkinliğini arttırmaya, söylemini de sertleştirmeye başlamıştır. Kürt sivil inisiyatifi, 1980 darbesinden önce diğer ideolojik örgütler gibi kendi alanlarını oluşturma çabasına girişmiştir. 1960'ların ortalarında kurulan yasa dışı Türkiye Kürdistanı Demokratik Partisi'nin hedefi, Türkiye sınırları içerisinde idari ve kültürel otonomi kurmaktır. Ancak devlet, bu türden örgütlenmelerin önünü keserek, ayrılıkçı olarak nitelenen Kürt sivil inisiyatiflerinin faaliyetlerini engellemiştir. Ancak bu dönemde Kürt gençlik hareketinin çalışmaları yasal zeminde devam etmiştir (Mihoyan, 2010: 337).

İşçi Partisi bünyesinden çıkan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), faaliyetleriyle hem ses getiriyor, hem de yönetimin dikkatini çekiyordu. Kürt hareketinin önde gelenleri, yasal zeminde hareket etmelerine rağmen söylemleriyle tepkilerin odağı haline gelmiştir. Devletin resmi söylemi, Türk milleti dışındaki her türlü etnik göndermenin bölücü nitelik taşıdığı yönündeydi. Zaten Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan isyanlar sonucu ortaya çıkan acı tablo, devlet söyleminde Kürt

kimliğinin bir süre daha geri planda tutulacağına işaret etmekteydi. Kürt hareketinin önde gelenleri, devlet söylemiyle çatışmayı sürdürdü. 1970'lerdeki siyasi ortam, geniş bir yelpazede ideolojilerin kendilerine kolaylıkla taban bulmasına ve çatışmacı anlayışın giderek tırmanmasına zemin hazırladı. İşte tam da bu karışıklığı bahane eden ordu, yeniden yönetime el koydu. Ancak 1980 darbesi ne kamplaşmaların sona ermesini, ne de Kürt sorununun çözülmesini sağlayabildi. Aksine Kürt sorunu yerel karakterli bir sorun olmaktan çıkarak, toplumun bütününe içine çeken, ülkenin enerjisini tüketen PKK terörü ile yeni bir boyut kazandı.

Şüphesiz 1980 darbesi ile sağ-sol, Türk-Kürt, Alevi-Sünni her kesimden insan büyük acılar yaşamıştır. Darbe uygulamaları, ideolojik, etnik ya da dinsel ayrım gözetmeksizin binlerce insanı içine alan hukuk dışı bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. 1960'lardaki uygulamaları nedeniyle Kürt etnik kimliğinin politizasyonuna yol açan anlayış, 1980 darbesi ile yeniden ayrılıkçı yapılanmanın palazlanmalarına neden olmuştur. Üstelik 1960'lardaki Kürt gençlerin görece zararsız⁷ ocak faaliyetleri, sosyalist akımlardan fazlasıyla etkilenmiş ve kendine ideolojik bir nüve de edinmiştir. Hareketi Komünist, Ateist, Marksist⁸ bir örgütlenme biçiminde yeniden tanımlayan, bir dönem tapu-kadastro memurluğu da yapmış Ankara Siyasal mezunu Abdullah Öcalan olmuştur. Öcalan ve yakın çevresinden arkadaşları tarafından 1978 yılında kurulan PKK'nın çekirdek kadrosu zaten 5 yıldır birlikte hareket eden kişilerden oluşmaktaydı. Ankara'da Öcalan'dan farklı sol eğilimdeki öğrenciler farklı siyasal taleplerle öğrenci birliği çatısı altında bir araya geldi. İlimli düşüncedekilerin aksine Öcalan'ın başını çektiği bir grup doğrudan eylem peşindeydi. Bu nedenle örgüt "devrimci" faaliyetlere alan açmak maksadıyla harekete geçti. Hareketin başından beri liderliğini üstlenen Öcalan, Güneydoğu'da bir araya geldiği çeşitli Kürt örgütlerin çatısı altında kalmayı reddetti. Kendisini "kurtarıcı" olarak yansıtan Öcalan, "Kürt ulusal kimliğinin yok edildiği" iddiasıyla

⁷ Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın bazı üyelerinin bağımsız Kürt devleti hayali taşıdıkları bilinmekle birlikte, o yıllarda daha çok kültürel haklar ve Kürt kimliğinin tanınması amacıyla hareket ettikleri düşünülmektedir.

⁸ Öcalan'ın ideolojisi, "Kürdistan devriminin teorik perspektifleri, şüphesiz ki, Marksist/Leninist devrim teorisinin ülkeye uyarlanmasıdır" (Saygın, 2003: 263) şeklinde ifade edilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Saygın. S. (2003) *Yeni Şark Meselesi*. İstanbul: Ülke Kitapları.

uzun yıllar ülkenin en önemli sorunu haline gelecek şiddet eylemlerine başladı (Bruinessen, 1988: 42).

Marcus, (2010) PKK ve Kürt hareketini anlattığı eserinde, Öcalan'ı uzun konuşmalara meyilli, Marks'tan Engels'e, Stalin'e kadar önemli tarihsel ve ideolojik karakterleri okumuş biri olmasına karşın anlaşılabilir biri olarak tanımlamaktadır. Düşüncelerini Marksist söylem üzerine oturtan Öcalan'ın söyleminin zaman zaman anlaşılabilir olduğu, ideolojisinin kuramsal zemini ifade etmekte güçlük çektiği söylenebilir. Hâlbuki Öcalan'ı Kürt hareketinde farklı kılan kullandığı basit dil ve kısa sürede ulaştığı taban olmuştur. PKK'nın elde ettiği taban, 1984 yılında Siirt Eruh'ta ilk kanlı eylemini gerçekleştirecek kadar hızlı bir yükseliş göstermiştir. 1990 yılına gelindiğinde, PKK, Türkiye'nin en büyük sorunu haline gelmiştir. Türkiye'nin son dönemine damgasını vuracak bu büyük sorun ilk dönemlerde "bir avuç çapulcu" işi olarak görülmüş, Kürt feodal seçkinler tarafından desteklenen Viet-Kong tarzı saldırıların sorumluları kırsal haydutlar olarak değerlendirilmiştir (Romano, 2006: 50). Ülkenin enerjisini yıllar boyu tüketecek, sebep olduğu kayıplar nedeniyle doğu ve batı arasındaki gelişmişlik farkının daha da açılmasına neden olacak terörün habercisi niteliğindeki eylemlerin ileride ortaya çıkaracağı maliyet tam olarak kavranamamıştır. Resmi açıklamalarda terörün yalnızca ekonomik maliyetinin 30 yılda 350 milyar doları bulduğunu belirtilmiştir (www.ntvmsnbc.com). Yalnızca bu meblağ bile 30 yıllık faturanın boyutlarının anlaşılması için yeterlidir.

Yayman, 1990'lı yıllarla birlikte terörle mücadelede yaşanan paradigma değişikliğini, 80'lerden farklı olarak gerçekleştirilen "düşük yoğunluklu savaş" stratejisine ve alınan sert tedbirlere bağlamaktadır. Bu dönemde terörist faaliyetlerin artan şiddetine, köy boşaltmaları ve zaman zaman hukuk dışına çıkılan uygulamalarla cevap verilmiştir (2011: 24). "Düşük yoğunluklu savaş" kavramı 1990'lar boyunca kullanılmakla birlikte, Öcalan'ın yakalanmasını takip eden 4 yıl içerisinde Orta Doğu'da Irak üzerinden artan gerilim, bölgeyi yeniden kavram etrafında düşünmeye itmiştir. ABD'nin Irak'ı işgaliyle başlayan yeni dönemde, Irak'ın kuzeyindeki yönetimin merkezi yönetimle ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır. Öte yandan Irak'taki -işgalin üzerinden geçen 10 yıla rağmen giderilemeyen- iç karışıklık nedeniyle oluşan otorite boşluğu, PKK'nın yeniden

etkinliğini arttırmasına neden olmuştur. Diğer yandan Türk ordusunun sahip olduğu teknoloji, terör tehdidi nedeniyle -sayesinde de denebilir- yenilenme yoluna gidilmiş, teknik altyapı ekonomik imkânlar doğrultusunda arttırılmış ve terörle mücadele stratejileri geliştirilmiştir. Bu dönemde devletin tüm imkânlarını terörle mücadele için seferber etmesi, Güneydoğu Anadolu (GAP) gibi projelerin yavaşlamasına ve hatta ertelenmesine neden olmuştur. Terörle mücadelenin getirdiği yeni yükler kamu maliyesini borç batağına saptırmıştır. Bu nedenle, yukarıda ifade edildiği üzere, doğu ve batı arasındaki gelişmişlik farkı, PKK nedeniyle doğu bölgeler aleyhine yükselmeye devam etmiştir. Terör nedeniyle, risk bölgesi dışında kalmayı başaran Malatya gibi illerin dışında bölgede özel kesim yatırımları durma noktasına gelmiştir. Bu nedenle konut ve istihdam sorunları giderek büyümüş ve ağırlaşmıştır (Mutlu, 2002: 490).

Öcalan'ın 1999 yılında yakalanmasıyla büyük ölçüde azalan terör eylemleri, İkinci Körfez Savaşı'nın yol açtığı Irak'taki karmaşa nedeniyle yeniden hız kazanmıştır. Kabul etmek gerekir ki, Öcalan'ın yakalanması, Kürt sorununun bittiği anlamına gelmemektedir. Askeri tedbirlerin dışında adımların atılması gerekliliği 2000'lerle birlikte daha fazla dile getirilmesine karşın, özellikle kültürel haklar konusunda atılan adımlar -Kürtçe kitap basımına izin veren 1991 yılındaki yasal düzenleme sayılmazsa- büyük ölçüde son on yıllık süreçte gerçekleştirilmiştir. Ak Parti iktidarı tarafından Kürt sorununun bütünüyle çözüme kavuşturulması amacıyla önce 2010 yılında Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi hayata geçirilmiş, bu süreçte Oslo Görüşmeleri olarak adlandırılan Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) ajanları ile PKK'lılar arasında çözüme ilişkin görüşmeler yürütülmüştür. Oslo görüşmelerinden sonuç alınamamasına rağmen yeniden farklı kanallar aracılığıyla PKK'lılar ile görüşmeler devam etmiş, "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan yeni bir döneme girilmiştir.

2.3. KÜRT KİMLİĞİNİN İNŞASI

Etnik ve siyasi Kürt kimliğinin inşa edilmesi çabalarının temelinde, Izady'nin de altını çizdiği, Kürtlerin halk tabanında Osmanlı ve İslam kimliğini son 4 yüz yıllık süreçte içselleştirmeleri, bu nedenle 18. yüzyıldan itibaren batılı literatüre yerleşen milliyetçilik kavramına büyük ölçüde uzak olmaları vardır. Şerefname ve Ahmedî

Hani'nin ünlü eseri Mem'ü Zin'de milliyetçiliğin izlerini arayan çalışmaların tıkanıdığı nokta Osmanlı ve İslam kimliğidir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Fransız İhtilali ve Amerikan bağımsızlık mücadelesi sonrası yeniden şekillenen dünya düzeni içerisinde Kürtlerin milliyetçi duygularla harekete geçmesini sağlayan teorik çerçevenin çizilmeye çalışıldığı, içeriden ve çoğunlukla da dışarıdan desteklenen çalışmaların etkisini 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren göstermeye başladığı söylenebilir. Bu doğrultuda başat olarak ele alınan Kürt dili başta olmak üzere, din, kültür ve mitoloji Kürt kimliğinin oluşumunda öne çıkarılan belirleyiciler olmaktadır.

Kürt etnik kimliğinin politizasyonu 20. yüzyılla birlikte hız kazanmıştır. Kürt nüfusunun büyük bölümünde hâkim olan İslam kimliği, feodal Kürt elitlerin faaliyetleriyle, etnik bir yapıya dönüştürülmek istenmiştir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin çetin doğa şartları ile sosyal ve ekonomik görünümün Kürt kimliği üzerinde hangi ölçüde belirleyici olduğu tartışma konusudur. Romano, (2006: 102) Kürt kimliğinin parçalı görünümünü ikili etkenle açıklamaktadır. Birincisi ekonomik az gelişmişlik, ikincisi ise coğrafi şartların neden olduğu kültürel izolasyondur. Tersinden okunduğunda, bu durumun aslında Kürt kimlik özelliklerinin muhafazasına yardımcı olduğu ve Kürt ulus-devlet fikrine kaynaklık ettiği düşünülebilir.

2.3.1. Dil

19. yüzyılın başlarında yayınlanan Kürdistan Tarihi isimli çalışmasıyla dönemi coğrafi, tarihi ve kültürel boyutlarıyla ele alan Campanile, çalışmasının dil bahsinde Kürt dilinin Farsça kökenli olduğuna dikkat çekmektedir. Campanile'ye göre Farsçanın zamanla bozulmuş bir hali olan Kürtçe; Arapça, Türkçe ve Keldani dillerinden çok sayıda kelime ve cümleyi benimseyerek tek bir dil halini almıştır. Kürt beyleri arasında lehçe farklılıkları görüldüğünü aktaran Campanile, Kürt dilinin kullanıldığı herhangi bir kitaba ya da yazıya rastlanmadığını dile getirir (2009: 80). Kürt dilinin karakterine ilişkin tartışmaların da işte tam olarak bu bakış açısından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Kürtçenin dil özellikleri, Kürtlerin içinden

çıktıkları İrani yapıyla özdeş niteliktedir. Bu durum, özgün Kürt dilinin tarihsel kökenleri üzerine tartışmalarda öne çıkarılmaktadır.

Kürtçenin içinde yer aldığı dil ailesi, araştırmacıların Kürtlerle ilgili gün ışığına çıkarmaya çalıştığı en önemli alanlardan birisidir. Uzun yıllar süren araştırmalar Kürtlerin Hint-Avrupa dil ailesine mensup olabileceği görüşünü ortaya çıkarmıştır. Hint-Avrupa dil ailesi, bünyesinde onlarca dil ve lehçe barındırmakta ve geniş bir coğrafyada konuşulmaktadır. Arkeolojik kayıtlara bakıldığında, binlerce yıllık geçmişe sahip olduğu düşünülen bu dil grubunun çıkış yerinin Anadolu olabileceği düşünülmektedir (Bulut, 2006: 92). Kürtçe de bu dil grubunun İrani kollarından biri olarak ele alınmakta, Farsça, Tacikçe ve Zazaca ile aynı grubu oluşturmaktadır. Izady, Kürtçenin Hint-Avrupa dil ailesine mensup olduğunu, bazı Kürtçe kelimeler ve İngilizce karşılıklarını birlikte vererek açıklamaya çalışır. Gerçekten de bazı kelimelerin büyük ölçüde benzerlik gösterdiği görülmektedir (2011: 299). Ancak durumun böyle olmadığını iddia eden araştırmacıların karşı argümanları dikkat çekicidir. Marr, Kürtçenin Hint-Avrupa dil ailesine mensup olmadığı görüşünü araştırmacıların aceleci davranmalarıyla açıklamaktadır. Yani Marr'a göre, Hint-Avrupa dil ailesinin tüm özellikleri ve Kürtçe ilişkisi yeterince incelenmeden genelleyci bir bakışla hareket edilmektedir. Bilimsel açıdan kesinlik kazanmayan bu bilgi, Kürtçenin kökenine ilişkin yanlış yargıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (2010: 425).

Hint-Avrupalıların tarihsel köklerini araştıran Mallory (2002), 3 bin 500 yıl öncesine kadar uzanan, Avrasya'da belirli bir zamanda ve bir yerde doğrudan ortak bir atadan gelen bir dili konuşan ve tümünün Hint-Avrupalı olarak anılmasını sağlayan bir halkın varlığına dayanan hipoteze eleştirel yaklaşmaktadır. Mallory, dilsel değişimin sürekliliğine dikkat çekerken, bu değişimin nerede, ne zaman ve nasıl gerçekleştiği sorusuna yanıt arar. Hint-Avrupa dil ailesinin en eski halkları Anadolu topraklarında yaşamıştır. Güneye inildikçe bugünkü Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde varlığını sürdürmüş Hurriler'in Hint-Avrupa dil ailesine girmedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca M.Ö. 15. yüzyıla gelinceye değin Mitannilerin de Hint-Avrupa dil ailesine mensup olduğunu ispatlayacak önemli bir kaynak bulunmamaktadır. Bununla birlikte, İran dillerinden sayılan Kürtçe ve Peştunca gibi

dillerin ortaya çıkış tarihi, Kuzeybatı İran'da M.Ö. dokuzuncu yüzyılın ortalarıdır (2002: 62). Bu tarihten itibaren Zağros bölgesinin kuzeyine yerleşen Pers ve Medlerin izleri belirlenen bölgede gözlemlenmiştir. Yerleşik halkın konuştuğu dilin İran dilinin ilk hali olan Avesta'dır.

Dönemin önemli dilbilimcileri Rödiger ve Pott, karşılaştırmalı dilbilimi aracılığıyla Kürtçenin çağdaş Farsça ve her iki dilin ortak kökeni olan Zend dili ile ilişkilerini ortaya koyarak, Kürt dilinin “Kalde” kökenli olduğu iddialarını reddetmişlerdir. Böylece Kürtçenin İrani karakteri bilimsel olarak kabul edilmiştir. Kürtçenin modern İran dili ile ilişkisi sürmekle birlikte, dil çekimleri, türetme ekleri ve ses yapısındaki bozulma Kürt dilinin yozlaşmasına neden olmuştur (Edwards, 1851: 121). Hâlbuki Izady'nin yaklaşımı, dilbilimcilerden oldukça farklıdır. Kürtlerin modern anadilleri tıpkı Fransızca ve Romence'de olduğu gibi ortak bir kökene işaret etmektedir. Bu dil, “Medce” ya da “Proto-Kürtçe” olarak adlandırılan, artık kaybolmuş, arkaik ve tek bir dil özelliği taşıyan bir dilin dalıdır (2011: 302). Mackenzie ise Izady'nin Medce iddialarını Kürtçenin fonetik yapısından örnekler vererek açıkça reddeder. Kürtçe kelimelerin kökenleri incelendiğinde, çok yakın olmasa bile Farsça ile akrabalığın bulunduğu açıktır. Öte yandan Kürtçenin “Med dili”nden geldiğine dair net kanıtlar da bulunmamaktadır (2004: 167). Zerdüştlüğün kutsal kitabı olarak kabul edilen Avesta, dil özellikleri nedeniyle çokça tartışılmakta ve araştırmacılar tarafından farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Minorsky gibi araştırmacılar, Avesta dili ile Medcenin özdeşleştirilemeyeceğini ifade etmektedir. Bulut, tersi yönündeki düşüncelerin genelde Kürt kökenli araştırmacılarca ortaya atıldığına dikkat çekerken, Avesta dilinin aslında Farsça ve Kürtçeden çok önce ortaya çıkmış Harezmi dilinde yazıldığına altını çizer (2006: 164).

Kürt tarihinin fantastik okumasını yapan Bender, Kürt dilinin tarihsel olarak Türkçe, Arapça ve Farsçanın karışımından oluşan bir dil olduğu yönündeki iddialara şiddetle karşı çıkar. Çünkü Bender'in tarih okumasında Kürtlerin insanlık tarihindeki yeri bütün toplumlardan daha farklı ve önemlidir. Bu nedenle Rus tarihçilerin Griyef'in yorumunu öne çıkaran Bender'e göre, Kürtlerin atası olan Medler, İranlılardan çok daha önce Anadolu'daki yazı ve edebiyata sahipti. İranlıların Medler karşısında üstünlük sağlamasının ardından İran Kralı Sirüs, Kürtlerin edebiyatını

olarak tarihsel sürekliliğini hem devam ettirmiş, hem de Kürt edebiyatının günümüze taşınmasına imkân sağlamıştır. Ayrıca Kürtler, dil zenginliğini Kassitlere borçludur. Gutilerden Kassitlere, onlardan da Medlere uzanan çizgide Kürtlerin dil ve edebiyat alanındaki tarihsel birikimi varlığını koruyabilmiştir (2000: 85). Bender'in sıraladığı iddialar, antropologlar ve arkeologlarca reddedilmekte, Kürt diline ilişkin çıkarımların aşırı bir tarih okumasından ibaret olduğu düşünülmektedir.

Bilim insanları ve araştırmacılar, Kürtler üzerine araştırmaların yoğunlaştığı 20. yüzyıl başlarından bu yana Kürtçenin tek bir dil özelliğine sahip olmadığını ifade etmektedir. Kürtlerin yerleşik bulunduğu coğrafyanın dağınıklığı göz önüne alındığında, Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de konuşulan dillerin aynı olmadığı, hatta Kurmanci ve Sorani gibi lehçelerin bütünüyle birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Kürtçe, birbirleriyle ilişkili ancak aynı zamanda belirgin biçimde birbirinden farklı üç lehçeden oluşmaktadır. Kuzey lehçe grubunda Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan ile Irak'ın Musul Livası'nda, Horasan, Türkmenistan ve çevresinde bu lehçe konuşulmaktadır. Bu lehçe Kurmanci olarak adlandırılmaktadır. Merkez grubunda ise Erbil, Süleymaniye, Irak'ın Kerkük Livası ile Pers Kürdistan'ına komşu bölgeler, Mahabad ve Sanandaj bölgeleri yer almaktadır. Bu bölgelerde Kürdi ya da Sorani lehçesi konuşulmaktadır. Geriye kalan Kürt lehçeleri Sorani'nin güneyinde ve doğusunda konuşulan ve aralarında Kirmanşah'ın büyük oranda yerleşik bulunduğu Lori ya da Gorani bölgeleridir. Tüm bunların dışında İran'da birbirinden kopuk Kürt lehçelerinin konuşulduğu bilinmektedir (2004: 165-166).

Kürt düşünür Mehmed Uzun, Kürtçenin parçalı yapısı ve yazı dili özelliklerinden uzak bir görünümde olmasını dine bağlamaktadır. Uzun'a göre, Kürtler istemediği halde, İslam orduları 7. yüzyılda Kürdistan'a girmiş ve "ülkeyi" İslamlaştırmıştır. Böylelikle Kürt dili, kültürü ve sosyal yapısı Arapçanın etkisi altına girmiştir. Arapçanın eğitim dili haline gelmesi, bölgedeki anadillerin gelişmesini engellemiş, bu duruma görece Farsça karşı koyabilmiştir. Uzun ayrıca, Türkçenin de Arapça etkisi altında kaldığını, bu nedenle Osmanlıcanın ortaya çıktığını düşünmektedir (Uzun, 1999: 30).

Kürt dilinin parçalı yapısının bütünlüklü hale getirilmesi çabalarında Sovyet Rusya'sının rolü önemlidir. Kürtlerin farklı ülke topraklarında yerleşik bulunmaları, konuşulan lehçenin yerel kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Sovyet Kürdologlar, Leninist siyasetin gereği olarak Kürtlerin Sovyetleştirilmesi için harekete geçmiştir. Bu doğrultuda 1928 yılına gelindiğinde Ermenistan'da bir Kürt edebiyatı yaratılmıştır. Daha sonra 1931 yılında Kürtçe birkaç kitap basılmış ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Türkmenistan gibi bölgeler için de Kürt edebiyatı yaratılması için çalışılmıştır. Kürt dilinin Sovyet ideolojisi için kullanılmasında, 1934 yılında Ermenistan'ın Başkenti Erivan'da düzenlenen Kongre dönüm noktası niteliğindedir. Bu çalışmada Kürt edebiyat dilinin yaratılması için öneriler sunulmuş, hazırlanan raporlar ve çizilen projeksiyon ile Sovyet ideolojisine hizmet edecek Kürtçe edebi ürünlerin basılması ve Kürt dilinin olabildiğince fazla Sovyet Kürdü tarafından anlaşılacak hale getirilmesi için kararlar alınmıştır (Nikitine, 2010: 502-512). 18. yüzyıldan itibaren özellikle Kürt coğrafyasına giden Rus subay ve memurların çalışmaları ve ardından Sovyet ideolojisiyle zirveye çıkan Kürt araştırmaları göstermektedir ki, Rusya, Kürtlerle ilgili çalışmaların en yoğun yapıldığı ülkelerin başında gelmektedir. Rusya'nın Kürt incelemelerinde geldiği nokta, Kürtlere şu ya da bu şekilde ilgi duyan diğer Avrupalıların oldukça ötesindedir.

Kürt dilinin lehçe farklılıkları nedeniyle anlaşılmasının zor olması, Kürtçe üzerine çalışmaları yoğunlaştırmıştır. Fransa ve Rusya gibi ülkelerin desteğiyle kurulan Kürt enstitüleri, bütün Kürtlerin konuşabileceği ortak bir Kürtçenin oluşturulması için çaba göstermektedir. Bu ülkelerde kurulu enstitülerde Kürtçe sözlük çalışmaları yürütülmektedir. Böylece Türkiye, Suriye, İran ve Irak'ta yaşayan Kürtlerin birbirinden farklı lehçelerde konuştukları Kürtçe dil yapısının ortak kelimelerle anlaşılır hale getirilmesi hedeflenmektedir. Bender, bu alanda yapılan çalışmalardan söz etmekte ve Sorbon Üniversitesi ile Leningrad Üniversitesi'ndeki çalışmalara dikkat çekmektedir (2000: 90). Bedirhan ailesinden Celadet Fransa'da Kürt dili üzerine çalışmalar yapmıştır. Bedirhan, 1970 yılında Roger Lescot tarafından Paris'te tamamlanan Grammaire Kurde Dialecte Kurmanji'nin yazarıdır (Bedirhan, 1994: 14).

Türkiye’de Kürt diline yönelik uygulamalar incelendiğinde, özelde Kürtçeyi hedef alması da, Anayasa’nın ilgili hükümlerinin Türkçe dışındaki dilleri yasaklaması nedeniyle uzun yıllar tartışmalar bu ekseninde sürmüştür. 1982 Anayasasının 26. maddesinin üçüncü fıkrasında, “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” ve 42. maddede “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarının ana dilleri olarak okutulamaz” ifadeleri nedeniyle diğeri birçok yerel dille birlikte Kürtçe de *yasaklı* olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan AB üyelik sürecinin hızlandığı 2000’ler Türkiye’inde AB uyum yasaları çerçevesinde atılan adımla, “Türkçeden başka dillerle de radyo televizyon yayını yapmak, bu arada Türkçeden başka dillerin de öğrenilebileceği özel dil kurslarının açılabilmesine imkân sağlanmıştır. Kürtçenin dışında, Arapça, Gürcüce, Boşnakça, Abhazca, Zazaca ve Arnavutçayı da kapsayan yasa 3 Ağustos 2002’de TBMM’da kabul edilmiştir (Saygın, 2003: 336-337).

Bu arada TDK da 2012 yılı Temmuz ayında Kürtçe sözlük hazırlanması için çalışmalara başlamıştır. İlköğretim öğrencileri için hazırlanan sözlük, anadili Kürtçe olan öğretim üyeleri ve doktora öğrencilerinden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmaktadır. İlk etapta 10 bin kelimedenden oluşması beklenen Kürtçe-Türkçe sözlüğün 2013-2014 eğitim-öğretim dönemine yetiştirilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir (haber.stargazete.com).

2.3.2. Din

Günümüzde Kürtlerin büyük çoğunluğu Sünni-Müslümanlığın Şafii geleneğine mensuptur. Ancak İslamiyet’ten önce de Kürtlerin bağlı oldukları devlet düzeni içerisinde benimsedikleri dinsel öğretilerin olduğu bilinmektedir. Sasani İmparatorluğu çatısı altında yaşayan Kürtler, Zerdüş inancını benimsemişlerdir. Daha önce Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Hristiyan ve Musevi faaliyetleri etkili olmuştur. Kürtlerin İslamiyet’i benimsemelerinden önce, bölge topluluklarından İran kavimleri ve diğer kavimlerin yaşantıları hakkında kısmen bilgi sahibi olunmakla birlikte, dini yaşam konusunda Kürtlerin taşıdığı özellikler daha kısıtlıdır. Bu nedenle Sasani dönemi başta olmak üzere, Kürtlerin yaşam biçimleri,

içinde buldukları İrani yapıyla birlikte değerlendirilmektedir. M.Ö. 2 binlerden itibaren Hint-İran kültürel benzerliğinin dini yaşama da etki ettiği düşünüldüğünde, aynı etkinin bugünkü Kürtlere de yansıdığı söylenebilir. Ancak eldeki bilgiler, gerek Anadolu ve gerekse Mezopotamya kültürlerinin ve dini inanışların etkileşim halinde olduğu savını güçlendirebilecek diğer bulguları arzu edilen ölçüde desteklememektedir. Örneğin İrani kavimlerin bölgede yerleşik düzene geçmeleriyle birlikte, Yahudiliğin M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren Asur kralları tarafından Filistin'den sürgüne gönderilmiş topluluklar eliyle bölgede yayılmış olabileceği görüşü hâkimdir. Ne var ki bu savı destekleyecek bilgiler yalnızca tek tanrılı inanç esaslarının benzerliği ile sınırlıdır. Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerdeki Kürt Yahudilerinin sözlü geleneği, araştırmacılara yol göstermektedir (Kreyenbroek, 2008: 135).

Tarihin karanlık çağlarından çok daha farklı biçimde günümüze kadar gelebilmiş eski bir Kürt inancı olan Zerdüştlük, kutsal kitabı Avesta sayesinde öğretilerini ve inanç esaslarını taşıyabilmiştir. Zerdüştlük, esasen Sasani İran'ını etkisi altına almış, Hint-İran kültürlerinin ortak biçimde geliştirdiği öğretilerdir. Zerdüştlük ve kurucusu Zerdüş (Zarathustra) üzerine çok sayıda iddia ortaya atılmakta, bugün bile Zerdüştlük inancı tartışmalı biçimde ele alınmaktadır. 3 bin yıl önce yaşadığına inanılan Zerdüş, kutsal kitabında iyi ile kötünün mücadelesine yer verir. Dünyada yalnızca iyilik yoktur; Ahura Mazda iyi Tanrıyı, Angra Mainyu ise kötü Tanrıyı temsil etmektedir. Dünyada olup bitenler bu ikisinin mücadelesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Zerdüştlüğü önemli kılan öğretilerden birisi de iyiliğin ve kötülüğün yalnızca bu dünyada değil, ölümden sonra ödüllendirileceği ya da cezalandırılacağı düşüncesini benimsetmesi olmuştur. Bu haliyle Hristiyanlık ve İslamiyet ile benzerlik taşıyan Zerdüştlüğün, İran toplumlarında dinsel dönüşümü kolaylaştırdığına inanılmaktadır. Eski inançlar ve yeni dinler arasındaki benzerlik Kürt bölgelerinde hızla yayılan İslamiyet'in benimsenme gerçeğini göstermektedir. Kürtlerin İslam kimliğini öne çıkaran anlayışı, tıpkı Türklerde olduğu gibi, eski inanışların tek bir temel gerçekliğe işaret eden ortak düşünsel yapıyı temsil ettiğine işaret etmektedir (Kreyenbroek, 2008: 139).

Zerdüştlük inancı İran toplulukları arasında İslamiyet'le birlikte zayıflamaya başlamıştır. Kürtler ve İslamiyet'i benimsemeleri bahsine geçmeden önce,

İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Zerdüştlüğün yeni bir okuması olarak ortaya çıkan Yezidiliğe bakmakta fayda var. Yezidilik 11. yüzyılda bugünkü Suriye topraklarında ortaya çıkmıştır. Kurucusu, Emevi Halife soyundan gelen Adi Bin Musafir ya da Hadi Bin Misafir'dir. Adi, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde, Sünni İslamiyet ile Zerdüştlüğün bir karması olarak Yezidiliği yaygınlaştırmıştır. Çağdaş Yezidi inancına göre, Tanrı dünya işlerini yedi meleğe emanet etmiştir. Melek Tavus insanı yarattıktan sonra Tanrı Azda'ya gider. Azda, Tavus'a yarattığı insanlara tabii olmasını ister ancak Tavus bu emri reddeder. (Nikitine, 2010: 412). Yezidi öğretisinde anlatılanlar, İslamiyet'in insanın yaratılışı ve İblis'in tutumundaki öğretilerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu haliyle Yezidiliğin, Zerdüştlük ve İslamiyet'in bir karması olduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Fakat Yezidilik pratikleri 13. yüzyıldan itibaren değişmeye başlamıştır. Günümüzde Yezidiler "şeytana tapanlar" olarak anılmaktadır. İslamiyet'in yayılışı ve özellikle Osmanlı hâkimiyeti ile Yezidilik öğretisi sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte 17. yüzyıldan itibaren şeytana inanma konusundaki kayıtlar, hem Sünni Kürt topluluklarında, hem de diğer Osmanlı ve İran topluluklarında dışlayıcı etkiye neden olmuştur. Yezidi Kürtlerin günümüzde toplam Kürt nüfusunun yalnızca yüzde 3-4'ü seviyelerinde olduğu sanılmaktadır (Izady, 2011: 275).

Zerdüşst Sasani İmparatorluğu'nun 642 yılında yıkılışının ardından yükselen İslamiyet, bölgeyi etkisi altına almıştır. Eski değerlerin Sasani siyasal yapısıyla birlikte tarihe karışması, Kürtlerin Müslümanlaşmalarının hızlı biçimde gerçekleşmesini sağlamıştır. Kürtlerin Araplar tarafından zorla Müslüman yapıldıkları ve hatta toplu biçimde katliamların gerçekleştirildiği iddiaları ortaya atılmaktadır. Kürtlerin Müslümanlaşmalarının ilk dönemleri hakkında detaylı bilgi yoktur. Bois, Kürtlerin din değişikliğine zorlandığı ve büyük acılar çektiği iddialarına verdiği yanıtta; bütünüyle kansız bir geçişin olamayacağını vurgulamakta, bununla birlikte Kürtlerin kimi zaman Sünni Müslümanlar, kimi zaman ise Hariciler ile işbirliği yaptığını dikkat çekmektedir (2004: 148). Yani aslında Araplar ile Kürtler arasında siyasi mücadelelerin yaşandığı gerçeği ortadadır. Kürtlerin Zerdüştlük deneyimine sahip olmaları, bu süreçte Müslümanlığa geçişi kolaylaştırdığı düşünülebilir. Geçiş sürecinde yaşanan sorunların şiddetli olduğu

varsayıldığında bile, ilerleyen yıllarda Kürtlerin İslamiyet'e hizmetleri, yeni öğretinin genetik kodlara ne denli yerleştiğinin en büyük göstergesi haline gelmiştir. Bunun en büyük örneği Eyyubiler ve Osmanlı Kürtlerinin eylemleridir.

Tarihsel akış içerisinde İslamiyet'in ortaya çıkışı, Kürt kimliğinin belirleyicilerinde önemli bir sıra değişikliğine yol açmıştır. Eyyubiler örneğinde görüldüğü gibi, kendisinin Kürt olmadığı kabul edilse bile, önemli bir Kürt nüfusa sahip Selahaddin-i Eyyubi ve orduları etnik köken kaygılarını bir kenara bırakıp, İslamiyet'e sıkı biçimde sarılmıştır. Kürtleri, İslamiyet'in kabulünden sonra kendi öz kimliklerini kaybetmiş ve İslam'a zorla bağlı hale getirilmiş gibi göstermek kolaycılık olur. Çünkü Kürtlerin sahip olduğu Tanrı inancının toplu din değişikliklerindeki en büyük etkisi, tek tanrılı inanç esaslarına dayanmasıdır. Kürtlerin toplumsal süreçlerde dinsel değişim gösterme biçimi incelendiğinde, önce Zerdüştlüğün, ardından İslamiyet geçişinde kısmen Yezidiliğin ve son olarak da İslamiyet'in bütün olarak etkisi altına aldığı açıktır. 11. yüzyıldan itibaren İslamiyet, eski inanç biçimleri, hurafeler ve ilkel inanışlara rağmen varlığını güçlendirmiştir. İslamiyet'in tüm kurallarının uygulandığı yekpare Kürt dindarlığı iddiası her ne kadar güç olsa da; Kürtler içerisinde siyaset, kültür ve din alanlarından çıkan birçok ismin aslında İslami kimliğin yayılmasına bir şekilde etki ve katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. İlk dönem İslami eğitim kurumlarındaki Kürt varlığı, Kürtlerin İslamiyet'in hizmetinde ne denli aktif olduğunun kanıtıdır. El-Ezher Üniversitesi'nin müderrisleri arasında Kürtler bulunmaktadır. Dönemin Kürt bilim insanları, kimya, astronomi, ilahiyat gibi alanlarda çalışmalar yapmış isimler bulunmaktadır. Ayrıca Kürtlerin, tasavvuf alanında Nakşibendi, Kadiri ve Mevlevi geleneklere bağlılıkları zaten bu çalışmada değinilen konular arasındadır. Türkiye'de 1870-1960 yılları arasında yaşamış Said-i Nursi tarafından kurulan Nurculuk ekolü Nakşibendiliğin bir kolu olarak yalnızca Kürtler arasında değil, diğer Anadolu insanı tarafından da ciddi oranda benimsenmiştir.

Kürt coğrafyasında Hıristiyanlık, Ermeniler, Yakubiler ve Nasturiler üzerinden yayılma göstermektedir. Kuzeyde Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerle komşu olan Ermenilerin Roma'daki Papa kilisesini reddeden grupların yanında, Katolik kilisesine bağlı biçimde varlığını sürdürenler de bulunmaktadır. Bu bölgede çok az

sayıda Kürt, Ermeni ya da Yakubi kilisesine mensuptur. Hıristiyan Kürtlerin en fazla benimsediği mezhep Nasturilik'tir (Driver, 1922: 197).

Türkiye’de ve bölgede İslamiyet’ten kopuk bir Kürt kimliği yaratma çabasının en somut örneğini ise öncülüğünü Ateist olduğu bilinen Abdullah Öcalan’ın yaptığı Marksist, Komünist, Leninist PKK oluşturmaktadır. PKK ideolojisini çevreleyen “izmler” 1960’lı yıllardan itibaren devrimci örgüt ve partilerle işbirliği içerisinde bulunan Kürtler tarafından benimsenerek geliştirilmiştir. Kürtlerin sahip olduğu değerler silsilesi içerisinde, milliyetçi ayaklanmaların ilk örneklerinde bile İslami kimliğin reddedildiği görülmemiştir. PKK, Zerdüştlük inancının aşılması amacıyla militanlarına sağladığı Avesta ve Zerdüştlüğü anlatan diğer kitaplar ile ideolojisini Zerdüş Kürt kimliği yaratma üzerine kurmuştur. 1990’lı yıllar boyunca PKK’lı militanlar Zerdüştlüğün yanında Yezidilik inancına yönlendirilmiş, İslam kimliğinden kopuk Kürt kimliği inşa edilmeye çalışılmıştır. 4 Kasım 2011 tarihli Sabah gazetesi haberinde, PKK militanlarının Zerdüş ayini yaparken çekilmiş fotoğrafları yayınlanmıştır. “PKK’nın Zerdüş Yüzü” başlığının altında şu ifadeler yer verilmektedir:

“PKK’ya katılan gençleri adım adım asimile eden örgüt ilk eğitim devresini tamamlayan militanları için ikinci evrede dehşet verici planlar hazırlıyor. PKK’nın Kuzey Irak, İran ve Suriye’deki kamplarında belirli zamanlarda götürülen militanlar burada İslami kimliklerinden koparılıyor. Kırsal alanda silah eğitimini başarı ile tamamlayan militanlara Kürtçülük davası aşılandıktan sonra, sıra Müslüman militanların devşirilmesine geliyor. İlk adımda tiyatro ve piyeslerle anlatılmaya çalışılan Zerdüştlük, sonrasında ise gerçek ayin şeklini alıyor. Örgüt üyeleri belirlenen dönemlerde Abdullah Öcalan’ın resimlerinin bulunduğu alanlarda bir araya gelerek ibadet yapıyor. Düz bir alana yakılan ateşin etrafında kırmızı, sarı ve yeşil renkli kıyafetlerle yapılan sapkın ayine, ateşin etrafını saran diğer militanlar da katılıyor. Zerdüş felsefesine bire bir uyan ayinlerde bir önder etraftaki insanları ateşe davet ediyor (www.sabah.com.tr).”

Ancak “çözüm süreci” olarak adlandırılan süreçte büyük bir paradoks ortaya çıkmıştır. PKK lideri Öcalan’ın, Diyarbakır’daki 2013 Nevruz kutlamalarında okunan mektubu, kullandığı dini göndermeler nedeniyle tartışmaların konusu

olmuştur. Hürriyet gazetesi “Öcalan’ın Mesajının Şifreleri” başlıklı haberde Öcalan’ın İslam vurgusunu şu şekilde vermiştir:

“Yıllarca Marksist bir örgütü yöneten Öcalan’ın, mektubunda dini öğelere yer vermesi ve “İslam bayrağı altında” ifadesi de dikkat çekti; “Bugün kadim Anadolu’yu Türkiye olarak yaşayan Türk halkı bilmeli ki, Kürtlerle bin yıla yakın İslam bayrağı altındaki ortak yaşamları kardeşlik ve dayanışma hukukuna dayanmaktadır... ..Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’in mesajlarındaki hakikatler, bugün yeni müjdelerle hayata geçiyor, insanoğlu kaybettiklerini geri kazanmaya çalışıyor (www.hurriyet.com.tr).”

Kürt kimliğinin İslami yönü, PKK ideolojisine rağmen varlığını büyük ölçüde koruyabilmiştir. Çözüm sürecinde Öcalan’ın tutum değişikliğine gidişinde ve İslamiyet’e yaklaşımında Kürtlerin İslam kimliğini muhafaza etmelerinin etkisinin olduğu söylenebilir. Gunter de benzer biçimde Öcalan’daki büyük değişime dikkat çekmektedir. Şiddetli bir Marksist olarak bağımsız Kürt devleti kurmayı hedefleyen Öcalan önce 1990’ların başında bağımsız Kürt devleti hayalinden vazgeçmiş ve Kürtlerin siyasi ve kültürel haklarının geliştirilmesi yönünde yeni bir çizgi geliştirmiştir. Daha sonra söylem değişikliğini sürdüren Öcalan, 1990’ların sonuna doğru demokratikleşme vurgusunu öne çıkarmıştır (2008: 65).

2.3.3. Kültür

Kürtlerin kültür hayatı, tıpkı dinsel kimliğin öğelerinde olduğu gibi coğrafyanın özelliklerini taşımaktadır. Burada modern Türkiye’nin Cumhuriyet’le birlikte dönüşüm gösteren sosyal hayatı ile İran, Irak ve Suriye’deki gündelik pratiklerin hepsinden belli ölçüde izler taşıdığı söylenebilir. Türk modernleşmesinden belli ölçüde payını alan Türkiye Kürtlerinde, kent yaşamından taşraya doğru ulusal-yerel geçişin yaşandığı görülür. Campanile, 19. yüzyılda Kürtlerin adet ve geleneklerinin belli çizgide kalmasını ve değişime direnmesini bölgenin “sarp ve geçilmez” coğrafi özelliklerine bağlamakta ve gündelik yaşama ilişkin gözlemlerini aktarmaktadır. Kürtlerin feodal yaşam biçimlerinden kaynaklanan bağlılığı “kölelik” olarak yorumlayan Campanile, gündelik yaşamda erkek egemen yapıya ilişkin özelliklerini şaşkınlıkla anlatmaktadır (2009: 73-76). 19. yüzyıl başlarında yapılan gözlemlerin elbette 2 yüz yıllık zaman zarfında büyük

değişimler geçirdiği açıktır. Türkiye özelinde bakıldığında; Tanzimat, Islahat gibi yenileşme çabaları göz ardı edildiğinde bile, Cumhuriyet deneyiminin Anadolu insanı üzerindeki derin etkilerinin anlaşılması zor olmayacaktır.

Kürtler üzerine araştırma yapanların üzerinde dikkatle durdukları husus, Kürtlerin bağlı buldukları coğrafyanın kültürel değerler üzerindeki etkisidir. Şüphesiz büyük ölçüde İslam inancına mensup Kürtlerin gündelik pratiklerinde dinin etkisi büyüktür. Hüseyini (2003) bölgedeki tarikat etkisini eleştirmekte ve Kürtlerin dini önderlere ve değerler silsilesine bağlılığını ampirik biçimde ele almaktadır. Tarikatlar arasındaki dışlayıcı yapılar, dogmatik ve anlaşılmaz bulunmaktadır. Kürtler arasında dini esaslara dayalı birlik, zaman zaman merkezi otoritenin oluşmamış olmasından kaynaklanan sorunlara neden olabilmektedir. Bu düşünce, ağalık, şeyhlik gibi kurumların toprağa dayalı feodal düzeni koruduğu yaklaşımına dayanmaktadır. Avrupa Orta Çağ feodalitesini andıran bu yapı, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki uygulamalara rağmen varlığını sürdürmektedir.

Kürtlerde bayram ve kutlamaların dini yönünün ağır bastığı söylenebilir. Sünni-Şafi geleneği Kürtlerin Mevlid Kandili başta olmak üzere dini geceler ile bayramların, Türkiye'nin diğer bölgeleri ile büyük ölçüde benzerlik gösterdiği bilinmektedir. Kürtler arasında yaygın olan kutlamalardan en dikkat çekenini ise Nevruz'dur. Nevruz Bayramı esasen Orta Asya'dan Balkan coğrafyasına uzanan geniş bir alanda kutlanmakta ve Türk kültürünün de bir parçası sayılmaktadır (bkz. Mitler).

Kürtlerin kılık kıyafetleri, Türkiye'deki modernleşmeye bağlı olarak kent-taşra biçiminde ayrılmaktadır. Kentli Kürtler giyimde batılı çizgilere yaklaşırken, taşrada gelenekselliğin hüküm sürdüğü görülmektedir. Kılık kıyafet konusunda yapılmış araştırmalar sınırlıdır. Ancak bu konuyu ayrı bir bölümde ele alan Izady'nin Kürt özgün giysilerine ilişkin tespitleri dikkat çekicidir. Abartılı renkliliğin dışında tipik bir Kürt giysisinin bulunmadığını ifade eden Izady, kıyafetlerde farklı coğrafyaların etkisinden söz etmektedir (2011: 443). Anadolu coğrafyasında Cumhuriyet sonrası dönüşüm, Kürtlerdeki giyim alışkanlıklarını da derinden etkilemiştir. Kürt giyim alışkanlıklarında büyük ölçüde modernleşme etkileri görülürken, erkeklerin

toplumsal hayata daha fazla katılım göstermeleri, modern-geleneksel ayrımında kadınlardan farklı bir konuma taşımıştır. O'shea, Kürtlerin geleneksel kıyafetlerden moderne geçişin gönüllü biçimde olduğunu belirtmektedir (2008: 202). Bu geçişin en önemli belirleyeni, Atatürk devrimlerinin bir parçası olan kılık kıyafetteki değişimdir. Zaman içerisinde modernleşen topluma siyasi, bürokratik ve ekonomik yönlerden eklenen toplum kesimleri, modernleşme eğilimindeki sürece dâhil olmuştur.

Kürtlerde, Türklerde olduğu gibi av tutkusu yaygındır. Mevsimsel kutlamalar ve bayramlara özel etkinlikler yapılmaktadır. Orta Asya'dan bu yana Türklerin en bilinen spor dallarından olan cirit, Kürtlerin de ilgi gösterdiği oyunlardan biridir. Baharla birlikte besi hayvanlarının yaylalara inmeleriyle birlikte çobanlar tarafından "kuzulama" ile başlayan kutlamalar yapılır. Bunlar içerisinde "yaylaya çıkış", koyunların "kırılması" gibi Anadolu coğrafyasının birçok bölgesinde de birebir görülen ortak etkinlikler vardır.

2.3.4. Mitler

Bir toplumsal kimliğin inşasında, kadim geçmişe ait bazen epik, bazense mitolojik unsurların kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim Kürt kimliğinin de tarihin karanlık ve bilinmeyen dönemlerinde oluşturulan bir başlangıç ya da referans noktası sayesinde varlığını temellendirmesini sağlayacak kaynaklar oluşturulmaktadır. Kürtleri anlatan ilk yazılı kaynaklardan Şerefname bu anlamda mitolojik hikâyeler barındırmakta ve tarihsel Kürt kimliğine ilişkin ipuçları vermektedir. Şerefname'de Kürtlerin Persçede Biverasp adıyla bilinen Zo'hak'ın (Dehak) zulmünden kurtulan Perslilerin soyundan geldiği anlatılır. Efsane'ye göre, Dehak'ın tiranlığı, krallığın korkunç bir yıkıma sürüklenmesine neden oldu. Şeytan Dehak'ın omuzlarından iki yılan çıkardı. Şeytan, yılanların doymak bilmez açlığını dindirmek için krala her gün iki insan beyni ile yılanları beslemesini önerdi. Pers hükümdarının acılarını dindirmek için seçilen kişilere acıyan kralın aşçıları, her gün birini kurtarmak için bir kurnazlık yaparak o kişinin yerine bir koyunun beynini koydu. Kurtardıkları kişiyi dağlara gönderdiler, Kürt ırkı bu şekilde oluştu (Şerafeddin, 2009: 39).

Kürt mistizminin karakteristik örneklerinden birisi Nevruz'dur. Kürtler dışında, Anadolu ve Orta Asya Türkleri, İran, Afganistan, Arnavutluk, Gürcistan, Irak, Kosova ve hatta Uzak Doğu'ya uzanan genişlikte kutlanan Nevruz Bayramı, baharın gelişini temsil etmektedir. Yeni yıl ya da bahar bayramı olarak nitelendirilen Nevruz, ilk olarak İran kaynaklarında görülmüştür. Bahai takviminde yılın ilk ayını temsil eden Nevruz her ne kadar İslam öncesi bir gelenek olsa da günümüzde bayram şeklini almıştır. Irak'ın resmi bayramları arasında sayılan Nevruz, 21 Mart'ta kutlanmaktadır. Yezidiler tarafından Seresale adıyla kutlanan Nevruz, Kürt inancına göre Kral Cemşid döneminde başlamıştır. Demirci Kawa'nın Dehak'la savaşını temsil ettiğine inanılan bayram, Kürtlerin bağımsızlık mücadelesi verdiği düşüncesi üzerine temellendirilmiştir (Bois, 2004: 156-157). Nevruz günümüzde, Kürt milliyetçileri tarafından bağımsızlık fikrinin yol açtığı heyecanla kutlanmakta, bu nedenle siyasi tartışmalara yol açmaktadır. Öte yandan Nevruz, Anadolu ve Orta Asya Türklerinde, Göktürklerin Ergenekon'dan çıkışını temsil etmektedir. Bölge toplumları tarafından bin yıldan uzun süredir kutlanan Nevruz'un ortak kültürel değerleri temsil ettiği açıktır. Ne var ki aşırı uçlarca takınılan tavır, bayramın günümüzde tartışmalı hale gelmesine neden olmaktadır. Nevruz'un ilk kez İran kaynaklarında ortaya çıkması, şüphesiz bayramın Kürtlerle ilişiksiz olduğu anlamına gelmez. Ancak çok geniş bir coğrafyayı içine alan Nevruz'la ilgili ortaya atılan iddialar çoğu zaman bilimsellikten uzak, ideolojik ve taraflı olabilmektedir.

Kürt mitolojisindeki bir başka efsanede ise Kürtlerin günümüzde sergilediği parçalı yapının nedenleri anlatılır. Efsaneye göre Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilanından sonra dünyanın bütün beyleri Peygamber'e bağlılığını bildirir. Türkistan'da hüküm süren Oğuz Han, Zemin isimli bir Kürt beyini Peygamber'in yanına göndererek, O'na bağlılığını bildirmesini ister. Ancak "delici bakışlı ve kara tenli" bu kişiyi gören Hz. Muhammed, adamın milliyetini sorar. Elçinin Kürt olduğunu öğrenen Peygamber, korkunç görünüşlü bu kişinin bir gün birleşik bir kavim haline gelmemesi için Allah'a dua eder. Kürtler arasındaki anlaşmazlıkların sebebinin bu olduğuna inanılır (Nikitine, 2010: 334).

Kürt mistizminde İslam dönemi özellikler de bulunmaktadır. Ehl-i Hakk ve tasavvufun tarihsel kökleri konusunda iki görüşün öne çıktığı görülür: İslam

geleneğinin ortaya çıkardığı bir inanç formu olarak tarikat. İkincisi ise eski İran kaynaklı kökenlere işaret eden daha eski bir göndermedir. Yani İslamiyet'in bölgede yayılmasıyla birlikte gelenekleri yitirmemek adına mistik anlayışın korunduğu düşüncesidir. Esasen bu iki görüş "din" başlığında ifade edildiği üzere, Kürtlerdeki Zerdüş, Yezidi ve İslam geçişinin karşılıklı etkileşimi sonucunda geliştiği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Aynı dönemin Safevilerdeki Şii ideolojisinin tüm İran'a yayılmasıyla birlikte, İslam'ın farklı yorumlarının Kürtler ve Kürt mistizmini günümüze kadar etkilemiştir.

2.4. MEDYA VE KÜRT KİMLİĞİ

"Kürt gazeteciliği kökenini milliyetçi hareketten almıştır. Milliyetçiler, bağımsız ve özerk bir Kürt devleti kurma amaçlarında, bir ulus inşasında etkili bir araç olabilecek gazeteciliğe yönelmişlerdir."

Hassanpour

Kimliklerin medya aracılığıyla temsil edilme biçimlerinin kolektif kimliklerin inşasında oynadığı role ilişkin tartışmalara daha önce yer verilmişti. Bu nedenle bu başlık altında, basın yayın faaliyetlerinin kitle medyasına dönüştüğü 150 yıllık dönem içerisinde, Kürt kimliğinin inşası ve Kürt milliyetçi söylemin gelişmesinin medya boyutu, Kürt medyasının oluşumu ile diğer medya biçimlerinin durumu tartışılmaktadır.

Kürtlerin basın faaliyetleri ya da basında Kürtlere geçmeden önce, Kürt toplumsal yaşamı içerisinde sözlü kültürün yerini yazılı kültüre bıraktığı 7. yüzyıl İslami dönüşümden söz etmek gerekmektedir. Kürtlerde okuryazarlığın, İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte gelişen Kur'an-ı Kerim temelli biçimde şekillendiği bilinmektedir. İlk yıllarda İslam'ın uygulanması Arapça bilen ve Kur'an-ı Kerim'i okuyabilen Melelerce yapılmakta ve toplum bu şekilde yönlendirilmekteydi. Uzun yıllar medrese kültürünün egemen olduğu din kaynaklı yazılı kültür yerini ancak 15. yüzyılda Kürtçenin farklı lehçelerdeki okumalarına bırakmıştır. Yazılı kültüre geçişteki gecikme, aşiretçiliğin egemen olduğu feodal düzenden kaynaklanmaktadır (Hassanpour, 2008: 80-83).

Kürtlerde basımcılığın gelişimi, etnik ve milliyetçi bilinçten kaynaklanmıştır. Osmanlı'da doğu vilayetlerinde ilk matbaaların kurulması, 1860'lardan sonrasına – yani eyalet sisteminden vilayet sistemine geçiş- tekabül etmektedir. Bundan önceki basımlar genelde İstanbul, Kahire ve Bağdat'ta yapılmaktaydı. Kürt milliyetçileri, İstanbul'un dışında bu iki şehri kitap basımı için kullanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, İran, Irak ve Suriye hükümetinin politikaları farklılık göstermeye başlamış; Türkiye ve İran merkezi yapıya yönelirken, Irak ve Suriye'de Kürt milliyetçilerinin çalışmaları görece daha hızlı gelişmiştir.

2.4.1. Kürt Kimliği ve Kitle İletişim Araçları

Kürt basınının gelişiminde birinci etken Kürt milliyetçileridir. Türkçe olarak da yayın yapan ilk Kürtçe gazete, Kürt milliyetçisi Mithat Bedirhan tarafından 1898 yılında Kahire'de çıkarılmıştır (Nikitine, 2010: 361). Osmanlı siyasetindeki tarihi kavşak noktaları, bu gazetenin kaderini de etkilemiş, Kürdistan adıyla yayın hayatına başlayan gazete, 16 yıllık zaman diliminde zaman zaman Avrupa'da çıkarılmıştır. Gazetenin önde gelen isimleri büyük ölçüde Bedirhan ailesine mensuptur. Bedirhanlar ve Bedirhan Bey, Kürt hareketinde önemli bir konumdadır. Bedirhan Bey İsyanı ile bölgede etkinliğini arttıran ve Kürt hareketini yönlendiren ailenin diğer mensupları yayıncılık faaliyetlerine başlamıştır. Ancak Nehri Seyyidleri ile rekabete girişen ailenin yayıncılık faaliyetleri kısa sürede dağılmıştır. Her iki ailenin de kendilerini Kürt hareketinin öncüleri olarak görmeleri, parçalı görünümdeki Kürt milliyetçiliğinin yayıncılık alanında çalışmalarını engellemiştir.

Kürdistan isimli ilk gazetenin ardından Kürt milliyetçileri, basın alanındaki faaliyetlerine hız vermiştir. Hassanpour, Kürt milliyetçilerinin bağımsız Kürt devleti kurma hayalinin gerçekleştirilebilmesi için kimlik inşasında etkili olabilecek gazeteciliğe yöneldiklerini ifade etmektedir (2008: 91). Gerçekten de Kürt hareketinin ayrılıkçı karakterinde, siyasal kimlik inşasının basın boyutunun etkilerinden söz etmek yanlış olmaz. Öyle ki Türkiye, Irak, İran, Suriye ve Rusya'da ilk Kürt gazetesinin yayınlanmasının üzerinden geçen yüz yıla yakın sürede çıkan süreli yayınların sayısı 145'e ulaşmıştır. Türkiye dışındaki yayıncıların başında özerk bölge hükümetleri ve siyasi partiler bulunmaktadır. Ancak hükümetlerin ayrılıkçı

olduğu gerekçesiyle geliştirdiği refleks nedeniyle Kürt basın hareketlerinin kimi zaman gizli ve yasa dışı biçimde yürütüldüğü bilinmektedir.

Bedirhan ailesi, ilk yıllarda basın alanında etkinliğini sürdürmüş, Şam'da Hawar (1932) ve Rohani (1942), Beyrut'ta Roja Nü (1943) gazetelerini çıkarmıştır. Osmanlı'da II. Meşrutiyet'le birlikte yayın hayatına giren Kürt gazeteleri ise şunlardır: Kürt Teavun ve Terakki (1908), Şark ve Kürdistan (1908), Kürdistan (1908), Amid-i Sevda (1909), Peyman (1909), Roji Kürd (1913), Hetawi Kürd (1913), Yekbun (1913), Jin (1918), Jin (1919), Kürdistan (1919), Gazi (1919).Cumhuriyetin ilk yıllarında yayın yapan gazetelerden dikkat çekenler; İrfan (1923), Ağrı (1929), Dicle Kaynağı (1948), Şark Mecmuası (1950), Şarkın Sesi (1950), İleri Yurd (1959) olmuştur (Akyol, 2010: 101-105).

Türkiye'de Kürt basınında DP hükümeti döneminde belli ölçüde canlanma yaşanmıştır. Bu zaman zarfında gazeteciliğin dışında, kitap yayıncılığı da gelişmeye başlamıştır. Ancak darbe rejimi, sıkıyönetim kurallarını beraberinde getirmiş, Kürtçe yayıncılık “bağımsız Kürt devleti kurma çabaları”nın bir aracı olarak yorumlanarak çok sayıda akademisyen, doktor ve öğrenci, “ülke bütünlüğüne kastetmek”le yargılanmıştır (Mihoyan, 2010:). 1963 yılında İstanbul'da bir grup Kürt, Kürtçe ve Türkçe Deng (Ses) adında aylık bir dergi ve Roja Nü (Yeni Gün) adında bir gazete çıkarmıştır. Bu yayınlar kısa süre sonra “Kürtçülük propagandası yapmak”la suçlanmış, darbe rejiminin uygulamaları doğrultusunda kapatılmıştır.

1960'lar aynı zamanda Kürt öğrenci hareketlerinin Avrupa'da hızlanmaya başladığı dönemdir. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yayıncılığa başlayan sendikalar kitapçık ve dergi çıkararak, Kürt milliyetçiliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Kürtlerin politizasyonunda önemli bir yeri olan Türkiye İşçi Partisi'nde (TİP) 1965 genel seçimleri ile birlikte Kürt ağırlığı artmaya başlamıştır. TİP'ten Meclis'e girmeyi başaran 15 milletvekilinden 4'ü Kürt'tür. 1966 yılında TİP tarafından Ankara'da Yeni Akış adıyla Türkçe-Kürtçe bir dergi yayınlanmıştır. Kürtlerin haklarından söz eden ilk resmi dergi niteliğindeki yayın 4. sayının ardından yasaklanmıştır Aynı dönemde Musa Anter bir Türkçe-Kürtçe sözlük, Mehmed Emin Bozarslan ise Mem-ü Zin'i Türkçe ve Kürtçe olarak yayınlamıştır. (Kutschera, 2001: 395).

Kürtler arasında okur-yazarlık oranının düşük olması nedeniyle ilk dönem yayınlar fazla ilgi görmese de 1980 askeri darbesinin ardından Avrupa'daki atmosfer değişmiştir. 1980'in ikinci yarısında Kürtçe yayınlarda gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Türkiye'deki olağanüstü durumun etkisiyle ülkeyi terk eden sanatçı ve aydınların etkisiyle Avrupa'da Kürtler arasındaki yayıncılık büyük artış göstermiştir. İsveç gibi Avrupa ülkeleri Kürtlerin yayıncılık faaliyetlerini doğrudan desteklemiştir (Bruinessen, 2000). Bu tavır, aslında Türkiye hükümetine karşı olarak algılanmış, PKK terörünün desteklenmesi süreçleri beraberinde gelmiş, PKK'nın AB tarafından terör örgütü olarak tanınması siyasi çekişmeler neticesinde gerçekleşebilmiştir.

1990'lardan sonra Kürtçe yayıncılıkta devlet sansürünün yumuşadığı görülür. Türkiye, İran ve Suriye'de süreli özel sektör yayıncılığı gelişmeye başlamıştır. Kuzey Irak'taki özerk yapının da etkisiyle, yüzlercesi periyodik aralıklarla olmak üzere iki yayın organı faaliyet göstermiştir. Bu yayınlardan bir kısmı Sorani lehçesinde yayımlanırken, Türkiye ve Irak'ta Kurmançi lehçesinde yayınlar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Kurmançi lehçesinde çok sayıda süreli yayın ve basılı eser, Almanya ve İsveç'te basılmıştır. 1997 yılına gelindiğinde, süreli yayın sayısı dünya genelinde 150'ye ulaşmıştır (Sheyholislami, 2011: 81).

Hassanpour'un bildirdiğine göre ilk Kürtçe radyo yayıncılığı Sovyet Rusya'da 1923-1929 yılları arasında özerk biçimde varlığını sürdüren bölgede başlamıştır (2008: 114). 1946 yılına gelindiğinde Kürtçe radyo yayınları Ermenistan'da yeniden canlanmıştır. Türkiye'de ise Kürtçe radyo yayıncılığı 1991'deki Körfez Savaşı sonrası gündeme gelmiş, 2002 yılında yasal hale gelmiştir (Sheyholislami, 2011: 84). Televizyon yayıncılığında ise İran ve Irak'ta 1970'lerden itibaren çeşitli adımlar atılmıştır. 1990'lara gelindiğinde İran'da Kürtçenin yanı sıra Arapça ve Türkmençe yayınların yapıldığı televizyonculuk gelişmeye başlamıştır. Öte yandan ilk Kürt uydu televizyonu MED-TV 1995 yılında güney ve Orta Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa'yı kapsayan alanda yayın hayatına başlamıştır. Bu kanalın İngiltere'de lisansı bulunmakla birlikte Belçika, İngiltere ve İsveç'te stüdyoları kurulmuştur (Sheyholislami, 2011: 85). Türkiye vatandaşı bir Kürt olan Hikmet Tabak tarafından kurulan MED TV, Kürtler arasında etnik bilinci teşvik eden en önemli kitle iletişim aracı haline dönüşmüştür (Romano, 2002: 140).

Romano'nun (2006: 153) "Kürt diasporası" olarak adlandırdığı yurt dışı (özellikle Avrupa'da faaliyet gösteren) Kürt gruplar ve destekçileri, kendi aralarındaki iletişimi sağlamak ve Kürt sorunu hakkında söylem geliştirmek amacıyla interneti kullanmaya başlamıştır. 2000'lerle birlikte sanal ortamlara taşınan Kürt sorunu ile ilgili tartışmalar, Kürt çevrelerce popüler hale gelmiştir. Büyük çoğunluğu hala Türkiye'de ve Orta Doğu'nun geri kalanında yaşayan Kürtlerle irtibatın sağlanması internet kaynakları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Yeni iletişim teknolojileri açısından bakıldığında, Kürt seçkinlerin kimlik özelliklerini sürdürmek ve siyasi söylemler üretmek amacıyla yeni kitle iletişim araçlarını etkin biçimde kullandığı anlaşılmaktadır. Masaüstü ve elektronik yayıncılık, Kürt dernekleri aracılığıyla Avrupa ülkelerinde yaygınlaştırılmıştır. Kürt yazarlar, Kürt makro-etnisitesinin egemen lehçesi olan Kurmançi ile literatüre önemli katkılar sağlamış, Özgür Politika gibi Türkiye'de yasaklanan 35 farklı gazete, başta İsveç ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde yayınlanmıştır (Romano, 2002: 138).

E-posta, 1990'larla birlikte etkin biçimde fikir ve bilgi alışverişi ile etnik milliyetçi projelerin düzenlendiği bir mecra olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnternet ve e-posta aracılığıyla oluşturulan forumlar, yasak konuların konuşulduğu bir ortam haline dönüşmüştür. Dünyanın farklı ülkelerinde "emperyalizm" karşıtı gruplar, forumlar ve benzeri hareketler ile eşgüdümlü hareket etmeye başlayan Kürt gruplar, internetin ucuz ve kolay erişilebilir olmasından kaynaklanan avantajlarını sonuna kadar kullanmıştır (Romano, 2002: 139).

Türkiye'de Kürtçe televizyona dönük ilk adım, kültürel hakların genişletilmesi çerçevesinde devlet eliyle atılmıştır. TRT 6 ya da TRT Şeş olarak adlandırılan ilk Kürtçe televizyon kanalı, 25 Aralık 2008 tarihinde test yayınına başlamıştır. 1 Ocak 2009'da Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na (TRT) bağlı olarak normal yayına geçen kanalın hedefi, "Türkiye'nin zenginliğini ve renklerini ekrana taşıma" olarak belirlenmiştir. Çok dilli kanal ağırlıklı olarak Kürtçenin Kurmançi lehçesiyle yayın yapmaktadır. Kısmen Zazaca haber bültenine yer verilen kanalda, ilerleyen dönemde Kürtçenin Sorani lehçesinde de yayınlara yer verileceği belirtilmiştir (www.turkcebilgi.com).

Yeni iletişim teknolojileri, medyanın devlet aygıtı olduğu algısında köklü değişimlere yol açmaktadır. Geleneksel basının internetle birlikte yeni medyaya dönüşmesi, kitle hareketlerinin kontrolünü zorlaştırmaktadır. Benzer durum Türkiye'nin Kürt sorunu için de geçerlidir. Dünyanın hemen her yerindeki Kürt topluluklar ve etnik Kürt milliyetçileri için kaçınılmaz bir araç haline gelen yeni medya karşısında sansür ve baskı uygulamaları sonuç verecek gibi görünmemektedir. Romano, (2002: 147) yeni medyanın ortaya çıkardığı serbestliği, Türkiye'nin demokratikleşmesine katkı yapacağı şeklinde yorumlamaktadır. Daha fazla özgürlüğün, ülke demokrasisinin işleyişine katkı yapacağı görüşünü savunan yazara göre, ifade özgürlüğü ile kişinin kimliğini ifade etme hakkına imkân tanınması, ayrılıkçı faaliyetlerin son bulmasını sağlayacaktır.

2.4.2. Medyada Kürt Kimliği Üzerine Bazı Araştırmalar

Kolektif kimliklerin kitle iletişim araçlarında temsil edilmesi, Avrupa yayıncılığının kitlesel hale dönüştüğü 18. yüzyıl sonrasına dayanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasından çok önce bile, milliyetçiliğin inşasında roman ve benzeri edebi metinlerin oynadığı rol kabul görmektedir. İlk yıllarda matbaacılığın yaygınlaşması ve yazılı kültüre geçişte kamuoyu fikri oluşmaya başlamıştır. Avrupa milliyetçiliğine ivme kazandıran, haber akışının kitlelere ulaştırılmaya başlamasıyla doğrudan orantılıdır. Avrupa'da ulus devletlerin ortaya çıkışı, modernleşme ve küreselleşme süreçleri, medya ile ilişkisi açısından ele alınmaktadır. Medya, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupalı kimliğinin yeniden inşasında etkin bir aygıt olarak kullanılmıştır.

Günümüzde, baskın olmayan etnik grupların medyada temsili, araştırmacıların ilgi alanına girmektedir. Kürt kimliğinin parçalı yapısı, bölgesel düzeyde süregelen Kürt sorunu ve diğer dışsal etkenler nedeniyle batılıların ve batıda faaliyet gösteren araştırmacıların Kürtler üzerine ilgisi giderek artmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, literatürde yer alan konuyla ilgili bazı araştırmalara yer verilmiştir.

Sheyholislami (2011) tarafından yürütülen *Kurdish Identity, Discourse and New Media* adlı çalışma, Kürt medyasında üretilen söylem aracılığıyla kimlik ve

aidiyet duygularının gelişiminde ve pan-Kürt birleşmesinin inşasında medyanın rolüne odaklanmaktadır. Kuzey Irak'ta uydu yayını yapan Kürdistan TV'nin⁹ (KTV) söylem pratiklerinin ve Kürt internet sitelerinin (Kürt internet dizinleri, web siteleri, sohbet odaları, web günlükleri ve forumlar) incelendiği araştırma, kanal programları ve internet siteleri üzerinden üretilen söylem ve dil pratiklerini çözümlenmiştir. Araştırmada elde edildiği belirtilen sonuçlar şu şekilde toparlanabilir: (a) KTV'de Irak'ın bütününden ziyade, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin temsiline yönelik içerikler oluşturulmuştur. Bu söylem pratikleri çoğunlukla bu bölgeyi serbest, özerk ve hatta bağımsız bir Küçük Kürdistan şeklinde tanımlamaktadır. (b) KTV yayıncılığı, bölgesel Kürt kuruluşları tarafından kurulmuştur. Bu nedenle hem etkin kuruluşlar hem de televizyon içerikleri bakımından pan-Kürt söylemsel tutarlılık mevcuttur. Baskın Kürt bölgesel milliyetçiliği, KTV ideolojisiyle uyumludur. (c) KTV'nin Kürt kimliğinin tek tanımlayıcısı olmaması nedeniyle, sınır ötesi Kürt kimliği inşa hedefleri televizyon kanalı ve yöneticiler açısından mutlak doğru olmayabilir. (d) Kürdistan Demokrat Partisi'nin (KDP) kontrolündeki KTV ürettiği söylem ile yalnızca bölgesel düzeyde değil, komşu ülkeler içindeki Kürt milliyetçilerini de Kürt devleti kurma yönünde söylemsel etki altına almaktadır. Bu KTV'nin sınır ötesi Kürt kimliğinin inşasında güçlü söylem yapıları oluşturduğunu göstermektedir. (e) Bölgesel bir siyasi örgüt tarafından sahip olunan KTV, özellikle bölgesel ve Iraklı Kürt kimliğini oluştururken aynı zamanda, bir sınır ötesi Kürt kimliğinin ince ve örtülü söylemsel yapılarını yürütmektedir. Genel olarak, kanalın söylem uygulamaları ideolojik çerçevesi KDP'nin siyasi çıkarları doğrultusunda yürütülmektedir. (f) Kürt internet siteleri, yerel ve bölgesel kimlikler ile sınır ötesi Kürt kimliğinin inşasında söylemsel stratejileri kolaylaştırıcı etkiye sahiptir. Hatta internetin evrenselliği de hesaba katıldığında, "diaspora" Kürtleri ile diğer Kürt milliyetçileri arasında sürekli ve büyük bir diyalog zemini oluşmuştur. (g) Kürt internet sitelerinde üretilen ve paylaşılan içeriklerde Kürt milliyetçilerinin Kürt kimliğini oluşturmaya dönük simge ve semboller ürettiği tespit edilmiştir. (h) Televizyon yayıncılığının uydu ile desteklenmesi ve ardından gelişen internet

⁹ Kürdistan TV, 1999 yılında Kuzey Irak'ta kurulmuştur. Bölgesel Kürt lider Mesut Barzani'nin başkanlığını yürüttüğü KDP idaresindeki kanalda, kuruluş yıllarında Kürtçenin yanı sıra, Türkçe, İngilizce, Farsça, Arapça yayın yapılmıştır (Sheyholislami, 2011: 95).

teknolojisi, oluşturulmak istenen Kürt kimliğinin hayal edilmesinde iletişimsel düzeyde rol oynamaktadır.

Demir ve Zeydanlıoğlu (2010) tarafından yürütölen çalışmada, 2003 Irak Savaşı sırasında Türk basınında Kürtlerin temsili incelenmiştir. Hürriyet gazetesi örneğinde ele alınan çalışmada 350 haber, söylem pratikleri bakımından analiz edilmiştir. Hürriyet gazetesinin internet sayfasından elde edilen haberlerin analizinden elde edilen sonuçlar şu şekilde verilmektedir: (a) Iraklı Kürtler, incelenen haberlerin ezici çoğunluğunda olumsuz biçimde sunulmuş ve Türkiye için tehdit olarak değerlendirilmiştir. (b) Iraklı Kürtler, oryantalist bir bakış açısıyla geri kalmış ve dışman “öteki” olarak ikili biçimde konumlandırılmıştır. (c) Oryantalist önyargı, üç söylem biçimiyle görünürlük kazanmıştır. Birincisi “kabilecilik”, “ilkellik”, “geri kalmışlık” ve “feodalite” kavramlarıyla “büyük birader” Türkiye karşısında Iraklı Kürt siyasilerin aşağıda konumlandırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. İkinçisi, Iraklı Kürtler “yağmacı” olarak inşa edilmiş, Kerkük’ün Düşüşü yalnızca yerel düzeyde ele alınarak, Kürt kuvvetleri “asi vahşiler” gibi gösterilmiştir. Üçüncü söylem ise Kürtleri “entrikacı” ve “komplocu” olarak geliştirilmiştir. Böylece Kürtler, Türkiye ve çıkarlarını zayıflatmaya çalışan entrikacılar olarak topluma sunulmuş ve Kürtlerin siyasi emellerine zarar verilmiştir. (d) Hürriyet gazetesi, Iraklı Kürtlerin bakış açısını sistematik biçimde sessizleştirilmiş, Sevr Sendromu’ndan kaynaklanan biçimde Türk korku ve iddiaları doğrultusunda Kürt sorununa ilişkin söylem, askeri-egemen paradigmaya uygun biçimde üretilmiştir. (e) Türkiye’de hâkim olan oryantalist söylem, Avrupa projeksiyonuna uygun biçimde geliştirilmekte, ilkel, geri kalmış Kürt karşısında “Avrupalı Türk” vurgusu yapılmaktadır.

Sezgin ve Wall tarafından (2005) Hürriyet gazetesi örneğinde yürütölen bir başka çalışmada, tarama modeline dayalı eleştirel söylem analizi uygulanmıştır. 1997-2002 dönemini kapsayan Türkiye’nin AB aday ÷lke olması, Öcalan’ın yakalanması ve atışmasızlığa doğru giden süreç, araştırmanın odaklandığı dönem olarak belirlenmiştir. Hürriyet gazetesinin internet sayfasında Kürt ve Kürtçe kelimeleri taratılarak elde edilen haberlerden oluşturulan örneklem grubu; 6 ana başlıkta incelenmiştir: Türkiye’nin AB üyelik kriterleri; Kuzey Irak’ta bir Kürt

devleti kurulma tehlikesi; PKK ve PKK lideri Öcalan'ın yakalanması; suç; kültürel etkinlikler ve Avrupa'daki yasadışı Kürt göçmenler. Analiz sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir: (a) Türkiye'nin, AB adaylık statüsü kazandığı 1999 yılından önce ya da sonra azınlık gruplarının koşullarını iyileştirme konusunda anlamlı bir değişiklik görülmemiştir. (b) Kürtler genellikle gazeteler tarafından AB ve ABD baskısı nedeniyle gündeme taşınmıştır. Bu konular arasında kültürel haklar, Kuzey Irak'ta kurulması muhtemel Kürt devleti ve Avrupa ülkelerinin Kürt göçmenlerle ilişkileri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak yabancı kaynakların faaliyetleri, Kürtlerin basın tarafından yok sayılmalarının önüne geçmiştir. (c) Hükümet, dış baskılar nedeniyle kültürel haklar gibi konuları gündeme getirmiş, Kürtlerin varlığını kabul etmiştir. (d) Medyanın yeniden üretim süreçleri, Kürtlerin Türk sosyal yaşamındaki eşitliksiz konumunun korunmasına yardımcı olmuştur. (e) Kürtler, onlarla ilgili olan ya da olmayan tartışmalarda sessiz tutularak, PKK terörizmi ile ilişkilendirilmekte ve mantıksız talepler içerisinde bulunanlar olarak yansıtılmıştır. (f) Türk medyada haberlerin çerçevesi oldukça milliyetçi biçimde oluşturulmuş; Kürtler, düşman diğerleri olarak görülmüş, kültürel değerleri ve varlıkları aşağılayıcı biçimde ele alınmıştır. (g) Haber tasarımları, devletin temel ideolojisini destekleyecek biçimde oluşturulmuş, içeriklerde yalnızca elitist bakış açıları yansıtılmış ve taraflı biçimde aktarılmıştır. Hükümetçe sunulan gerçekler, hiçbir biçimde eleştirel sorgulamaya tabii tutulmamış ve kaynaklar dengeli biçimde kullanılmamıştır. (h) Haberlerde Kürtleri tanımlamak için kullanılan kelimeler önyargılı biçimde seçilmiştir. Öte yandan Kürt elitleri demokratik yapı içerisinde eşit oranda temsil edilmemiştir. (ı) Kürt sorunu, devlet için bir sorun olarak gösterilmesine karşın, Kürt sorununun hükümet boyutu görmezden gelinmiştir.

Almanya örneğinde yürütülen bir diğer araştırmada, çevrimiçi (online) kimlik inşası ve Kürtler ele alınmıştır (Candan ve Hunger, 2008). Ulus-devlet yapısına sahip olmayan bir etnik grubun sayısal (dijital) diaspora aracılığıyla ulus inşa sürecine odaklanan çalışmanın teorik çerçevesi, Anderson'un "Hayali Cemaat" kavramı ekseninde şekillenmiştir. Altı haftalık zaman aralığında Almanya'daki Kürt internet siteleri belli anahtar kelimelerle taranmış, belirlenen 103 internet sitesi ayrıntılı biçimde içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar şu şekilde

sıralanmaktadır: (a) İletişimin yerel bağımsızlığı ve hızı, ulus-inşa sürecini daha kolay hale getirmektedir. Çalışma, Almanya'daki Kürt diasporası tarafından internetin kullanımı açısından bu varsayımı desteklemektedir. (b) İnternet, Avrupa'da Kürt diasporası için merkezi bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda internet aracılığıyla, tarihsel Kürt ve Kürdistan kavramları kimlik inşası için kullanılmakta ve kolektif hafıza korunmaya çalışılmaktadır. (c) Kürt diasporası, yalnızca Almanya üzerinden değil, internet aracılığıyla tüm dünya Kürtlerini ortak platformda buluşturmaktadır. (d) Araştırmaya göre, internet aracılığıyla, gerçekte var olmayan bir sanal Kürdistan oluşturulmuştur. (e) Oluşturulan sanal yapı, uluslararası düzeyde Kürt kolektif kimliği yaratma çabalarına katkı sağlamaktadır. (f) İnternet aracılığıyla gösteriler, konferanslar ve sergiler gibi siyasi ve kültürel kampanyalar organize edilmektedir. Bu durum sanal-gerçek dünya arasındaki bağı somut bir göstergesidir. (g) Anderson'un dile getirdiği uzun mesafeli milliyetçilik kavramı ortaya çıkmaktadır. Kürtler Almanya'da olsalar da Türkiye, Suriye ve Irak gibi ülkelerdeki gelişmeleri takip edebilmektedir. Böylece internet kullanıcıları siber kampanyalara eşlik edebilmektedir. (h) İnternet Kürtler için uluslararası bir çevrimiçi arşiv sunmaktadır. Üstelik çevrimdışı dünyada yasa dışı olarak adlandırılacak faaliyetler çevrimiçi olarak sürdürülmektedir. Bu da Kürt milliyetçilerinin daha geniş alanlara ulaşmasına imkân tanımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE İÇERİK ANALİZİNİN UYGULANMASI

Kürt Kimliğinin Türk basında temsilinin incelendiği araştırmada, Türk yazılı basını içerik analizi ile mercek altına alınmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle içerik analizi hakkında bilgi verildikten sonra, bu analiz yönteminin seçilme nedeni ve özelliklerine değinilecektir. Araştırmada ele alınan gazeteler, matbu ve sayısal arşivden yararlanılarak toplanmıştır. Bu bölümde örneklem grubunda yer alan gazetelere ait sayıların nasıl oluşturulduğu, kodlama cetvelinde yer alan biçimsel ve içerik değişkenlerin özelliklerine yer verilmektedir. Örneklem grubunda bulunan haberlerin kategorik olarak ele alınış biçimi ve nicel ve nitel analiz tekniklerine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Ayrıca haberler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi için gazetelere ve araştırmaya konu olan seçim yıllarına göre karşılaştırmalar yapılmaktadır. Böylelikle araştırmanın temel sorusuna ilişkin nicel veriler analiz edilerek yorumlanacaktır.

3.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU

Etnik kimliklerin basın ya da diğer kitle iletişim araçları tarafından temsili araştırmacıların ilgi alanına girmektedir. Kolektif kimliğin oluşum sürecinde etkili olan basın, ulusal kimlik bilincinin oluşmasına da katkı sağlamaktadır (Schlesinger, 1994; Jaffrelot, 2010; Anderson, 2011; Morley ve Robins, 2011). Türkçe literatür incelendiğinde, kimlik ve kimlik inşası ekseninde çok sayıda çalışmaya rastlanmakta, kitle iletişim araçlarında etnik kimliğin sunumuna ilişkin çalışmalar dikkat çekmektedir. Ne var ki Kürt kimliği özelinde basının ya da diğer medya metinlerinin incelendiği araştırma sayısı sınırlıdır. Üstelik basın analizlerinin büyük bölümünde takınılan tavır, bilimsellikten uzak, taraflı ve ideolojik olabilmektedir.

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda araştırmanın temel sorunu, Kürt kimliğinin basın aracılığıyla temsiline ilişkin yeterince araştırma yapılmaması olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Türk basınında Kürt kimliğine ilişkin temsillerin hangi bağlamda verildiği; Kürtlere ilişkin temsillerin toplumsal yapı içerisinde hangi

algılamalara yol açacak biçimde aktarıldığı bu araştırmanın belli başlı sorunsalları arasındadır.

3.2. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

V₁= Türk basınında, Kürtleri konu alan haberlerin niceliksel çözümlemesinde kullanılan içerik analizi güvenilirdir.

V₂= Türk basını, Kürtlerle ilgili olayları ve gelişmeleri, kendi yaklaşım biçimine göre kavramakta ve bu şekilde sunmaktadır.

V₃= Türk basınında Kürtler, terör haberleriyle irtibatlandırılarak sunulmaktadır.

V₄= Türk basınında Kürtleri konu alan haberler, gazetelere göre farklılık göstermektedir.

V₅= Türk basınında Kürtleri konu alan haberler, seçim dönemine göre farklılık göstermektedir.

3.3. ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir. 2002 ve 2011 genel seçim dönemlerinde,

1. Türk basınında, Kürtleri konu alan haberler hangi yoğunlukta verilmektedir?
2. Türk basınında, Kürtlere ilişkin haberlerde ana aktör kimlerdir?
3. Türk basınında, Kürtlerden söz edilme biçimleri nelerdir?
4. Türk basınında, PKK'dan söz edilme biçimleri nelerdir?
5. Türk basınında, Kürtleri konu alan haberlerde işlenen temalar nelerdir?
6. Türk basınında Kürtleri konu alan haberler, gazetelere göre farklılık göstermekte midir?

7. Türk basınında Kürtleri konu alan haberler, seçim dönemine göre farklılık göstermekte midir?

3.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmalarda, ele alınan bir sorunun her yönüyle incelenmesi beklenemez. Etki araştırmalarında ya da bir toplumsal grubun ya da kitlenin basın/medya temsilinin ölçülmek istendiği araştırmalarda konunun net biçimde tanımlanması ve sınırlarının iyi çizilmesi gerekmektedir (İslamoğlu, 2011: 67). Aksi takdirde hedeflenen içeriğin daraltılmaması, çalışmayı zamansal nedenler dışında ekonomik olarak da zora sokacaktır. İçerik analizinde elde edile bulgular çözümlemede kullanılan kategorilerle sınırlıdır. Her araştırmacı bir kavramı ölçmek için farklı kategori sistemlerini kullanabilir. Dolayısıyla farklı ölçme araçlarını kullanan araştırmacıların, birbirinden farklı sonuçlara ulaşması doğaldır. Aynı zamanda içerik analizi pahalı ve zaman gerektiren bir iş olarak hacimli içeriklerin incelenmesi ve kategorize edilmesi oldukça zahmet gerektirir (Wimmer ve Dominick, 2007: 25). Bu nedenle içerik analizinde araştırmacının konuya sabırla yaklaşması gerekmektedir.

Dolayısıyla çalışmanın en önemli sınırlılığını zaman oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada, Kürt kimliğinin oluşum sürecinde basının rolünü ele alırken öncelikli olarak dönemsel karakterli bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Analiz için uygun dönemin belirlenmesinde Yavuz'un (2001) "Five Stages Of The Construction Of Kurdish Nationalism In Turkey" isimli çalışması temel alınmıştır.

Araştırmanın temel sınırlılığı, Kürt kimliğinin basında temsilinin Türkiye ölçeğinde ele alınmasıyla ilgilidir. Daha önce de ifade edildiği üzere, Kürt kimliğinin Türk basınında temsili ihmal edilmiş ve belki de görmezden gelinmiştir. Dolayısıyla Türkçe literatürde bu konuya ilişkin araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu açıdan çalışma yalnızca Türk basınına kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca araştırmada ele alınan materyaller gazetelerle, içerikler ise haberlerle sınırlı tutulmuştur.

3.5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada, tarama modeline dayalı içerik analizi uygulanmıştır. Metin çözümlenmeleri bir araştırma yaklaşımı olarak tarama modelleri şeklinde adlandırılmaktadır. Tarama modellerinde ele alınan olay, konu ya da nesne kendi şartları içinde ve nesnel biçimde tanımlanmaya çalışılır. Gözlemlenen olayları değiştirme ya da yanlı biçimde etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2010: 77). Dolayısıyla tarama modellerinde amaç, konu, olay ya da nesneyi tarafsız biçimde ele almaktır. Tarama modelinin uygulandığı kaynaklar çeşitlilik göstermektedir. Yazılmamış (kaydedilmemiş) kaynaklar ile kitap, bilimsel dergi, gazete, süreli yayınlar, başvuru (referans kitapları), yazılı belgeler, merkez arşivleri, kamu kurum ve kuruluşları arşivleri, yöresel arşivler, istatistik raporları, sözlü/görüntülü kaynaklar ve internet temel kaynaklar olarak sıralanabilir (Aziz, 2008: 61-72).

Akademik alanda metin çözümlenmeleri farklı bilim dallarında kullanılmaktadır. İçerik çözümlenmesinin uygulama alanları arasında psikoloji, psikiyatri, sosyal psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, iletişim bilimi, antropoloji, göstergebilim, dil bilimi, psikolinguistik, genel gösterge ve iletişim modelleri öne çıkmaktadır (Herkner, 2002). Gazete çözümlenmesi sosyal bilimcilerin ilgisini çeken ciddi bir araçtır. Tarihsel olarak ele alındığında, bugünkü anlamda metin çözümlenmelerinin Berelson'a, hatta Laswell'e kadar uzandığı bilinmektedir. İçerik analizi ilk olarak 1930'larda gazetecilik öğrencileri tarafından Amerikan gazetelerine ait içeriklerin çözümlenmesi amacıyla kullanılmıştır. Columbia Üniversitesi'nde gerçekleştirilen ilk çalışmalarla birlikte gazetecilik öğrencilerinin bu yöneme ilgilerinin azalması ve içerik analizinde yeni tekniklerin geliştirilmemesi, gazete araştırmalarının çoğunun diğer disiplin üyelerinin gerçekleştirmelerine yol açmıştır (Berelson, 1952: 22).

1930'larda siyaset bilimi alanında araştırmalar yapan Lasswell ve arkadaşlarının kamuoyu ve propaganda konularına ilgileri, radyonun doğuşuyla birlikte iletişim alanına kaymıştır. Lasswell'in propaganda ve kamuoyu ile ilgili kaygıları iletişim alanına evrilmiş ve doğal olarak içerik analizine ilgi duymalarına neden olmuştur (Berelson, 1952: 23). II. Dünya Savaşı yıllarında kitle iletişim araçlarının propaganda aracı olarak kullanılması nedeniyle içerik analizi çalışmaları

özellikle radyo üzerinden yapılan propagandaya ait mesajların çözümlenmesine odaklanmıştır. Savaş yıllarında Laswell'in başkanlığını yaptığı "Totaliter İletişim" araştırma projeleri yürütülmüştür. Aynı zamanda ABD Adalet Bakanlığı da çeşitli örgüt ve bireylerin propagandalarının çözümlenmesi amacıyla içerik analizi yöntemini kullanmıştır (Aziz, 2008: 120).

İçerik analizinin yaygınlaşmaya bağladığı dönem İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır (Wimmer ve Dominick, 2007). Ancak Laswell'in bundan çok daha önceki yıllarda basın ve propaganda teknikleri üzerinde çalıştığı bilinmektedir. Laswell 1927 yılında yazdığı "Propaganda Technique in the World War" isimli çalışması metin çözümlenmesinin ilk örneklerindedir. 1942 yılına gelinceye değin, içerik analizi çok kısa geçmişe sahip bir kullanımken, Laswell'in II. Dünya Savaşı'na kadar olan sürede yaptığı analizler hem kendisini bu alanda önemli bir figür haline getirmiş, hem de içerik analizinin gelişimine katkı sağlamıştır (Franzosi, 2008: 24).

"İçerik" ya da "içerikler" terimi 1940 yılına kadar gazete, radyo programları, editoryal içerik, medya içeriği ve kitle iletişim içeriği gibi çalışmalarda görülmektedir. Diğer taraftan içerik analizinin bu döneme kadar yazılı eserler üzerinde uygulanmadığı anlaşılmaktadır. 1949 yılına gelindiğinde, yöntemsel açıdan içerik analizinin gelişiminde etkin bir yere sahip olan Laswell ve Leites Nicel Anlambilim isimli çalışmayı kaleme almıştır. Çalışmanın başlığı içerik analizini anımsatmasa da ilk örneklerden birisi olma özelliğine sahiptir (Franzosi, 2008: 24).

Sistemik içerik analizi, uyarıların doğasını ve görece gücünü okuyucu ya da dinleyiciye nesnel biçimde göstermek için içeriğe ilişkin tanımlama yapan bir araştırma tekniğidir (Berelson, 1952: 14). Berelson'un tanımında "nesnellik" vurgusu öne çıkmaktadır. Uyarı olarak ifade edilen medya metinlerinin gücü, araştırmacının sistemik yaklaşımı ile okuyucu ya da dinleyiciye ulaşmaktadır. İçerik analiziyle ilgili tanımları birleştiren Berelson, altı belirleyici madde üzerinde durmaktadır. Buna göre içerik analizi; (1) yalnızca sosyal bilimler alanındaki disiplinlere uygulanabilir. (2) Yalnızca -veya birincil düzeyde- iletişimin etkilerinin belirlenmesi için uygulanabilir. (3) Yalnızca dilin sözdizimsel (sentaktik) ve anlamsal (semantik) boyutları için geçerlidir. (4) Nesnel olmalıdır. (5) Sistemik

olmalıdır. (6) Nicel olmalıdır (1952: 15). İçerik analizi, bir söylemin “nesnel” biçimde anlaşılması amacını taşıyan bir teknik olduğu düşünüldüğünde, son derece titizlik ve sabır gerektirmektedir. Bu nedenle analiz teknikleri iki net hedef üzerine odaklanmaktadır. Bilgin bu hedefleri (a) kesinlik sağlama, kuşkuları giderme ve (b) okumayı zenginleştirme, görüneni aşma olarak ifade etmektedir (Bilgin, 2006: 8).

İçerik analizi araştırılmak istenen içeriğin anlam ve bağlam boyutuyla düşünüldüğünde çok farklı amaçlar için kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle içerik analizinde kullanım alanı oldukça geniştir. Bunlardan bazıları (a) iletişim eğilimlerinin araştırılması, (b) iletişimin ya da medyanın çeşitli boyutlarının karşılaştırılması, (c) tutumların, içeriklerin ve propaganda amacıyla üretilen söylemlerin analizi, (d) metinlerin anlaşılabilirliğinin ölçümü, (e) haber analizi, (f) reklam analizi, (g) siyasi ve askeri haber malzemelerinin oluşturulması ve analizidir (Gökçe, 2006: 27).

İçerik analizinin belirli sınırlılıkları da bulunmaktadır. İçerik analizi ile salt içeriğin hedef gruba etkisinin belirlenmesi olası değildir. Aynı zamanda içerik analizinden elde edilen bulgular, analizde kullanılan kategorilerin ve tanımların çerçevesiyle sınırlıdır. Bir kavramın ölçülmesi için farklı araştırmacılar tarafından değişik kategori ve tanım sistemleri kullanılabilir. İçerik analizinin bir diğer sınırlılığı ise araştırma konusuna ilişkin mesajın olmamasıdır. Konuya ilişkin mesajların yokluğu ya da eksikliği araştırmacının ele alacağı zaman dilimini uzatacak ve araştırmanın kapsamını elbette genişletecektir (Wimmer ve Dominick, 2007: 24-25).

3.5.1. Araştırmanın Sınıflandırılması

İçerik analizinde sınıflandırma, sonuçların güvenilirliği açısından temel bir öneme sahiptir. İçerik analizi sınıflandırma ölçütlerine göre değer kazanır. Araştırmada sınıflandırmanın net biçimde formüle edilmesi, içeriğe ve sorunun niteliğine göre belirlenmesi gerekmektedir. Araştırma sorununun net biçimde ortaya konulmaması ve kategorilerin zayıf bir şekilde eklemlenmesi araştırma tasarımının niteliğini düşürmektedir (Berelson, 1952: 147).

Araştırma kapsamında kategorilerin uygulanması amacıyla kodlama birimleri oluşturulmuştur. Kodlama birimi biçimsel (sentaks) ve içeriksel (semantik) boyutta tanımlanmaktadır. Biçimsel kodlama biriminde tek tek kelimeler ve simgeler belirlenebilmektedir. Ancak içeriksel boyutta anlamın ortaya çıkarılması amacıyla tek tek kelimeler yeterli olmayabilir. Biçimsel boyutta cümle ve paragraf, içeriksel boyutta ise anlam devreye girmektedir. Yani içeriksel boyutta analiz edilmek istenen asıl metnin ele alınması söz konusudur. İçerik analizinde anlam birimi en kullanışlı analiz birimi olarak ifade edilmektedir (Gökçe, 2006: 65-66). Kodlama cetvelinin oluşturulması aşamasında belirlenen değişkenlere ilişkin başlıklar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Analiz İçin Belirlenen Biçimsel ve İçeriksel Değişkenler

Biçimsel Değişkenler
Gazetenin Adı
Haberin Yayınlandığı Tarih
Haberin Yayınlandığı Seçim Yılı
Haberin Yayın Dönemi
Haberin Yayınlandığı Sayfa
İçeriğin Türü
Haberin Sayfadaki Konumu
Baber Başlığının Tonu
Haberin Boyutu
Haberde Kaynak Kullanımı
İçeriksel Değişkenler
Haberin Ana Aktörü
Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi
Haberde PKK’lılardan Söz Edilme Biçimi
Haberde Biz/Onlar Vurgusu
Haberde Tarihselliğe Yapılan Gönderme
Haberde İşlenen Temalar

3.5.2. Kodlama Cetvelinin Oluşturulması

İçerik analizinde çözümlene kodlama cetveline (kodlama kâğıdı) göre yapılmaktadır. Kodlama cetveli yönergeye bağlı biçimde basitleştirilerek hazırlanır. Kodlama cetveli örnekleme ulaşımca kadar doldurulur ve elde edilen veriler belirli istatistik programları kullanılarak bulgulanır (Aziz, 2008: 132). Bu doğrultuda oluşturulan kodlama cetvelinde ilk olarak biçimsel değişkenlere ilişkin başlıklara yer verilmektedir.

Gazetenin Adı: Araştırma kapsamında mercek altına alınan gazeteler Cumhuriyet, Hürriyet, Zaman'dır.

Haberin Yayınlandığı Tarih: Analiz edilen haberlere ait tarih aralığı 3 Kasım 2002 ve 12 Haziran 2011 genel seçimlerini kapsar şekilde; 19 Ekim 2002-18 Kasım 2002 ile 27 Mayıs 2011-27 Haziran 2011 olarak belirlenmiştir.

Haberin Yayınlandığı Seçim Yılı: Haberlerin karşılaştırmalı biçimde analiz edilebilmesi amacıyla iki seçim dönemi incelenmiş, 2002 ve 2011 kampanya süreci birlikte ele alınmıştır.

Haberin Yayın Dönemi: İncelemeye alınan haberlerin yayın dönemi seçim öncesi ve seçim sonrası olarak belirlenmiştir. Her iki seçim döneminin haberlerine ulaşmak amacıyla gazeteler, 3 Kasım ve 12 Haziran tarihlerinden 15'er gün öncesi ve sonrasına denk gelecek biçimde taranmıştır. Böylelikle gazetelerin hem seçim yılına göre hem de seçim sürecine göre karşılaştırılmalarına imkân sağlanmıştır.

Haberin Yayınlandığı Sayfa: Haberlerin yayınlandığı sayfalar 18 kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler sırasıyla (1) birinci sayfa, (2) birinci sayfa ve devamı, (3) siyaset, (4) gündem, (5) ekonomi, (6) dünya/dış haberler, (7) spor, (8) televizyon, (9) bölge, (10) kültür/sanat, (11) magazin, (12) yaşam, (13) başlıksız, (14) kadın, (15) forum, (16) seçim 2011), (17) haberler, (18) diğer seçenekleridir.

İçeriğin Türü: Gazetenin, halkın bilgilendirilmesi dışında eğlendirme ve eğitim gibi işlevleri de bulunmaktadır. Haber, temel olarak bilgilendirme işlevine karşılık gelmektedir. Ancak gazetelerde haberin dışında, deneme, makale ve fıkra gibi türlerde yazılar bulunmakta, ayrıca araştırma-inceleme, röportaj, görüşme, sohbet, anı, dizi yazıları ve tefrikalar da diğer yazı türleri olarak sayfalarda yer almaktadır (Yüksel ve Gürcan, 2005: 30). Araştırmada içeriklerin belirli bir standartta incelenebilmesi amacıyla materyaller yalnızca haberler olarak belirlenmiş, haber ve haberleri destekleyen diğer unsurlar ayrı olarak sınıflandırılmıştır. (1) metin, (2) fotoğraf, (3) metin ve fotoğraf, (4) illüstrasyon (resimleme), (5) karikatür, (6) tablo, (7) metin ve illüstrasyon, (8) metin, tablo ve fotoğraf, (9) metin ve karikatür, (10) metin, karikatür ve diğer, (11) diğer.

Sayfadaki Konum: Haberin sayfadaki konumu; (1) alt, (2) üst, (3) orta, (4) tamamı olmak üzere dört kategoride ele alınmıştır.

Haber Başlığının Tonu: Gazete ya da dergilerde okuyucu açısından ilk dikkat çeken haberlerin başlıklarıdır. Başlık, bir yönüyle haberin özeti niteliğindeki (Yüksel ve Gürcan, 2005: 20) birkaç kelimelik ve büyük puntolarla belirtilmiş ifadelerdir. Yüksel ve Gürcan gazetelerde ve dergilerde başlığın önemini, okuyucunun kimi zaman genel bilgi edinmek amacıyla haberin içeriğinden ziyade yalnızca başlıklara odaklanmasıyla açıklamaktadır. Bu nedenle başlığın, haberin tonuna ilişkin önemli ipuçları verdiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla analiz edilen haberler, (1) olumlu, (2) olumsuz ve (3) nötr başlıklarından oluşmaktadır.

Haberin Boyutu: Habere ait tüm içeriklerin boyutu cm^2 cinsinden hesaplanmaktadır.

Haberde Kaynak Kullanımı: Haberde (1) birincil kaynaklar ile (2) ikincil kaynaklar ve (3) kaynak belirtilmemiş kategorileri oluşturulmuştur.

Analiz için belirlenen içerik değişkenleri ve haberde işlenen temalar aşağıda verilmiştir.

Haberin Ana Aktörü: Haberlerin öznesinin tespit edilmesi amacıyla 17 kategori oluşturulmuştur. (1) Cumhurbaşkanı/devlet başkanı, (2) Başbakan/hükümet yetkilileri, (3) Cumhuriyet Halk Partisi yetkilileri, (4) Milliyetçi Hareket Partisi yetkilileri, (5) Barış ve Demokrasi Partisi yetkilileri, (6) diğer parti yetkilileri, (7) sivil toplum kuruluşları(STK) ve temsilcileri, (8) gazeteci ve yazarlar, (9) kolluk kuvvetleri, (10) aydın/sanatçı, (11) PKK ve örgüt üyeleri, (12) hukukçu, (13) din adamı, (14) bürokrat, (15) diplomat, (16) vatandaş, (17) diğer.

Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi: İncelenen haberlerde Kürt kimliğini çağırma biçimlerini belirlemek için 9 kategori oluşturulmuştur. (1) Kürtler, (2) Kürt halkı, (3) Kürt vatandaşlar, (4) Kürt toplumu, (5) bölge halkı, (6) Güneydoğulu/Güneydoğu halkı, (7) vatandaş, (8) diğer, (9) temsil yok.

Haberde PKK'lılardan Söz Edilme Biçimi: İncelenen haberlerde PKK'lıların temsil edilme biçimleri (1) terörist, (2) gerilla, (3) PKK mensubu/PKK'lı, (4) temsil yok, (5) HPG'li olmak üzere 5 kategoride incelenmiştir.

Haberde Biz/Onlar Vurgusu Var mı?: (1) evet, (2) hayır seçenekleri ile oluşturulan ikili ölçek kullanılmıştır.

Haberde Tarihselliğe Gönderme Var mı?: (1) evet, (2) hayır seçenekleri ile oluşturulan ikili ölçek kullanılmıştır.

Haberde İşlenen Temalar: Gazetelerin konuyla ilişkili haber temalarından en çok kullanılan 13 tema araştırmaya dâhil edilmiş, %2'nin altındaki oranlarda kullanılan temalar araştırma dışı tutulmuştur. Örneklem grubundaki gazetelerde (1) Kürtlerin ekonomik sorunları, (2) Anayasa değişikliği, (3) özerklik ve yerinden yönetim, (4) anadil/anadilde eğitim, (5) PKK eylemleri, (6) Kürtlerin siyasi temsili, (7) özgürlük/eşitlik, (8) etnisite tartışmaları, (9) demokrasi/demokratikleşme, (10) PKK/KCK bağlantılı davalar, (11) demokratik açılım, (12) AB uyum yasaları ve (13) din/mezhep tartışmaları temalarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.5.3. Kodlama Cetvelinin Sınanması ve Güvenirlik

Kodlamanın sağlıklı yapılması içerik analizinin güvenirliliğinin sağlanmasının temel şartıdır. Kodlayıcının güvenirliliği, farklı kodlayıcıların aynı metni aynı biçimde kodlamalarını gerekli kılmaktadır. Ölçümün tekrarlanması sonucunda elde edilecek sonuçların aynı olması analizin güvenirliliğini arttırmaktadır (Atabek, 2007: 14; Bilgin, 2006: 16).

İçerik analizinde güvenirliliğin hesaplanması için çeşitli yöntemler kullanılabilir;

$$\text{Güvenirlik} = 2M / (N_1 + N_2)$$

$$\text{Beklenen Uyum} = 1$$

Formülde belirtilen M iki kodlayıcının uyumu, N1 birinci kodlayıcı, N2 ikinci kodlayıcı tarafından alınan toplam kodlama kararını göstermektedir (Holsti, 1969'dan aktaran Wimmer ve Dominick, 2007).

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda, analize hazır hale getirilen kodlama cetveli, araştırmacı dışında iki uzman tarafından incelenmiştir. Daha sonra araştırmacı ve ikinci kodlayıcı örneklem grubundan rastgele seçilmiş 30 haberi analiz etmiş, sonuçta 0,83 oranında uyum tespit edilmiştir.

$$\text{Güvenirlilik} = 2(25) / (30 + 30) = 0,83$$

3.6. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Evren, sonuçların genellenmek istendiği elemanlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Ancak genel olarak evren soyutluğu ifade eder. Genel evrene ulaşılması güç, hatta çoğu zaman imkânsızdır (Karasar, 2010: 109). Bu nedenle çalışmalarda, ulaşılabilirliğin mümkün olduğu araştırma evreni kavramının kullanılması daha doğru kabul edilmektedir.

Örnekleme, üzerinde araştırma yapılan çalışma evreninden, onu temsil ettiği düşünülen bir parçasının çıkarımlarda bulunmak amacıyla belli yöntemler sonucunda seçilmesi işlemidir (Böke, 2010: 107). Örneklemede en önemli nokta evreni temsil edebilme, evrene genellenebilir olma kabiliyetidir. Bu nedenle temel kural yansızlıktır. Yansızlığı sağlanmamış içeriklerin bilimselliğinden söz etmek mümkün değildir (Karasar, 2010: 112).

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda araştırmanın evrenini, Türk yazılı basını oluşturmaktadır. Araştırmanın gerçekleştirildiği tarih itibariyle resmi ilan ve reklam verilebilecek yazılı basın yayın kuruluşları (yaygın süreli yayınlar) şunlardır: Akşam, Amk, Anayurt, Ankara Belde, Ankara Sonsöz, Aydınlık, Birgün, Bugün, Cumhuriyet, Dünya, Evrensel, Fanatik, Fotomaç, Günboyu, Güneş, Habertürk, Hürriyet, Hürriyet DN, Hürses, Milat, Milli Gazete, Milliyet, Orta Doğu, Özgür Gündem, Posta, Radikal, Sabah, Sol, Sözcü, Star, Şok, Takvim, Taraf, Today's

Zaman, Türkiye, Vatan, Yeni Akit, Yeni Asya, Yeni Çağ, Yeni Mesaj, Yeni Şafak, Yurt ve Zaman (www.bik.gov.tr).

Araştırma örneklemini belirlenirken gazetelerin çeşitli özellikleri üzerinden hareket edilmektedir. Esas itibariyle baskı sayısı (tiraj), politik ve ideolojik yelpazenin farklı noktalarında durmaları ve hitap ettikleri okur kitlesi sebebiyle Türk yazılı basınından seçilen Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazeteleri araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen gazeteler baskı sayıları bakımından bütün gazetelerle birlikte incelendiğinde; Zaman gazetesi 1.099.630 günlük satış ortalamasıyla birinci, Hürriyet gazetesi 425.078 günlük satış ortalaması ile üçüncü ve Cumhuriyet gazetesi 50.260 günlük satış ortalamasıyla yirminci sırada yer almaktadır (www.bik.gov.tr). Yayın politikaları ve siyasal yönelim açısından incelendiğindeyse; Hürriyet gazetesinin liberal-egemen, Cumhuriyet gazetesinin merkez sol ve Zaman gazetesinin muhafazakâr sağ görüşe yakın olduğu söylenebilir. Örneklem grubunun bu şekilde belirlenmesi, Türkiye’de siyasi yelpazenin farklı noktalarında yayın yapan gazetelerin ideolojik olarak sınıflandırılmalarına imkân sağlamaktadır. Örneğin Akça’nın (2007) yazılı basında Yunanistan’ın ötekileştirilmesi konulu çalışmasında, Hürriyet gazetesinin ulusal-egemen söylemin belirlenmesine imkân sağlayacağı düşüncesiyle araştırmaya dâhil edildiğine dikkat çekilmektedir. Aynı biçimde Canpolat’ın, Hürriyet A.Ş. Örneğinde Yeni Medya Sektörü ve Çokuluslaşma Pratiklerinin Temel Eğilimleri isimli çalışmasında (2012), Hürriyet’in merkezci ve liberal-kapitalist karakterli bir kuruluş olarak betimlendiği görülmektedir. Işık’ın 2011 yılında yaptığı, Türkiye’deki Alevilik algısı konulu çalışmada; Zaman gazetesini muhafazakâr basını, Cumhuriyet gazetesinin ise merkez solu ve sosyal demokrat kesimi temsil ettiği belirtilmektedir. Örnek çalışmalardan da anlaşılacağı gibi, araştırma için belirlenen örneklemin genel yayın politikası ve hedef kitle gibi başlıklar bakımından siyasi yelpazenin farklı noktalarında konumlandığı açıktır.

3.7. DEĞİŞKENLERİN YORUMLANMASI

Analize geçilmeden önce verilerin normal dağılıma uygunluğunun tespit edilmesi için Tek Örneklem Kolmogorov Smirnov Testi kullanılmış, tüm değişkenler

için anlamlılık değerinin 0,05'in altında olması nedeniyle parametrik olmayan Ki-Kare testlerinin uygun olduğu belirlenmiştir. Parametrik olmayan analiz, evren hakkında hiçbir teorik varsayımda bulunmaz; yalnızca betimleyici istatistikler kullanır ve varyans analizi yapar (Erdoğan, 2007: 254). Öte yandan çapraz tablolardaki değişkenler arasındaki ilişkiyi daha incelikli test etme yöntemi Ki-kare testidir. Ki-kare testi, nitelik olarak ölçülebilen verilerle, sayısal ölçülerin bu türden nitelikler altında gruplandırılmasından sonra uygulanabilir (Ergün, 1995: 85). Ki-kare testi yalnızca ilişkilerin tespitinde değil, değişkenler arasındaki farklılıkların belirlenmesinde de kullanılmaktadır.

3.7.1. Biçimsel Değişkenler

Bu bölümde haberler şekil açısından incelenmiştir. Araştırma kapsamında örneklem grubundaki haberlerin tamamı taranmış, Kürtleri konu alan 278 haber incelenmeye uygun bulunmuştur. Frekans değerleri yüzde (%) olarak hesaplanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen biçimsel değişkenleri kapsayan veriler aşağıda verilmiştir. Çalışmada tüm gazetelerde taranan Kürtlerle ilgili haberlerin boyutu 98.499cm² olarak tespit edilmiştir. Ortalama değerler açısından bakıldığında her bir haberin 354 cm²'lik alanı kapladığı görülmektedir. İncelenen 278 haberden %42,1'i (117) Zaman gazetesine aittir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberlerin oranı %31,7 (88), Hürriyet gazetesi ise %26,3 (73) olarak tespit edilmiştir. Kürtlere yönelik içeriklerin en fazla Zaman, en az Hürriyet gazetesi tarafından yayınlandığı bulgulanmıştır (bkz. Tablo 2).

Araştırma 2002 ve 2011 genel seçimlerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla Kürt kimliğinin temsiline yönelik içeriklerin iki seçim dönemi arasındaki 9 yılda hangi yönde değişme gösterdiği araştırmanın ulaşmaya çalıştığı sonuçlar arasındadır. Tablo 2 incelendiğinde, toplam haberlerin %20,1'inin 2002 yılına, %79,9'unun 2011 yılına ait olduğu saptanmıştır. Şu halde 2011 genel seçim sürecinde Kürtleri konu alan haberlerin 2002'ye oranla 3 katı daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca haber sayısı olarak bile ele alındığında bu sonuç, son 9 yıllık süreçte Kürtlerin basında temsil oranının net biçimde arttığını göstermektedir. Ortaya çıkan sonucun nedenleri arasında (a) kültürel hakların genişletilmesi, (b) Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi, (c)

Oslo Görüşmeleri gösterilebilir. Bu durum 2000'ler Türkiye'sinde Kürt kimliğine (sorununa) ilişkin politika değişikliğinin önemli göstergelerindedir.

Tablo 2: Biçimsel Değişkenler

		<i>f</i>	Yüzde (%)
Gazetenin Adı	Cumhuriyet	88	31,7
	Hürriyet	73	26,3
	Zaman	117	42,1
	Toplam	278	100
Haberin Yayınlandığı Seçim Yılı	2002	56	20,1
	2011	222	79,9
	Toplam	278	100
Haberin Yayın Dönemi	Seçim Öncesi	167	60,1
	Seçim Sonrası	111	39,9
	Toplam	278	100
Haberin Yayınlandığı Sayfa	Birinci Sayfa ve Devamı	70	25,2
	Siyaset/Politika	49	17,6
	Gündem	70	25,2
	Dünya/Dış Haberler	10	3,6
	Kültür/Sanat	2	0,7
	Seçim	7	2,5
	Haberler	56	20,1
	Başlıksız	8	2,9
	Diğer	5	1,8
	Toplam	278	100
İçeriğin Türü	Metin	93	33,5
	Metin ve Fotoğraf	172	61,9
	Metin, Fotoğraf ve Tablo	11	4
	Metin, Fotoğraf, Karikatür ve Diğer	2	0,7
	Toplam	278	100
Sayfadaki Konum	Alt	94	33,8
	Üst	112	40,3
	Orta	60	21,6
	Tamamı	12	4,3
	Toplam	278	100
Haber Başlığının Tonu	Olumlu	37	13,3
	Olumsuz	110	39,6
	Nötr	131	47,1
	Toplam	278	100
Haberde Kaynak Kullanımı	Birincil Kaynaklar	183	65,8
	İkincil Kaynaklar	48	17,3
	Kaynak Belirtilmemiş	47	16,9
	Toplam	278	100

Araştırmada analiz edilen haberler yayın dönemine göre iki kategoride ele alınmıştır. Örneklem grubu, seçim gününden 15 gün öncesini ve 15 gün sonrasını

kapsayacak biçimde oluşturulmuştur. Buna göre 3 Kasım 2002 ve 12 Haziran 2011 seçimleri öncesi ve sonrasındaki yoğunluklarını tespit etmek amacıyla oluşturulan kategorilere ilişkin tablo incelendiğinde, yayın dönemine göre haberlerin %60,1'inin seçim öncesine ait olduğu tespit edilmiştir. Haberlerin %39,9'u ise seçim sonrasında yayınlanmıştır. Seçim öncesinde yayınlanan haberler çoğunlukta olmasına karşın, Kürt kimliğine yönelik haberler seçim sonrasında da üretilmeye devam etmektedir. Bu durum, (a) Kürtlerin Türkiye'deki genel seçim gündeminin önemli bir parçası olduğunu ve (b) Kürtlerin seçim öncesi dönemlerde daha fazla basında yer bulmasına karşın, seçim sonrasında da gündemde kalmaya devam ettiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında incelenen 278 haberden %25,2'sinin birinci sayfadan, aynı şekilde %25,2'sinin *Gündem* sayfasından verildiği belirlenmiştir. *Haberler* sayfasındaki haberlerin oranı %20,1, *Siyaset/Politika* sayfasındaki haberlerin oranı ise %17,6'dır. *Haberler* sayfası, Cumhuriyet gazetesine özel bir sayfadır. Bu sayfanın diğer iki gazetede gündem sayfasına karşılık geldiği söylenebilir. Siyaset ve gündem haberlerinin kamuoyunun odaklandığı birincil konular olduğu düşünüldüğünde, bu oran, Kürtlere ilişkin temsillerin gündemin ön sıralarında yer bulduğunun önemli bir göstergesidir. Öte yandan incelemeye alınan her dört haberden biri gazetelerin vitrin sayfası olarak adlandırılan ilk sayfada yer almaktadır. Ayrıca *Dünya/Dış Haberler*, *Kültür/Sanat*, *Seçim*, *Başlıksız* ve diğer sayfalarda da Kürtlere yönelik temsiller bulunmaktadır. Kürtlerin haberlere konu olduğu başlıca sayfaların yanı sıra, yukarıda sıralanan sayfalarda toplam 32 haber yer almaktadır. Böyle bakıldığında, Kürt kimliğinin yalnızca seçim gündemi içerisinde ve siyasal konular bağlamında değil, aynı zamanda *Kültür/Sanat* ve *Dünya/Dış Haberler* gibi özellikli sayfalarda da işlendiği açıktır. Dolayısıyla sayfa çeşitliliğinin beraberinde, konu çeşitliliğini getirdiği ve Kürtlere ilişkin konuların geniş bir zeminde sayfalara taşındığı söylenebilir.

İçeriğin türüne göre haberlerin %61,9'unun metin ve fotoğraf olarak verildiği saptanmıştır. Haberlerin %33,5'i sadece metin, %4'ü metin, fotoğraf ve tablo olarak aktarılmıştır. Haberlerde ayrıca metin, fotoğraf ve tablonun yanı sıra karikatür ve diğer unsurların da %0,7 oranında kullanıldığı belirlenmiştir. Fotoğraf, zaman ve mekân kavramlarını algılayan biçimin dışına taşıma özelliğine sahiptir. Fotoğrafın

gerçeklik algısı üzerinde de farklılaştırıcı etkisi vardır. Fiziksel gerçeklik, fotoğraf sayesinde yeni bir gerçeklik biçimine dönüşür (Kılıç, 2012: 14). Dolayısıyla fotoğraf metinle birlikte gerçekliğin yeniden üretildiği yeni bir alanı temsil eder.¹⁰ Böylelikle üretilen gerçeklik, her iki unsurun kullanımıyla birlikte daha etkin olarak sunulma imkânı bulur. Aynı zamanda fotoğraf haberi tamamlama ve güçlendirme özelliğine sahiptir (Yüksel ve Gürcan, 2005: 194). Gazetelerde verilen her beş haberden dördünün fotoğraf ile sunulmuş olması, içeriğin gücünü ve etkisini arttıran bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Bir gazetede yayımlanacak haber için sayfadaki konumun belli anlamları vardır. Yani incelenen haberlerin sayfadaki konumları, haberlerin önemlilik derecesini gösteren önemli bir parametredir. Gazete sayfasındaki haberler *manşet*, çoğunlukla sol üst taraf, ardından sağ üst taraf, sol alt ve son olarak sağ alt taraf şeklinde azalan bir önemlilik sırasına göre yayınlanır (Yüksel ve Gürcan, 2005: 19). Araştırmada haberler 3 kuşak olarak belirlenmiş, sayfanın orta kuşağı gazetelerin sayfa tasarımları göz önüne alınarak ayrı biçimde sunulmuştur. Bu doğrultuda araştırmaya dâhil edilen haberlerin %40,3'ü üst kuşakta, %33,8'i alt kuşakta, %21,6'sı orta kuşakta yer alırken, %4,3'ü sayfanın tamamını kaplayacak biçimde konumlandırılmıştır. Kürtleri konu alan haberlerin sayfanın her yerinde -ve neredeyse homojen- biçimde dağıldığı anlaşılmaktadır. Yani bir diğer ifadeyle haberlerin yarıdan fazlasının üst ve orta kuşakta yer alması, gazetelerin Kürtlerle ilişkilendirilebilecek gelişmeleri öne çıkarmada istekli olduğunun göstergelerinden biridir.

Bir haber metninin mutlaka başlığı bulunmalıdır. Haberde yer alan ana başlık, içeriğin okunmasını sağlayan en önemli unsurlardandır (Yüksel ve Gürcan, 2005: 23). Bu nedenle habere ait ipuçları veren başlığın hangi tonda yazıldığı da ayrıca önem taşımaktadır. Bu sayede okuyucu haberle ilgili hem ön bilgiye hem de belirli bir bakış açısına sahip olmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen haberlere ait başlıkların tonu, haberin içeriğinin ve konuya yaklaşımın nasıl belirlendiğine dönük ipuçları vermektedir. Yani başlıkların olumlu ya da olumsuz içeriklerle tasarlanması, okuyucu üzerinde yönlendirici etkiye sahiptir. Bu doğrultuda analiz edilen haberlerin

¹⁰ Haber ve gerçekliğin inşasında fotoğraf kullanımının etkisi için bakınız; Pierre – Jean Amar (2009), *Basın Fotoğrafçılığı*, Çev: İnci Çınarlı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

%47,1'inin nötr (tarafsız, yansız) olarak sunulduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan incelenen 110 haber başlığında (%39,6) haber temalarına ilişkin olumsuz temsillerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Mercek altına alınan haber başlıklarının %13,3'ünde ise olumsuz ifadeler kullanılmıştır. Bu durum, -doğrudan değilse bile- Kürt kimliğine ilişkin temsillerin olumsuzluklar üzerinden oluşturulduğuna işaret etmektedir. Bu bulgular ışığında, Kürtlerin tarafsız haber tasarımları dışında ciddi oranda olumsuz haber konularıyla birlikte gündeme getirildiği söylenebilir. Gazetelerin haber tasarımlarında kullanmayı tercih ettiği bu yönelim, toplumsal algının -kavramların yaptığı çağrışımın- şekillenmesinde etki sahibidir. Bu durum aynı zamanda gazetelerin ideolojik yönelimlerini de yansıtmaktadır.

“Devlet Bahçeli Doğu'yu es geçti” (Cumhuriyet, 21 Ekim 2002)

“Sonucu aşiretler belirleyecek” (Cumhuriyet, 25 Ekim 2002)

“DEHAP'tan gövde gösterisi” (Cumhuriyet, 28 Ekim 2002)

“Güneydoğulu memnun” (Cumhuriyet, 4 Kasım 2002)

“Kürtçe eğitime hapis Yargıtay'dan döndü” (Hürriyet, 24 Ekim 2002)

“Kürdistan da olmaz, Başkenti de” (Hürriyet, 25 Ekim 2002)

“Müzikte yeni trend Kürtçe” (Hürriyet, 23 Ekim 2002)

“Sezen'in albümü Doğu'da satış patlaması yaptı” (13 Kasım 2002)

“Kürtçe konuşunca gözaltına alındı” (Zaman, 22 Ekim 2002)

“Kürt edebiyatçılar, sanat çevrelerinin ilgisizliğinden yakınıyor” (Zaman, 1 Kasım 2002)

“DEHAP'ta birleşen partiler, ayrılmayacak” (Zaman, 5 Kasım 2002)

“Osman Öcalan savaşıyla tehdit etti” (Zaman, 11 Kasım 2002)

“Türkler Kürtlerden artık biat beklemesin” (Hürriyet, 27 Mayıs 2011)

“Müslüman yetişmesin diye Kürt çocuklarını yakıyorlar” (Hürriyet, 30 Mayıs 2011)

“Türkiyeli yok, Türk var” (Hürriyet, 30 Mayıs 2011)

“Bayrak üzerinden siyaset yapılamaz” (Hürriyet, 1 Haziran 2011)

“Öcalan kendisini Tanrı görüyormuş” (Hürriyet, 9 Haziran 2011)

“Kürtlerle anlaş, Atatürk’ün yanında ol” (Hürriyet, 18 Haziran 2011)

“Hiç kimse bayrak ve ırk üzerinden siyaset yapmasın” (Zaman, 27 Mayıs 2011)

“Alçak saldırıya tepki yağdı: Çocukları yakarak hak aranmaz” (Zaman, 29 Mayıs 2011)

“Bakan Şimşek, Kürtçe şarkılar eşliğinde halay çekti” (Zaman, 29 Mayıs 2011)

“Eğer ayrımcılık olsaydı, Türkiye’nin kalkınması bir Zaza’ya teslim edilmezdi” (Zaman, 29 Mayıs 2011)

“PKK ve BDP tehditle CHP mitingine adam topluyor” (Zaman, 31 Mayıs 2011)

“MHP’li vekil adayı özerkliğe evet dedi” (Zaman, 2 Haziran 2011)

“Bahçeli Diyarbakır’da konuştu: Anadil karnınızı mı doyuracak” (Zaman, 7 Haziran 2011)

“BDP’nin sorumluluğu arttı, yeni Anayasa için yapıcı rol oynamalı” (Zaman, 14 Haziran 2011)

“Anayasa açılımı” (Cumhuriyet, 1 Haziran 2011)

“Kardeş kavgasının tarafı olmayız” (Cumhuriyet, 2 Haziran 2011)

“Bağımsızlar meydan okudu, çok bölgeli ülke” (Cumhuriyet, 5 Haziran 2011)

Haber kaynakları gazetecilik yapan kitle iletişim araçları için işlevsel bir zorunluluktur. Gazeteci nerede ve ne zaman haber olabilecek bilgiyi bulabileceğini, neyi ve kimi göreceğini, topladığı bilgileri nasıl ayırıp değerlendireceğini bilmek zorundadır. Bu nedenle gazetecinin kaleme alacağı haberler yönünden daima haber kaynaklarına dayanması gerekmektedir. Gazetecilik yapan kitle iletişim araçları, doğruluğunu kanıtlayamadığı bir haberi verdiğinde riske girmiş demektir. Doğruluğunun iyi sorgulanmadığı ve olasılıkların fazlaca yer aldığı haberler kurum açısından iyi sonuçlar doğurmaz. Bu durum yayın organının sorumsuz ve güvenilmez olduğu sonuçlarına yol açabileceği gibi, haberi yazan gazetecinin saygınlığı da azalır (Tokgöz, 2012: 257). Bu doğrultuda incelenen haberlerde birincil kaynak kullanımının %65,8, ikincil kaynak kullanımının ise %17,3 seviyesinde bulunduğu gözlemlenmiştir. Ne var ki tüm gazetelerin ortalaması üzerinden bakıldığında, haberlerin %16,9’unda kaynak belirtilmemiştir. Yani basında Kürt kimliğine ilişkin neredeyse her 10 haberden 2’ye yakınında hiçbir şekilde kaynak belirtilmemiştir. İkincil kaynak kullanımındaki yoğunluk da göz önüne alındığında, gazetelerin güvenilirlik düzeyinin kaynak kullanımı bakımından sorunlu olduğu söylenebilir.

27 Mayıs 2011 - 27 Haziran 2011 tarihleri ile 19 Ekim 2002 - 18 Kasım 2002 tarihlerini kapsayan dönemde incelenen haberlerin dağılımı Tablo 3’te verilmiştir. İki aylık dönemde haber dağılımının dengesiz olduğu görülmektedir. Bununla birlikte %5,4 ile Kürtleri konu alan haberlerin en çok 27 Mayıs 2011 tarihlerinde yapıldığı belirlenmiştir. 2011 yılında her gün en az bir haber yapılırken, 2002 yılında 10 Ekim ile 3, 8, 9 ve 18 Kasım tarihlerinde Kürtlere ilişkin habere rastlanmamıştır. Diğer bir ifadeyle, 8 Kasım sonrası Kürtlerin konu olduğu içerikler Türkiye gündeminden düşmüştür. Yayın dönemine göre haber yoğunluğu ile birlikte değerlendirildiğinde, 2011 yılı seçim sonrası gündeminde Kürtlerin 2002 yılına göre oldukça yüksek düzeyde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Haberin Yayınlandığı Tarih

Tarih	f	Yüzde (%)	Tarih	f	Yüzde (%)
27.05.2011	15	5,4	12.06.2011	2	0,7
28.05.2011	4	1,4	13.06.2011	3	1,1
29.05.2011	9	3,2	14.06.2011	6	2,2
30.05.2011	6	2,2	15.06.2011	7	2,5
31.05.2011	5	1,8	16.06.2011	6	2,2
01.06.2011	6	2,2	17.06.2011	5	1,8
02.06.2011	8	2,9	18.06.2011	5	1,8
03.06.2011	6	2,2	19.06.2011	5	1,8
04.06.2011	9	3,2	20.06.2011	3	1,1
05.06.2011	5	1,8	21.06.2011	5	1,8
06.06.2011	8	2,9	22.06.2011	7	2,5
07.06.2011	12	4,3	23.06.2011	8	2,9
08.06.2011	7	2,5	24.06.2011	8	2,9
09.06.2011	12	4,3	25.06.2011	9	3,2
10.06.2011	10	3,6	26.06.2011	9	3,2
11.06.2011	5	1,8	27.06.2011	7	2,5
19.10.2002	5	1,8	04.11.2002	1	0,4
20.10.2002	2	0,7	05.11.2002	1	0,4
21.10.2002	5	1,8	06.11.2002	1	0,4
22.10.2002	3	1,1	07.11.2002	1	0,4
23.10.2002	2	0,7	08.11.2002	-	-
24.10.2002	2	0,7	09.11.2002	-	-
25.10.2002	6	2,2	10.11.2002	2	0,7
26.10.2002	4	1,4	11.11.2002	2	0,7
27.10.2002	2	0,7	12.11.2002	-	-
28.10.2002	2	0,7	13.11.2002	2	0,7
29.10.2002	1	0,4	14.11.2002	1	0,4
30.10.2002	3	1,1	15.11.2002	-	-
31.10.2002	-	-	16.11.2002	2	0,7
01.11.2002	2	0,7	17.11.2002	2	0,7
02.11.2002	2	0,7	18.11.2002	-	-
03.11.2002	-	-	-	-	-
Genel Toplam			Sayı		Yüzde (%)
			278		100

3.7.2. İçerik Değişkenleri

Bu bölümde haberler, içerik özelliklerine göre incelenmiştir. Gazetelerin tamamı analiz edildiğinde, BDP'nin haberlerin %28,8'inde (80) ana aktör olduğu belirlenmiştir. 2002 genel seçimlerinde BDP, kapatılan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) adıyla seçime girmiştir. DEHAP tıpkı ardılları gibi kapatılan bir diğer "Kürt" partisi olan HADEP'in devamıdır. 1999 genel seçimlerinde yüzde 10'luk seçim barajını geçememiş olmasına rağmen, yerel seçimlerde Diyarbakır, Ağrı, Van, Siirt, Bingöl ve Hakkâri illerini ve bölgedeki birçok ilçe belediye başkanlıklarını HADEP'li adaylar kazanmıştır (Saygın, 2003: 359). Araştırmada BDP de, DEHAP'ın devamı olarak ele alınmıştır. Bu oran toplam haberlerin dörtte birinden fazlasına karşılık gelmektedir. BDP'nin bu denli yüksek oranda sayfalarda yer bulmasının etnik temelli siyaset anlayışının doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Brass bu durumu etnik kimliğin siyasi amaçlar için seçkinler tarafından kullanılması olan "araçsalcılık" olarak ifade etmektedir.¹¹ Kimi Kürt siyasetçilerin bu yaklaşımı doğrular nitelikte açıklamaları bulunmaktadır.¹²

Başbakan ve hükümetin önde gelen isimlerinin (başbakan yardımcıları, hükümet sözcüsü, içişleri, dışişleri ve savunma bakanları vb.) öne çıktığı haberlerin oranı %14,4 olarak belirlenmiştir. Bu oran büyük ölçüde 2011 seçim dönemindeki gazetelerden elde edilmiştir. Yani 2002 yılında iktidarda olan Anasol-M hükümeti ve dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in öznesi olduğu haber sayısı oldukça sınırlıdır. Sonuç tersinden okunduğunda, Ak Parti hükümetinin 2011 seçim döneminde ağırlıklı olarak partinin önde gelen isimlerinin konuyla ilgili haberlerde ana aktör olarak yer aldığı anlaşılmaktadır. Ak Parti'nin 2002 ve 2011 seçim dönemlerinde Kürtlerle ilgili konulara ilgi düzeyinin artışında, iktidar olma sorumluluğunun yanı sıra devletin Kürt politikasını revize ettiğinin göstergelerinden yalnızca birisidir.

¹¹ ABD'li siyaset bilimci Brass'ın "elit gruplar" üzerine yaptığı kuramsal araştırması için bkz. Brass, P. R. (1979). *Elite Groups, Symbol Manipulation and Ethnic Identity Among The Muslims Of South Asia*. D. Taylor, & M. Yapp (Dü) içinde, *Political Identity In South Asia* (s. 35-68). London: Curzon Press.

¹² BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş'ın CNN Türk'te 14 Ağustos 2013'te katıldığı *Ne Oluyor* programında sarf ettiği *Kimlik Siyasetine* ilişkin sözleri bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.

Tablo 4: Haberin Ana Aktörü

	<i>f</i>	Yüzde (%)
Cumhurbaşkanı/Devlet Başkanı	2	0,7
Başbakan/Hükümet	40	14,4
Cumhuriyet Halk Partisi	21	7,6
Milliyetçi Hareket Partisi	20	7,2
Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku (Barış ve Demokrasi Partisi, Demokratik Halk Partisi)	80	28,8
Diğer Partiler	9	3,2
Sivil Toplum Kuruluşları	9	3,2
Gazeteci ve Yazarlar	1	0,4
Kolluk Kuvvetleri	7	2,5
Aydın/Sanatçı	21	7,6
PKK ve Örgüt Üyeleri	34	12,2
Vatandaş	15	5,4
Diğer (Hukukçu, Bürokrat, Din Adamı)	19	6,8
Toplam	278	100

PKK ve örgüt üyelerinin ana aktör olarak yer aldığı haberler %12,2 seviyesindedir. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin haberler %3,2, aydın ve sanatçıların öznesi olduğu haberler ise %7,6'dır. Vatandaşın öne çıktığı haberler %5,4, iki önemli¹³ muhalefet partisi CHP ile MHP %7,6 ila %7,2 oranında haberlerde ana aktör olarak yer almaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi bölge odaklı siyaset anlayışı ile parti programında¹⁴ ortaya konan bakış açısı, BDP'yi Kürtlere ilişkin haber tasarımlarında ön plana çıkarmaktadır. CHP'nin parti programında "Kürt" kelimesinin 5 kez geçtiği, işsizlik, yoksulluk, etnik köken vurgusunun ön plana çıktığı görülmektedir (www.chp.org.tr). CHP, toplam haber üretiminin yalnızca %7,6'sında özne konumundadır.

Kürtlerin gazetelerde ifade edilme biçimleri incelendiğinde, toplam haberlerin %45'inde Kürt/Kürtler ifadesinin yer aldığı saptanmıştır. Kürt halkı ifadesinin

¹³ Araştırmanın yapıldığı dönemde meclisteki sandalye sayısı bakımından Adalet ve Kalkınma Partisi birinci (326), CHP ikinci (135), MHP üçüncü (51), BDP dördüncü (29) sırada yer alırken, bağımsızlar 7 ve Katılımcı Demokrasi Partisi 1 sandalye ile mecliste temsil edilmektedir (www.tbmm.gov.tr). Öte yandan araştırmanın 2002 yılı ayağı açısından bakıldığında, CHP'nin meclis dışında, MHP'nin ise iktidar ortağı, Devlet Bahçeli'nin Başbakan Yardımcısı olduğu dikkate alınmalıdır.

¹⁴ Siyasi İlleler: Yeni ve çağdaş bir Anayasa için (a) temel hak ve özgürlükler, (b) hukuk devleti ve adalet; katılımcı, demokratik ve özgür bir Türkiye için, (a) Kürt sorununa demokratik ve barışçı çözüm yolu, (b) kadın demokratikleşmenin temel dinamiğidir (www.bdp.org.tr).

kullanılma oranı %8,3 ve Kürt vatandaşlar şeklindeki adlandırma %2,9'dur. Kürt toplumu, Güneydoğulu/Güneydoğu halkı, bölge halkı, vatandaş ve diğer kullanımların %4'te kaldığı görülürken, Kürtlere ilişkin doğrudan temsile yer verilmeyen haberlerin oranı %39,9 ile en yüksek oranı temsil etmektedir. Buna göre Türk basınında Kürtlerin büyük oranda doğrudan temsil edilmediği veya nötr biçimde sunulduğu belirlenirken, Kürt halkı kullanımının dikkat çekici bir oranda olduğu dikkat çekicidir.

Tablo 5: Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi

	<i>f</i>	Yüzde (%)
Kürt/Kürtler	125	45
Kürt Halkı	23	8,3
Kürt Vatandaşlar	8	2,9
Güneydoğulu/Güneydoğu Halkı	2	0,7
Diğer (Kürt Toplumu, Bölge Halkı, Vatandaş)	9	3,3
Temsil Yok	111	39,9
<i>Toplam</i>	278	100

Sosyoloji sözlüğünde halk, “Bir ülkede yaşayan, kan birliği taşıyan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir tarihi olan, az ya da çok birlik bilincine sahip olan insanların oluşturduğu büyük birlik (Kızılcıkelik ve Erjem, 1994: 196)” olarak tanımlanmıştır. Halkın varoluşunun temelinde ayırt edici genetik özellikler, toplumsal-siyasal tarih ya da geleneksel normlar, değerler bulunmaktadır (Wallerstein, 2007: 97). Her iki yaklaşımda kan bağı ve genetik özellikler ön plana çıkarılmasına rağmen halk kavramında millet olma bilinci görülmemektedir. Yani halk, millet bilincine henüz ulaşmamış topluluk olarak değerlendirilmektedir. Bu duruma Dieckhoff ve Jaffrelot şu şekilde açıklık getirmektedir:

... Halk, özgürleşmesini sağlayan araç olan millete karşı sadakat duyar. Millet siyasal ve toplumsal hiyerarşilerden özgürleşmede itici bir güçtür. Demokratikleşme süreci, bir değerler sistemi olan bireyciliğin yayılışından ayrılamaz. Nitekim bireycilik İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkmış ve burada milliyetçiliğin oldukça özgün bir ilk versiyonunu beslemiştir (2010: 13).

Şu halde, Kürt kimliğinin ifade edilme, betimlenme biçimlerinden biri olan “halk” vurgusu millet kavramından daha düşük bir anlamlandırmaya gönderme yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Haberlerin yarısına yakınında Kürt ya da Kürtler

şeklindeki adlandırmaların Kürt kimliğinin büyük ölçüde tarafsız biçimde yansıtıldığını gösterirken, haberlerin %2,9'luk dilimine karşılık gelen 8 haberdeki "Kürt vatandaşlar" nitelemesi de dikkate değer bir oranı temsil etmektedir. Anayasa'nın 66. Maddesinde "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" (www.tbmm.gov.tr)" ifadesi yer almaktadır. Anayasada ifade edilen vatandaşlık tanımı "Türk Devleti'ne" yasalar çerçevesinde bağlılığı ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan Türklük durumuna vurgu yapmaktadır. Gazetelerdeki vatandaşlık kullanımının ise daha çok yasa ve kanunlara bağlılığa gönderme yapan vatandaşlık tanımına ilişkin kullanıldığı söylenebilir. Gazetelerin Kürt kimliğine yönelik ifade biçimlerinden dikkat çekici bir diğer sonuç doğrudan temsilin bulunmadığı haber miktarına ilişkindir. 278 haberin 111'inde Kürtleri doğrudan tanımlayan herhangi bir adlandırmanın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Metin içerisindeki anahtar kelimelerle yapılan göndermeler dışında Kürt kimliğini ifade eden isimlendirmelere yer verilmemiştir. Buna göre gazetelerin her 10 haberden 4'ünde Kürt ifadesini örtülü biçimde kullanmayı tercih etmiştir.

Kürt toplumu, bölge halkı ve vatandaş şeklindeki adlandırmalar haberlerin %3,3'üne karşılık gelmektedir. Marshall toplumu, "ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik ve kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup" (2009: 732) olarak tanımlamaktadır. Burada tartışmalı olan Türk toplumu, Kürt toplumu ya da İngiliz toplumu gibi ifadelerinin kapsadığı alandır. Kimi sembolik etkileşimciler tarafından toplum kavramı olmayan bir şeyi ifade etmektedir. Toplum, bilgi sahibi olunmayan ya da anlamlandırılmayan şeyleri kapsamaktadır (2009: 723). Toplumun zihinlerde oluşturduğu anlam belirsizliği gazetelerin kullanımlarına yansımıştır.

Araştırmada Kürt kimliğine ilişkin temsillerin yasa dışı PKK örgütü ile ne ölçüde ilişkilendirildiği ve/veya birlikte sunulduğunu belirlemek amacıyla, haberlerde PKK'lılardan söz edilme biçimi incelemeye alınmıştır (bkz. Tablo 6). Tabloda yer alan bazı temsiller, frekans düzeyi düşük olmasına karşın ayrı kategoriler olarak verilmiştir. 5 ve altındaki kategorilerin göz ardı edilmeleri mümkündür. Analiz edilen 278 haberden 170'inde (%61,2) PKK eylemleri ve askeri operasyonlar başta olmak üzere birçok konuda Kürt kimliğiyle ilişkili sunum tespit

edilmemiştir. Geriye kalan %39'luk oran, 1984 Eruh baskınıyla başlayan PKK sorununun araştırmaya konu olan dönemde Kürt kimliğiyle üçte birin üzerinde bir oranında ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Buna göre her 10 haberden 4'ünde Kürtlere ilişkin temalar öncelikli olmak üzere PKK'nın da araştırma dönemini kapsayan haber metinlerinde işlendiği anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Haberde PKK'lılardan Söz Edilme Biçimi

	<i>f</i>	Yüzde (%)
Terörist	75	27
Gerilla	1	0,4
PKK Mensubu/PKK'lı	31	11,2
Militan	1	0,4
Temsil Yok	170	61,2
Toplam	278	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, haberlerin %27'sinde PKK kadrosunda bulunanlar terörist olarak nitelenmektedir. Terör olgusu hiç şüphesiz tüm insanlığı tehdit eden küresel ölçekli bir sorundur. Özellikle 20. yüzyıl boyunca kitlesel şiddet, savaş ve gerilimlerle beslenen ve kimi zaman bağımlı, kimi zaman bağımsız bir eylem tarzı olarak hemen her ülkede yansımalarına şahit olunmaktadır. Terör kelimesinin kökeni Fransız İhtilali sonrası Jakobenlerin eylemlerine kadar götürülmektedir. O dönemde olumlu anlamda kullanılan terörizm kavramı zamanla dehşet sistemi olarak adlandırılmıştır. TDK sözlüğünde ise terör “yıldırı” ve terörist ise “yıldırıcı” olarak tanımlanmıştır (tdkterim.gov.tr).

Hedefleri açısından ele alındığında terör, devlet otoritesine karşı duruşun bir yansımasıdır ve terörizmin ruhunda şiddet vardır. Altuğ, klasik anlamda şiddet kavramı ile terör şiddeti arasındaki ayrımı şu sözlerle ifade etmektedir: “Terör ve şiddet arasında kesin bir fark vardır. Şiddet evrensel bir olaydır, şiddet kendini doğuran hüsrana ve endişe hissinin yarattığı insani durumdan ayrılamaz. Şiddeti haklı göstermek için çok kez incitmek, zarar vermek istediğimiz kişinin yaptığı kötülüklerden ötürü cezalandırılması gerektiği veya bize zarar verebilecekleri için buna layık oldukları ileri sürülür. Terörü haklı göstermek içinse çok değişik bir mantık gereklidir (1995: 19). Bu mantığın Kürt kimliğinin sahiplenilmesi olarak gösterilme çabası bulunmakla birlikte, PKK'nın gazeteler tarafından sunulmuş biçimi örgütün çabasına koşut biçimde oluşturulmaktadır. PKK'nın yer aldığı haberlerin

dağılımı incelendiğinde terörist şeklindeki nitelendirmelerin %44,5'e ulaştığı görülmektedir. Esas itibarla çalışmanın kapsadığı dönemde analiz edilen haberlerin yarısına yakınında PKK'luların terörist olarak ifadelendirilmesi ulusal ve uluslararası düzenlemelere ve anlaşmalara, yani hukuki çerçeveye uygun düşmektedir. Tabloda ortaya çıkan oranlar tersinden okunduğunda ise incelenen haberlerin kalan yarısı üzerinde dikkatle durulmalıdır.

Yukarıda üzerinde durulan analiz PKK temsilinin yer aldığı haberler dikkate alınarak, örgüt ve örgüt mensupları %69 oranında terör ve terörist ekseninde adlandırılmaktadır. PKK mensuplarının PKK'lı ya da PKK mensubu olarak ifadelendirildiği haber oranı %29'dur. PKK'luların haberlerin %1'inde gerilla olarak temsillendirildiği tespit edilmiştir. TDK sözlüğünde gerilla kelimesi “düzenli bir orduya karşı küçük birlikler halinde çatışan, hafif silahlarla donatılmış topluluk” (tdkterim.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır. Kullanım PKK'nın yapısına ve özelliklerinin bir kısmına karşılık gelmekle birlikte, ifade yasal söyleme ters düşmektedir. PKK'lular için kullanılan militan ifadesi de %1'lik dilime karşılık gelmektedir. TDK sözlüğünde militan kelimesi “(1) bir düşüncenin başarı kazanması için savaşan, mücadele eden kimse, (2) bir siyasal örgütün etkin üyesi, (3) mücadelesini zor kullanarak ve yasa dışı yollarla yapan taraftar” şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre, gerilla ve militan kullanımlarının PKK'nın örgütsel yapılanma ve işleyişine uygun düştüğü ancak egemen söylemle çelişki oluşturduğu söylenebilir.

İdeolojik göndermelerin yer almadığı PKK'lı/PKK üyesi ifadeleri habercilik açısından uygundur. Bu doğrultuda gazetelerin PKK'ya ilişkin yaklaşımlarında tarafsızlığın da dikkate değer seviyelerde olduğu söylenebilir. Ancak burada üzerinde durulması gereken, tarafsızlığın her koşulda mümkün olup olamayacağı sorunsalı üzerinedir. Bu konu gazeteciliğin varoluşsal açmazları arasında yer almaktadır. Eleştirel kuramcılar haberde tarafsızlığın mümkün olmadığı görüşünü savunurken, çağdaş kuramcılar tarafsızlığın en üst seviyede ulaşılması gereken bir hedef olduğu düşüncesini savunmaktadır. Gazetecilik etiği ile hukuk tarafından oluşturulan kodlar çatışmalı hale gelmektedir. Gazetecilik yapan kitle iletişim araçlarının temel açmazlarından hukuk ve etik sorunu, tablodaki sonuçlara aynen yansımaktadır.

Tablo 7: PKK Temsilinin Bulunduğu Haberlerin Dağılımı

	<i>f</i>	Yüzde (%)
Terörist	75	69
Gerilla	1	1
PKK Mensubu/PKK'lı	31	29
Militan	1	1
<i>Toplam</i>	108	100

Kürtlerle doğrudan ya da dolaylı bağlantısı bulunan olayların konu edildiği haberlerin %7,9'unda tarihselliğe vurgu yapılırken, %92,1'inde herhangi bir tarihsel göndermeye rastlanmamıştır. Bir retoriğin tarihsellendirilmesi, tarihsel karakterler başta olmak üzere belirli olay ya da olgulara ilişkin dönüm noktaları yargının güçlendirilmesi bakımından önemlidir. Bu doğrultuda Kürt kimliğinin temsilinde gazetelerin ortalama her 11 haberden birinde tarihsel göndermeleri kullandığı görülmektedir. Böylelikle Kürt kimliğinin temsilinde tarihselliğin önemli bir dayanak noktası olarak seçildiği söylenebilir.

Tablo 8: Haberde Tarihselliğe Yapılan Gönderme

	<i>f</i>	Yüzde (%)
Evet	22	7,9
Hayır	256	92,1
<i>Toplam</i>	278	100

Öteki ve ötekileştirme (bkz. 1. Bölüm) etnik kimlik inşa kategorilerindedir. “Biz” vurgusu bir anlamda “bizden olmayanlar”a işaret etmektedir. Irk, sınıf, soy, aşiret, gelenek, tarih gibi kavramların yeniden inşası üzerine kurulan kimlik, üretilmiş öteki algısıyla birlikte belirginlik kazanır. İnsan kendi kimliğini inşa etmek için her zaman diğerlerine ihtiyaç duyar. Kolektif kimliğin oluşturulması için “onlar” kategorisi “biz”e karşı konumlandırılır. “iç” ve “dış” benzeri karşıtlık biri olmadan diğerinin var olmasını imkânsız kılar. Bu durum “biz” ve “onlar” için de geçerlidir (Bilgin, 2007: 165). İncelenen haberlerde geçen biz/onlar kalıpları, Kürtlere ilişkin temsillerin ötekileştirici karakterde olup olmadığını belirlenmesine yöneliktir.

Gazetelerde biz/onlar vurgusu iki yöntemle tespit edilmiştir. İlk olarak olumsuz çağrışımların kullanıldığı içerikler arasından haberin öznesi olan kişiler ve söylemleri ayıklanmış, biz/onlar vurgusunun yer aldığı haberler veri olarak kullanılmıştır. Bir

diğer yöntem ise doğrudan gazetecilik refleksiyle oluşturulan biz/onlar vurgusudur. Böylelikle doğrudan ya da dolaylı olmak üzere haber tasarımlarında yer alan tüm ötekileştirme türleri analize dâhil edilmiştir. Ele alınan 278 haberden 18'inde (%6,5) biz/onlar vurgusu tespit edilirken, 260 haberde (%93,5) biz/onlar vurgusuna rastlanmamıştır (bkz. Tablo 9). Buna göre örneklem grubundaki gazetelerin haberde yer alan kişilerin ağzından ve/veya gazetelerin haber tasarımı tercihi nedeniyle ötekileştirici içerik kullandığı görülmektedir. Gazetelerde yer alan ötekileştirici içeriklerin yalnızca aktaran olarak sunulması da toplumsal algıya etki edebileceği ihmal edilmemelidir. Böylece toplumsal paydaşlar aracılığıyla oluşturulan ötekilik algısı, basın aracılığıyla toplum tabanına yayılma imkânı bulabilmektedir. Siyasi partilerin kullandığı dil, parti liderleri arasındaki gerilim önemli bir etken olarak görülmekte, basın ise bu gerilimi yeniden inşa etmektedir.

Tablo 9: Haberde Biz/Onlar Vurgusu

	<i>f</i>	Yüzde (%)
Evet	18	6,5
Hayır	260	93,5
Toplam	278	100

3.7.3. Haberde İşlenen Temalar

Araştırma kapsamında incelenen haberlerde öne çıkan temalara ilişkin tablo aşağıda verilmiştir. Gazetelerde Kürtleri konu alan içerikler bağlamında gündeme taşınan konulara göre sıralama; frekans, yüzde, ortalama değerler ve standart sapma değerleri biçiminde sunulmuştur. Kürtleri konu alan haberler incelendiğinde, 13 ana temanın öne çıktığı¹⁵ görülmektedir. Tespit edilen temalar, haberlerin hangi ekseninde işlendiğinin belirlenmesi ve Kürt algısının toplumsal yansıması açısından önem taşımaktadır. Belirlenen temaların gazete sayfalarında yer alma sıklığı incelendiğinde, toplam haberlerin %50,4'lük dilime karşılık gelen 140 haberle en çok Kürtlerin siyasal temsilinin işlendiği saptanmıştır. 3 Kasım 2002 ve 12 Haziran 2011 seçimleri kapsamında belirlenen örneklem grubundaki haber konuları, özellikle

¹⁵Haberlerde geçen temalardan yalnızca Kürt kimliğine ilişkin olanlar analiz edilmiş, günlük siyaset, seçim ve diğer konular analiz dışı tutulmuştur. Burada amaç, bir toplumsal kimliğin temsiline olanak sağlayan temel bileşenlerin hangi sıklıkla sunulduğunun saptanmasıdır. Dolayısıyla yukarıda ifade edilenler Kürt kimliği özelinde ele alınan başat temalar olarak değerlendirilmelidir.

seçim tarihinin yaklaştığı günlerde seçmenin siyasal temsiline odaklanmıştır. Kürtlerin siyasal temsilinin gazetelerde bu yoğunlukta işlenmesi, seçmen beklentileri ve aday vaatleri başta olmak üzere parti kampanyaları ile şekillenen seçim gündemine uygundur.

PKK eylemleri %34,2 ile en çok işlenen ikinci temadır. Buna göre Kürtlerle ilgili her üç haberden birinin PKK eylemleriyle birlikte verildiği anlaşılmaktadır. Bu da PKK tarafından yürütülen eylemlerin Kürt kimliğine ilişkin olumsuz çağrışıma sebep olduğu sonucunu doğurmaktadır. Diğer taraftan PKK saldırıları nedeniyle şehit olan askerlerin, öldürülen PKK'luların ve bu olaylardan zarar gören insanların, Kürt kimliğine ilişkin genel toplumsal algının olumsuz yönde şekillenmesine de sebep olabildiği yorumu yapılabilir. Haber başlıklarının genel tonu ortaya çıkan sonuçla doğru orantılıdır.

Kürt sorunu, Türkiye'nin demokratikleşme çabalarının bir parçasıdır. Bu anlamda basın siyasi çekişmelerin yanı sıra demokrasi ve demokratikleşme vurgusunu ön planda tutmaktadır. Siyasi partilerin, STK'ların, aydın-sanatçıların ve vatandaşın kültürel hakların yanında demokrasi kültürünün geliştirilmesine dönük açıklamaları olumludur. Kürtlerle ilgili her üç haberden birinde demokrasi kavramı tekrarlanmaktadır. Toplam haberlerin %33,8'inde demokrasi vurgusu ön plana çıkarılırken, %66,2'sinde bu yönde vurguya rastlanmamaktadır. Ancak bazı haberlerde özgürlüğün tutsaklık ya da esaretle birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Buna bağlı olarak özgürlük ve eşitlik temalarının kullanılma sıklığı göz önüne alındığında, iki zıt yoruma gidilebilir. Birincisi özgürlüğün demokratik standartların ve insan haklarına saygının yükseltilmesi ile birlikte kullanılmasıdır ki bu evrensel normlara uygundur. İkincisi ise özgürlük kavramının bilinçli biçimde tutsaklığı çağrıştıracak şekilde dillendirilmesidir. "Kürtlerin özgür olmadığı" düşüncesinin - BDP aracılığıyla- tekrarlanması ile "özerklik" talebi gerekçelendirilmekte ve bu yönde açıklamalar pompalanmaya devam etmektedir.

Tablo 10: Haberde Öne Çıkan Temalar

	Evet <i>f</i>	Hayır <i>f</i>	Evet (%)	Hayır (%)	Ortalama	Standart Sapma
Kürtlerin Siyasal Temsili	140	138	50,4	49,6	1,49	0,50
PKK Eylemleri	85	183	34,2	65,8	1,65	0,47
Demokrasi/Demokratikleşme	94	184	33,8	66,2	1,66	0,47
Özgürlük/ Eşitlik	87	191	31,3	68,7	1,68	0,46
Anayasa Değişikliği	68	210	24,5	75,5	1,75	0,43
Etnisite Tartışmaları	60	218	21,6	78,4	1,78	0,41
PKK/KCK Bağlantılı Davalar	57	221	20,5	79,5	1,79	0,40
Özerklik/Yerinden Yönetim	39	239	14	86	1,85	0,34
Anadil/Anadilde Eğitim	31	247	11,2	88,8	1,88	0,31
Kürtlerin Ekonomik Sorunları	20	258	7,2	92,8	1,92	0,25
Din/Mezhep Tartışmaları	19	259	6,8	93,2	1,93	0,25
Demokratik Açılım	9	269	3,2	96,8	1,96	0,17
Avrupa Birliği Uyum Yasaları	5	273	1,8	98,2	1,98	0,13
<i>Toplam</i>		278		100	-	-

Demokrasi; etnik, dini, mezhepsel ya da ideolojik olsun her toplumsal grup ya da yapı için kaçınılmaz önemdedir. Demokratik uygulamaların toplumsal katmanlar arasında eşitlik ve adaleti sağlayacağı düşüncesi, etnik farklılıklara yönelik uygulamalar için de geçerlidir. Haberlerde Kürt sorununun çözülmesi ile Türkiye'nin demokrasi standardının yükseleceği yönünde neredeyse görüş birliği vardır. Bu nedenle Kürtlerin özellikle kültürel haklar söz konusu olduğunda demokrasi vurgusunu öne çıkarması ya da Kürtler üzerinden demokrasi vurgusunun yapılması, kimlik sorunsalı ışığında değerlendirilmelidir. Demokrasi kavramının her üç haberden birinde kullanılması bu yaklaşımın ürünüken, toplumsal paydaşların demokrasiden ne anladığı ve standartların yükseltilmesi için ne tür öneriler sunduğu ayrı bir sorun olarak durmaktadır. İktidar için demokrasi, kültürel hakların genişletilmesi anlamına gelirken, BDP demokratikleşmeyi, özerkleşmeye giden yol olarak görmektedir.

Özgürlük ve eşitlik temaları toplam haberlerin %31,3'ünde yer alırken, %68,7'sinde bu yönde veriye rastlanmamıştır. Özellikle özgürlük kavramının incelenen haberler arasında en çok işlenen temalar arasında yer alması, belli düzeyde egemen yapı ile toplumsal paydaşlar arasındaki ilişkinin boyutuna ve yönüne ilişkin çıkarımlar yapmaya imkân tanımaktadır. "Kürt" ve "özgürlük" kavramlarının bir arada kullanılması toplumsal algının şekillenmesinde pay sahibi olabilmektedir. Böylelikle özgürlüğün zıttı olarak "esaret" fikri Kürtlerle birlikte anılmakta, algı bu

şekilde yönetilmektedir. Kürt siyasetçiler tarafından özgürlük temasının yoğun kullanımı, Kürtlerin özgür olmadığı şeklinde algılamalara yol açabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, özgürlük kavramının gündemde tutulması ile devletin; demokratik, sosyal ve özellikle de hukuk devleti kimliğiyle çelişik bir görüntü vermesine, hatta ontolojik sorunlara neden olmaktadır.

Anayasa, devletin yönetim şekli ve devlet kurumlarının işleyiş biçimleri başta olmak üzere, temel toplumsal iskeletin oluşturulduğu metindir. 1982 Anayasası bu anlamda 90'lı yıllar boyunca toplumun bütün kesimleri tarafından eleştirilmiş, çağa ve topluma uygun biçimde yeni bir Anayasanın yazılması yönünde baskılar giderek artmıştır. 1982 Anayasasının değiştirilmesi düşüncesi 2000'lerle birlikte yükselmiş, 2007 ve 2011 seçim dönemlerinde başat partilerin programlarında ve vaatleri arasında yer almıştır. Yeni sivil Anayasa yapılması esasen araştırmada belirlenen bazı temalarla doğrudan ilişkilidir. Yani Anayasa değişikliği temasının yer aldığı haberlerde kültürel haklar başta olmak üzere aslında; demokrasi, eşitlik, özgürlük gibi temel kavramların tartışıldığı göz ardı edilmemelidir. 2011 seçimleri sonrası ortaya çıkan yeni siyasi tablo Ak Parti'nin tek başına Anayasa yapmasına imkân vermemekle birlikte, tüm partilerin katılımıyla oluşturulan uzlaşma komisyonuyla yeni Anayasa için fikir birliğine varılmıştır. Dolayısıyla yeni Anayasa yapım sürecinin son dönemde gündeme ağırlığını koyan bir tema olduğu ve Kürtlerin taleplerini seçim döneminde bu doğrultuda dile getirdikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Tablo incelendiğinde, haberlerin %24,5'inde Anayasa değişikliğine ilişkin tartışmalara yer verilirken, %75,5'inde bu yönde veriye rastlanmamıştır. Kürtlerle ilgili her dört haberden birinde Anayasa değişikliği temasına yer verilmesi de bu kapsamda yorumlanmalıdır.

Öte yandan, eşit yurttaşlık temelinde oluşturulacak yeni Anayasa ile Kürtlerin temel haklara kavuşacağı öngörüsüne karşın, Türklük ve Anayasal vatandaşlık tanımlarına ilişkin tartışmalar iki eksende toplanmaktadır. Birinci tartışma Türklüğün tanımı ve Anayasada kullanımı, ikinci tartışma ise Kürtlerin asli unsur olarak Anayasada belirtilip belirtilmeyeceği sorusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Etnik kökene ilişkin tartışmalar ise büyük ölçüde, Kürtlerin etnik kökenleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldığı iddiaları etrafında toplanmaktadır. Bu iddiaların sahipleri Kürt

siyasetçilerdir. PKK, KCK vb. davalar nedeniyle tutuklu bulunan Kürt siyasi elitlerin durumu üzerinden ayrımcılık iddiaları ve karşı savlar üretilmektedir.

Irkın genetik bir kategoriye işaret ettiği düşünülürken bile, gazetelerde Kürtlerin kökensel özelliklerine dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Yani Kürtlerin kuşaktan kuşağa geçen ve devletin sınırlarına bağlı olmayan kültürel bir kategori olarak etnik özelliklerinin (Wallerstein, 2007: 97) “verili olmayan/tektip” yani tasavvur edilen olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Kürtler kolektif kimliğin aurası içerisinde bütünlüklü, ortak kimlik özelliklerine sahip bir görünümde sunulmaktadır.

Araştırmada ele alınan haberlerin %20,5’inde KCK/PKK bağlantılı davaların Kürtleri konu alan haberlerle birlikte işlendiği tespit edilmiştir. PKK eylemlerinin %34,2 oranında sayfalarda yer bulduğu da göz önüne alındığında, terör eylemleri, askeri operasyonlar ve soruşturmaların Kürtlerle birlikte anılacak biçimde tasarlandığı söylenebilir. KCK soruşturmalarında tutuklananların Kürt siyasi, gazeteci, yazar vs. olduğu düşünülürken, tablodaki sonucun daha anlaşılır hale geldiği görülecektir.

Özerklik ve/veya yerinden yönetim BDP’nin gündemde tuttuğu bir diğer temadır. Analiz edilen haberlerin %14’ünde özerk yönetim biçimleri ile yerinden yönetime ilişkin talep, beklenti ve tartışmalara yer verilmiştir. Analiz edilen haberlerin %86’sında ise özerklik ve/veya yerinden yönetim kavramlarına ilişkin ifade ve göndermeye rastlanmamıştır. Özerklik kavramı kültürel hakların ötesinde, BDP tarafından dile getirilen, bir yönüyle de vaat edilen bir temadır. BDP’li siyasetçiler özerkliğin ısrarla üzerinde durmaktadır. Her iki seçim döneminde de rastlanan “Adım adım özerkliğe”, “Özerklik coşkusu”, “Kürtler özerkliğe yürüyor” gibi sloganlarla, Kürtlerin kendi kendilerini idare etme yönünde beklenti sahibi olduğu mesajı verilmek istenmektedir. Bauman’ın (2010) belirttiği gibi milletten söz edebilmek için önce sınırları çizilmiş bir toprak parçasına ihtiyaç vardır. Kürt seçkinler, kimliğin sınırları çizilmiş biçimde etnik kategorilerle belirlenmiş dışlama ve dahil etme noktaları oluşturup, Kürtlerin tektip kimliğini çevre toplulukların kimliğiyle karşıt konuma getirerek sürekli olarak pekiştirme amacındadır (Vali, 2005: 86).

Seçim sürecinde gerilimi yükselten bir diğer başlık, Kürtlerin anadilin kamuda yer almasına ve anadilde eğitime dönük talepleridir. Anadil talepleri az işlenen temalar arasında yer almasına rağmen, (%11,2) oranın 2011 seçim gündeminin önemli bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Kürt sorununun çözüme kavuşturulmasında toplumsal paydaşların takındığı tavır, anadil taleplerinin de cesaretlenmesini ve daha fazla seslendirilmesini sağlamıştır. İktidar anadil konusunu, TRT'nin Kürtçe yayına başlaması, Kürtçenin seçmeli ders olarak okutulması ve dille ilgili yasaklamaların kaldırılması gibi “kültürel iyileştirmeler” üzerinden ele alırken, CHP, yerel dillerin zenginliğinin Anayasada belirtilmesi ve anadilin devlet okullarında okutulması gibi diğer etnik grupları da içine alan vaatlerde bulunmaktadır. MHP ise kamuda ve Anayasada anadile kesin olarak karşı çıkmaktadır. Öte yandan STK'lardan, aydın-sanatçılardan ve toplumun diğer kesimlerinden anadile ilişkin farklı sesler yükselmektedir. Anadilde eğitime ilişkin içerikler daha çok Kurmançî lehçesi üzerinden oluşturulmakta, TRT tarafından yayın hazırlıklarının sürdüğü bilinen diğer lehçelere yönelik talep ve beklentiler gazete sayfalarına yansımamaktadır.

Kürtlerin ekonomik sorunlarının yer aldığı haberlerin oranı da tıpkı anadil teması gibi oldukça düşüktür. %7,2 ile en az işlenen temalar arasında üçüncü sırada yer alan Kürtlerin ekonomik sorunlarını içeren haberler, aslında bir yönüyle Kürt kimliğinin temsillendirilmesinde kimliksel konuların ağırlıklı olarak kullanıldığının göstergesi niteliğindedir. Tablo dikkatli incelendiğinde; siyasal temsil, özgürlük, demokrasi ve etnisite gibi kavramlar üst sıralarda yer almasına karşın, Kürtlerin ekonomik sorunları alt sıralarda kalmıştır. İşsizlik, yoksulluk ve istihdam gibi Doğu ve Güneydoğu başta olmak üzere Türkiye'nin birçok bölgesinde görülen temel sorunların araştırmada ele alınan dönemde Kürtler açısından geri planda kaldığı aşikârdır. Farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen sosyal eğilim anketleri incelendiğinde, ülkenin temel sorunu olarak ekonomi yani işsizlik öne çıkmaktadır.¹⁶ Hâlbuki Kürtlerin ekonomik sorunları seçim dönemlerinde dahi gündeme sınırlı

¹⁶ Kadir Has Üniversitesi tarafından 2011 ve 2012 yılında gerçekleştirilen Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2 sonuçlarına göre, Türkiye'nin en önemli sorunu işsizliktir. Araştırmaya göre gelecek on yılda Türkiye'nin en büyük sorunu olarak yine işsizlik görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; (www.khas.edu.tr), (<http://issuu.com>).

biçimde taşınmaktadır. Bu durum, Kürtlerin sosyal eğilimlerini ortaya koyacak araştırmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Din/mezhep tartışmaları seçimler sürecinde görece az gündeme gelmesine rağmen, özellikle Alevi-Sünni, İslam, Zerdüştlük gibi anahtar kavramlar üzerinden geliştirilen söylemlerin partiler arasında gerilimlere yol açtığı söylenebilir. Öyle ki, ele alınan iki seçim dönemi boyunca toplam 19 haberin Kürtlerin dini ve/veya mezhebiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran toplam haberlerin yüzde 6,8'ine karşılık gelmektedir.

Demokratik Açılım, Ak Parti hükümeti tarafından Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi¹⁷,nin bir parçası olarak sunulan, doğrudan Kürtlerle ilişkili bir projedir. Dolayısıyla demokratik açılıma ilişkin içeriklerin sıklığı Kürtlerin temsilinde önemli bir veri olarak görülmelidir. Ne var ki analize dâhil edilen gazetelerde demokratik açılım teması yalnızca %3,2 oranında işlenmiştir. Yani 2010 yılında başlatılan sürecin 2011 seçim dönemine kadar neredeyse Türkiye'nin gündeminden düştüğü anlaşılmaktadır. Aradan geçen bir yıllık dönemde Demokratik Açılım süreci 2011 genel seçimlerinin belirleyenlerinden biri olarak görülemez. Ayrıca Demokratik Açılım sürecinin 2010 yılında başlatıldığı düşünüldüğünde, bu temaya ilişkin haberlerin sadece 2011 seçim dönemini kapsar şekilde değerlendirilmesi gerekir.

Örneklem grubundaki gazetelerde Kürtlerle en az ilişkilendirildiği belirlenen tema AB uyum yasalarıdır. Öyle ki AB uyum yasaları çerçevesinde Kürtlerin elde ettiği kazanımları kapsayan içerikler, toplam haberlerin yalnızca %1,8'ine (5 haber) karşılık gelmektedir. Haberlerde genellikle Kürtlerin kültürel alanda elde ettiği kazanımlara dikkat çekilmektedir. Gazetelerde AB uyum yasaları çerçevesinde Kürtçenin serbest bırakıldığı vurgusuna rastlanmaktadır. Kültür-sanat alanındaki gelişmeler, Kürtlerle ilişkilendirilerek sunulmaktadır. AB uyum yasalarının Kürtlerle

¹⁷ Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi'nin amacı; "ülkenin ilerlemesi, büyümesi, kalkınması, ulusal ve uluslararası itibarını yükseltmesi, milletin huzur ve refahını artırılması ve kardeşliğin pekişmesini engelleyen her sorun alanını çözüm yoluna koyma" olarak sunulmuştur. Ayrıca etnik, dini ve mezhepsel sorunların çözümüne ilişkin; "başta terör sorunu olmak üzere, etnik grupların, mezhep gruplarının, azınlık gruplarının meselelerini ve ekonomik sorunlarını ele almayı, bu sorun alanlarında iyileştirmeler yapmayı ve sorunları en aza indirmeyi gaye ediniyor" ifadeleri projenin temel dayanak noktalarına işaret etmektedir (www.akparti.org.tr).

ilişkili olarak sunulduğu içeriklere 2011 seçim sürecinde rastlanmamıştır. Bu sonuç AB üyelik sürecinin Türkiye gündemindeki zaman içerisindeki (2002-2011 aralığı) seyriyle doğru orantılıdır. Özellikle 2007 yılı sonrası AB ile ilişkilerde yavaşlama yaşandığı iddiaları ortaya atılırken, 2011 yılında kurulan AB Bakanlığı'nın faaliyetlerine rağmen bir müzakere faslı kapatılabilmektedir.

3.8. DEĞİŞKENLERİN GAZETELERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırmanın bu bölümünde, veriler arasındaki ilişki incelenmiştir. Örneklem dâhilinde analiz edilen gazeteler ile biçimsel değişkenler ve içerik değişkenleri karşılaştırılmıştır. Çapraz tablo analizlerinde güvenilirliğin sağlanması için frekans değerlerinin en az 5 olması önerilmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2005: 198). Bu doğrultuda, tabloda yer alan bazı kategoriler “diğer” kategorisinde birleştirilerek, gerekli şartlar sağlanmıştır.

3.8.1. Biçimsel Değişkenler

Haberin yayınlandığı seçim yılına göre araştırmaya dâhil edilen gazeteler incelendiğinde, 2002 yılında haberlerin %37,5'i Cumhuriyet, %28,6'sı Hürriyet ve %33,9'u Zaman gazetesinde yayınlandığı anlaşılmaktadır. 2011 yılına bakıldığında oranlarda kısmen farklılaşma vardır. Zaman %44,1 ile ilk sırada, Cumhuriyet %30,2 ile ikinci ve Hürriyet %25,7 ile son sırada yer almaktadır. Buna göre 2002 yılında Cumhuriyet, 2011 yılında ise Zaman Kürtlere ilişkin haberleri en çok yayınlayan gazete olmuştur. Tabloya göre haberin yayınlandığı seçim yılına göre gazeteler arasında anlamlı bir farklılıktan söz etmek mümkün değildir.

Tablo 11: Gazetelere Göre Haberın Yayınlandığı Seçim Yılı

Haberin Yayınlandığı Seçim Yılı		Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
		2002	<i>f</i>	21	16
%	37,5		28,6	33,9	100
	2011	<i>f</i>	23,9	21,9	16,2
%		67	57	98	222
	Toplam	<i>f</i>	30,2	25,7	44,1
%		76,1	78,1	83,8	79,9
	Toplam	<i>f</i>	88	73	117
%		100	100	100	100
	[$\chi^2= 2,009$; $df= 2$; $p= 0.366$]				

Gazetelere göre haberin yayın dönemi seçim öncesi ve seçim sonrası olmak üzere iki kategoride incelenmiştir. Böylelikle Kürtlere ilişkin temsillerin seçim öncesi ve sonrasında farklılık gösterip göstermediği belirlenebilmektedir. Cumhuriyet gazetesinde tüm haberlerin %31,1 seçim öncesi yayınlanırken, %32,4'ü seçim sonrası yayınlanmıştır. Hürriyet gazetesinde haberlerin %25,7'si seçim öncesinde, %27'si seçim sonrasında yayınlanmıştır. Zaman gazetesinde ise seçim öncesinde %43,1, seçim sonrasında %40,5'lik dilim göze çarpmaktadır. Tabloda ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki, gazetelere göre haberin yayınlanma dönemlerinde herhangi bir farklılaşma bulunmamaktadır. Gazetelerin Kürt kimliğine ilişkin haber yoğunluğu seçim öncesi ya da sonrasında benzerlik göstermektedir. Bu sonuçla, Kürtlerle ilgili konu ya da temaların seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından gündemdeki yerini büyük ölçüde koruduğu söylenebilir.

Tablo 12: Gazetelere Göre Haberın Yayın Dönemi

			Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
Haberin Yayın Dönemi	Seçim Öncesi	<i>f</i>	52	43	72	167
		%	31,1	25,7	43,1	100
	Seçim Sonrası	<i>f</i>	59,1	58,9	61,5	60,1
		%	36	30	45	111
	Toplam	<i>f</i>	32,4	27	40,5	100
		%	40,9	41,1	38,5	39,9
		<i>f</i>	88	73	117	278
		%	100	100	100	100
[$\chi^2= 0,182$; $df= 2$; $p= 0.913$]						

Gazetelere göre Kürtleri konu alan haberin hangi sayfalarda yoğunlaştığı Tablo 13'te gösterilmiştir. Tabloya göre *Haberler* sayfasındaki haberlerin tamamının Cumhuriyet gazetesine ait olduğu görülmektedir. *Haberler* sayfası Cumhuriyet gazetesini tarafından günlük ortalama 6-7 sayfa olarak sunulmaktadır. Yapılan tarama sonucu gazetede *Gündem* sayfasının bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla *Haberler* sayfasının *Gündem* sayfasına karşılık geldiği söylenebilir. Cumhuriyet'te ayrıca Kürtleri konu alan haberlerin %22,9'unun *Birinci sayfa*dan verildiği belirlenmiştir. Hürriyet gazetesinde Kürtlere ilişkin haberlerin %65,7'si *Gündem*, %34,3'ü ise *Birinci Sayfa*dan verilmiştir. *Başlıksız* sayfaların %87,5'inin,

Siyaset/Politika haberlerinin tamamının, *Gündem* haberlerinin %32,9'unun ve *Birinci Sayfa* haberlerinin ise %42,9'unun Zaman gazetesine ait olduğu saptanmıştır.

Tablo 13: Gazetelere Göre Haberin Yayınlandığı Sayfa

		Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam	
Haberin Yayınlandığı Sayfa	Birinci Sayfa ve Devamı	<i>f</i>	16	24	30	70
		<i>%</i>	22,9	34,3	42,9	100
	Siyaset/Politika	<i>f</i>	18,2	32,9	25,6	25,2
		<i>%</i>	0	0	49	49
	Gündem	<i>f</i>	0	0	100	100
		<i>%</i>	0	0	41,9	17,6
	Dünya/Dış Haberler	<i>f</i>	1	46	23	70
		<i>%</i>	1,4	65,7	32,9	100
	Seçim	<i>f</i>	1,1	63	19,7	25,2
		<i>%</i>	6	3	1	10
	Haberler	<i>f</i>	60	30	10	100
		<i>%</i>	6,8	4,1	0,9	3,6
	Başlıksız	<i>f</i>	5	0	2	7
		<i>%</i>	71,4	0	28,6	100
	Diğer	<i>f</i>	5,7	0	1,7	2,5
		<i>%</i>	56	0	0	56
	Toplam	<i>f</i>	100	0	0	100
		<i>%</i>	63,6	0	0	20,1
		<i>f</i>	1	0	7	8
		<i>%</i>	12,5	0	87,5	100
	<i>f</i>	1,1	0	6	2,9	
	<i>%</i>	3	0	6	9	
	<i>f</i>	33,3	0	66,7	100	
	<i>%</i>	3,4	0	5,1	3,2	
		<i>f</i>	88	73	117	278
		<i>%</i>	100	100	100	100

[$\chi^2= 279,235$; $df= 18$; $p= 0.000$]

Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinin seçim dönemine özel seçim sayfası oluşturduğu ve Kürtlerle ilgili az sayıda haberin bu sayfadan yayınlandığı elde edilen bulgular arasındadır. Buna göre *Haberler* sayfasındaki haberlerin tamamı Cumhuriyet'te; *Gündem* sayfasındaki haberler en fazla Hürriyet'te; *Birinci Sayfa* ve *Başlıksız* sayfalarda yayınlanan haberler ise en fazla Zaman gazetesinde yer almaktadır. Gazetelere göre haberin yayınlandığı sayfaların anlamlı farklılık gösterdiği ortadadır. Yani Cumhuriyet ile Hürriyet gazeteleri iç sayfa konumlandırmaları açısından (*Haberler=Gündem*) benzeşirken, Zaman gazetesi vitrin sayfasındaki haber yoğunluğuyla bu iki gazeteden ayrılmaktadır.

Tablo 14: Gazetelere Göre İçeriğin Türü

		Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
		Metin	<i>f</i>	50	14
%	53,8		15,1	31,2	100
Metin ve Fotoğraf	<i>f</i>	56,8	19,2	24,8	33,5
	%	34	59	79	172
Metin, Fotoğraf ve Tablo	<i>f</i>	19,8	34,3	45,9	100
	%	38,6	80,8	67,5	61,9
Metin, Fotoğraf, Karikatür ve Diğer	<i>f</i>	2	0	9	11
	%	18,2	0	81,8	100
Toplam	<i>f</i>	2,3	0	7,7	4
	%	2	0	0	2
	<i>f</i>	100	0	0	100
	%	2,3	0	0	0,7
	<i>f</i>	88	73	11	278
	%	100	100	100	100

[$\chi^2= 45,918$; $df= 6$; $p= 0.000$]

İçeriğin türünün gazetelere göre dağılımı incelendiğinde, yalnızca metin olarak sunulan haberlerin %53,8'i Cumhuriyet'te, %31,2'si Zaman'da ve %15,1'i Hürriyet gazetesinde yer almaktadır. Metin ve fotoğraf olarak yayınlanan haberlerin en yoğun olduğu gazete ise %45,9 ile Zaman gazetesidir. Hürriyet %34,3 ile ikinci sırada, Cumhuriyet %19,8 ile son sıradadır. Haberlerde metin ve fotoğrafın dışında tablo, karikatür ve illüstrasyon gibi haberi güçlendirici unsurların kullanılıp kullanılmadığı incelenmiştir. Görsel malzemelerden tablo ve karikatürün kısmen gazetelerde yer bulduğu görülmektedir. Tablo kullanımı yalnızca Zaman'da, karikatür kullanımı ise yalnızca Cumhuriyet gazetesindedir. Hürriyet gazetesinde fotoğraf dışında haberi güçlendiren görsel malzeme kullanmayı tercih etmemiştir. Yalnızca metin kullanımı, Cumhuriyet gazetesinin fikir gazetesi olma özelliğiyle örtüşmektedir. Bu da göstermektedir ki gazetelere göre içeriğin türü anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

Haberin sayfadaki konumu, habere konu olan içeriğin gazete açısından önemlilik derecesini göstermektedir. Kürtleri konu alan haberlerin incelenen gazetelerdeki konumlandırılma biçimi, gazetelerin Kürt kimliğini hangi öncelikte sayfalarına taşıdığına dönük ipuçları vermektedir. Tablo incelendiğinde, haberler üst kuşakta en fazla Zaman gazetesinde (%55,4) konumlandırılmıştır. Cumhuriyet %26,8 ile ikinci ve Hürriyet %17,9 ile son sıradadır. Cumhuriyet gazetesi Kürtlerle ilgili

haberleri en fazla alt kuşakta konumlandırılan gazetedir (%41,5). Zaman gazetesi %31,9, Hürriyet ise %26,6 oranında haberi gazetenin eteklerinden yani alt kuşaktan vermiştir. Orta kuşaktan verilen haberlerin ise %38,3 ile en fazla Hürriyet gazetesine ait olduğu tabloya yansıyan sonuçlar arasındadır. Yani Kürtleri konu alan haberler üst kuşakta Zaman, orta kuşakta Hürriyet ve alt kuşakta Cumhuriyet gazetesinde daha yoğun verilmiştir. Tabloda dikkat çekici olan bir diğer sonuç, tam sayfa verilen haberlerin yalnızca %8,3'ünün Cumhuriyet gazetesinde sunulmasıdır. Buna göre gazetelere göre haberlerin sayfa yerleşimlerinde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Tablo 15: Gazetelere Göre Haberin Sayfadaki Konumu

Sayfadaki Konum		Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
		Alt	<i>f</i>	39	25
	%	41,5	26,6	31,9	100
		44,3	34,2	25,6	33,8
Üst	<i>f</i>	30	20	62	112
	%	26,8	17,9	55,4	100
		34,1	27,4	53	40,3
Orta	<i>f</i>	18	23	19	60
	%	30	38,3	31,7	100
		20,5	31,5	16,2	21,6
Tamamı	<i>f</i>	1	5	6	12
	%	8,3	41,7	50	100
		1,1	6,8	5,1	4,3
Toplam	<i>f</i>	88	73	117	278
	%	100	100	100	100

[$\chi^2= 21,980$; $df= 6$; $p= 0.001$]

Araştırmada Kürtleri konu alan haber başlıkları tek tek incelenerek, haberlerin hangi çağrışımlara ve algılamalara yol açabilecek biçimde tasarlandığı belirlenmiştir. Olumlu başlıkla sunulan haberlerin %40,5'i Zaman'a aitken, %29,7 ile Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri aynı oranlara sahiptir. Olumsuz başlıkların %43,6'sı Zaman, %32,7'si Cumhuriyet ve %23,6'sı Hürriyet gazetesindedir. Nötr olarak verilen haberlerin %41,2'si Zaman'a, %31,3'ü Cumhuriyet gazetesine ve %27,5'i Hürriyet gazetesine aittir. Zaman gazetesinin hem olumlu hem olumsuz hem de nötr başlıkların kullanımında öne çıktığı görülmektedir. Bu sonuç ışığında gazetelere göre haber başlığının tonunun oluşturulmasında anlamlı bir farklılıktan söz etmek mümkün değildir. Yani Kürtlerin öne çıktığı haberlere ait başlıklar, her üç gazetede hem olumlu ve olumsuz algılamalara yol açabilecek biçimde, hem de tarafsız olarak verilmiştir.

Tablo 16: Gazetelere Göre Haber Başlığının Tonu

Haber Başlığının Tonu			Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
		Olumlu	<i>f</i>	11	11	15
%	29,7		29,7	40,5	100	
Olumsuz		12,5	15,1	12,8	13,3	
	<i>f</i>	36	26	48	110	
	%	32,7	23,6	43,6	100	
Nötr		40,9	35,6	41	39,6	
	<i>f</i>	41	36	54	131	
	%	31,3	27,5	41,2	100	
Toplam	<i>f</i>	46,6	49,3	46,2	47,1	
	%	88	73	117	278	
		%	100	100	100	100

[$\chi^2= 0,728$; $df= 4$; $p= 0.948$]

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan haberde kaynak kullanımı gazetelere göre dağılımı incelendiğinde, örneklem grubundaki gazetelerin anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir ($\chi^2= 43,862$; $df= 4$; $p= 0.000$). Tablo 17 incelendiğinde, birincil kaynak kullanımında Zaman gazetesinin %47 ile birinci sırada, Cumhuriyet'in %26,8 ile ikinci, Hürriyet'in benzer bir oranla (%26,2) üçüncü sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. İkincil kaynak kullanımında ise durum farklıdır. Zaman gazetesi %52,1 ile ilk sırada yer alırken, Hürriyet gazetesi %35,4'le ikinci, Cumhuriyet gazetesi ise %12,5 ile son sıradadır. Kaynak belirtilmeyen haberlerin büyük bölümü Cumhuriyet gazetesine aittir (%70,2). Hürriyet %17 ve Zaman gazetesi %12,8 ile en az kaynak belirtmeyen gazete olmuştur.

Tablo 17: Gazetelere Göre Haberde Kaynak Kullanımı

Haberde Kaynak Kullanımı			Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
		Birincil Kaynaklar	<i>f</i>	49	48	86
%	26,8		26,2	47	100	
	55,7		65,8	73,5	65,8	
İkincil Kaynaklar	<i>f</i>	6	17	25	48	
	%	12,5	35,4	52,1	100	
		6,8	23,3	21,4	17,3	
Kaynak Belirtilmemiş	<i>f</i>	33	8	6	47	
	%	70,2	17	12,8	100	
		37,5	11	5,1	16,9	
Toplam	<i>f</i>	88	73	117	278	
	%	100	100	100	100	

[$\chi^2= 43,862$; $df= 4$; $p= 0.000$]

Cumhuriyet gazetesinin kaynak kullanımı konusunda diğer gazetelerden açık biçimde ayrıldığı dikkat çekmektedir. Öte yandan Hürriyet gazetesi her on haberden

birinde, Zaman gazetesi her yirmi haberden birinde kaynak belirtmeyerek, haberin ana unsurlarından olan kaynak kullanımını geri planda tutmuştur. Bu durum haberde inandırıcılık açısından sorunludur. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde, haberde kaynak kullanımı gazetelere göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

3.8.2. İçerik Değişkenleri

Çalışmada haberin öznesi konumunda bulunan kişi ya da kurumlar gazetelere göre incelenmiştir. Tablo 18'e göre Başbakan'ın ana aktör olarak sunulduğu haberlerin %47,5'i Zaman, %35'i Hürriyet ve %17,5'i Cumhuriyet gazetesindedir. İdeolojik yönelimler göz önüne alındığında, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinde çıkan tezat sonuçlar anlaşılabilir niteliktedir. Hürriyet'teki oranın diğer iki gazetenin neredeyse ortalamasına karşılık gelmesi ise yayın politikaları açısından dikkat çekicidir. CHP genel başkanı ve kurmaylarının ana aktör olarak aktarıldığı haberler incelendiğinde, Hürriyet gazetesi %38,1 ile ilk sırada, Zaman %33,3 ile ikinci ve Cumhuriyet %28,6 ile son sıradadır. Oranlar birbirine çok uzak olmamakla birlikte Cumhuriyet gazetesi, CHP lideri ve kurmaylarını Kürtleri konu alan haberlerde en az özne olarak sunan gazetedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, gazetenin CHP'ye dönük yayın politikası birlikte değerlendirilmelidir.

BDP (DEHAP) eş başkanları ile Emek Demokrasi ve Özgürlük Bloku adayları ve öne çıkan diğer isimlerin gazetelere göre aktarılma biçimleri hükümet ve diğer partilerin sunumundan oldukça farklıdır. BDP'lilerin ana aktör olarak sunulduğu haberlerin neredeyse yarısı (%48,8) Cumhuriyet'ten verilmiştir. Yani gazete BDP'lileri, Kürtlerle ilişkili içeriklerin sunumunda bilinçli olarak öne çıkarmaktadır. Hürriyet'te bu oran %28,8 ve Zaman'da %22,8'dir. Hürriyet gazetesi Kürtlere yer verdiği haberlerinde diğer parti liderlerini gündeme taşımazken, Zaman gazetesinde bu oran %88,9 olarak göze çarpmaktadır. Zaman gazetesi bu tavrıyla Kürt kimliğini farklı kesimler üzerinden temsillendirmeyi tercih etmiştir.

Tablo 18: Gazetelere Göre Haberin Ana Aktörü

		Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam	
Haberin Ana Aktörü	Başbakan/Hükümet	<i>f</i>	7	14	19	40
		%	17,5	35	47,5	100
			8	19,2	16,2	14,4
	Cumhuriyet Halk Partisi Yetkilileri	<i>f</i>	6	8	7	21
		%	28,6	38,1	33,3	100
			6,8	11	6	7,6
	Milliyetçi Hareket Partisi Yetkilileri	<i>f</i>	6	6	8	20
		%	30	30	40	100
			6,8	8,2	6,8	7,2
	Barış ve Demokrasi Partisi (DEHAP) Yetkilileri	<i>f</i>	39	23	18	80
		%	48,8	28,8	22,5	100
			44,3	31,5	15,4	28,8
	Diğer Parti Yetkilileri	<i>f</i>	1	0	8	9
		%	11,1	0	88,9	100
			1,1	0	6,8	3,2
	Sivil Toplum Kuruluşları ve Temsilcileri	<i>f</i>	4	0	5	9
		%	44,4	0	55,6	100
			4,5	0	4,3	3,2
	Kolluk Kuvvetleri	<i>f</i>	1	2	4	7
		%	14,3	28,6	57,1	100
		1,1	2,7	13,7	7,6	
Aydın/Sanatçı	<i>f</i>	3	2	16	21	
	%	14,3	9,5	76,2	100	
		3,4	2,7	13,7	7,6	
PKK ve Örgüt Üyeleri	<i>f</i>	10	9	15	34	
	%	29,4	26,5	44,1	100	
		11,4	12,3	12,8	12,2	
Vatandaş	<i>f</i>	7	3	5	15	
	%	46,7	20	33,3	100	
		8	4,1	4,3	5,4	
Diğer	<i>f</i>	4	6	12	22	
	%	18,2	27,3	54,5	100	
		4,5	8,2	10,3	7,9	
Toplam	<i>f</i>	88	73	117	278	
	%	100	100	100	100	

[$\chi^2= 46,853$; $df= 20$; $p= 0.001$]

Hürriyet gazetesi STK'lara Kürt kimliği ekseninde yer vermemiştir. STK'ların ana aktör konumunda bulunduğu haberlerin %55,6'sı Zaman, %44,4'ü Cumhuriyet gazetesine aittir. Zaman gazetesi kolluk kuvvetlerinin özne olarak verildiği haberlerde de ilk sırada yer alırken (%57,1), Hürriyet gazetesi %28,6, Cumhuriyet ise %14,3'lük oranı temsil etmektedir. Bu oranlardan anlaşılmaktadır ki, Zaman gazetesi emniyet, silahlı kuvvetler ve jandarma başta olmak üzere kolluk kuvvetlerini Kürtleri konu alan haberlerde daha fazla öne çıkarmakta, Cumhuriyet gazetesi ise kolluk

kuvvetleri ile konuyu ilişkilendirmekten kaçınmaktadır. Hürriyet gazetesinde ortaya çıkan sonuç adeta diğer iki gazetenin ortalaması niteliğindedir.

PKK ve örgüt üyeleri ile aydın/sanatçıların ana aktör olarak yer aldığı haberlerin büyük bölümünün Zaman gazetesine ait olduğu, Cumhuriyet'in ise vatandaşı ön plana çıkardığı görülmektedir. Diğer aktörler açısından da Zaman gazetesi yine öne çıkmaktadır. Genel olarak bakıldığında, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinin özne seçiminde öne çıktığı açıktır. Hürriyet gazetesi yalnızca CHP'nin ana aktör olarak yer aldığı haber oranı bakımından ilk sırada yer almıştır. Tabloda ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki, Kürtleri konu alan haberlerde ana aktör gazetelere göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

Tablo 19: Gazetelere Göre Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi

		Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam	
Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi	Kürt/Kürtler	<i>f</i>	49	30	46	125
		%	39,2	24	36,8	100
	Kürt Halkı	<i>f</i>	9	8	6	23
		%	39,1	34,8	26,1	100
	Kürt Vatandaşlar	<i>f</i>	1	1	6	8
		%	12,5	12,5	75	100
			1,1	1,4	5,1	2,9
	Diğer	<i>f</i>	1	4	3	8
		%	12,5	50	37,5	100
			1,1	5,5	2,6	2,9
	Temsil Yok	<i>f</i>	28	30	56	114
		%	24,6	26,3	49,1	100
			31,8	41,1	47,9	41
	Toplam	<i>f</i>	88	73	117	278
		%	100	100	100	100
	[$\chi^2= 15,163$; $df= 8$; $p= 0.056$]					

Kürt kimliğinden söz edilmiş biçimleri gazetelere göre incelenmiştir. Kürt kimliğinden Kürt/Kürtler şeklinde söz edilen haberlerin %39,2'si Cumhuriyet, %36,8'i Zaman ve %24'ü Hürriyet gazetesine aittir. Kürt halkı ifadesi incelendiğinde Cumhuriyet'in yine öne çıktığı görülürken (%39,1), Hürriyet %24,8 ile ikinci, Zaman %26,1 ile üçüncü ve son sıradadır. Kürtlerden, Kürt vatandaşlar şeklinde söz edilen haberlerin dörtte üçü Zaman gazetesine aittir (%75). Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri %12,5'erlik oranlarla temsil edilmektedir. Bölge halkı ve Güneydoğulu

gibi diğer kullanımlarda Hürriyet gazetesi %50 ile ilk sırada, Zaman %37,5 ile ikinci ve Cumhuriyet %12,5 ile son sırada yer almıştır. Kürtlerin en fazla Cumhuriyet gazetesinde nötr/eksiz aktarıldığı, vatandaşlık vurgusunun en fazla Zaman gazetesinde yer aldığı ve diğer kullanımlarda Hürriyet gazetesinin öne çıktığı söylenebilir. Ancak Tablo19 genel olarak incelendiğinde, haberde Kürt kimliğinden söz edilme biçimlerinin anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiğini söylemek güçtür.

PKK üyelerinin gazeteler tarafından nasıl tanımlandığı Tablo 20’de gösterilmektedir. Buna göre, terörist adlandırması en fazla Zaman’da (46,7), ardından %29,3 ile Cumhuriyet’te ve %24 ile Hürriyet’te yer almaktadır. Haberde PKK mensubu/PKK’lı şeklindeki adlandırmalarda Hürriyet gazetesi %41,9 seviyesindeyken, Cumhuriyet ve Zaman gazeteleri %29 ile aynı oranı paylaşmaktadır. Militan ve gerilla gibi adlandırmalar diğer kategorisinde verilmiştir. Bu iki kullanım toplam haberlerin yalnızca 2’sinde belirlenmesi nedeniyle göz ardı edilebilir niteliktedir. Öte yandan PKK’lıların temsillendirilmediği haberlerin en fazla Zaman (%42,4), en az Hürriyet (%24,1) olduğu tabloya yansıyan sonuçlar arasındadır. Bu sonuçlar ışığında, gazetelerin PKK’ya karşı ürettiği retorikte anlamlı bir farklılık gözlemlenmemektedir.

Tablo 20: Gazetelere Göre Haberde PKK’lılardan Söz Edilme Biçimi

		Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
		Terörist	<i>f</i>	22	18
	%	29,3	24	46,7	100
		25	24,7	29,9	27
PKK Mensubu/PKK’lı	<i>f</i>	9	13	9	31
	%	29	41,9	29	100
		10,2	17,8	7,7	11,2
Diğer	<i>f</i>	0	1	1	2
	%	0	50	50	100
		0	1,4	0,9	0,7
Temsil Yok	<i>f</i>	57	41	72	170
	%	33,5	24,1	42,4	100
		64,8	56,2	61,5	61,2
Toplam	<i>f</i>	88	73	117	278
	%	100	100	100	100

[$\chi^2= 6,452$; $df= 6$; $p= 0.375$]

Gazetelere göre haberde biz/onlar vurgusu (ötekileştirme) bulunup bulunmadığına ilişkin tablo aşağıda verilmiştir. Buna göre biz/onlar vurgusunun

bulunduğu haberlerin %44,4'ü Zaman'da, Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri %27,8 ile eşit oranda tespit edilmiştir. Biz/onlar vurgusunun yer almadığı haberlerin %41,9'u Zaman'da, %31,9'u Cumhuriyet'te ve %26,2'si Hürriyet gazetesindedir. Buna göre Zaman gazetesinin ötekileştirici içeriklerde öne çıktığı söylenebilir.

Tablo 21: Gazetelere Göre Haberde Biz/Onlar Vurgusu

Haberde Biz/Onlar Vurgusu Var mı?			Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
	Evet	<i>f</i>		5	5	8
%			27,8	27,8	44,4	100
Hayır	<i>f</i>		5,7	6,8	6,8	6,5
	%		83	68	109	260
Toplam	<i>f</i>		31,9	26,2	41,9	100
	%		94,3	93,2	93,2	93,5
		<i>f</i>	88	73	117	278
		%	100	100	100	100
[$x^2= 0,134$; $df= 2$; $p= 0.935$]						

Ötekileştirme ya da dışlayıcı içerikler, yalnızca gazetelerin metinleri ideolojik dolayısıyla sunmaları olarak ele alınmamalıdır. Gazetelerde sunulan içeriklere konu olan kişi ya da kişilerin söylemlerinde hayat bulan ötekileştirici ifadeler de, hedef kitlenin algılama biçimleri üzerinde etkilidir. Bu nedenle incelenen bütün gazetelerin ortalamasına karşılık gelen %6,5'in yalnızca gazeteler açısından ele alınmaması gerekir. Sonuç olarak biz/onlar vurgusu bakımından gazetelerin anlamlı biçimde farklılaştığı söylenemez.

Zaman gazetesinde Kürtlere ilişkin haberlerde tarihselliğe yapılan gönderme oranı %7,7, Hürriyet'te %9,6, Cumhuriyet'te %6,8'dir. Tarihselliğin kullanımının gazetelere göre dağılımı incelendiğinde, Zaman'ın %40,9, Hürriyet'in %31,8 ve Cumhuriyet'in %27,3 seviyesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Her üç gazetenin de tarihselliği Kürtlere ilişkin haberlerde bir argüman olarak kullandığı görülmekle beraber, anlamlı bir farklılığın oluşmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 22: Gazetelere Göre Haberde Tarihselliğe Yapılan Gönderme

Haberde Tarihselliğe Gönderme Var mı?			Cumhuriyet	Hürriyet	Zaman	Toplam
	Evet	<i>f</i>		6	7	9
%			27,3	31,8	40,9	100
Hayır			6,8	9,6	7,7	7,9
	<i>f</i>		82	66	108	256
	%		32	25,8	42,2	100
Toplam			93,2	90,4	92,3	92,1
	<i>f</i>		88	73	117	278
	%		100	100	100	100

[$\chi^2= 0,434$; $df= 2$; $p= 0.805$]

3.9. DEĞİŞKENLERİN SEÇİM YILINA GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde araştırmaya konu olan seçim yılı ile biçimsel değişkenler ve içerik değişkenleri karşılaştırılmıştır. Gazetelerde yer alan temalar seçim yılına göre karşılaştırılarak, dokuz yıllık süreçte Kürtleri konu alan içeriklerin ne yönde değişim gösterdiği belirlenmiştir.

3.9.1. Biçimsel Değişkenler

Bu çalışma Türk basınında Kürtlerin temsilini iki dönemde ele almaktadır. 2002 genel seçimleri ile 2011 genel seçimlerinde Kürtlerin ne ölçüde gazetelerde yer aldığı belirlenmesi ve dokuz yılda yaşanan değişimin dökümünün yapılması, araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır. 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından sorgulanıp ağırlaştırılmış müebbet hapse mahkum edilmesi akabindeki gelişmeler; Türk siyasi tarihinin dönüm noktalarından 2002 genel seçimleri; AB perspektifine dönük atılan adımlar; PKK eylemleri ve terörle mücadelenin seyri ile kültürel haklar ve demokratikleşme adımları araştırmaya konu olan iki seçim döneminde meydana gelen başlıca olaylardır. İki seçim döneminin karşılaştırılması sayesinde, Kürt kimliğine dönük haber tasarımları ile yukarıda sıralanan gelişmeler arasındaki ilişkinin de belli ölçüde belirlenebilmesi imkânı bulunmaktadır.

2002 ve 2011 seçim dönemlerinde gazetelerde yer alan haberler biçimsel açıdan ele alınmaktadır. Tablo incelendiğinde, haberin yayın dönemine göre seçim yılının anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. Seçim öncesinde

yayınlanan haberlerin %24'ü 2002, seçim sonrasında yayınlanan haberlerin %76'sı 2011 yılına aittir. Yani 2011 yılında yayınlanan toplam haber sayısı 2002 haberlerinin 3 katından fazla olmasına rağmen, yayın dönemi açısından ciddi bir farklılık görülmemektedir. Her iki seçim yılında da Kürtlere ilişkin haberlerin önemli bölümünün seçimler öncesinde gündeme geldiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Kürtleri konu alan haberlerin sunumunun, araştırmaya konu olan seçim dönemlerinde genel olarak seçim öncesinde daha yoğun olduğu saptanmıştır.

Tablo 23: Seçim Yılına Göre Haberin Yayın Dönemi

Haberin Yayın Dönemi		2002	2011	Toplam
		Seçim Öncesi	<i>f</i>	40
%	24		76	100
Seçim Sonrası	<i>f</i>	16	95	111
	%	14,4	85,6	100
Toplam	<i>f</i>	56	222	278
	%	20,1	79,9	100
		100	100	100
[$\chi^2= 3,771$; $df= 1$; $p= 0.052$]				

Seçim yılına göre haberin yayınlandığı sayfa incelendiğinde, birinci sayfadan verilen haberlerin %92,9 gibi büyük bir oranda 2011 yılına ait olduğu, %7,1'inin ise 2002 yılına ait olduğu görülmektedir. Bu veri üzerinden Kürtlerin on yıllık süreçte gazetelerin vitrini olarak adlandırılan birinci sayfadan verilme oranında olağanüstü bir artışın olduğu söylenebilir. Öyle ki 2002 yılında birinci sayfadan verilen haber sayısı 5'ken, 2011 yılında 65'e yükselmiştir. Ayrıca, 2002 yılında Kürtlerin siyaset/politika sayfasında yer aldığı habere rastlanmazken, 2011 yılında Kürtleri konu alan 48 haberin siyaset/politika sayfasında yayınlandığı belirlenmiştir. Gündem sayfasındaki oranlar incelendiğinde, 2002 yılında 20, 2011 yılında ise 50 haberin bu sayfadan verildiği görülmektedir. Dünya/dış haberler (%100) sayfasındaki haberlerin tamamı ile seçim sayfasında verilen haberlerin büyük bölümü (%77,8) 2002 yılına aittir. Dünya/dış haberler sayfasındaki haberlerin içeriği Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Irak'ı işgal hazırlıklarını sürdürdüğü dönemde Irak'ın kuzeyindeki Kürt varlığı ve Türkiye ile ilişkilendirilen haberlerden oluşmaktadır. ABD-Irak gerilimi bu sonucun ortaya çıkmasında etkilidir.

Tablo 24: Seçim Yılına Göre Haberin Yayınlandığı Sayfa

		2002	2011	<i>Toplam</i>	
Haberin Yayınlandığı Sayfa	Birinci Sayfa ve Devamı	<i>f</i>	5	65	70
		%	7,1	92,9	100
			8,9	29,3	25,2
	Siyaset/Politika	<i>f</i>	0	48	48
		%	0	100	100
			0	21,6	17,3
	Gündem	<i>f</i>	20	50	70
		%	28,6	71,4	100
			35,7	22,5	25,2
	Dünya/Dış Haberler	<i>f</i>	10	0	10
		%	100	0	100
			17,9	0	3,6
	Seçim	<i>f</i>	7	2	9
		%	77,8	22,2	100
			12,5	0,9	3,2
	Haberler	<i>f</i>	9	47	56
		%	16,1	83,9	100
			16,1	21,2	20,1
Başlıksız	<i>f</i>	2	6	8	
	%	25	75	100	
		3,6	2,7	2,9	
Diğer	<i>f</i>	3	4	7	
	%	42,9	57,1	100	
		5,4	1,8	2,5	
Toplam	<i>f</i>	56	222	278	
	%	20,1	79,9	100	
		100	100	100	

[$\chi^2= 83,721$; $df= 7$; $p= 0.000$]

Seçim haberlerinin %77,8'i 2002, %22,2'si 2011 yılına; başlıksız haberlerin %25'i 2002, %75'i 2011 yılına aittir. Bu veriler ışığında, Kürtlerin konu edildiği haberlerin 2011 yılında birinci sayfa ve gündem gibi kamuoyu oluşumunda önceliğe sahip sayfalarda yer aldığı söylenebilir. Yani 2002 yılına göre 2011 seçim sürecinde Kürtler daha fazla gündeme gelmiş ve Kürtleri konu alan haberler Türk basını tarafından vitrin sayfalarında daha fazla yerleştirilmiştir. Tabloda ortaya çıkan Kikare değerleri bu yargıyı doğrular niteliktedir.

2002-2011 seçim dönemine göre haberlerde kullanılan içeriğin türünü gösteren analiz tabloda verilmiştir. Tablo dikkatle incelendiğinde, Kürt kimliğine ilişkin yalnızca metin ile verilen haberlerin %29'u 2002, %71'i 2011 yılına aittir. Metin ve

fotoğraf olarak verilen haberlerin %14'ü, 2002, %86'sı 2011 yılına aittir. Metin, fotoğraf ve tablo ile desteklendirilmiş haberlerin %27'si 2002, %72,7'si 2011 yılında yayınlanmıştır.

Tablo 25: Seçim Yılına Göre İçeriğin Türü

		2002	2011	Toplam	
+İçeriğin Türü	Metin	<i>f</i>	27	66	93
		%	29	71	100
			48,2	29,7	33,5
	Metin ve Fotoğraf	<i>f</i>	24	148	172
		%	14	86	100
			42,9	66,7	61,9
	Metin, Fotoğraf ve Tablo	<i>f</i>	3	8	11
		%	27,3	72,7	100
			5,4	3,6	4
	Metin, Fotoğraf, Karikatür ve Diğer	<i>f</i>	2	0	2
		%	100	0	100
			3,6	0	0,7
Toplam	<i>f</i>	56	222	278	
	%	20,1	79,9	100	
		100	100	100	
[$\chi^2= 16,941$; $df= 3$; $p= 0.001$]					

Metin, fotoğraf, karikatür ve diğer içeriklerin kullanımına bakıldığında, 2 haberin 2002 yılına ait olduğu ancak 2011 yılına ait herhangi bir içeriğin bulunmadığı görülmektedir. Bu veriler göstermektedir ki, 2002 yılında Kürtleri konu alan haberler hem daha kısa, hem de haberin inandırıcılığını arttıran fotoğraf, karikatür ve tablo gibi malzemelerin kullanımı da çok daha azdır. Buradan, Kürtlerin 2011 yılında ülke gündemine daha fazla görsel materyal aracılığıyla taşındığı sonucu çıkarılabilir. Tablodaki anlamlılık değerleri, yargıyı destekler niteliktedir.

Kürtleri konu alan haberlerin sayfada nasıl konumlandırıldıkları araştırmaya konu olan seçim dönemleri açısından incelenmiştir. Tabloya göre her iki seçim döneminde de Kürtlere ilişkin haberlerin farklı oranlarda konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin sayfanın alt kuşağında verilen haberlerin %22,3'ü 2002 seçim yılına aitken, %77,7'sinin 2011 seçim dönemine ait olduğu görülmektedir. Aynı biçimde sayfanın üst kuşağında yer alan haberler 2002'de %17,9, 2011'de %82,1 oranındadır. Orta kuşağı kaplayan haberlerin %25'i 2002 yılına, %75'i 2011

yılına aittir. Tabloda ortaya çıkan en büyük farklılık Kürtleri konu alan ve tüm sayfayı kaplayan haberler özelindedir. Yani 2002 seçim döneminde Kürtler gazetelerde sayfanın tamamını kapsayacak biçimde haberlere konu olmazken, bu tür haberlerin 2011 yılına ait olduğu dikkat çekici sonuçlar arasındadır. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde ise seçim yılına göre Kürt kimliğine ilişkin haberlerin sayfadaki konumlandırılma biçimlerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 26: Seçim Yılına Göre Haberin Sayfadaki Konumu

			2002	2011	Toplam
			Alt	<i>f</i>	
%		22,3		77,7	100
Üst	<i>f</i>		20	92	112
	%		17,9	82,1	100
Orta	<i>f</i>		15	45	60
	%		25	75	100
Tamamı	<i>f</i>		0	12	12
	%		0	100	100
Toplam	<i>f</i>		56	222	278
	%		20,1	79,9	100
			100	100	100

[$\chi^2= 4,553$; $df= 3$; $p= 0.208$]

Araştırmaya konu olan haber başlıklarının tonu, gazetelerin konuya yaklaşım biçimini ortaya koymak amacıyla tek tek incelenmiştir. Aşağıda verilen tablo, 2002 ve 2011 seçim dönemlerinde gazetelerin Kürtleri ne şekilde ele aldığı ve konuya nasıl yaklaştığı hakkında ipuçları vermektedir. Başlıkların olumlu tonda sunulduğu haberlerin %18,9'u 2002 yılında, %81,1 ise 2011 yılında yayınlanmıştır. Olumsuz başlıklarla verilen haberlerin %14,5'i 2002 yılına aitken, 2011 yılında bu oranın %85,5'e ulaştığı görülmektedir. Öte yandan tarafsız bir dille (nötr) aktarılan haberlerin %25,2'si 2002 yılına, %74,8'i 2011 yılına aittir. Tabloya göre 2011 yılında olumsuz haberler daha fazla, 2002 yılında ise tarafsız başlıkla verilen haberler daha fazladır. Sadece tabloya bakarak Kürtlerin 2011 yılında, 2002 yılına göre daha çok olumsuz gelişmeler ve içeriklerle verildiği söylenebilir. Tablo genel olarak incelendiğinde, seçim yılına göre haber başlığının tonunda anlamlı bir farklılığın bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Tablo 27: Seçim Yılına Göre Haber Başlığının Tonu

				2002	2011	Toplam
		Haber Başlığının Tonu	Olumlu	<i>f</i>	7	30
%	18,9			81,1	100	
Olumsuz	<i>f</i>		12,5	13,5	13,3	
	%		16	94	110	
	%		14,5	85,5	100	
Nötr	<i>f</i>		28,6	42,3	39,6	
	%		33	98	131	
	%		25,2	74,8	100	
Toplam	<i>f</i>		58,9	44,1	47,1	
	%		56	222	278	
	<i>f</i>	20,1	79,9	100		
	%	100	100	100		
[$\chi^2= 4,252$; $df= 2$; $p= 0.119$]						

Kaynak kullanımı haberciliğin esaslarındandır. Bu sebeple Kürtlere ilişkin haberlerde kaynak kullanımı 2002 ve 2011 seçim dönemlerine göre ele alınmış, gazetelerin iki farklı dönemde haberde kaynak kullanımına dönük tutumları karşılaştırılmıştır. Birincil kaynakların kullanıldığı haberlerin %15,8'i 2002, %84,2'si 2011'e aittir. Yani 2011 yılında gazetelerin kaynak kullanımı konusunda 9 yıl öncesine göre daha dikkatli olduğu anlaşılmaktadır. İkincil kaynakların kullanıldığı haberlerin %14,6'sı 2002, %85,4'ü ise 2011 seçim dönemine aittir. Kaynak belirtilmeyen haberler incelendiğinde, %42,6'lık dilimin 2002, %57,4'ünün ise 2011 yılına ait olduğu saptanmıştır. Kaynak kullanımı bakımından 2002 ve 2011 seçim dönemleri anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

Tablo 28: Seçim Yılına Göre Haberde Kaynak Kullanımı

				2002	2011	Toplam
		Haberde Kaynak Kullanımı	Birincil Kaynaklar	<i>f</i>	29	154
%	15,8			84,2	100	
%	51,8			69,4	65,8	
İkincil Kaynaklar	<i>f</i>		7	41	48	
	%		14,6	85,4	100	
	%		12,5	18,5	17,3	
Kaynak Belirtilmemiş	<i>f</i>		20	27	47	
	%		42,6	57,4	100	
	%		35,7	12,2	16,9	
Toplam	<i>f</i>		56	222	278	
	%	20,1	79,9	100		
	<i>f</i>	100	100	100		
	%	100	100	100		
[$\chi^2= 17,696$; $df= 2$; $p= 0.000$]						

3.9.2. İçerik Değişkenleri

Araştırma kapsamında ele alınan iki seçim döneminde, gazetelerin Kürtleri konu alan haberleri sunuş tarzı içerik değişkenleri aracılığıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 ve 2011 seçim dönemlerinde özellikle siyasal atmosfer göz önünde bulundurulmalıdır. 2002 yılında Demokratik Sol Parti (DSP) eski Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Başbakanlığı ile Anavatan Partisi (ANAP) eski Genel Başkanı Mesut Yılmaz ve MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Başbakan Yardımcılığını üstlendiği 57. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti (Anasol-M) iktidardadır. 2011 yılında ise Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki 60. Türkiye Cumhuriyet Hükümeti 2. iktidar dönemini (3. döneme geçiş) sürdürmektedir. Tablo dikkatle incelendiğinde, 2002 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in ana aktör olarak sayfalarda yer aldığı haberlerin yalnızca %7,5, 2011 yılında ise Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın özne konumunda olduğu haberlerin %92,5 seviyesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Anasol-M Hükümeti dönemi Başbakanının Kürtlere ilişkin haberlerde geri planda kaldığı, aksine Erdoğan'ın konuyla ilgili haberlerde Ecevit'ten on kattan daha fazla oranda öne çıktığı gözlemlenmektedir. Bu sonucun benzeri Ana muhalefet partisi için de geçerlidir. Dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ve kurmaylarının ana aktör olduğu haberlerin %7,5'i 2002 yılına ait olmasına karşın, %92,5'inin 2011 yılına ait olduğu saptanmıştır. Yalnızca bu sonuca bakarak, Kürtlerin 2011 seçim sürecinde Türkiye gündeminde daha fazla yer aldığı sonucuna varılabilir.

2002 yılında MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve kurmaylarının Kürtleri konu alan herhangi bir haberde öne çıkmadığı görülmektedir. Barış ve Demokrasi Partisi, DEHAP'ın devamı olarak ele alınmıştır. BDP-DEHAP'ın Kürt kimliğine ilişkin haberlerde yer alış biçimleri diğer partilerden farklıdır. Ak Parti, CHP ve MHP'de parti liderleri açıklamalarıyla öne çıkarken, BDP-DEHAP'ta çok daha fazla sayıda parti kurmayı haberin öznesidir. BDP-DEHAP'lı isimlerin ana aktör olarak yer aldığı haberlerin 2002'de %18,8, 2011'de ise %81,3 seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Buna göre bu partinin 2002 yılında diğer partilerden görece daha fazla öne çıktığı söylenebilir. İktidar ve muhalefet dışındaki partilerin ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin 2002-2011 dönemlerindeki temsil oranlarındaki farklılık

aynı seviyededir. Tabloda ortaya çıkan ilginç sonuçlardan birisi, ordunun ana aktör olarak sunulduğu haberlerin 2002 ve 2011 dönemlerinde birbirine yakın olmasıdır.

Tablo 29: Seçim Yılına Göre Haberin Ana Aktörü

		2002	2011	Toplam	
Haberin Ana Aktörü	Başbakan/Hükümet	<i>f</i>	3	37	40
		%	7,5	92,5	100
	Cumhuriyet Halk Partisi Yetkilileri	<i>f</i>	5,4	16,7	14,4
		%	2	19	21
	Milliyetçi Hareket Partisi Yetkilileri	<i>f</i>	9,5	90,5	100
		%	3,6	8,6	7,6
	Barış ve Demokrasi Partisi (DEHAP) Yetkilileri	<i>f</i>	0	20	20
		%	0	100	100
	Diğer Parti Yetkilileri	<i>f</i>	0	9	7,2
		%	15	65	80
	Sivil Toplum Kuruluşları ve Temsilcileri	<i>f</i>	18,8	81,3	100
		%	26,8	29,3	28,8
	Kolluk Kuvvetleri	<i>f</i>	2	7	9
		%	22,2	77,8	100
	Aydın/Sanatçı	<i>f</i>	3,6	3,2	3,2
		%	2	7	9
	PKK ve Örgüt Üyeleri	<i>f</i>	22,2	77,8	100
		%	3,6	3,2	3,2
	Vatandaş	<i>f</i>	3	4	7
		%	42,9	57,1	100
Diğer	<i>f</i>	5,4	1,8	2,5	
	%	6	15	21	
Toplam	<i>f</i>	28,6	71,4	100	
	%	10,7	6,8	7,6	
	<i>f</i>	2	32	34	
	%	5,9	94,1	100	
	<i>f</i>	3,6	14,4	12,2	
	%	11	4	15	
	<i>f</i>	73,3	26,7	100	
	%	19,6	1,8	5,4	
	<i>f</i>	10	12	22	
	%	45,5	54,5	100	
	<i>f</i>	17,9	5,4	7,9	
	%	56	222	278	
	<i>f</i>	20,1	79,9	100	
	%	100	100	100	

[$\chi^2= 53,251$; $df= 10$; $p= 0.000$]

PKK ve örgüt üyeleri 2002 yılında yalnızca 2 haberde öne çıkarken, 2011 yılında örgüt üyelerinin 32 haberde özne konumunda olduğu gözden kaçırılmamalıdır. PKK üyelerinin temsilindeki artış, terör eylemlerindeki artışla paralellik göstermektedir. Tabloda dikkat çeken önemli sonuçlardan birisi de

vatandaşın ana aktör olduğu haberlere ilişkindir. Vatandaşın ana aktör olduğu haberlerin %73,3'ü 2002 yılına, %26,7'si 2011 yılına aittir. Yani PKK liderinin yakalanması ve terör olaylarının azalmasıyla başlayan yeni süreçte vatandaşın çok daha fazla gündeme geldiği, ancak ilerleyen dönemde vatandaşın geri planda kaldığı söylenebilir. Haberlere konu olan bütün aktörler üzerinden değerlendirme yapıldığında, 2002 ve 2011 yılına göre anlamlı bir farklılığın olduğu, her iki dönemde konjonktürel olarak farklı isim, kurum ya da kuruluşların Kürt kimliğine ilişkin haberlere konu olduğu yorumu yapılabilir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği seçim dönemleri toplamda 9 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Dolayısıyla 9 yıllık süreçte farklı biçimlerde de adlandırılırsa Kürt sorunu ya da terör sorununa ilişkin algılar değişmekte, konjonktürel biçimde farklı kavramlar öne çıkmakta, sorunun çözümüne yönelik adımlar toplumsal düşünceyi de etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında basın temsili, kolektif kimliğin belirleyenlerinin ortaya çıkarılması bakımından önemli bir araçtır. Tabloda Kürt kimliğinden Kürt/Kürtler olarak söz edilen haberlerin 2002 yılında %27,2, 2011 yılında %72,8 olduğu anlaşılmaktadır. Kürt halkı 2002'de %13, 2011'de %87; Kürt vatandaşlar 2002'de %25, 2011'de %75; diğer 2002'de %12,5, 2011'de %87,5 ve temsil yok 2002'de %14, 2011'de %86 seviyesindedir. Buna göre Kürt kimliğinin tanımlanmasında Kürt halkı kullanımının 2011'de görece arttığı, Kürt vatandaşlar kullanımının ise 2002'ye göre 2011'de azaldığı görülmektedir. Yani 2002 seçim döneminde Kürtlerin daha ziyade Türk vatandaşlığı vurgusuyla anıldığı, ancak 2011 seçim dönemine gelindiğinde Kürtlerin halk olarak tanımlanma eğiliminin kısmen arttığı saptanmıştır. 2011'e uzanan süreçte Türk basınının, Kürtlerin etnik temelde tanımlanmasında kısmen farklı bir dile yöneldiği söylenebilir.

Tablo 30: Seçim Yılına Göre Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi

		2002	2011	<i>Toplam</i>
		Kürt/Kürtler	<i>f</i>	34
%	27,2		72,8	100
Kürt Halkı	<i>f</i>	3	20	23
	%	13	87	100
Kürt Vatandaşlar	<i>f</i>	2	6	8
	%	25	75	100
Diğer (Kürt Toplumunu, Güneydoğulu)	<i>f</i>	1	7	8
	%	12,5	87,5	100
Temsil Yok	<i>f</i>	16	98	114
	%	14	86	100
<i>Toplam</i>	<i>f</i>	56	222	278
	%	20,1	79,9	100
		100	100	100

[$\chi^2= 7,642$; $df= 4$; $p= 0.106$]

İki seçim dönemi Türk basınının PKK'lılardan söz etme biçimlerinin karşılaştırılmasına olanak sağlamıştır. Çalışma kapsamında 2002 ve 2011 seçim dönemlerinde PKK varlığının basına Kürt kimliğiyle ilişkili olarak hangi yoğunlukta yansıdığına tespiti bakımından veri sağlamaktadır. Tablo incelendiğinde, PKK'lılardan terörist olarak bahsedilen haberlerin %8'i 2002, %92'si 2011 yılına aittir. PKK'lılardan PKK mensubu, PKK'lı olarak yer verilen haberlerin de aynı şekilde %9,7'si 2002, %90,3'ü 2011 yılına aittir. Tabloda ortaya çıkan önemli sonuçlardan birisi de PKK'lıların doğrudan temsil edilmediği haber yoğunluğu ile ilgilidir. PKK'lıların temsil edilmediği haberlerin %27,1'i 2002 yılında, 72,9'u ise 2011 yılında yayınlanmıştır. Ancak tablo dikkatle incelendiğinde, 2002'de PKK temsiline yer verilmeyen haberlerin 2011 yılından daha fazla olduğu ortadadır. 2011 seçim döneminde Kürtler, 2002 seçim dönemine göre çok daha yüksek bir oranda PKK ile birlikte anılmaktadır. Bu durum Abdullah Öcalan'ın yakalanışı sonrası azalan PKK eylemlerinin ilerleyen yıllarla birlikte yoğunlaşmasıyla açıklanabilir. Burada asıl amaç, yöntem kısmında da ifade edildiği gibi, PKK'lıların Kürt kimliğine ilişkin haberlerde konumlanma yoğunluğunun tespitidir. Kürt ve PKK kavramlarının

yan yana kullanılmasından, Kürtlerin doğrudan PKK eylemleri ile özdeşleştirilmeleri sonucunu çıkarılmamalıdır.

Tablo 31: Seçim Yılına Göre Haberde PKK'lılardan Söz Edilme Biçimi

		2002	2011	<i>Toplam</i>	
		Haberde PKK'lılardan Söz Edilme Biçimi	Terörist	<i>f</i>	6
<i>%</i>	8			92	100
PKK Mensubu/PKK'lı	<i>f</i>		10,7	31,1	27
	<i>%</i>		3	28	31
Diğer	<i>f</i>		9,7	90,3	100
	<i>%</i>		5,4	12,6	11,2
Temsil Yok	<i>f</i>	1	1	2	
	<i>%</i>	50	50	100	
Toplam	<i>f</i>	1,8	0,5	0,7	
	<i>%</i>	46	124	170	
	<i>f</i>	27,1	72,9	100	
	<i>%</i>	82,1	55,9	61,2	
	<i>f</i>	56	222	278	
	<i>%</i>	20,1	79,9	100	
		<i>%</i>	100	100	100

[$\chi^2= 15,148$; $df= 3$; $p= 0.002$]

Biz/onlar vurgusunun yer aldığı haberlerin %11,1'i 2002'ye, %88,9'u ise 2011 yılına aittir. Ancak 2002 ve 2011 seçim dönemlerindeki haber yoğunlukları esas alındığında her iki seçim döneminde de ötekileştirici içeriklerin kullanılmasında belirgin bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle 2002 yılında %3,6 seviyelerinde bulunan biz/onlar vurgulu içeriklerin oranı 2011 yılına gelindiğinde iki katına çıkmasına rağmen toplamda anlamlı bir farklılığa yol açacak oranı temsil etmemektedir. Her iki seçim döneminde gazetelerin ötekileştirici içeriklerin kullanılma oranlarındaki farklılık göz ardı edilebilir seviyededir.

Tablo 32: Seçim Yılına Göre Haberde Biz/Onlar Vurgusu

		2002	2011	<i>Toplam</i>	
		Haberde Biz/Onlar Vurgusu Var mı?	Evet	<i>f</i>	2
<i>%</i>	11,1			88,9	100
Hayır	<i>f</i>		3,6	7,2	6,5
	<i>%</i>		54	206	260
Toplam	<i>f</i>		20,8	79,2	100
	<i>%</i>		96,4	92,8	93,5
	<i>f</i>	56	222	278	
	<i>%</i>	20,1	79,9	100	
		<i>%</i>	100	100	100

[$\chi^2= 0,976$; $df= 1$; $p= 0.323$]

Haberlerde tarihselliğe gönderme yapıp yapılmadığı iki seçim dönemini karşılaştıracak biçimde ele alınmıştır. Tablo değerlendirildiğinde, 2002 yılında tarihsellik vurgusunun bulunduğu haberlerin oranı %7,1, 2011 yılında ise %8,1 seviyesindedir. Buna göre Kürtleri konu alan haberlerde kolektif kimliğe gönderme yapan en önemli unsurlardan tarihselliğin benzer oranlarda kullanıldığı söylenebilir. Ki-kare değerleri incelendiğinde her iki dönemde tarihselliğe göndermede anlamlı bir farklılık oluşmamaktadır.

Tablo 33: Seçim Yılına Göre Haberde Tarihselliğe Yapılan Gönderme

Haberde Tarihselliğe Gönderme Var mı?			2002	2011	Toplam
	Evet	<i>f</i>		4	18
%			18,2	81,8	100
Hayır	<i>f</i>		52	204	256
	%		20,3	79,7	100
Toplam	<i>f</i>		56	222	278
	%		20,1	79,9	100
			100	100	100
[$\chi^2= 0,57$; $df= 1$; $p= 0.811$]					

3.10. 2002-2011 GENEL SEÇİM HABERLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Bu başlıkta, örneklem grubundaki haberlerin başlık, spot ve metin yapılandırmaları analiz edilmektedir. Seçim dönemlerine göre gazeteler ayrı başlıklar halinde ele alınmaktadır. Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazetelerinin, 19 Ekim 2002-18 Kasım 2002 ve 27 Mayıs 2011-27 Haziran 2011 tarih aralığındaki sayılarında Kürt kimliğiyle ilgili öne çıkan haberler analiz edilmektedir.

3.10.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesi, 2002 seçim döneminde Kürtlerle ilgili en fazla sayıda haberin yapıldığı gazetedir. Toplamda 21 haberin Kürtlerle ilgili olduğu tespit edilmiştir. 2011 yılında gazetede Kürtlerle ilişkilendirilebilecek toplam 67 haber mevcuttur. İki seçim dönemi için de haberin ana aktörü olarak DEHAP öne çıkmaktadır. Haberlerde ağırlıklı olarak dil, din, kültür konuları ekseninde tartışmalar yer almaktadır.

3.10.1.1. 3 Kasım 2002 Genel Seçim Haberleri

19 Ekim’de yayınlanan *“Tunceli’de 8 yıl aradan sonra miting”* başlıklı haberde DEHAP Genel Başkanı Mehmet Abbasoğlu’nun açıklamalarına yer verilmektedir. 8 yılın ardından Tunceli’de ilk kez bir mitingin düzenlendiğine dikkat çekilen haberde, Abbasoğlu’nun emek, özgürlük, demokrasi ve yoksulluk vurgusu öne çıkarılmaktadır. Haberde Abbasoğlu’nun etnik, siyasi milliyetçiliğe karşı olduklarının altı çizilerek, *“DEHAP Kürt’ü, Türk’ü, Çerkez’i, Laz’ı ve diğer herkesi kucaklayan tek partidir. DEHAP, Edirne’den Kars’a bütün Türkiye’yi kucaklayan partidir”* ifadeleri doğrudan alıntılanmaktadır. Haberde ayrıca, katılımcılar tarafından atılan *“Yaşasın halkların kardeşliği”* sloganlarına dikkat çekilmektedir. 21 Ekim’de CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın Diyarbakır mitingini üst kuşaktan ve *“Baykal’dan barış mesajı”* başlığıyla veren gazete, etnik köken tartışmaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Baykal’ın *“İnsanlar acı çekti, köyler boşaltıldı. O gün söylenenleri bugün herkes kabul ediyor. Türkiye ırk, kafatası devleti değildir. Kimsenin etnik kökenini tayin etmek devletin görevi değildir. Herkesi anasının dilini öğrenir, konuşur, TV’de dinler müzik de yapar.”* Sözlerine yer verilmektedir. Gazete, Baykal’ın Kürt meselesi ile ilgili doğruların geç anlaşıldığı ve bunun bedelini milletin ödediği düşüncesini tırnak içinde yayınlamaktadır. Aynı gün tek sütunda yayınlanan bir başka haberin konusu MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’dir. *“Devlet Bahçeli Doğu’yu es geçti”* başlığıyla aktarılan haberin spotunda, *“Bahçeli, bölgenin MHP için büyük önem taşıdığını söylemesine karşın miting programında İç Anadolu’ya ağırlık verdi”* ifadelerine yer vererek, Bahçeli’nin tutumunu üstü kapalı eleştirmektedir. Bahçeli’nin seçim kampanyası boyunca gerçekleştireceği miting programı hakkında bilgi veren gazete, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin MHP için önem arz ettiği yönündeki açıklamalara rağmen, bu bölgede miting düzenlemeyecek olmasının şaşkınlık yarattığına dikkat çekmektedir.

DEHAP’ın seçim hesaplarının öne çıkarıldığı 25 Ekim tarihli ve *“Hesaplar DEHAP’a göre”* başlığıyla verilen bir başka haberde, partilerin seçim şansı üzerine değerlendirmelere yer verilmektedir. DEHAP’ın seçim barajını endişesi üzerinden hesapların yapıldığına dikkat çekilen haberde, partilerin adayları hakkında bilgi verilmektedir. *“İmralı konsepti”* ara başlığının altında Şeyh Said’in torunu Hak ve

Özgürlükler Partisi (HAKPAR) Genel Başkanı Abdülmelik Fırat'ın şansının değerlendirildiği bölümde, Fırat'ın, DEHAP'ın seçmen üzerindeki baskısı ve *“Kürt sorununu tekeline almasından”* yakındığı belirtilmektedir. Haberin devamında Fırat'a atfen, *“İmralı konseptinden hoşlanmayanların DEHAP'tan kaçacağı”* iddiası aktarılmaktadır. Aynı gün alt kuşaktan verilen Hakkâri konulu bir diğer haber *“Sonucu aşiretler belirleyecek”* başlığıyla yayınlanmaktadır. İran ve Irak sınırında bulunan Hakkâri'de DEHAP'ın birinciliğinin herkesçe kabul edildiği yorumuyla sunulan haberde Ak Parti'ye ilginin, idam cezasının kaldırılmasına karşı çıktığı gerekçesiyle az olduğu iddiası yer verilmektedir. Habere göre, DEHAP dışındaki partilerin oy şansı aşiretlere bağlıdır. Öte yandan terörün sebep olduğu olumsuzlukların izlerinin silinmeye başlanmasına rağmen, işsizliğin yöre halkını ciddi biçimde etkilemeye devam ettiğinin altı çizilen haberde, gümrüklerin kapanmasıyla ortaya çıkan sınır ticareti sıkıntısı vurgulanmaktadır.

26 Ekim'de alt kuşaktan ve tek sütunla verilen haberde öne çıkan isim eski Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) Genel Başkanı Murat Bozlak'tır. CHP ve Ak Parti'ye yönelik eleştirilerini sıralayan Bozlak, iktidara geldiklerinde toplumsal barışın egemen olacağını belirtmektedir. Haberde Bozlak'ın demokrasi ve özgürlük mesajları şu şekilde sıralanmaktadır: *“İktidara geldiğimizde bütün partilere özgürlük vereceğiz, hiçbirini kapatmayacağız. Ona halk karar verecek. Demokrasi siyasi partilere özgürlük tanıyan bir rejimdir. Tayyip'in partisini de kapatmayacağız. Sizler işsiz ve açsız kalmayacaksınız, eğitim ve sağlık parasız olacak... CHP'nin 6 Ok'u şimdi 6 ışık oldu, 9 ışıkla yarışıyor. Derviş'in eşi de İstanbul'da varoşlarda oy isteyecek. Yazık kadın Türkçe de Kürtçe de bilmiyor”*.

28 Ekim'de DEHAP'ın İstanbul mitingini geniş biçimde ele alan gazete, *“DEHAP'tan gövde gösterisi”* başlıklı haberde mitinge ilişkin mesajlar sıralanmaktadır. Sayfanın ortasından ve 4 sütun halinde oluşturulan metin, miting meydanındaki kalabalığı gösteren fotoğrafla desteklenmektedir. Spotta, kilitlenen trafiğe dikkat çekilmekte ve DEHAP'luların sabah saatlerinden itibaren miting alanına akın ettiklerinden söz edilmektedir. Spotun devamında, partililerin şarkılar eşliğinde halaylar çekip meşaleler yakarak barış güvercinleri uçurmaları öne çıkarılmaktadır. Türkler ve Kürtler arasındaki kimlik farklılıklarına vurgu yapılan

giriş cümlesinde şu ifadeler yer verilmektedir: *“Dilimiz ve kültürümüz farklı olsa da, acımız ve ülkemiz birdir.”* Haberin devamında Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP) Genel Başkanı Akın Birdal’ın Özgürlük ve Dayanışma Partisi’ne (ÖDP) yönelik çağırısı doğrudan aktarımla sunulmaktadır: *“Gelin DEHAP meşalesi altında güçlerimizi birleştirelim, DEHAP’ın meşalesi dinleri, dilleri, kültürleri birleştirerek geliyor.”* Bir gün sonra çıkan bir başka haberin ana aktörü yine DEHAP, konu ise başörtüsüdür. Gazete DEHAP’ın başörtüsü konusunu oy toplamak amacıyla gündeme taşıdığını eleştirel biçimde ele alırken, Doğu ve Güneydoğu Bölgelerindeki muhafazakâr seçmenin hedef alındığına işaret etmektedir. DEHAP’ın yayınladığı broşürlerde geçen, başörtüsü dışında kadın haklarının genişletileceği ve anadilde eğitime ilişkin tüm yasakların kaldırılacağına dair vaatlere de ver verilen metinde, DEHAP’ın vurguladığı, demokrasi, özgürlük ve barış sloganları tekrarlanmaktadır.

Gazete, 30 Ekim’de farklı bir konuyu gündeme taşımaktadır. Diyarbakır Emniyetinin, oluşum aşamasındaki Kürdistan İslami Cephe Hareketi’ne yönelik operasyonunun işlendiği haberde, örgütle ilgili Hizbullah benzetmesi dikkat çekicidir. *“Güneydoğu’da yeni Hizbullah”* başlıklı haberde şu ifadeler yer verilmektedir: *“Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü, henüz oluşum aşamasında ve ‘Kürtçü, İslamcı ve Devrimci’ özellikleri aynı anda bünyesinde barındıran radikal İslamcı ‘Kürdistan İslami Cephe Hareketi’ni çökertti. Lider kadrosunun tümünün üniversitede okumuş kişilerden oluşmasıyla dikkat çeken yeni şeriatçı örgütün liderliğine bir öğretmenin getirilmesinin planlandığı belirtildi.”* Gazete, örgütün Doğu ve Güneydoğu’ya yönelik faaliyetlerinin İslamcı karakterde olması üzerinde durmakta ve örgüt yapılanması hakkında Diyarbakır Emniyet Müdürü Atilla Çınar’ın yaptığı açıklamaları aktarmaktadır: *“Sanıklarla birlikte, ilerde emellerine ulaşmaları halinde kurmayı düşündükleri şeriat esaslarına dayalı, Türkiye’nin doğu ve güneydoğusunu içine alan ‘İslami Kürdistan’ haritasının da ele geçirildiğini dile getiren Çınar, haritada belirtilen illerin tümünde örgütün sorumluluğunu alması planlanan kişilerin de aynı operasyonda yakalandığını söyledi. Örgütün öncelikli amacının bir süre önce Hizbullah sorgusu sonucunda öldürülen ve cesedi İstanbul’da örgüte ait bir ölüm evinde ortaya çıkarılan İzzettin Yıldırım ’ın kurucusu olduğu,*

Kürtçü söylemleri ile bilinen 'Med-Zehra' vakfına sempati duyan kişileri çekmek olduğunu anlattı.”

Genel seçim sonrası Cumhuriyet gazetesinde Kürtlere ilişkin haber yoğunluğunun azaldığı gözlemlenmektedir. 4 Kasım tarihli “*Güneydoğulu memnun*” başlığıyla yayımlanan haberde, Güneydoğu’da seçimin geçmişe oranla huzurlu geçtiği, Güneydoğulu yurttaşların ilk kez *özgürce* oy kullanabildikleri vurgulanmaktadır. Kürt seçmenleri tanımlamak amacıyla coğrafi bir adlandırma olarak *Güneydoğu(lu)* ifadesinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Gazete, geçmiş yıllara ait bazı hak ihlallerini sıralamaktadır. Gazetenin Emniyete ilişkin iddiaları dikkat çekicidir: “*Geçen yıllarda, emniyet güçlerinin yurttaşları açık oy kullanmaya zorlaması, köy meydanında aile reislerinin dövülmesi, adayların ve seçmenlerin gözaltına alınması, oy torbalarının çöplüklerde bulunması gibi ihlal iddiaları seçimlere damgasını vuruyordu. Güneydoğu’da yoğunlaşan iddialar üzerine, Avrupa’dan 100’ün üzerinde gözlemci grubu dünkü seçimlere tanıklık etti.*”

Gazete, 11 Kasım’da Türkiye’yle bağlantılı olarak Londra’da gerçekleşen bir sokak olayını gündeme taşımıştır. “*İki gençlik grubu çatıştı: 1 ölü*” başlığıyla sunulan haberde, taraflardan *Türkiyeli Gruplar* olarak söz edilmektedir. Çatışmaya karışan gruplardan birinin aralarında Kürtlerin de bulunduğu ve *Bombacılar* adıyla tanınan bir gençlik grubu olarak tanımlanmaktadır. Kavgaya karışan diğer grubun ise *Kürt Gençleri* olarak bilindiği ifade edilmektedir. Gazeteye göre *Bombacılar* adlı grup Hüseyin Baybaşın tarafından yönlendirilmektedir. Gazete *Bombacıları*, Türk gece kulüplerinden haraç alan bir yapılanma olarak yansıtmakta, diğer grubu ise PKK yanlısı olarak vermektedir.

3.10.1.2. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Haberleri

Cumhuriyet gazetesinde 2011 seçim döneminde Kürtlerle ilişkilendirilebilecek 67 haber tespit edilmiştir. Bu haberlerin büyük bölümü Haberler sayfasından, önemli bir kısmı ise ilk sayfadan verilmiştir. Genel seçimlerin 15 gün öncesinden itibaren ele alınan gazetede, DEHAP’ın devamı niteliğindeki BDP başta olmak üzere, Ak Parti

Hükümeti, muhalefet partileri CHP ve MHP ile PKK'nın ana aktör olduğu haberler öne çıkmaktadır.

Gazetenin 27 Mayıs tarihli sayısında CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Mardin mitingindeki konuşmasına yer verilmiştir. "*Bayrak siyaseti yapma*" başlıklı haberde, Kılıçdaroğlu'nun Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a yönelik sözleri öne çıkarılmaktadır. Erdoğan'ın CHP Hakkâri mitinginde Türk bayrağı bulunmamasına dönük eleştirilerini yanıtlayan Kılıçdaroğlu, "*Türk bayrağı bu ülkede yaşayan 75 milyon vatandaşın ortak paydasıdır, şerefidir. Eğer bayrak üzerinden siyaset yapıyorsan yanlış yapıyorsun. Bölücülük yapma. Din üzerinden, kimlik üzerinden, bayrak üzerinden siyaset yapmayın. O al bayrak bu milletin şerefidir, onurudur. Sen kim, o bayrağı diline almak kim.*" diye seslenmektedir. Söz konusu haberde Kılıçdaroğlu *özerklik* tartışmalarını da gündeme taşımaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı ve mali özerkliği benimsediklerini belirten Kılıçdaroğlu, özerklikten kastedilenin siyasi ve idari özerklikten çok, mali özerklik olduğunun altını çizmektedir.

Gazetede aynı gün sayfanın alt kuşağında Anadolu Ajansı kaynaklarına dayandırılarak yayımlanan bir başka haberde, Başbakan Erdoğan'ın *bayrak* tartışmalarına ilişkin sözleri aktarılmaktadır. "*Hakkâri şoku sürüyor*" başlıklı haberin devamında Başbakan'ın, "*Oraya BDP'lileri topladılar ve alanda bir tane Türk bayrağı yok. Çünkü anlaşma öyle. Eğer Türk bayrağı olsa BDP'lileri oraya getiremez. Çünkü BDP'lilerin ve bağlantılı olduklarının, bizim bayrağımıza karşı ciddi bir alerjisi var*" sözleri doğrudan ve yorumsuz olarak sunulmaktadır. Gazete haberi, Başbakan'ın CHP ve BDP'lilere dönük anlaşma iddialarını öne çıkaracak biçimde kurgulamaktadır. Aynı gün üst kuşaktan, kaynak belirtilmeden ve fotoğrafsız olarak verilen haberde yine bir başka BDP'li Eşbaşkan Filiz Koçali'nin açıklamalarına yer verilmiştir. "*Kürtler artık kendini yönetmek istiyor*" başlıklı haber turnak kullanılmadan, ifadeler gazetenin kendi görüşüymüş gibi algılanabilecek biçimde aktarılmaktadır. Haberde, Başbakan'ın "*Kürt sorunu bitmiştir*" söyleminin çözüme (Başbakan'ın) mesafe açtığının göstergesi olarak algılandığı ifade edilmektedir. Sorunun çözümünde temel meselelerin olduğu görüşünü dile getiren Koçali'nin sıraladığı başlıklar şu şekilde verilmektedir:

“Kürt kimliğinin tanınması ve Anayasal güvenceye alınması”

“Anadilde eğitim”

“Kürtlerin kendi kendini yönetmesi”

Kürtlerin kendi kendini yönetmesiyle ilgili *“demokratik özerklik”* ya da benzeri tanımların yapılabileceğini ifadelerinin yer aldığı haberin devamında, Koçali'nin şu sözleri ile durum özetlenmektedir: *“Mesele, Kürtler artık kendi kendilerini yönetmek istiyorlar.”* Söz konusu haberin devamında, Koçali'nin öldürülen PKK'lıları HPG'li olarak aktarması nedeniyle gazetenin parantez içerisinde ifadenin yanına *“PKK'li teröristler”* şeklinde açıklama iliştiirdiği gözlemlenmiştir.

28 Mayıs tarihli haberde, PKK Lideri Abdullah Öcalan'ın avukatları aracılığıyla yaptığı açıklamada yer alan üstü kapalı tehdide dikkat çekilmektedir. Öcalan'ın açıklamalarının kaynak belirtilmeden verildiği haber, *“Öcalan: Çatışma kaçınılmaz olur”* başlığıyla yayınlanmıştır. Avukatları aracılığıyla konuşan Öcalan'ın son görüştüğü heyete *“Silahlı mücadele yönteminin devre dışı bırakılıp, silahsızlanma sürecinin de içinde olduğu demokratik çözüm yöntemini”* önerdiği belirtilmektedir. Gazete, Öcalan'ın devletin adım atmaması halinde ortaya çıkabilecek tabloyu özetlediği açıklamalarını yorumsuz olarak vermektedir: *“Birinci yönetim, demokratik özerklik yönetimidir. İkinci yönetim ise, AKP'nin hegemonik iktidar yönetimidir. Demokratik çözüm şansının yitirilmesi durumunda demokratik özerk güçler ile AKP'nin iktidar güçleri arasında çatışma kaçınılmaz olacaktır. Bu ortaya çıkan çatışma bir Türk-Kürt çatışması olmayacaktır. AKP'nin iktidar güçleriyle demokratik özerk güçlerin çatışması olacaktır.”*

Cumhuriyet gazetesinde 31 Mayıs'ta yayınlanan *“Özerkliğe hazırlık”* başlıklı haber, kaynak belirtilmeden verilmiştir. Haberin spotu incelendiğinde, Demokratik Toplum Kongresi'nin (DTK) ikili hukuk çağrısı ile belediyelerin daha fazla yetki talepleri öne çıkmaktadır. Haberde, DTK örgütlenmesi çalışmaları kapsamında kurulan Amed İl Konseyi ara dönem toplantısında *“demokratik özerk yönetim ilanını hızlandırma”* kararının alındığı ifade edilmektedir. Toplantıda Kürtlerin yoğun

yaşadığı bölgelerdeki siyasal ve sosyal sorunların kaygı verici boyuta ulaştığı yönündeki kaygılar da içeriğe iliştilmiştir. Konsey üyesi Zübeyde Zümrüt'ün açıklaması doğrudan ve tırnak içerisinde sunulmaktadır. Açıklamada, *anadil, demokrasi, özgürlük, kardeşlik* kavramlarına karşın iktidara atfen *siyasi soykırım* ifadeleri dikkat çekicidir: *“Halkın en demokratik örgütlenme hakkının sonuna kadar kriminalize edilerek tüm demokratik kurumlaşmalar yasadışı ilan edilerek dağıtılmak istenmiş, yönetici ve siyasi kadroların hepsi siyasi soykırım operasyonları ile tutuklanmıştır. Kürt dili üzerinde yasaklama ve asimilasyon ‘kurs açmak serbest’ safsatası adı altında devam ettirilmiş. Kürt halkı olarak kendi çözümümüzü kendi özgür irademiz ve öz gücümüzle yaratma durumunda olduğumuz sonucuna ulaşılmıştır. Kardeş halklarla beraber yaşamının formülü olan demokratik ulus birliğine ve ilkelerine sonuna kadar bağlı kalma gerekliliği önemle vurgulanmıştır.”* Söz konusu haberde kongre üyeleri tarafından ayrıca, yeni Anayasada ve kamusal alanda Kürtçenin ve farklı dillerin kullanılmasının kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu beklentilerin karşılanmaması durumunda kongre üyeleri tarafından sıralanan örtük tehditler gazete tarafından yorumuz olarak aktarılmaktadır.

Gazete, 1 Haziran'da CHP'nin Diyarbakır mitingini tam sayfa olarak yayınlamıştır. Sayfanın alt kuşağında konuyla ilgili bir başka habere rastlanmaktadır. Kılıçdaroğlu'nun açıklamalarına dayandırılan ve 4 sütuna yayılan haberin başlığı *“Bu sorunu ben çözerim”* şeklinde ve tırnak içinde verilmektedir. Haberde Kılıçdaroğlu'nun coşkulu bir kalabalığa seslendiği ve kardeşlik mesajları verdiği ifade edilmektedir. Gazete, Kılıçdaroğlu'nun Başbakan Erdoğan'a yönelik *bölücü* suçlamalarını öne çıkarmakta, Kürt sorununu CHP'nin çözeceği vaadinin altını çizmektedir. Kılıçdaroğlu'nun açıklamalarının baş satırları ayrı başlıklar halinde vermektedir.

“Devlet okullarında anadilin öğretilmesine imkân tanınacak.”

“Yurttaşlık siyasi bir hak olarak tanımlanacak. Devlet ile birey arasındaki hukuksal bağı ifade eden dine, dile, ırka ya da etnik kökene gönderme yapmayan bir yurttaşlık anlayışı benimsenecek.”

“KCK operasyonları: Halkın iradesiyle seçilen belediye başkanları aylarca hapiste tutuluyor. O insanlar aylarca neden tutulduklarını bile bilmiyor. Bu özel yetkili mahkeme ucubeliğini hukuk sisteminden kaldıracamız.”

Aynı sayfa içerisinde, orta kuşaktan okuyucuya sunulan bir diğer haberin konusu *özerklik* tartışmalarıdır. Gazete, Kılıçdaroğlu'nun açıklamasını tırnaklı olarak *“Üniter yapı içinde özerklik”* şeklinde vermiştir. Haberde, Kılıçdaroğlu'nun Kürt sorununun çözümü için tüm siyasi partilerin önereceği isimlerden oluşan bir *Akil Adamlar Komisyonu* kurulması önerisi öne çıkarılmıştır. Kılıçdaroğlu'nun önerdiği komisyonda her partinin eşit biçimde temsil edileceği vurgulanmaktadır. Haberin alt başlığında ise Yerel Yönetimler özerklik şartının CHP tarafından kaldırılacağı ifade edilmektedir. Açıklamalarda, CHP'nin özerklik vaadinin BDP'den farklı olduğunun altı çizilmektedir. Haberin başlığındaki *üniter* yapı vurgusu bu ayrıma işaret etmektedir.

Cumhuriyet gazetesinde 2 Haziran'da Kürt kimliğine ilişkin iki haber belirlenmiştir. Bunlardan ilki Başbakan Erdoğan'ın Diyarbakır mitingidir. Sayfanın üst kuşağından ve eleştirel biçimde kaleme alınan başlık, *“Açılımdan eser yok”* şeklinde okuyucuya sunulmaktadır. Haber başlığının üstünde yer alan pekiştirici ifadede, *“Erdoğan, Diyarbakır mitinginde, ‘Kürt sorununun çözümüne ilişkin açıklama’ beklentisini boşa çıkardı”* denilmektedir. Haberde, Erdoğan'ın BDP'ye yönelik sözleri *“sert ifadeler”* ve *“suçlamalar”* şeklinde aktarılmaktadır. Başbakan Erdoğan'ın konuşmasının BDP ve PKK ile ilgili bölümü şu şekilde aktarılmaktadır: *“BDP PKK'den gücünü alarak bizi bölmek istiyor. BDP'liler Kürtlerin dini Zerdüştlük, İslam'ı kılıç zoruyla kabul ettirdiler. BDP sivil itaatsizlik değil sivil faşizm yapmaktadır.”* Söz konusu haberin *“izlenimler”* alt başlığının altında gazetenin mitinge ilişkin gözlem ve izlenimlerine yer verilmektedir. OHAL dönemlerini hatırlatan ölçüde yoğun güvenlik önlemlerinin alındığını aktaran gazete, katılımcılardan bazılarının Ak Parti bayraklarını ellerinde tutup, Türk bayraklarını yere attığını iddia etmektedir.

Aynı gün *“Cezaevi sözünü unuttu”* başlığıyla verilen bir diğer haberde Kılıçdaroğlu ile Erdoğan'ın Kürt meselesine ilişkin vaatleri karşılaştırılmaktadır.

CHP'nin “özgürlük ve demokratikleşme” vaadinin karşısına Ak Parti'nin Millî Görüş geleneğindeki diğer partiler gibi “ümme” ve “din kardeşliği” ortak paydasını öne çıkardığına vurgu yapılan haberde, Erdoğan'ın CHP'yi Kürt sorununun sorumlusu, BDP'yi ise her fırsatta dini değerlere saldıranlar olarak suçladığına dikkat çekilmektedir. Alt kuşaktan “*Kardeş kavgasının tarafı olmayız*” başlığıyla verilen haberde ise MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin açıklamalarına yer verilmektedir. Haberde, Bahçeli'nin MHP-BDP gerilimi yaratılmaya çalışıldığı iddiaları yorumsuz olarak aktarılmaktadır.

3 Haziran'da Kürtlerle ilgili iki haber tespit edilmiştir. Sayfanın alt sütunundan verilen ilk haberin konusu Sosyolog İsmail Beşikçi'nin 2010 yılında PKK'lılardan *gerilla* diye söz etmesinin hukuki sonuçlarına ilişkindir. “*Gerilla cezası*” başlığıyla okuyucuya sunulan haberde, Beşikçi'nin aldığı 1 yıl 3 aylık hapis cezasına ve gerekçesine değinilmektedir. Yorumsuz olarak aktarılan gerekçe şu şekilde verilmiştir: “*Beşikçi'nin ülkenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne denk gelen yerde yaşayan Kürtlerin özgürlük mücadelelerinin meşru bir hak olduğundan söz ettiği belirtildi. Yazıda, yıkıcı, yok edici, şiddeti araç gibi kullanmak isteyen örgütün, terör örgütü olarak görülmediği, PKK mensuplarının gerilla diye adlandırıldığı, kaydedildi. Örgüt mensuplarının dünyanın herhangi bir coğrafyasındaki bağımsızlık savaşçıları gibi söylenmesinin, yazarın sosyolojik birtakım tespit ve irdelemeleri olarak değerlendirilemeyeceği ifade edildi. 'Beraat verilmesi, PKK mensuplarına gerilla demenin suç sayılmayacağına mahkeme kararı ile tescili anlamına gelecek' denilen kararda Beşikçi'nin yazısında 'PKK gerillaları' ifadesini kullanmasının, örgütün amaç ve hedeflerinin toplum içinde benimsenmesini, yayılmasını teşvik edeceği savunuldu.*

Sayfanın altından fotoğrafsız olarak verilen bir diğer haberde Leyla Zana'nın hükümete seslenişi “*Eyalet sistemini ve özerkliği kabul et*” başlığıyla duyurulmuştur. Zana'nın açıklamasının tırnak içinde ve yorumsuz sunulduğu içerik incelendiğinde, açıklamanın doğrudan Erdoğan'ı hedef aldığı gözlemlenmektedir. Açıklamada, “*halkın karşısına çıkmak istiyorsan, özerkliği ilan edecek ve eyalet sistemini kabul edeceksin*” denilmektedir.

4 Haziran tarihinde, daha önce gündeme taşınan MHP-BDP gerilimi tekrar gündeme alınmıştır. Haberde, Bahçeli'nin Erdoğan'ı hedef alan sözleri bilinçli olarak öne çıkarılmıştır. “*Türk-Kürt kavgası istiyorlar*” başlığıyla verilen haber, sayfanın ortasından ve kaynak belirtilmeden sunulmaktadır. MHP'nin Kırşehir mitinginden öne çıkarılan haberde, Bahçeli'nin konuyla ilgili sözleri aynen aktarılmaktadır. Kardeş kavgası çıkarma planlarının *yukarıdan* yönlendirildiğinin iddia edildiği haberde, Bahçeli'nin 2009'a uzanan demokratik açılıma dönük eleştirileri de yer bulmaktadır. Gazete, PKK'nin siyasallaştırıldığı, azdırıldığı iddiaları ile Bahçeli'nin Yüce Divan'a gideceği söylemini de öne çıkarmaktadır.

5 Haziran'da gazetenin *Haberler* sayfasının üst kuşağında BDP'nin “*Ülke 25 bölge olsun*” önerisi 4 sütun halinde okuyucuya aktarılmaktadır. Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku adaylarının Diyarbakır mitingini *gövde gösterisi* şeklinde yorumlayan gazete, öldürülen PKK'lılar için saygı duruşunda bulunulmasına dikkat çekmektedir. Adayların Kürtçe konuşmalar yaptığı mitingde eşbaşkanların konuşmalarını öne çıkaran gazete, Koçali'nin sözlerini kalın ve tırnaklı olarak aktarmaktadır: “*Tek dil, tek bayrak yetmedi, şimdi de tek lider olmak istiyor, ona biz kendimizi yönettirmeyiz. Padişahlığını ilan eden Erdoğan, faşist dikta yaratır. Biz faşist dikta değil, demokratik cumhuriyet istiyoruz. 20-25 bölgeye ayırılım, her bölge kendini yönetsin. Eğer razı olmazsanız uyarıyoruz, iki bölge Türkiye olur. Batı'da otoriter, burada demokratik özerk Kürdistan olur*” Haberde ayrıca BDP mitingi, Ak Parti mitingi ile kıyaslanmakta ve örtük biçimde BDP mitinginin Ak Parti mitinginden daha coşkulu geçtiği vurgulanmaktadır.

BDP'nin *özerklik* talepleri, 6 Haziran'da Cumhuriyet sayfalarında yer bulmaya devam etmektedir. PKK'yı çağrıştıran BDP renkleri sarı, kırmızı, yeşilin hâkim olduğu miting meydanından kalabalığın yer aldığı fotoğrafla birlikte okuyuculara sunulan haberde, BDP Eşbaşkanı Koçali'nin *isyan* tehdidi üzerinde durulmaktadır. Koçali'nin “*Kürtler artık kendi kendini yönetmek istiyor. Yerelerde kendi kaynaklarını kullanmak mali ve kültürel özerklik istiyor. Türkiye için özerk bölgeleri aklınızdan geçirmesiniz Kürtler buna isyan eder. Batı buna hazır değilse bölge bunu yapar*” şeklindeki sözleri doğrudan aktarımla verilmektedir. Öte yandan haberde yeni Anayasa hedefi ile ilgili olarak, BDP'nin, *Kürt sorununun çözümü*,

kadın haklarının korunması, inanç özgürlüğü ve anadilde eğitimi içeren taslağına ilişkin bilgilere de yer verilmektedir.

Cumhuriyet gazetesi MHP Lideri Devlet Bahçeli'nin 7 Haziran'da gerçekleştirilen Diyarbakır mitingini *Haberler* sayfasında, üst kuşaktan ve 5 sütunda görmüştür. “*Ayrımız gayrımız yok*” başlığıyla sunulan haberde dikkat çekilen nokta, MHP tarafından 16 yıl aradan sonra Diyarbakır'a gerçekleştirilen ilk ziyaret olmasıdır. Bahçeli'nin “*Bin yıllık kardeşlik*” vurgusunu öne çıkaran gazete, alt başlıkta mitingin dışarıdan gelenlerle dolduğuna işaret etmektedir. Mitingde açılan pankart ve sloganları derleyen gazete, miting meydanındaki bazı partililerce atılan küfürlü bazı sloganların bir kısmını sansürleyerek aktarmaktadır.

“Oğuz ili Diyarbakır'a hoş geldiniz, Diyarbakır güzel bağlar, Tayyip söyler, Arınç ağlar, Amed'e hoş geldiniz, Türk-Kürt kardeştir, ayırım yapan köpektir, Bin yıllık kardeşliği, 8 yıllık kalleşlik bozamaz.”

Haberde Bahçeli'nin konuşmasından bazı bölümler kalın ve tırnaklı olarak verilerek, MHP söyleminin ve Kürt sorununa bakışına ilişkin verilerin derlemesi yapılmaktadır. Gazete, Bahçeli'nin etnik kimliklerin *Türk milleti* adı altında birleştiği vurgusunun yanı sıra, konuşması sırasında iki kez *Kürt kökenli kardeşlerimiz* ifadesine dikkat çekmektedir. Haberin devamında şu cümle yine tırnaklı ve kalın puntolarla verilmiştir: “*Bilmeyene, anlamak istemeyene tekaren hatırlatırım ki bu büyük milletin adı Türk milletidir.*”

Cumhuriyet'te 8 Haziran tarihli haberin öznesi Eski BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş'tır. Sayfanın ortasından ve fotoğraflı olarak yayınlanan haberin konusu Ak Parti'de siyaset yapan Kürtlere yönelik eleştiriler ile Zana'nın BDP'de siyaset yapmayı planlayanlara yönelik uyarısıdır. Demirtaş, eleştirilerin hedefine Ak Parti'li Kürt siyasetçileri koymaktadır. “*Akp'deki Kürt'ün sesi çıkmıyor*” başlığıyla okuyucuya sunulan haberde Demirtaş'ın sözleri tırnak içerisinde aktarılmıştır: “*Başbakan meydanlarda BDP'yi ve Kürt halkını terörist ilan etmiş. Hâlâ onların içindeki Kürt milletvekilleri buraya gelip bu halktan utanmadan oy istiyorlar. Akp'deki Kürt'ün sesi çıkmıyor. Bir gecede 3 bin Kürt siyasi tutuklanıyor yine sesleri*

çıkıyor. Buradan Başbakan'a sesleniyorum. Neye dayanarak buradan oy istiyorsunuz ki?"

9 Haziran'da gazetede Kürtlerle doğrudan ilgili olduğu belirlenen haberde öne çıkan isim Başbakan Erdoğan'dır. Gazete konuya *din* vurgusuyla yaklaşmakta ve "Erdoğan BDP'ye *din* üzerinden yüklendi" başlığını tercih etmektedir. Gazetenin Ankara Bürosu tarafından derlendiği anlaşılan haber, sayfanın ortasından ve fotoğrafsız olarak verilmektedir. Gazete, Başbakan'ın sözlerini yorumsuz olarak, aynen aktarmaktadır. Haberde, Öcalan'ın dinle ilgili açıklamalarına dikkat çekilmekte ve Erdoğan'ın *oyunu bozma* çağrısının altı çizilmektedir. 11 Haziran'a gelindiğinde, Cumhuriyet'in sayfalarında BDP'nin *özerklik* gündemi yeniden haberleştirilmiştir. *Haberler* sayfasının eteklerinden verilen özel haberde, BDP'nin 15 Haziran'a dönük çalışmaları ile "*özerkliğin fiilen yaşama geçirilmesi*" için yapılan planlar hakkında bilgi verilmektedir. Alt başlıklarla zenginleştirilen haberde, özerkliğe ilişkin planlamalar Diyarbakır Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş'ın ağzından aktarılmaktadır. Gazete, özerklikten yeni Anayasaya, bölünme kaygılarından devletin siyasi ve ekonomik yapısındaki değişim planlarına kadar birçok konuda Demirbaş'tan görüş almıştır.

Genel seçimler sonrasında Cumhuriyet, bağımsızların 35 milletvekili çıkarmaları ile Ak Parti'nin bölgede oy kaybettiği vurgusunu öne çıkardığı gözlemlenmektedir. 13 Haziran'da *Seçim 2011* sayfasında alt kuşaktan verilen haberin başlığı, "*Kürt sorunu yoktur söylemine takıldı*" şeklindedir. Yani aslında gazete, bir yandan Ak Parti'nin Kürt seçmenlerin oyunu kaybettiğini iddia ederken, diğer taraftan Başbakan'ın seçim kampanyası sırasında kullandığı ifadeleri bu sonuca bağlamaktadır. Gazete, haberin girişinde şu ifadelerle Ak Parti'nin seçim sonuçlarını eleştirel biçimde ele almaktadır: "*Türkiye'nin merakla beklediği son yılların en önemli seçiminde Akp, bölge illerinde söylemlerinin altında ezildi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kürt sorunu yoktur ifadesi ve Kürt sorunundaki sert söylemleri Akp'yi ciddi ölçüde oy kaybına uğrattı. ...Başbakan Erdoğan, milliyetçi söylemleriyle bölge halkının tepkisini çekti. Erdoğan Diyarbakır mitinginde, Kürt sorununun olmadığı konusundaki söylemini tekrar ederek ve son birkaç günde Öcalan'ın idamıyla ilgili dile getirdiği tartışmalarla bölgeden aldığı desteği baltaladı.*"

14 Haziran'da seçim sonuçlarını değerlendirmeye devam eden gazete, eski BDP Eşbaşkanı Gültan Kışanak ile gerçekleştirilen özel röportajı sayfalarına taşımıştır. Kürt seçmenin tavrına ilişkin açıklamalar *"Bu sonuç, çözümün gücüdür"* başlığıyla özetlenmiştir. Gazete, Kışanak'ın *demokratik özerklik* hedefinin Anayasal zeminde ele alınması gerekliliğine yönelik sözlerini haberin girişinden vererek, *özerklik* ile ilgili seçim süresince takındığı tutumu devam ettirmektedir. 15 Haziran'a gelindiğinde gazete *çözümü* işlemeye devam etmektedir. *"Çözüm için son şans"* başlığının kullanıldığı haberin konusu BDP'li siyasilerin düzenlediği basın toplantısıdır. Haberde BDP'lilerce dile getirilen talepler özet halinde spotta verilmektedir. *"BDP'nin desteklediği bağımsızlar, demokratik özerkliğin gündeme alınması ve Öcalan ile KCK tutuklularının serbest bırakılmasını istedi"* denilen spotun altında yine iktidarın hedef alındığı bir başka alt başlıkla *"Balkon konuşması umut vermedi"* ifadeleri iliştilmiştir. Erdoğan'ın balkon konuşmasına yönelik eleştirileri doğrudan alıntılarla sıralanan haberde, Koçali'nin hükümete dönük *tekçilik* eleştirisi dikkat çekicidir: *"Başbakan, çok açık bir şekilde Kürt sorununun çözümünde izleyecekleri politikayı Türkiye toplumuyla paylaşmalıdır. Anayasanın genel hattına ilişkin tutumlarını açıklamalıdır. Retçi ve tekçi anlayışı sürdürecekler mi? Farklı etnik kimlikler ve inançları yine öteleyecekler mi? Anadil yasaklarını sürdürecekler mi? İfade özgürlüğü önündeki engelleri kaldıracaklar mı?"* Aynı gün yayınlanan bir başka haberde Ertuğrul Kürkçü'nün açıklamaları tek sütun halinde verilmiştir. Gazete, Kürkçü'ye yönelik Mandela benzetmesini öne çıkarmaktadır. Kürkçü'nün bu benzetmeye cevabı tırnak içinde verilmiştir. *"Mandela'lık bana uzak. Ben hâlâ bu halkın hizmetkarıyım. Öyle de kalacağım. İşte parlamentoya gidiyoruz. Hiçbir güç yürüyüşümüze engel olamaz. Çünkü biz Türkiye'nin geleceğiyiz. Eşit yurttaşlık, özgür vatan ve ortak vatan istiyoruz. Biz köle değil, eşit yurttaşlar olacağız. Bizim 36 bağımsız milletvekili çıkarmamızın anlamı budur."*

Cumhuriyet gazetesinde, genel seçimler sonrasında Kürtleri konu alan haberlerin büyük ölçüde BDP ve İmralı eksenine kaydığı, KCK davası nedeniyle milletvekilliği tehlikeye giren Hatip Dicle'nin durumu ile Öcalan'ın avukatları aracılığıyla çatışmasızlık üzerine yaptığı açıklamaların gündeme taşındığı anlaşılmaktadır. 17 Haziran'da gazetenin *Haberler* sayfasının alt kuşağında verilen

iki haberde bu konular işlenmektedir. “*Çatışmasızlık uzatılacak*” başlıklı haberde, Öcalan’ın Kürt sorununa ilişkin adım atılmazsa çatışmasızlığın sona ereceği görüşü hatırlatılmaktadır. Gazete, muhabirine dayandırdığı haberde, 1 Eylül’e kadar çatışmasızlığın uzatılabileceği imasından söz etmekte ancak kaynak belirtmemektedir. “*Dicle’ye Meclis kapısı aralandı*” başlıklı diğer haberde ise, Dicle’nin tutuklu bulunduğu sürenin *mahsuplaşma* talebinin kabul edilmesi üzerine, gözlerin Yüksek Seçim Kurulu’na (YSK) çevrildiği kaydedilmektedir.

18 Haziran’da “*BDP’den helalleşme şartı*” başlığıyla aktarılan haberde, Erdoğan’ın seçim sonrası liderlere yönelik helalleşme çağrısına verdiği cevap öne çıkarılmıştır. Demirtaş, Erdoğan’ın çağrısına “*Bizimle ilgili savcıların açtığı 2 bin 500 yıllık hapis davaları var, onlar ne olacak? Onları geri çekme konusunda yasal düzenleme önüne koyuyor mu? Helalleşme olacaksa böyle olur. 2 bin arkadaşımız tutukludur. Bunların serbest kalması için yasa değişikliği teklifimizi kabul edecek mi?*” şeklinde karşılık vermektedir. Haberde Demirtaş’ın *yemin krizi* ihtimaline ilişkin açıklaması da doğrudan alıntılanmaktadır. Demirtaş, yeni Anayasa ile yemin metninin *ideolojik kimlikten sıyrılarak düzenlenmesi ya da kaldırılması gerektiği* düşüncesini dile getirmektedir. Gazete, 19 Haziran’da bir iddiayı okurları ile paylaşmaktadır. Gazetenin Ankara Bürosu’nda derlendiği anlaşılan “*Öcalan işbirliğini itiraf etti*” başlıklı haberde, CHP’li Erdoğan Toprak’ın Ak Parti, BDP ve İmralı’ya yönelik iddialarına yer verilmektedir. Gazete, Toprak’ın iddialarını, “*söyledi*”, “*dedi*”, “*açıkladı*” şeklinde sunmakta ve gazetenin paylaştığı bir görüş gibi aktarmaktadır. 20 Haziran’da *Haberler* sayfasının alt kuşağında 3 sütun halinde ve fotoğraflı olarak verilen haberde, DTK Eşbaşkanı Ahmet Türk’ün açıklaması, “*Meclisi tanımıyoruz, resti*” başlığıyla okuyucuya duyurulmuştur. Haberde, Türk’ün konuşmasına başlarken, “*Kürdistan’ın sıcaklığı ile Batmanlıları selamlıyorum*” şeklindeki ifadesi girişten verilmektedir. Türk’ün açıklamalarını Kürtçe yaptığı vurgusunun yer aldığı metnin devamında doğrudan alıntılara yer verilmektedir. Türk’ün konuşmasının *özgürlükle* ilgili kısmı aynen aktarılmaktadır. “*Halkımız büyük bir mücadeleyle seçimlerden galip çıkmasını başarmıştır. Bu halk hep ayakta. Halkın önünde saygıyla eğiliyorum ve kutluyorum. Çok zorlu bir sınav*

verdik. Özgürlük yolunda mücadele veren Kürtler, sadece bizleri Meclis'e göndermekle değil, toplumumuzun özgürleşmesinin de önünü açtı."

Gazete, 22 Haziran'da Dicle'nin milletvekilliğinin durumuyla ilgili önemli bir gelişmeyi yorumsuz olarak okuyucularına duyurmuştur. "*Dicle'nin vekilliği düşürüldü*" başlıklı haberde, "*YSK Başkanvekili Turan Karakaya, hakkında terör örgütü propagandası yapmaktan hapis cezası kesinleşen, Diyarbakır'dan bağımsız milletvekili seçilen KCK davası tutuklususu Hatip Dicle'nin milletvekilliğinin oybirliğiyle düşürülmesine karar verildiğini açıkladı.*" Denilmektedir. Gazete, Demirtaş'ın Dicle ile ilgili "*Dicle terörist değil, o düşüncelerinden dolayı ceza almıştır*" şeklindeki açıklamalarını okuyucularına hatırlatmaktadır. Mahkemenin Dicle ile ilgili kararı ilerleyen günlerde Cumhuriyet tarafından işlenmeye devam etmektedir. 23 Haziran'da *Haberler* sayfasının üst kuşağından "*Meclise gitmeyin, çağrısı*" başlıklı haber, "*DTK, Hatip Dicle'nin milletvekilliğinin düşürülmesine tepki olarak halktan seferberlik ruhuyla eylem istedi*" üst başlığıyla desteklenmektedir. Gazete, *seferberlik* vurgusunu öne çıkarırken, orta kuşaktan verilen bir diğer haberde "*Gerilimin yeni adı YSK*" başlığıyla Dicle'nin vekilliğinin düşürülmesinde gerginliğin kaynağı olarak YSK gösterilmektedir. Sağ sütündeki bir başka haberde ise Ahmet Türk'ün "*Halk iradesi yok sayıldı*" şeklindeki açıklaması doğrudan alıntılanmıştır. Gazete 24 Haziran'da BDP'nin Meclisi *boykot* kararını öne çıkarmaktadır. Aynı gün yayınlanan bir diğer haberde, Ak Parti'nin YSK kararına ilişkin açıklaması "*Akp'den BDP'ye ret*" başlığıyla verilmektedir. Ankara Bürosuna dayandırılan haberde, Ak Parti Grup Başkanvekili Bekir Bozdağ'ın, Dicle'nin milletvekili ehliyeti bulunmadığı ve Anayasal çözümün mümkün görünmediği yönündeki sözlerine dikkat çekilmektedir. Gazete, aynı gün *Haberler* sayfasından üst ve orta kuşağı kapsayacak biçimde "*Güneydoğu ayağa kalktı*" başlıklı bir haber yayınlamıştır. Haberde, "*YSK tarafından milletvekilliği düşürülen Dicle için birçok merkezde protesto gösterisi düzenlendi*" denilmektedir. Gazete, Güneydoğu illerinde düzenlenen protestoları il il başlıklar halinde özetlemektedir. Metinde, gösteriler sırasında yapılan açıklamalardan özellikle hükümete karşı olanların öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet, 25 Haziran'da Dicle krizinde yeni bir yaklaşım belirleyerek, hükümeti sorunun çözümünde kilit konumda gösteren bir başlıkla okuyucularına seslenmektedir. “Çözüm Akp'ye bağlı” denilen haberde, Dicle krizinin çözümü için Ak Parti'nin yapması gerekenler sıralanmaktadır. Anayasal değişiklikler, tutukluluk sürelerine ilişkin mevcut durum ile Erdoğan'ın tavrının mercek altına alındığı haberin devamında, CHP'den milletvekili seçilen tutuklu isimler Mustafa Balbay ve Mehmet Haberal'ın durumuna dikkat çekilmektedir. Aynı sayfanın alt kuşağından kaynak belirtilmeden verilen bir diğer haberde, Kandil'in YSK kararına tepkisi işlenmektedir. “Bu savaş sebebidir” başlıklı haberde, PKK'nin üst düzey yöneticilerinden Murat Karayılan'ın YSK kararını *savaş sebebi* saymasına vurgu yapılmaktadır. Haberde, Karayılan'ın “eğer önümüzdeki yakın günler içinde Türk devleti ve hükümeti bu büyük haksızlığı ortadan kaldıran bir girişim geliştirmez ve düzeltmezse, bu halkımıza karşı resmen bir savaş ilanı anlamına gelecektir.” şeklindeki sözleri doğrudan alıntılanmıştır. 26 Haziran'a gelindiğinde, gazetenin Dicle kararı sonrası Güneydoğu'da yaşanan olayları derleyerek orta kuşaktan haberleştirdiği gözlemlenmektedir. Haberde, “Hatip Dicle'nin milletvekilliğinin düşürülmesinin ardından gergin günler yaşanıyor” denilmektedir. Protesto gösterisi yapan ve yüzünü gizleyen kimi göstericilerin yer aldığı fotoğraflı haber, çatışmaların yaşandığı kentlerdeki gelişmelerle birlikte sunulmaktadır. Aynı sayfanın eteklerinde HAK-PAR'ın *Kürdistan Genel Konferansı* çağrısı konu edilmektedir. “HAK-PAR'dan bloka destek” başlıklı haberde dikkat çeken bir diğer nokta, Türk solu desteğiyle oluşturulduğu ifade edilen *Kürt ittifakından* gelen açıklamalardır. HAK-PAR'ın seçim sonuçlarını değerlendirdiği konferans bildirisinde: “Türkiye ve Kürdistan halkının demokrasi ve özgürlükler yönündeki istemini daha da belirginleştirmek bakımından oldukça önemli” denilmektedir.

Cumhuriyet, 27 Haziran tarihli sayıda Bahçeli'nin açıklamalarını sayfalarına taşımıştır. Dicle olayı üzerinden yeni Anayasa tartışmaları üzerine değerlendirmelerin yer aldığı haber, hükümeti hedef alacak biçimde “Maksat Öcalan'ı bırakmak” başlığıyla duyurulmuştur. Açıklamaların en önemli kısmının doğrudan alıntılanıldığı bölümde, Bahçeli'nin etnik kimliklere ilişkin sözleri dikkat çekicidir. “Buradaki maksat, yeni anayasa üzerinden pazarlık yapılmasına, etnik

kimliklerin tanınmasına ve İmralı’da yata caninin serbest kalma şartlarının oluşturulmasına dönüktür.” Haberde ayrıca, yeni Anayasa’ya ilişkin şüpheleri arttıracak diğer iddialar da gazetenin kendi görüşüymüş gibi sunulmaktadır.

3.10.2. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesi, Kürtleri konu alan haber yoğunluğu bakımından diğer iki gazetenin gerisinde yer almaktadır. Gazetede 2002 genel seçim sürecinde Kürt kimliğiyle ilişkili olduğu belirlenen 16 haber bulunmaktadır. 2002’de gazetede, magazin haberleri dikkat çekici boyuttadır. 2011 yılında ise Kürtlerle ilişkili haber sayısı 57’ye yükselmiş ve konu çeşitliliği artmıştır.

3.10.2.1. 3 Kasım 2002 Genel Seçim Haberleri

Gazete, 20 Ekim tarihinde, II. Körfez Savaşı öncesi ABD-Irak gerilimine ve Iraklı Kürtlerin durumuna ilişkin gelişmeleri gündeme taşımıştır. DEHAP’ın Kuzey Irak’ta savaş sonrası ortaya çıkabilecek Kürt devleti ihtimaline yaklaşımını “*DEHAP Kürt devleti istemiyor*” başlığıyla duyuran gazete, DEHAP İstanbul adayı Mihri Belli’nin açıklamalarına yer vermektedir. DEHAP’lı adayların Hürriyet gazetesi ziyaretinden derlenen haberde, Belli’nin “*Kürtlerin özgür ve demokratik hakları için bağımsız bir devlet gerekmediği*” sözleri öne çıkarılmaktadır. Haberde Belli’nin, “*eşitlik ve özgürlük temelinde, ortak vatan çatısı altında yaşama*” yönündeki beklentisi doğrudan alıntılanmaktadır.

23 Ekim’de yayınlanan haberin konusu sanatsal bir etkinliktir. Gazete, şarkıcı Volkan Konak’ın Trabzon’da CHP’nin aday tanıtımı için düzenlenen konserde İspanyolca şarkı söylemesi nedeniyle suç duyurusunda bulunulmasına ve mahkemenin takipsizlik kararına dikkat çekmektedir. Haberde, aynı gün Hamamizade Kültür Merkezi’nde DEHAP’ın düzenlediği gecede Kürtçe sloganlar atılmasıyla ilgili incelemenin ise devam ettiği vurgulanmaktadır. Aynı gün, *Gündem* sayfasının üst kuşağından tek sütun halinde verilen bir diğer haberin konusu yine müziktir. Gazetenin magazin servisi tarafından hazırlanan “*Müzikte yeni trend Kürtçe-500 bin sattılar*” başlıklı haberde, Kürtçe müziğin artan popülerliğine değinilmektedir. Haberde, “*AB uyum yasalarının çıkmasının ardından Kürtçenin*

serbest bırakılmasıyla Kürtçe albüm satışlarında patlama yaşanması” vurgulanmaktadır. Gazete, Kürtçe albüm çıkaran sanatçıları, “*Türkiye’nin değişen yüzü*” olarak tanımlamaktadır. Tabloyla desteklenen haberde, 16 grup ve şarkıcıdan oluşan liste, satış rakamları ile birlikte okuyucuyla paylaşılmaktadır. Aynı sayfada Fransız haber ajansı AFP’ye dayandırılan devam niteliğindeki bir başka haberde “*Kürtçe müzik patladı*” denilerek, AB uyum reformlarının ardından müzik sektöründe yaşanan canlanmaya dikkat çekilmektedir. Gazete, ajanstan aldığı bilgileri ve plakçılarla yapılan röportajları özetlemektedir. Haberin girişinde, ismi verilmeyen bir plakçının “*reformlardan önce insanlar korkuyordu, polis her an gelip radyo ya da teybin kapatılmasını isteyebilirdi. Şimdi tabu bitti ve satışlar tavan yaptı*” şeklindeki sözlerine yer verilmektedir.

24 Ekim’de Hürriyet’in *Gündem* sayfasının alt kuşağında “*Kürtçe eğitime hapis Yargıtay’dan döndü*” başlıklı haber ajans kaynaklarına dayandırılarak verilmiştir. Haberde, *Kürtçe eğitim* için Ege Üniversitesi Rektörlüğüne dilekçe veren 3 öğrenciye İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) tarafından verilen hapis kararının, Yargıtay 9. Ceza Dairesi’nce bozulmasına değinilmektedir. Gazete kararın, bu konudaki ilk olma özelliği taşıdığı altını çizmektedir. 25 Ekim tarihli haber, *Dünya* sayfasından verilmiştir. Irak krizinde Türkiye’nin Kürtlere yönelik tutumunun işlendiği haberde, Ankara’nın Kuzey Irak’a mesajı “*Kürdistan da olmaz, Başkenti de*” başlığıyla duyurulmuştur. Haberde, Ankara’nın yeğen Barzani’ye çok sert çıktığı ifade edilmektedir. Habere göre Ankara, Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti kurulmasının ve başkentinin Kerkük olmasının *müdahale sebebi* olacağı uyarısında bulunmaktadır. Haberde, Kuzey Iraklı yetkililerin, *bağımsız Kürt devleti* kurulacağı ifadelerinin çeviri hatasından kaynaklandığı belirtilmektedir.

26 Ekim’de *Ekstra Gündem* sayfasının sağ alt kuşağında tek sütun olarak verilen haberin başlığı “*Kürt resepsiyonuna katılmayı suç saydı*” şeklindedir. Haberin konusu, eski DGM Savcısı Nuh Mete Yüksel’in Alman vakıflarına yönelik hazırladığı iddianamedir. Gazete, iddianamede yer alan “*Türkiye’yi 47 etnik gruba bölen haritaların çizildiği*” iddialarını alıntılama, ancak suçlanan isimlerin görüşüne yer vermemektedir. Hürriyet’te 27 Ekim’e gelindiğinde DEHAP menşeli bir habere rastlanmıştır. “*DEHAP: Dağda tek genç kalmayacak*” başlığıyla

duyurulan haberde, eski HADEP Genel Başkanı Murat Bozlak'ın konuya ilişkin açıklaması tırnak içerisinde verilmiştir. Metnin devamında, partililerin Kürtçe şarkılar eşliğinde halaylar çekildiği belirtilmektedir.

Hürriyet'te seçimlerden bir gün önce *Gündem* sayfasının alt kuşağından verilen haberin öznesi DEHAP'tır. Haberin başlığı "*DEHAP mitinginde İmralı'ya selam*" ifadesi öne çıkarılarak, mitinge katılanların sloganları üzerinden yorumsayıcı bir şekilde kaleme alınmıştır. Haberde DEHAP Genel Başkanı Abbasoğlu'nun "*DEHAP etnik milliyetçi partilere karşıdır, etnik partililik artık bu ülkede sökmeyecektir. DEHAP Türk'ü de, Kürt'ü de Çerkez'i de selamlıyor*" ifadelerine yer verilmektedir. Yorumsuz biçimde aktarılan açıklamalardan bir diğeri de Bozlak'ın CHP'ye dönük eleştirisidir. Bozlak CHP'yi Kürtleri, Alevileri ve demokratları partiden atmakla suçlamaktadır.

Hürriyet'te, 3 Kasım'dan itibaren Kürtleri konu alan haberlerde ciddi oranda azalma görülmektedir. Ak Parti'nin seçimden birinci çıkmasının ardından, Erdoğan başta olmak üzere Ak Partili kurmayların açıklamaları, gündemin en önemli maddeleri haline gelmiştir. 7 Kasım'da Erdoğan'ın iktidar hedeflerine ilişkin yaptığı açıklamanın bir bölümü Hürriyet tarafından aynen aktarılmaktadır. Habere göre, anadilde yayın için kanunun çıkmasının Ak Parti tarafından olumlu şekilde ele alınacağı ve *gereğinin yapılacağı* ifade edilmektedir. 13 Kasım tarihli bir başka haberde ise konu yine müziktir. "*Sezen Aksu 'Doğu'da satış patlaması yaptı*" denilen haberin içeriğinde, Sezen Aksu "*Doğu'nun Kraliçesi*" olarak sunulmaktadır. Türkçenin yanı sıra, Kürtçe, Lazca, Rumca ve Ermenice şarkıların yer aldığı konserler sayesinde sanatçının Doğu'da albüm satışları bakımından patlama yaptığı belirtilmektedir.

16 Kasım'da seçim sonuçlarına ilişkin Kuzey Irak'tan gelen kutlama ziyareti haberleştirilmiştir. KYB Lideri Celal Talabani tarafından gerçekleştirilen ziyarete ilişkin yaptığı açıklama gazete tarafından doğrudan alıntılanarak verilmiştir. Talabani, "*Irak halkı ile Türk-Kürt halkı arasındaki ilişkilerin bundan sonraki dönemde daha iyi olacağını umduğunu*" belirtmektedir.

3.10.2.2. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Haberleri

Gazetenin 27 Mayıs tarihli nüshasında Kürtleri konu alan ilk haber, Erdoğan'ın miting konuşmasından seçilmiştir. Haberde Erdoğan ile Kılıçdaroğlu arasındaki *terörün bitirilmesi* polemigi öne çıkarılmıştır. Miting meydanındaki kalabalık fotoğrafı metnin üzerine yerleştirilmekte, “*Söyle çözelim*” başlığıyla Kılıçdaroğlu'na seslenen Erdoğan üst kuşakta verilmektedir. *Bayrak* tartışmaları ise ayrı bir başlıkla sunulurken, Erdoğan'ın CHP-BDP işbirliği iddiaları doğrudan alıntılanarak aktarılmaktadır. Sayfanın orta kuşağından verilen Kılıçdaroğlu'na ithafen verilen başlık ise “*Başbakan bölücü*” şeklindedir. Alt başlıklarla sıralanan konuşmada, *yerel yönetimler özerklik şartı* ve *eşit yurttaşlık* konularını gündeme taşımaktadır. Aynı gün gazetenin *Gündem* sayfasının alt kuşağından 3 sütun halinde verilen haberde, Demirtaş'ın açıklamalarından bir kesit tırnak içerisine alınmadan verilmiştir. Demirtaş, “*Türkler, Kürtlerden artık biat beklemesin*” demektedir. Demirtaş, 3 büyük parti liderinin Diyarbakır ziyaretlerine ilişkin, “*ne ekerlerse onu biçecekler*” ifadesini kullanmakta ve Kürtlere yönelik önyargı olduğunu iddia etmektedir. Gazete, bu iddiaları Demirtaş'ın ağzından yorumsuz olarak aktarmaktadır: “*Türklerin kimisinde, Kürtler dış güçlerin de desteğiyle ülkeyi bölmek istiyor, hissiyatı var. Bu Kürtlerden kaynaklanan bir hissiyat değil. Aksine Kürtlere karşı haksız ve önyargılı bir değerlendirme. Bizim söylediğimiz şu: Türk halkı artık Kürtlerden devlete karşı kayıtsız şartsız biat etmesini beklemesin. Kürt halkının problemi devletle, Türk halkıyla değil. Türk halkı üzerine alınmasın.*”

28 Mayıs'ta *Gündem* sayfasından ve orta kuşaktan fotoğraflı olarak verilen haberin konusu, Irak'ın Selahaddin kentinde Kürt Ulusal Konferansı hazırlık toplantısında Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'nin yaptığı açıklamadır. Gazete, Barzani'nin DTK heyetinden Ahmet Türk ve Şerafettin Elçi'ye hitaben söylediği “*Artık silahla hak arama dönemi bitti*” sözlerini başlığa taşımakta ve mesajı yeniden kurgulamaktadır. Barzani, demokratik yollarla hak aramak gerektiğini ifade etmektedir. Haberde, Barzani'nin “*seçimler öncesinde Kürtlerin birlik olmalarından*” duyduğu memnuniyeti dile getirdiğinden söz edilmektedir.

Hürriyet'te 30 Mayıs'ta Başbakan Erdoğan'ın Eskişehir mitingi dönüşü uçakta yaptığı, Kürt kimliğiyle doğrudan ilişkili bir ifade başlıktan verilmiştir. Tırnak içine alınmadan, sayfanın üst kuşağından “*Müslüman yetişmesin diye Kürt çocuklarını yakıyorlar*” başlığının aktarıldığı haberde, Başbakan'ın Cizre'de PKK'lılar tarafından yakılmak istenen İmam Hatip yurduna ilişkin tutumu öne çıkarılmaktadır. Başbakan'ın açıklamalarının yorumsuz sunulduğu metnin devamında, BDP'ye yönelik eleştiriler sıralanmaktadır. “*Ekrana çıkartmayın*” alt başlığın altında Erdoğan'ın, “*BDP kesinlikle Kürt halkının temsilcisi olamaz. Onlar istismar peşindeler. Bunlara destek vermek teröre destek vermektir. Bunların kesinlikle muhatap alınmaması gerekir*” sözleri verilmektedir. Aynı gün *Gündem* sayfasının eteklerinden verilen haberin başlığı “*Türkiyeli yok, Türk var*” şeklinde okuyucuya duyurulmuştur. Haberin öznesi, Ak Parti listesinde yer almayan Mersin Milletvekili Kürşad Tüzmen'dir. Yeni Anayasa çalışmalarına değinen Tüzmen'in açıklamasının bir bölümünü aktaran gazete, *Türk Milleti* vurgusunu öne çıkarmaktadır. Tüzmen, “*hangi kökenden olursak olalım bir millet olduğumuzu, tek bayrağımız, tek vatanımız olduğunu unutmayalım. Aksini iddia edenlere şunu söylemek isterim: Türkiyeliyim diye bir şey yok. Türk'üm diyecek arkadaşlar. O zaman hepsine saygı duyacağız, sevgimizi göstereceğiz*” demektedir.

Hürriyet, 1 Haziran'da Kılıçdaroğlu'nun Diyarbakır mitingini “*Bölücü Erdoğan*” başlığıyla duyurmuştur. Sayfanın ortasından aktarılan başlık tırnak içine alınmadan, doğrudan gazetenin görüşüymüş gibi aktarılmaktadır. Alt başlıklar halinde bölümlere ayrılan konuşmanın belli bölümleri doğrudan verilmektedir. Haberde, Kılıçdaroğlu'nun *OHAL* ve *özgürlük* konularındaki açıklamaları ile Erdoğan'a dönük eleştirileri sıralanmaktadır. 2 Haziran'a gelindiğindeyse bu kez Başbakan Erdoğan'ın Diyarbakır mitingi iki başlıkla ve tam sayfa olarak sunulmuştur. “*Diyarbakır! Biz kardeşiz be...*” başlığının kullanıldığı haber alt başlıklarla bölünmüş ve konuşma doğrudan aktarılmıştır. Haberde Başbakan'ın *kardeşlik* ve *helalleşme* vurgusunun altı çizilirken, milliyetçilikle ilgili açıklamalar ayrı başlık altındadır. “*Ne Kürt, ne Türk milliyetçiliği*” başlığının altında, “*Biz hep birlikte Selahaddin Eyyubi'nin torunlarıyız, ordusundaki neferlerin torunlarıyız. Kürt'ü, Türk'ü, Laz'ı, Roman'ı ne dersiniz deyin. Bizi birbirimize düşürmek*”

isteyenlere şunu söyleriz: Siz insan değil Kürt arıyorsunuz. Biz insan arıyoruz. Bizim için ne Kürt ne Türk milliyetçiliği vardır” denilmektedir.

3 Haziran’da CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu’nun Karabük ve Düzce mitinglerinin haberleştirildiği *Gündem* sayfasının sağ üst kuşağında “*Barişin, demokrasinin, özgürlüğün projesi bizde*” başlığı yer almaktadır. Haberde CHP genel başkanı, Başbakan’ın CHP-MHP ittifakı iddialarını yanıtlamaktadır. Kılıçdaroğlu’nun konuşmasında *kimliklere saygı* ifadesinin doğrudan alıntılındığı görülmektedir. Alt kuşakta yer alan bir başka haberde ise Selahattin Demirtaş’ın ittifak iddialarına yanıtı, “*Bir miktar beyni olan bilir ki böyle şey olmaz*” başlığıyla sunulmuştur. 4 Haziran’da ise gündem yine Erdoğan’ın ittifak iddiasıdır. Ak Parti’nin Konya mitingini orta kuşaktan duyuran gazete, “*CHP-BDP Hakkâri için 5 maddelik gizli sözleşme yaptı*” başlığını kullanmıştır. Haberde, Erdoğan’ın Kılıçdaroğlu’na Hakkâri üzerinden yönelttiği sorular sıralanırken, *milliyetçilik* tartışmalarına ilişkin açıklamalar da aynen sayfalara taşınmıştır. Erdoğan’ın İslam vurgusu üzerinden yaptığı değerlendirme şu şekilde aktarılmaktadır: “*Bize bundan dolayı milliyetçilik yapıyorlar diyen varsa; evet, biz milliyetçiyiz. Ama MHP’nin anladığı anlamda değil, biz kafatası milliyetçisi değiliz, toplumun kavimlere bölünmesini kabul etmiyoruz; ama insanlar çeşitli etnik yapılarda, çeşitli ırklarda, kavimlerde yaratılmışlardır, birbirleriyle iyi anlaşsınlar, kaynaşsınlar diye. Bu Allah’ın lütfü, bunlara saygı duymak gerekir.*”

5 Haziran’da, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin Ankara mitinginde yaptığı konuşma tam sayfa ve iki başlık halinde verilmiştir. Sayfanın ortasına haberde, “*İrkçi olsaydık, sen Başbakan olamazdın*” denilmektedir. Gazetenin *çoşkulu* şeklinde nitelediği katılımcılara seslenen Bahçeli, *Açılımı yıkım projesi* olarak değerlendirmektedir. Bahçeli’nin kullandığı, *Türk’üm sözünden rahatsız oluyorlar* ifadesi, Başbakan’ın daha önce yaptığı bazı açıklamalarla birlikte verilmekte ve bu rahatsızlığın hükümet kanadından geldiği izlenimi yaratılmaktadır. 2 gün sonra gerçekleştirilen MHP’nin Diyarbakır mitingi, Hürriyet’te iki sayfa halinde yer bulmuştur. Bahçeli’nin Diyarbakırlılara hitaben söylediği, “*ABD sizi bizden çok sevemez*” sözünü başlığa taşıyan gazete, Erdoğan’ın *Sivas-Gâvur Dağı ötesine geçemezler* sözlerini hatırlatarak, 16 yıl aradan sonra MHP’nin Diyarbakır’da

miting düzenlediğine dikkat çekmektedir. Fotoğrafın üstüne yerleştirilen iki başlıkta Kürt kimliği üzerine MHP'nin bakış açısını özetleyen ifadeler rastlanmaktadır. “Anadil karın doyuracak mı?” başlıklı haberde, *“hiç kimsenin kimliği kimseyi ilgilendirmemeli, anadilinize saygımız vardır ama hepimizin ortak meselesi yoksulluk ve adaletsizliktir. Anadili Anayasaya koyunca karnınız doyacak mı, anadilde eğitim olunca ekonomik sorunlarımız bitecek mi, ekmeğiniz artacak mı?”* denilmektedir.

Başbakan Erdoğan'ın 8 Haziran'daki Adıyaman mitingini sayfanın üstünden veren gazete, Başbakan'ın CHP-BDP ittifakına ilişkin iddialarını yeniden öne çıkarmıştır. Haberde, Erdoğan'ın konuşmasının ilgili bölümü doğrudan alıntılanarak şu ifadelerle verilmektedir. *“BDP'lilerin bahsettiği 5 madde var ya çok enteresan. Nedir bu, KCK operasyonlarına tepki, demokratik özerklik ilanı, bunlar yerine geldi işte. Mesela KCK'ya üye oldukları iddiasıyla tutuklananlara özgürlük vaadinde bulunmadı mı, bulundu. Yerel yönetimlerin özerklik şartını aynen kabul edeceğiz, onlara özerklik vereceğiz aynı Avrupa'daki gibi demedi mi? Seçilmiş belediye başkanlarının aylarca gözaltında tutulmasını istemiyoruz diye konuştu. İşte anlaşma denilen şey bu.”* Aynı gün yayımlanan *“Diyarbakır mitingi çok iyi oldu”* başlıklı haberin konusu, Bahçeli'nin Diyarbakır'da gerçekleştirdiği seçim mitinginin sonuçları üzerinedir. Gazete, Bahçeli'nin *Türk Milleti* kimliği üzerine yaptığı değerlendirmeleri yorumsuz sunmaktadır: *“Türk milleti kimliğini üste aldım. Etnik köken ne olursa olsun, adımın Türk olduğunu vurguladım. Anayasa değişikliği de olsa işsizliği, yoksulluğu çözmiyor. Diyarbakır'ın bugün ihtiyacı bunun çözülmesi. Yaptığım araştırmada hakikaten sefalet yuvaları var. İnsanca yaşanacak ortamdan çok uzaklaşmışlar.*

9 Haziran'da Kürtleri konu aldığı belirlenen haberler içerisinde en dikkat çekenini, Başbakan Erdoğan'ın *“Öcalan kendisini Tanrı görüyormuş”* şeklindeki sözlerinin başlığa taşınarak vermesidir. Başbakan'ın Bingöl konuşmasında, Öcalan'ın yazdığı kitaptaki ifadeler üzerinden yaptığı dini vurgulu konuşma, gazete tarafından sayfanın üst ve orta kuşağını kapsayacak büyüklükte görülmüştür. Konuşmaların Öcalan'la ilgili kısmının doğrudan alıntılı olduğu bölümlerde, *Kürtlerin zorla Müslümanlaştırılması, Apo'nun kendisini Tanrı olarak görmesi, Apo'nun namaza hakaret etmesi, Kürtçe ezan okutulması ve dinin istismarı* gibi iddialar

dillendirilmektedir. Aynı gün Kılıçdaroğlu'nun bir TV programında yaptığı açıklamaları haberleştiren gazete, “Çözüm İmralı'daysa gidilsin” sözlerini başlığa taşımaktadır. Haberde, Kılıçdaroğlu'nun *Kürt Sorununa* çözüm arayışları çerçevesinde, *Akil Adamlar* önerisi verilmektedir. Bir gün sonra Başbakan'ın katıldığı bir radyo programındaki “*Öcalan'ı asardım*” sözleri de Hürriyet tarafından büyük puntolarla görülmüştür. Aynı haberin devamında Erdoğan, BDP'li Aysel Tuğluk'un *Başbakan Kürtlere savaş açtı* sözlerine karşılık olarak, “*Kürtler benim kardeşimdir, BDP Kürtlerin temsilcisi değildir*” cevabını vermektedir. Öte yandan *Gündem* sayfasında ve ajans kaynaklarına dayandırılarak verilen bir başka haberde, Bahçeli'nin “*Anlaşacağına as*” sözleri başlığa taşınmıştır. 11 Haziran tarihli gazetede, Başbakan'ın Kılıçdaroğlu'na “*bayrak siyaseti yapma*” uyarısına cevabı okuyuculara sunulmaktadır. “*Bayrak siyaseti yapıyorum*” başlıklı haberde, Erdoğan'ın, “*Eğer tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet demekse (bayrak siyaseti yapmaksızın) bayrak siyaseti yapıyorum*” sözleri spottan verilmektedir.

12 Haziran seçimlerinden sonra Hürriyet gazetesinde, Kürtlerin konu edildiği haberlerde gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır. Seçim günü gazetede konuyla ilgili habere rastlanmazken, 14 Haziran'da BDP'nin seçim sonuçlarını değerlendiren gazetenin, milletvekili seçilen adaylar üzerindeki analizlere yer vermektedir. Gazete, BDP'nin Doğu ve Güneydoğu'da 36 milletvekili çıkarmasını, “*BDP desteğiyle 36 bağımsız*” başlığıyla duyurmaktadır. Gazete BDP oylarındaki artışı, açılımın kesintiye uğraması, KCK ve PKK'ya yönelik operasyonlara bağlarken, Altan Tan *Kürt İslam kesiminden*, Şerafettin Elçi ise *muhafazakâr politikacı* olarak tanımlanmaktadır. Ertesi gün yayınlanan haberde ise BDP'li vekillerin basın toplantısı gündeme taşınmaktadır. “*Öcalan kırmızı çizgimiz*” başlığıyla verilen haberin spotunda, Koçali'nin sözlerine yer verilmektedir. Başbakan'ın “*benim 75 Kürt milletvekilim var*” söyleminin iflas ettiğini savunan Koçali, 12 Haziran seçimleriyle birlikte demokratik ulus bloku ve demokratik özerkliğin halkça kabul gördüğünü savunmaktadır. Haberin devamı incelendiğinde, açıklamanın, “*Öcalan, Kürtlerin kırmızı çizgisidir*” şeklindeki ifade dikkat çekicidir. Yorumsuz olarak alıntılanan açıklamada ayrıca, Kılıçdaroğlu'nun Kürtlerin taleplerini görmezden geldiği de öne sürülmektedir.

Milletvekillerinin mazbatalarını almaya başlamalarının ardından BDP destekli bağımsız adaylarla ilgili yaşanan *yabancı dil* sorunu, Hürriyet gazetesinin *Gündem* sayfasından duyurulmuştur. “*Bildiğiniz yabancı dil: Türkçe*” başlıklı haberde, bağımsız milletvekillerinin kayıt esnasında doldurmaları gereken formun yabancı dil bölümüne *Türkçe* yazmaları üzerine gelişen olaylar aktarılmaktadır. Gazeteye göre, bazı bağımsız milletvekilleri yabancı dil olarak *Türkçe*, *Kürtçe* ve hatta *Süryanice*’yi işaretlemiştir. Bazı vekiller ise özgeçmişlerine, “*Kürtçenin Dimilki ve Kurmançi lehçeleri ile Türkçe ve İngilizce bilmektedir*” şeklinde ifadeler yerleştirmiştir. Sağ sütunda ayrıca Demirtaş’ın yeni Anayasaya ilişkin yaptığı açıklamalar sunulmaktadır. Demirtaş’ın yeni Anayasa için teklif ettikleri vatandaşlık tanımı şu şekildedir; “*Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. 66. Maddede bu düzenleme yapılabilir. Şimdi bizim Türkler sözcüğünün yanına Kürtler sözcüğünün ilave edilmesi diye bir talebimiz yok. Ama Anayasanın başlangıç bölümünde şöyle bir formülasyon yapabiliriz. Diyebiliriz ki, Türkiye toplumu farklı kültürlerden veya farklı etnik kökenlerden gelen toplumlardan, topluluklardan oluşmaktadır. Bu temel uzlaşmadan sonra diğer konularda da ilerleme kaydedilebilir.*”

Gazetenin 18 Haziran tarihli nüshasında yayınlanan bir haber *dış kaynaklı* olarak verilmiştir. “*Kürtlerle anlaş, Atatürk’ün yanında ol*” başlıklı haberin kaynağı The Economist’tir. Seçim sürecinde CHP’ye oy isteyerek Ak Parti’yi *kızdırdığını* hatırlatan gazete, The Economist’in Ak Parti’nin seçim zaferinin ardından, Erdoğan’a, “*Sayın Erdoğan dördüncü defa aday olmayacak, bu nedenle gözleri Cumhurbaşkanlığında. Bunun yerine daha çok tarihteki yerini düşünmeli. Sağlam liberal bir Anayasa ve Kürtlerle anlaşmayı içeren bir miras, kendisine Atatürk’ün yanında modern Türkiye’nin en büyük insanları arasında bir yer sağlar.*” İfadeleriyle seslenilmektedir. 20 Haziran’a gelindiğinde, Kürtleri konu alan tek bir haberin spotsuz olarak verildiği tespit edilmiştir. “*6 arkadaşımız bırakılmazsa TBMM’ye gitmeyeceğiz*” başlığıyla duyurulan haberde, Ahmet Türk’ün tutuklu vekiller nedeniyle yaşanan milletvekili krizine ilişkin tavrı sayfaya taşınmıştır. Sayfanın alt kuşağında ve tek sütunda verilen haberde “*Artık öldürme ve zindanlara atmakla bu sorun çözülmez. Abdullah Öcalan’ın tanıdığı bu fırsatı değerlendirmek*

gerekir. Ateşkes süresinin uzatılması fırsattır. Kürtler ellerini uzattı, gelin bunu birlikte değerlendirin. Cezaevinde seçilen 6 arkadaşımız bırakılmalıdır” denilmekte ve Türk’ün aksi takdirde meclisi boykot edecekleri tehdit-uyarısına dikkat çekilmektedir.

Hürriyet, 21 Haziran’da *Açılım* konusunu seçimle irtibatlı biçimde gündeme taşımıştır. *“Açılım görevi yeni bakanın”* başlığıyla aktarılan haberin spotunda, Kürtlere yönelik demokratikleşme projesinin, önceki hükümet döneminde iç güvenlikten sorumlu kurumların bağlı olduğu İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülmesi eleştirilmekte ve *“Geçen dönem Beşir Atalay’ın üstlendiği demokratik açılım sürecinin yeni hükümette 4 başbakan yardımcısından biri tarafından yürütülmesi bekleniyor. Açılım sürecini güvenlik güçlerinden sorumlu bir bakanlığın yürütmesinin çelişki yaratmasının bunda etken olduğu belirtiliyor”* denilmektedir. Gazete girişte ifade edilen *çelişkiyi*, edilgen cümle yapısı ile sunmakta ve kaynağı belirtmemektedir. Aynı sayfada yer alan bir başka haberde, BDP’li tutuklu milletvekillerine atfen *“Diyarbakır tahliye bekliyor”* başlığı kullanılmaktadır. Haberin üst kısmında, tutuklu milletvekillerinden Faysal Sarıyıldız’ın yerel kıyafetlerle çekilmiş fotoğrafı yayınlanmaktadır. 22 Haziran’da tutuklu vekil Dicle’ye ilişkin mahkeme kararı *“Vekilliği düştü”* başlığıyla aktarılmış, kararın oybirliğiyle alındığı yorumsuz sunulmuştur. *Gündem* sayfasının orta kuşağından aktarılan bir başka haberin başlığı *“İmralı’ya ne sözler verildi açıklansın”*dır. Gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Enis Berberoğlu’nun röportajından yapılan haberde, Kılıçdaroğlu’nun demokratik açılıma desteği, *“Başta İmralı olmak üzere kimlerle ne görüşüldüğünün açıklanmasını isteyeceğim”* şartına bağlanmaktadır.

Gazete, 23 Haziran’da PKK’nın Avrupa Temsilcisi Canan Kurtyılmaz’ın Paris’te yürütülen mahkemede yaptığı siyasi savunmayı öne çıkarmıştır. *“Kandil’de gazetecilik yaptım”* başlığıyla duyurulan haberde, Kurtyılmaz’ın, *“Ben bir Türk’üm ama Kürt halkının mücadelesine inanıyorum. PKK’nın değil, Kürt derneğinin Avrupa temsilciliğini yürütüyorum”* dediği ifade edilmektedir. Gazete, Kurtyılmaz hakkındaki iddiaları ve savunmanın bir kısmını tırnak içerisinde, dengeli bir dille vermekte ancak *Kandil* ve *gazetecilik* kavramlarını çelişki algısı oluşturabilecek biçimde aktarmaktadır. Gazete bir gün sonra gündeme taşıdığı bir diğer haberde

Fransa'daki PKK davasını işlemeye devam etmektedir. Paris mahkemesinde yargılanan Nedim Seven'i *PKK'nın kasası* olarak tanıtan gazete, "*Fransız gizli servisi her şeyi biliyordu*" başlığı altında, mahkemenin zanlılara yönelttiği suçlamalar sıralanmaktadır. Haberde, zanlıların PKK'lı olduklarını reddettikleri, KONGRA-GEL (Halk Kongresi) üyesi olduklarını söyledikleri aktarılmaktadır. *PKK üniforması ile Kandil'de çekilen fotoğraflarla ilgili olarak ise, Seven'in, "Onlar PKK kıyafeti değil, Kürt halkının geleneksel kıyafetlerini giydim"* dediği vurgulanmaktadır. Haberde, savunmanın inandırıcı bulunmadığının altı çizilmektedir.

25 Haziran'da gazete, Kürtlerin konu edildiği 3 haberi *Gündem* sayfasına taşımıştır. Orta ve alt kuşaktan verilen haberlerde ana aktörler BDP'li siyasiler ile tutuklu vekil Hatip Dicle'dir. Van Bağımsız Milletvekili Aysel Tuğluk'un açıklaması Başbakan'a yöneliktir: "*Kan akmadan çözüme yönelik beyanda bulunun*" başlığıyla verilen haberde, Tuğluk'un Başbakan'a, "*tehdit gibi uyarıda bulunduğu*" ifade edilmektedir. Açıklamaya ilişkin, "*Kürtleri demokratik siyasetin dışına atmak demek, yüzünü dağa çevirmek, dağa çıkışların önünü açmak demek. Bu halkın umutları bir kez daha kırılırsa, öfke bir kez daha patlama noktasına gelebilir ve hiçbirimiz bir şey yapamayız*" denilmektedir. Altta yer alan bir diğer haberde Dicle'nin cezaevinden gönderdiği "*Ben değil halk konuşsun*" mesajı yorumsuz verilmektedir. Sayfanın en altında yer alan konuyla ilgili bir başka haberde ise, BDP'nin meclis boykotuna "*Öcalan'dan boykota destek*" verildiği ifade edilmektedir. Öcalan'ın boykot çağrılarının yanıt bulduğuna dair ilk emare, gazetenin bir gün sonraki nüshasında "*Silopi'de Dicle savaşı*" başlığıyla duyurulan haberde görülmektedir. *Gündem* sayfasının üst kuşağından tüm sayfaya yayılan haberde, yüzü maskeli eylemciler ile Türk bayrağı açan polis ile ona karşılık veren eylemcinin fotoğrafları yayınlanmaktadır. Haberde gösterinin *izinsiz* olduğu vurgulanırken, Öcalan'dan *terörist başı* diye söz edilmektedir. 27 Haziran'da KCK davalarından "*İki ret kararı daha*" çıktığı haberi okuyucuya duyurulurken, *Gündem* sayfasının devamında, BDP'li vekillerin *ret* kararlarına tepkileri sıralanmıştır. BDP'li Gültan Kışanak'ın, "*Kürt sorunu mahkeme koridorlarında çözülebilecek bir sorun değildir. Çözüm yeri parlamento ve siyasettir. Ne yazık ki Türkiye'de hukuk yasalarla halkın*

iradesi üzerinde baskıya dönüşmüştür. Birileri de çözümsüzlüğü dayatırsa, direnmekten başka çaremiz yoktur” sözleri doğrudan alıntılanarak verilmiştir.

3.10.3. Zaman Gazetesi

Zaman gazetesi, Kürtlerle ilişkili en fazla haber yoğunluğuna sahip gazetedir. Araştırmaya dâhil edilen zaman dilimi içerisinde Kürt kimliğiyle ilişkili olduğu belirlenen 117 haberden 19’u 2002 seçim dönemine, 98’i ise 2011 seçim dönemine aittir. Zaman gazetesinde 2002 yılında Kültür-sanat, dış haberler öne çıkarken, Kürt kimliğinin DEHAP ve bazı iç-dış gazeteci ve aydınlar tarafından ele alındığı anlaşılmaktadır. 2011 yılında ana aktör ve konu çeşitliliğinde farklılıklar gözlemlenmektedir.

3.10.3.1. 3 Kasım 2002 Genel Seçim Haberleri

Zaman gazetesinde, diğer iki gazete gibi ilk günlerde Irak krizi ile Kürtlerle bağlantılı konular işlenmektedir. 19 Haziran’da *Dış Haberler* sayfasından duyurulan haberin konusu, Irak’a yönelik muhtemel ABD müdahalesi ve Türkiye ile Irak Kürtleridir. Haberde, emekli Merkezi İstihbarat Teşkilatı (İng. CIA) uzmanı araştırmacı yazar Graham Fuller’in Türkiye’de AB uyum yasaları çerçevesinde kültürel hakların genişletilmesine yönelik düzenlemeler hakkındaki düşünceleri öne çıkarılmaktadır; *“Mutsuz bir Diyarbakır Türkiye’ye tehdittir. Mutlu bir Diyarbakır ise, Irak ve İran’a tehditti. Türkiye son altı ayda Kürt hakları konusunda kaydettiği ilerlemelerle gurur duymalıdır. Eğer bu devam ederse, Türkiye rahatlayacaktır”* Aynı sayfanın alt kuşağından verilen bir diğer haberde, *“Muhtemel bir Irak operasyonu öncesi bölgede Kürt gruplarla yaşanabilecek olumsuz gelişme ve göç ihtimaline karşı Türkiye’nin tedbirini aldığı”* ve *“10 bin Mehmetçik’in güvenlik için Kuzey Irak’a girdiği”* ifade edilmektedir. 22 Ekim’e gelindiğinde, Kürt kimliğiyle ilişkili bir haber göze çarpmaktadır. *“Kürtçe konuşunca gözaltına alındı”* başlığının altında, HAK-PAR Genel Başkanı Abdülmelik Fırat’ın Kürtçe konuştuğu için gözaltına alındığı ve akşam saatlerinde serbest bırakıldığı belirtilmektedir. Haberde, Fırat’ın daha önce yaptığı *“Diyarbakır Kürdistan’ın kalbidir”* açıklaması nedeniyle

DGM'ye ifade verdiği hatırlatılmaktadır. Gazete, HAK-PAR yetkililerinin “*inadına Kürtçe konuşmaya devam edeceğiz*” sözlerini de doğrudan alıntıylaarak vermektedir.

23 Ekim tarihli nüshada, bir araştırma şirketinin muhtemel Irak Savaşı ile ilgili anketi *Gündem* sayfasının üst kuşağından okuyuculara duyurulmuştur. Haberin başlığında, “*Türk halkı Irak ile savaşa girilmesine karşı çıkıyor*” denilmektedir. Anket sonuçlarının değerlendirildiği haberde, *Körfez Krizinin ve bölücü terörün Türkiye'ye çok zarar verdiğine* ve *Kürt devletinin kurulmasının sakıncalı bulunduğuna* dikkat çekilmektedir. Gazete anketi, “*Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurulması halinde Türkiye'nin resmen müdahale etmesini istiyor*” şeklinde yorumlamaktadır. 25 Ekim tarihli bir başka haberde, ABD'nin Irak'ta Kürt devleti kurulması seçeneğine, “*Kürt devleti kurulmasına karşıyız*” sözleri vurgulanarak, Türkiye'nin hassasiyetlerinin gözetildiği iması öne çıkarılmaktadır. 26 Ekim'de gazete, Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi'nin (KADEK) Kuzey Irak meclisinde temsil isteğini gündeme taşımıştır. Haberde, KADEK'in Kuzey Irak'taki Kürt gruplardan temsil talebinin yanı sıra, Irak operasyonunda Türkiye'nin müdahale ihtimali ve PKK-KADEK'in *Türk askerini arkadan vurma planı* yaptığı da dile getirilmektedir.

27 Ekim'e gelindiğinde Zaman'da, iki farklı aktörün öne çıktığı habere rastlanmıştır. İlki eski HADEP Genel Başkanı Murat Bozlak'ın Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ile DGM'leri kaldıracağı yönündeki vaatlerinin konu edildiği haberdir. Haberin başlığı, “*DEHAP iktidara gelirse MGK ve DGM'yi kaldıracak*” şeklinde sunulmaktadır. Gazete, Bozlak'ın, CHP solculuğunu eleştirmesini, Kürtçe pankart taşıyan katılımcılara ve Öcalan lehine atılan sloganlara dikkat çekilmektedir. “*Sezen'in korosu Belçika'ya gidiyor*” başlıklı diğer haberde, Sezen Aksu'nun Kürtçe şarkılarıyla Belçika'da sahne alacak Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Çocuk Korosu'nun yolculuğu hakkında bilgi verilmektedir. Koronun şefi Dilek Alparlan'ın, “*Türkiye'deki bütün kültürleri tanıtmak istiyoruz*” sözleri yorumsuz sunulmaktadır. 28 Ekim'de *Gündem* sayfasının alt kuşağından verilen haberin konusu, Bozlak'ın siyasi yasaklamalara ilişkin açıklamasıdır. “*Bozlak, Zana'ya da Erdoğan'a da özgürlük vaat etti*” başlıklı haberde, Murat Bozlak'ın iktidar olmaları halinde yasaklı bulunan Erdoğan ve Zana'ya özgürlük getirecekleri ifade

edilmektedir. Gazete 30 Ekim’de Anadolu derneklerinin faaliyetlerini *Başlıksız* sayfadan ve üst kuşaktan duyurmaktadır. Kalın puntoyla aktarılan spotta, “*Türk, Kürt, Alevi, Sünni ayrımı yapmayan dernekler platformunun ilk başarısı*” olarak gösterilen gelişmeye göre, 16 dernek bir araya gelerek hastane projesini hayata geçirmektedir.

1 Kasım’da *Kültür-Sanat* sayfasının alt kuşağından, tek sütun halinde okuyucuya sunulan haber, “*Kürt edebiyatçıları sanat çevrelerinin ilgisizliğinden yakınıyor*” başlığıyla yayınlanmıştır. Haberde, “*Uzun yıllar eserlerini dar ortamlarda okurlarına ulaştırabilen edebiyatçılar, anadilde eğitim, öğretim ve yayını yasasının getirdiği sınırlı özgürlükle artık seslerini daha geniş çevrelere duyurabiliyor*” denilmektedir. Haberde, Kürt yazarlarının temel amacının *sözlü edebiyatı yazıya geçirmek* olduğu ifade edilmektedir. Gazete, Kürt yazarlarla yapılan röportajlardan kesitlerle, Kürtçe sanat ve edebiyata ilişkin *sitemleri* paylaşmaktadır.

3 Kasım seçimleri sonrası incelendiğinde, Kürtleri konu alan 5 Kasım tarihli haberin öznesi DEHAP’tır. *Seçim 2002* sayfasının orta kuşağından, tek sütun halinde aktarılan haberin başlığı, “*DEHAP’ta birleşen partiler, ayrılmayacak*”tır. Yüzde 6,2’lik oy oranıyla DEHAP’ın baraj altında kaldığına dikkat çeken gazete, “*Bundan sonra Kürt ve Türk emekçilerinin sözcüsü olacağız*” açıklamasını öne çıkarmaktadır. Bir gün sonra HAK-PAR’ın açıklamalarını yayınlayan gazete, yine *yenilgi* vurgusu yapmaktadır. “*Abdülmelik Fırat: Sandık başında kaybettim*” başlıklı haberde, Fırat’ın Ak Parti’yi *Kürt sorununa karşı duyarlı olmaya* çağırıldığı ifade edilmektedir. Gazete, Fırat’ın bir iddiasını ise, “*Bölücü başı Abdullah Öcalan’ın, DEHAP’ın barajı aşamayacağını bildiği halde, partinin seçime bağımsız adaylarla girmesinin engellendiğini, bu durumun bir devlet planı olduğunu iddia etti*” şeklinde vermektedir.

Zaman’da 10 Kasım’da Kürtlere ilişkin bir *Kültür-Sanat* haberlerine daha rastlanmıştır. Sayfanın alt kuşağından, “*Kamkar kardeşlerden 3. Kürtçe albüm*” başlıklı haberde, Kamkarların, Kürtlerin uluslararası çaptaki en önemli müzik grubu sayıldığı belirtilmektedir. Kamkarlar Grubu ve icra ettikleri müzik hakkında bilgi veren gazete, grubun daha önce da Kürtçe ve Farsça albümler çıkardığını

hatırlatmaktadır. 11 Kasım'da *Gündem* sayfasının alt kuşağına yerleştirilen haberin ana aktörü Osman Öcalan'ın açıklamalarıdır. Fotoğrafsız olarak ve “*Osman Öcalan savaşıla tehdit etti*” başlığıyla sunulan haberde, “*Bölücü terör örgütü PKK'nın devamı olan KADEK üyesi ve Abdullah Öcalan'ın kardeşi Osman Öcalan, Türkiye'nin, İmralı Cezaevi'nde bulunan Abdullah Öcalan'a yönelik tecrit uygulamasında bulunduğunu öne sürerek, bu durumu savaş sebebi olarak değerlendirdiğini söyledi*” denilmektedir. Öcalan'ın “*Kürt gençleri dağa çıksın*” şeklindeki sözlerinin tırnak içinde aktarıldığı haberde, Öcalan'ın yeni kurulacak Ak Parti Hükümeti'nden, “*demokratikleşme ve Kürt halkının istekleri dikkate alma*” çağrısında bulunduğunu duyurmaktadır. 14 Kasım'da *Gündem* sayfasının üst kuşağından fotoğraflı olarak yayınlanan haberin konusu, milletvekili yemin törenlerinde yaşanan olaylardır. 1991 yılında Demokrasi ve Emek Partisi (DEP) milletvekillerinden Leyla Zana'nın milletvekili yeminini Kürtçe tamamlamasının ardından yaşanan gerilimin hatırlatıldığı haberde, Zana'nın yeşil, sarı, kırmızı bantla kürsüye çıkması ve konuşmanın Kürtçe bölümünün Türkçeye çevrilmiş haline değinilmektedir.

Zaman gazetesi Sezen Aksu'nun konserlerinin yansımalarını sayfalarına taşımaya devam etmektedir. 17 Kasım tarihli *Gündem* sayfasının alt kuşağından verilen haberin başlığı, *Sezen Aksu'nun konserleri müzik kursuna ilgiyi arttırdı*” şeklindedir. Haberde, Sezen Aksu'nun Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Çocuk Korosu ile birlikte verdiği konserlerin ardından, belediye bünyesindeki kurslara ilginin arttığına dikkat çekilmektedir. Haberde, Türkçe ve Kürtçe şarkıların söylendiği konser sonrası gelişmeler aktarılmaktadır. Zaman gazetesinin 18 Haziran tarihli nüshasında Kürtlerle doğrudan ilişkilendirilebilecek herhangi bir habere rastlanmamıştır.

3.10.3.2. 12 Haziran 2011 Genel Seçim Haberleri

Zaman gazetesinde, araştırmanın kapsadığı zaman dilimi içerisinde Kürtleri konu alan ilk haber 27 Mayıs'ta *Politika* sayfasının üst kuşağından “*Hiç kimse bayrak ve ırk üzerinden siyaset yapmasın*” başlığıyla sunulmuştur. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Bingöl mitinginde yaptığı konuşmayı öne çıkaran

gazete, Kılıçdaroğlu'nun Başbakan Erdoğan'ın, "*Hakkâri mitinginde bir tane bile Türk bayrağı yoktu*" eleştirisini yorumsuz olarak vermektedir. Aynı gün yayınlanan bir diğer haberde, Erdoğan'ın, "*Bir çılgın proje de Diyarbakır için açıklayıp finali yapacağız*" sözleri başlığa taşınmıştır. Gazete Başbakan'ın, Kılıçdaroğlu'na sitemde bulunduğunu, Hakkâri mitinginde Türk bayrağının olmamasını ve Kılıçdaroğlu'nun *özerklik* çıkışını eleştirdiğini kaydetmektedir. *Politika* sayfasının üst kuşağından duyurulan konuyla ilgili bir başka başlıkta ise, BDP'nin Hakkâri mitingine ilişkin *itirafta bulunduğu* dile getirilmektedir. Habere göre BDP'li Koçali, CHP mitingine BDP'lilerin katıldığını itiraf etmekte ve CHP'yi savunmaktadır. Haberde Koçali'nin *Kürt Sorununa* ilişkin değerlendirmeleri de verilmektedir. Koçali, sorunun çözülmesi için, "*Kürt kimliğinin tanınması, Anayasal güvenceye alınması, anadilde eğitim ve Kürtlerin kendi kendini yönetmesi*" şartlarını öne sürmektedir. 28 Mayıs'ta dış kaynaklı bir haber, "*Barzani'den BDP'ye: Silahlı mücadele dönemi kapandı*" başlığıyla duyurulmaktadır. Ahmet Türk ve Şerafettin Elçi gibi *Kürt siyasetçilerin* Barzani ile yaptıkları görüşmeye dikkat çekilen haberde, Barzani'nin "*şiddetten uzak durun*", "*diyalog yolları aranmalı*", "*Türk ve Kürt milletleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek gerekiyor*" mesajlarını iletildiği kaydedilmektedir.

29 Mayıs'ta *Ekonomi* sayfasının üst kuşağından fotoğraflı olarak verilen haberin konusu Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz'ın Bingöl temaslarında yaptığı açıklamalardır. "*Eğer ayrımcılık olsaydı, Türkiye'nin kalkınması bir Zaza'ya teslim edilmezdi*" başlığıyla okuyuculara sunulan haberde, Yılmaz'ın *Türkiye'de ayrımcılık yapıldığı* eleştirilerine verdiği cevaplar sıralanmaktadır. Haberin spotunda, Yılmaz'ın anadil yasaklamalarının sorumlusu olarak CHP'yi işaret etmesi ve Ak Parti iktidarı döneminde açılan *Kürtçe kanal* hatırlatmasına yer verilmektedir. Aynı gün *Seçim 2011* sayfasında benzer bir haberin orta kuşaktan verildiği tespit edilmiştir. "*Bakan Şimşek, Kürtçe şarkılar eşliğinde halay çekti*" başlıklı haberde Bakan'ın, bir kurumun bahar şenliği sırasında halkla Kürtçe şarkılar eşliğinde halaya katılması vurgulanmaktadır. Aynı sayfanın sol orta kuşağında MHP'li isimlerin öne çıktığı iki haber dikkat çekmektedir. Bahçeli'nin "*Başbakan terörle mücadelede başarı sağlayacağına partileri suçluyor*" ifadelerini başlıklandıran gazete, tırnak içinde verdiği, *demokratik açılım zırvası* ifadesini *memleketin etnik bölünmeye götürüldüğü*

düşüncesiyle birlikte sunmaktadır. Gazete, Bahçeli'nin, *demokrasi ve özgürlük* kavramları ile halkın kandırıldığını iddia ettiğini belirtmektedir. Sayfanın eteklerinde verilen bir diğer haberde, MHP Grup Başkanvekili Mehmet Şandır'ın CHP'yi hedef alan sözlerine yer verilmiştir. "*Dün PKK ne söylüyorsa bugün CHP söylüyor*" başlığının altında, Şandır'ın, *özerklik, anadil ve genel af* gibi konularda CHP'nin söylemini eleştirdiği ifadeler yer verilmektedir. Aynı gün *Seçim 2011* sayfasının üst kuşağından görülen haberde ise Başbakan'ın İmam Hatip yurdu öğrencilerinin yakılmak istendiği olayla ilgili sözleri aynen aktarılmıştır: "*Oy için öğrencileri yakmak istediler, işte CHP bu BDP ile işbirliği yapıyor.*" Haberde Başbakan'ın CHP ile BDP'yi bir arada ve işbirliği halinde göstermesi ve BDP'ye yönelik eleştirileri öne çıkarılmaktadır. Başbakan'ın, "*Türkiye'de Kürt meselesinin önündeki en büyük engel BDP'dir*" sözleri aktarılırken, *iddia edildi yerine belirtildi* denilmektedir.

30 Mayıs'ta dikkat çeken ilk haber, *Gündem* sayfasının üst kuşağından duyurulan, "*Kürtçe türkü starda jüri üyesi olacak*" başlıklı haberdır. TRT Şeş'te yayınlanan müzik yarışmasının finalinde Maliye Bakanı Şimşek'in jüri üyesi olacağını duyurulmaktadır. İç sayfalardan sunulan bir diğer haberin başlığı, "*Kürtlerin çocukları Müslüman olarak yetişmesin diye diri diri yakmaya kalkıyorlar*"dır. Sayfanın alt kuşağından fotoğraflı olarak verilen haberde, Başbakan'ın konuya ilişkin değerlendirmeleri doğrudan anlatımla sunulmakta, Başbakan'ın PKK'yı ve BDP'yi eleştirdiği ifadeler öne alınmaktadır. Gazete, Başbakan'ın sözlerinin tırnak içerisinde özetlemektedir: "*Şimdi de camilere el attılar. Cuma ne zamandan beri resmi idi ki şimdi sivilleşiyor? Zaten daha önce Kürtlerin Müslüman olmadığını, Zerdüşt dininden olduğunu iddia ediyorlardı. Güya daha sonra Türkler kılıç zoru ile Müslüman yapmışlar. Hatta Öcalan'ın peygamber olduğunu bile iddia ettiler.*" Gazete 31 Mayıs'ta bir iddiayı dile getirmektedir. "*Diyarbakır esnafına CHP mitingine katılın, Başbakan'a kepenkleri kapatın baskısı*" başlıklı haberde gazete, Hakkâri'de CHP'nin oy potansiyelinin oldukça düşük olmasına rağmen 5 bin katılımcılı miting meydanının BDP ve terör örgütü sempatanlarınca doldurulduğu iddia etmektedir. Haberde, *Kürdistan Demokratik Halk İnisiyatifi* adını taşıdığı söylenen grubun halkı Ak Parti'yi protesto etmeye davet ettiği ve Hakkârilileri doğrudan tehdit ettiği kaydedilmektedir.

Zaman'da 1 Haziran tarihli haberde, Kılıçdaroğlu'nun Diyarbakır mitingi eleştirel biçimde kaleme alınmıştır. *“BDP'liler destek vermeyince Diyarbakır'da boş meydana konuştu”* denilen haberde, CHP'nin Hakkâri mitingine gönderme yapılmakta ve mitinge katılımın düşük kaldığı vurgulanmaktadır. Gazete, Kılıçdaroğlu'nun konuşmasını, *Kürt sorununa dair yeni bir şey söylemedi* şeklinde yorumlamaktadır. Miting sırasında alana getirilen *3 Türk bayrağı* ise alaycı biçimde vurgulanmaktadır. 2 Haziran'da gazetenin öne çıkardığı en önemli haber Başbakan Erdoğan'ın Diyarbakır mitingidir. *Seçim 2011* sayfasında üst ve orta kuşağı kapsayacak biçimde büyük görülen haberin başlığı, *“Mademki Kürtleri seviyorlar Kürt yavrularını niye yakıyorlar?”* şeklindedir. Başbakan'ın BDP'yi ülkeyi bölmeye çalışmakla suçlaması spotta öne çıkarılırken, alt başlıklar doğrudan alıntılarla sunulmuştur. Gazete, öne çıkan ifadeleri, *“CHP ile BDP zihniyeti aynı”, “Kürt de Türk de benim canım ciğerimdir”, “Diyarbakır, biz ezelden kardeşiz”, “Kürt bile diyemiyordu, Kürt meselesini hatırlayıverdi”, “Artık asimilasyon bitti”, “2005'te ne söylediysem, bugün de aynısını söylüyorum”, “4 Bakanım Kürt”, “Özgürlükçü Anayasa sözü”* şeklinde sıralamaktadır.

3 Haziran'da konuyla ilgili öne çıkan tek haber, MHP'li Milletvekili Adayı Füsün Koroğlu Çorapçioğlu'nun *özerklikle* ilgili sözleridir. Çorapçioğlu'nun bir TV programındaki açıklamasını, *“Özerklikle ilgili sözlerim çarpıtıldı”* başlığıyla sunan gazete, MHP'li adayın *“bütün vatandaşlara eşit konumda yaklaşacak bir belediye başkanı olduğu takdirde bir özerklik yapısı düşünülebilir”* dediğini hatırlatarak, düzeltmedeki *“Belediyelerde siyasi bir özerklik asla söz konusu olamaz”* şeklindeki çıkışını alıntılıyarak sunmaktadır. 4 Haziran tarihli haberin konusu yine MHP'dir. Bahçeli'nin Kırşehir mitinginde yaptığı konuşmayı, *“MHP, kardeş kavgasına asla imkân ve fırsat vermeyecek”* başlığıyla duyuran gazete, MHP ile PKK'nın çatışmasının arzu edildiğini söyleyen Bahçeli'nin ifadelerini *savundu* şeklinde aktarmaktadır. Haberde, *demokratik açılımla PKK'nın siyasallaştırıldığı ve MHP üzerine oyun oynayanlardan Yüce Divan'da hesap sorulacağı* dile getirilmektedir. 5 Haziran'da *“Erdoğan benden özür dilemezse Kürt sorununun çözümüne katkı sağlamam”* başlığıyla okuyucuya sunulan haberde, Erdoğan ile Kılıçdaroğlu arasındaki *özerklik* tartışması gündeme taşınmıştır. Kılıçdaroğlu'nun bir TV

programında yaptığı açıklamaları derleyen gazete, *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı* ile ilgili sözlerinin çarpıtıldığına dikkat çekmektedir. Habere göre, Erdoğan'ın Kılıçdaroğlu'ndan özür dilememesi halinde, CHP'nin Kürt sorununun çözümüne katkı sağlamayacağı ifade edilmektedir. Zaman gazetesi aynı gün BDP'nin Diyarbakır mitingini, *Politika-Seçim 2011* sayfasının üst kuşağından iki sütun halinde görmüştür. “*BDP, Diyarbakır'da özerklik için meydana indi*” başlıklı haberde, mitingin PKK gösterisine dönüştüğü kaydedilmektedir. İşsizliğe dikkat çekilen haberde, Filiz Koçali'nin açıklamaları tırnak içinde aktarılmaktadır. “*Biz faşist dikta değil, demokratik Cumhuriyet istiyoruz. 2 bölgesi bir Türkiye'ye rıza gösterin. Bu bölge özerk Kürdistan olur.*”

6 Haziran'da Ak Partili Nihat Ergün'ün konuşmasını öne çıkaran gazete, “*Türkiye'de gerginlik yok, örgütlerin provokasyonu var*” başlığını tırnak içine almadan, gazetenin görüşüymüş gibi sunmaktadır. Türkiye'de siyaset alanının daraltıldığı eleştirilerine Ergün'ün verdiği cevapların sıralandığı haberde, “*Geçmişte Kürt desen başına gelmeyen kalmıyordu. Ak Parti, Kürtleri inkâr ve asimilasyon politikalarına son verdi*” sözleri öne çıkarılmaktadır. Haberde, *zorla kepenk kapatmalar* ve *molotoflu demokrasi* gibi göndermelerle, PKK'nın seçim sürecindeki eylemleri hatırlatılmaktadır. Aynı gün *Dış Haberler* sayfasından yayınlanan bir başka haberde ise “*PKK'nın kasası gözaltına alındı, ortalık karıştı*” denilmektedir. Haberde, bazı üst düzey PKK'luların Kürt Kültür Merkezi'nde gözaltına alınmaları ardından Fransa'da yaşanan olaylar aktarılmaktadır. Zaman gazetesi 7 Haziran'da din temalı bir haber yayınlamıştır. “*Dine karşı olan PKK, inançlı nesil istemiyor*” başlıklı haberde, *PKK yandaşlarının Cizre'deki yurttan kalan öğrencileri yakma girişimine* STK'lar aracılığıyla tepki gösterilmektedir. *Kanaat önderleri* olarak nitelenen isimlerin açıklamalarından kesitler aktaran gazete, PKK'nın inançlı nesil istemediği ifade edilmekte ve yapılanlar *vahşet* olarak tanımlanmaktadır. Aynı gün BDP'nin Bitlis mitingini gündeme taşıyan Zaman, “*Demirtaş: Demokratik özerklik en büyük projemiz*” başlıklı haberde, *özgürlük* ve *demokrasi* kavramlarına dikkat çekilmektedir. Aynı sayfadan ve üst kuşaktan verilen başlık “*Anadil karnınızı mı doyuracak?*”tır. Gazete, Bahçeli'nin Diyarbakır mitingini bu sözlerle başlığa taşımaktadır. “*Ayrılma rüyası görenler aklını başına alsın*”, “*Sivas-Gâvur Dağı*

hattını yerle bir etmeye geldim”, “Ya kardeşçe yaşayacağız, ya da Anadolu’dan atılacağız” alt başlıklarının ve doğrudan alıntılarının yer aldığı haber yorumsuz olarak sunulmaktadır. Alt kuşakta verilen konuyla bağlantılı haberde, “Taş atan çocukların elinde 3 hilal bayrağı” denilmektedir. Gazete haberde, Alparslan Türkeş’in 1995 yılında yaptığı Diyarbakır konuşmasının “Türk’le Kürt etle tırnak gibi kardeştir. Kız alıp vermişiz, biz ne kadar Türk’sek onlar da o kadar Türk, onlar ne kadar Kürt’sse biz de o kadar Kürt’üz” bölümü hatırlatılmaktadır.

8 Haziran’da BDP’nin Kürtçe ezan okutmasını ele alan gazete, “*CHP’nin hüküm sürdüğü tek parti döneminde 18 yıl zorla okutulan Türkçe ezanın, 61 yıl sonra bu kez BDP tarafından Kürtçe okutulduğu ortaya çıktı*” diyerek, Kürtçe ezan ile CHP ve BDP’nin tutumlarına karşı açık tavır almaktadır. Haberin içeriğinde Kürtçe ezana yönelik yalanlamalara yer verilirken, alt kuşakta sunulan devam niteliğindeki bir başka haberde, “*Diyanet: Kürtçe ezan olmaz*” başlığıyla fetva makamının görüşü, gazetenin görüşünü destekler biçimde verilmektedir. *Dış Haberler* sayfasının üst ve orta kuşağını kapsayacak biçimde aktarılan haberin başlığı ise, “*BDP terör örgütünün mü Kürt halkının mı sözcüsü olacağına karar vermeli*”dir. Avrupa Parlamentosu (AP) Sosyalist ve Demokratların İlerici İttifakı Başkan Yardımcısı Hannes Swoboda’yla yapılan özel röportajı yayınlayan gazete, BDP’nin yanında CHP’ye yöneltilen eleştirileri de spottan duyurmaktadır. 9 Haziran’a gelindiğinde, CHP Milletvekili Kamer Genç’in, Kürt-Alevi-Zaza ekseninde yaşanan tartışmaların baş aktörü olduğu gelişmeler gündeme gelmiştir. “*CHP’de ikinci Dersim depremi*” başlığını taşıyan haberde, daha önce Onur Öymen’in “*Dersim’de analar ağlamadı mı?*” sözleri hatırlatılarak, Genç’in açıklamaları nedeniyle ortaya çıkan ikinci krize işaret edilmektedir. Kamer Genç’in, “*Biz Dersimliler Kürt değiliz, Kürt meselesi diye bir şey yok. Biz Türk oğlu Türk’üz*” sözlerinin Tunceli’yi ayağa kaldırdığının belirtildiği haberde, “*Alevi temsilcileri, Kılıçdaroğlu’na, O’nun adına Dersim halkından özür dile, yoksa seni de düşkün ilan edeceğiz diye seslendiler*” denilmektedir. Zaman, yaşananları “*İkinci Dersim çatlağı*” diye nitelemektedir. Genç’in açıklamalarına cevap veren Ferhat Tunç’un ifadeleri şu şekilde aktarılmaktadır. “*Kamer Genç’in benimle ilgili ifadeleri çirkin ve alçakçadır. Kamer Genç’in bu demeci beni çok şaşırtmadı. Çünkü o 12 Eylül artığı bir insandır. 27*

yıldır bu topraklarda üstlendiği misyon, derin devleti temsil etme misyonuydu. Dersim kimliği üzerine alçakça bir politika izleyerek Dersim'in Türk olduğunu iddia edebiliyor. Bu Dersim tarihine, kimliğine ve değerlerine yönelik bir saldırdır. Ama ben Dersimlilerin 12 Haziran'da sandık başında ders vereceğine inanıyorum.”

Zaman, 10 Haziran'da *Umut Kitabevi* olayına ilişkin bir gelişmeyi *Gündem* sayfasından ve orta kuşaktan duyurmaktadır. “*İyi çocuklar hükümeti devirmek için Kürt siyasilere suikast planlamış*” denilen haberde, Ankara'da bir suç örgütüne yönelik operasyonda, polisin, aralarında Kürt siyasetçilere yönelik suikast planlarının da bulunduğu bazı bilgilere ulaştığı öne sürülmektedir. İddialar arasında “*Kürtleri sokağa dökme planı*”nın da bulunduğu dikkat çekilmektedir. Aynı gün gazete, Başbakan'ın “*Biz olsak Öcalan'ı asardık ya da koalisyondan çekilirdik*” sözlerini de miting haberinin dışında ayrı bir başlıkta sunmuştur.

Seçimlerin ardından diğer gazetelerde olduğu gibi Zaman'da da Kürtlerin konu edildiği haberlerde gözle görülür azalma yaşanmıştır. BDP'nin seçimlerde elde ettiği sonuç başta olmak üzere, BDP'li bazı tutuklu vekiller ile mahkeme süreçleri 12 Haziran sonrasının ana gündem maddeleri haline gelmiştir. 13 Haziran'da yayınlanan ilk haberde, “*BDP istediğini aldı*” denilmekte ve seçim sonuçlarının bu parti için başarı sayılabileceği ifade edilmektedir. BDP'nin kampanya süresince, Erdoğan'ın Kürtlerle ilgili açıklamalarını kullandığına dikkat çeken gazetede, bu sayede oylarını arttırma amacı güttüğü ima edilmektedir. *Politika* sayfasından CHP'ye ilişkin bir diğer haberin başlığı, “*Seçmen açılıma devam mesajı verdi*”dir. Gazeteye göre, Ak Parti ile CHP'nin kazandığı sandalye sayıları ile ortaya çıkan tablo, hükümetin *Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi*'nin devam ettirilmesine onay niteliğindedir. Zaman, 14 Haziran'da seçim sonuçlarını değerlendirmeye devam etmektedir. *Politika* sayfasının üst kuşağından verilen haberde, *Kürt Aydınların görüşlerini sayfalarına taşıyan gazete*, aydınların açıklamalarını, BDP'ye uyarı olarak algılanabilecek biçimde derlemiştir. Kürt aydınların “*BDP'nin sorumluluğu arttı, yeni Anayasa için yapıcı rol oynamalı*” sözlerini başlığa taşıyan gazete, BDP'ye *uzlaşma çağrısı* yapmaktadır. Aynı sayfanın sağ sütununda verilen diğer bir haberde ise, “*Muhatap biziz, müzakereye açıldık*” denilmektedir. Çağrının sahibi Selahattin Demirtaş'ın açıklamaları, “*Kürt sorunundan başörtüsü sorununa bütün sorunların çözüm*

anahtarını kendinde barındıran yeni bir hareket doğmuştur” sözleriyle sürdürülmektedir. *Politika* sayfasından duyurulan bir diğer haberdeyse, BDP'nin Kürt partileriyle ittifak kurmasının meyvelerini topladığı belirtilmektedir.

16 Haziran'da manşetten verilen haberde, yeni Anayasa projesine bağlı olarak *Kürt Sorununu* da kapsayan bir dizi hedef masaya yatırılmıştır. *Kürt Sorununu*, Demokratik Açılım'la birlikte ele alan gazete, Ak Partili Salih Kapusuz'un *Kürt Sorunuyla* ilgili değerlendirmelerini alıntılararak sunmaktadır: “*Demokratik Açılım Kürt sorununun çözümünde önemli bir adımdı. Ak Parti ve BDP oylarındaki artış, toplumun çözüm istediği yönünde okunuyor. CHP'nin söylemi önemseniyor. Anayasa ile birlikte ele alınan adımlar da Meclis'i bir hayli zorlayacak. BDP'nin özerklik, İmralı, kimliğin tanınması ve anadilde eğitim söylemindeki üslup ciddi engel sayılıyor. Psikolojik eşiğin aşılması, öncelikle toplumdaki diğer hassasiyetleri kaşıyan üslubun terk edilmesine bağlı.*” 17 Haziran'da *Zaman*'da *Kürt Sorunu* ekseninde bir habere rastlanmıştır. 12 Haziran seçimleri sonrası toplanan Abant Platformu'nda öne çıkan taleplerin sunulduğu haberde, *Kürt Sorunu* gibi konular için *uzlaşma* çağrısının yapıldığı bildirilmektedir. Bir gün sonra *Gündem* sayfasının üst kuşağından verilen haberin konusu yine çözümdür. “*Öcalan'dan eylemsizlik uzasın çağrısı*” başlıklı haberde, Öcalan'ın “*demokratik çözümün önünü açmak amacıyla yaklaşık bir yıla yakındır devam ettirilen eylemsizlik pozisyonunun bu süreçte de sürdürülmesinde yarar gördüğü belirtildi*” denilmektedir.

Gazetenin 18 Haziran'da okuyucularına sunduğu haberin öznesi bir *Kürt Aydınıdır*. “*Burkay'dan BDP'ye: Umarım geçmişteki hatalara düşmezler*” başlıklı özel haberde, İsviçre'de yaşayan Kürt aydın Kemal Burkay'ın, seçim sonuçları ve özellikle de BDP üzerine değerlendirmelerine yer verilmektedir. *Zaman*, Burkay'ın açıklamalarında ayrıca yeni Anayasa vurgusuna dikkat çekmektedir. Burkay'ın çözüm için, *silahların susması, eşitlikçi Anayasa, genel af* gibi önerilerde bulunduğu belirtilmektedir. 19 Haziran tarihli nüshada bir yorum haber dikkat çekmektedir. “*Dünya TV'nin Kürtçe dil kursu sınırları aştı*” başlığıyla sunulan haberde, “*Türkiye'nin son on yılda yaşadığı değişim, Kürtçe konusunda da kendisini gösteriyor*” denilmektedir. Haberde, “*Kürtçeyi en doğru ve en iyi şekilde öğretmeyi amaçlayan*” programın Avrupa ve Orta Doğu'da çok sayıda ülke tarafından takip

edildiğine dikkat çekilmektedir. *Politika* sayfasının üst kuşağından duyurulan bir diğer haberde, BDP'lilerin *uzlaşmaya* açık oldukları işlenmektedir. “*Uzlaşmaya hazırız, sorumlu davranacağız*” başlıklı haberde BDP’li bazı isimlerin açıklamaları, *yumuşak tonda* aktarılmaktadır. Metinde *özgürlük, demokrasi ve eşitlik* vurgusu yapılırken, *ötekileştirmenin* sona ermesi için yeni bir Anayasaya ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmektedir.

21 Haziran’da Öcalan’ın çatışmasızlığın uzatılmasına dönük yaklaşımına zıt bir açıklama gündeme taşınmıştır. KCK’nın *yazılı* olarak yaptığı belirtilen açıklamada, “*Çatışmasızlık sürecinin oluşması ve çözüm sürecinin gelişebilmesi için 1-TBMM, Kürt sorununu çözmek üzere Abdullah Öcalan’a demokratik anayasal çözüm sürecinde rolünü oynaması için çalışmalar yapmalı ve buna uygun koşullar yaratılmalıdır. 2-Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve hükümeti adına başbakan veya benzer düzeyde devleti bağlayan bir yetkili tarafından Kürt sorununun çözümünde imha ve tasfiye değil, diyalog ve barışçıl yolların esas alınacağı, bu temelde polis ve asker operasyonlarının durdurulduğunu açıkça kamuoyuna deklare ederek sürecin gelişmesi için start vermelidir*” denilmektedir. Gazete, yazılı açıklamayı *tehdit* olarak yorumlamaktadır.

22 Haziran’da *Birinci Sayfadan* duyurulan haberde, YSK’nın Hatip Dicle’nin milletvekilliğini düşünmesi işlenmiştir. Dicle’ye *YSK’dan kötü haber* geldiğinin ifade edildiği haberde, Dicle’nin yerine kanun gereği Ak Partili Oya Eronat’ın milletvekilliği mazbatası almaya hak kazandığı hatırlatılmaktadır. Aynı gün *Politika* sayfasının üst kuşağından fotoğraflı olarak duyurulan bir diğer haberde ise konu BDP blokunda yer alan Şerafettin Elçi ve Levent Tüzel’in durumudur. Haberde iki siyasinin kendi partilerini temsil edeceği vurgulanmaktadır. Hasip Kaplan’ın mazbata almak üzere Meclis’e geldiği sırada yaptığı açıklamaların aktarıldığı haberde Kaplan’ın, *KCK tutuklamaları, demokrasi ve yeni Anayasa* hedefine ilişkin sözleri öne çıkarılmaktadır. Aynı sayfanın orta kuşağından okuyucuya sunulan “*Nasname’den BDP’ye ağır eleştiriler*” başlıklı haberde, *kendilerini Özgür Kürtler olarak tanımlayan bazı grupların bir süreden beri internet üzerinden PKK-BDP çizgisine yönelttiği eleştiriler yeni bir boyut kazandı* denilmektedir. Gazete, nasname.com adlı internet sitesinin *Bedel ödeyenlerin çocukları sokaklarda*

sürünürken, BDP-PKK çizgisindeki yöneticilerin lüks için yaşadığı iddialarını sayfalarına taşımaktadır. BDP yöneticilerine yönelik yolsuzluk iddialarının da öne çıkarıldığı haberde, Kürt seçkinleri tarafından neden “Kürt yoksullara, okumayın!” denildiği sorusunun yöneltildiği kaydedilmektedir.

Zaman gazetesi, 23 Haziran’da BDP’li tutuklu vekiller üzerinden gelişen olayları, bir kez daha *aydın ve hukukçular* üzerinden ele almıştır. *İlk Sayfadan* ve manşetten “*BDP’ye uyarı: Şantaj ve tehditle halkı tehdit etmeyin*” başlığıyla sunulan haber, *Politika* sayfasının üst ve orta kuşağını kapsayacak biçimde yayınlanmaktadır. *Aydın ve hukukçular* aracılığıyla BDP’nin hedef alındığı haberde, *BDP’li milletvekillerinin tehditkâr üslubunun endişelere yol açtığı* iddia edilmektedir. Haberde, eski Yargıtay Başkanı Ahmet Gündel, Gazeteci Yazar Ahmet Taşgetiren, Boğaziçi Avukatlar Derneği Başkanı Bilal Çalışır, Gazeteci Yazar Gülay Göktürk ve Kürt siyasetçi Şükrü Gülmüş’ten görüş alınmakta ve *meclise girmeyiz* söylemi ile hükümete dönük *tehditler* eleştirilmektedir. Devam niteliğindeki bir başka haberde yine *tehdit* vurgusu ön plandadır. “*Ahmet Türk tehdit etti, DTK halkı sokağa çağırırdı*” denilen haberde, DTK’nın yayınladığı son bildiride *tehdit içerikli ifadelerin* kullanıldığı öne sürülmektedir. Açıklamalarda, “*Kürdistan’ın sivil ve siyasi çatısı olarak kongrenin tüm bileşenleriyle bu karara en net tavırlarını göstermeye davet ediyoruz*” ifadeleri, “*Seçim sonucuyla onaylanan halkımızın çözüm projesi olan demokratik özerkliğe tüm kurumlarıyla sahiplenmeye ve inşa sürecini ilan da dâhil olmak üzere tüm boyutlarıyla tamamlamaya çağırıyoruz*” çağrısıyla birlikte alıntılanmaktadır. Sayfanın alt kuşağında, HSYK (Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu) Başkanı Ahmet Hamsici’nin “*YSK’nın kararı yerinde*” açıklaması başlığa taşınmıştır.

24 Haziran’da gazete, Dicle’nin milletvekilliğinin düşürülmesine tepkilere yer vermeye devam etmektedir. *Politika* sayfasının üst kuşağında “*BDP Dicle’yi bile bile aday yaptı*” başlığıyla sunulan haberde, Ak Partili Bekir Bozdağ’ın BDP’yi hedef alan açıklamaları aktarılmaktadır. Üst kuşaktan duyurulan bir diğer haberde, gazete doğrudan BDP ve YSK’yi hedef alan “*YSK ve BDP el ele demokrasiyi sabote ediyor*” başlığını kullanmıştır. Haberde, krizin adım adım geldiği ifade edilmektedir. Gazete aynı sayfanın alt kuşağında Cihan Haber Ajansı kaynaklarına dayandırarak

verdiği haberde ise, BDP'lilerin Diyarbakır'da yürüyüş yaptığı kaydedilmektedir. Haberde, Abdullah Öcalan lehine, Ak Parti aleyhine sloganlar atıldığına dikkat çekilmektedir. 25 Haziran'da gazetenin konuyla ilgili verdiği ilk haber, *Başlıksız* olarak yayınlanan sayfanın üst kuşağından *"Kürt sorunu, sivil Anayasa ile çözülür"* başlığıyla duyurulmaktadır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) *Kürt Sorunu*yla ilgili çalışmasına yer verilen haberde, *"Yeni, sivil ve demokratik bir Anayasanın şart olduğu"* vurgulanmaktadır. Dağdan inişin sağlanması ve çözümün gelmesi için, PKK'nın bir *terörizm* sorunu olduğu düşüncesinden vazgeçilmesi gerektiği ve sorunun *Kürt İsyanı* olarak değerlendirilmesi gerekliliğinin altı çizilen değerlendirmede, Öcalan ile yapılan görüşmelerin *müzakereye* dönüştürülmesi gerektiği kaydedilmektedir. *Politika* sayfasından verilen *"Ergenekoncular, Kürt sokağını karıştırmak istiyor"* başlıklı haberde, Kürt siyasetçi Kemal Burkay'la aynı dönemde ikinci kez gerçekleştirilen röportajın ayrıntılarına yer verilmektedir. Tırnak içine alınmadan başlıklandırılan alıntıda, *Kürt siyaset adamı Burkay'ın Kürt vatandaşlara yönelik uyarısı* dile getirilmektedir. Haberin spotunda, *"Darbeciler, Ergenekoncular, dört gözle Kürt sokağının karışmasını bekliyor"* öngörüsü, *"Kürt halkının bugün yapması gereken en büyük hareket, kaosçuların oyununu bozmaktır"* çağrısıyla birlikte sunulmaktadır. Sayfanın orta kuşağından fotoğrafsız aktarılan haberde ise *"Öcalan'dan Meclis'i boykot kararına destek"* denilmektedir. Gazete, BDP'nin boykot kararına STK'ların *vazgeçin* çağrısını ayrı bir başlıkla duyurmaktadır. Aynı sayfadan yayınlanan bir diğer haberde ise bazı Kürt aydınların, *"Yeni bir Anayasa yapılmadığı sürece bu kaoslar bitmez"* sözleri öne çıkarılmaktadır.

26 Haziran'da gündem bir kez daha Dünya TV'dir. İstanbul'da bir dernek tarafından verilen *Yılın Enleri* ödüllерinin duyurulduğu haberde, *Türkiye'nin ilk özel Kürtçe televizyon kanalı* olduğu belirtilen Dünya TV'nin *Yılın Televizyon* ödülünü aldığına dikkat çekilmektedir. *Gündem* sayfasının üst kuşağından fotoğraflı olarak verilen haberde, *"KCK'dan çift zamanlı kaos planı"* iddiası ortaya atılmaktadır. Gazete, 12 Haziran seçimlerini hedef alacak biçimde tasarlanan kargaşa planlarını deşifre etmektedir. *"Öcalan'ın 15 Haziran'a kadar çözüm gelişmezse, büyük bir savaş gelişecektir"* tehdidine dikkat çeken gazete, seçim süreci boyunca yapılması

planlanan eylemlerin içeriği hakkında bilgi vermektedir. Gazete *Politika* sayfasını büyük ölçüde *yeni Anayasa* çağrılarını ayırmıştır. Üst ve orta kuşaktan sunulan haberlerde, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın *yeni Anayasa* temalı konuşmalarını öne çıkarmaktadır. 27 Haziran'a gelindiğinde, Zaman'da manşete taşınan ilk haber, Fransa'daki PKK yapılanmasına ilişkin gelişmelerdir. Öcalan posterli kalabalık fotoğrafıyla birlikte sayfanın orta kuşağından verilen haberde, "*PKK'nın Fransa örgütlenmesi deşifre oldu*" denilmektedir. Fransız savcılığının soruşturmasını kesin ifadelerle yorumlayan gazete, örgütün Fransa ayağına ilişkin ayrıntıları okuyucularına duyurmaktadır. *Politika* sayfasından verilen bir diğer haberde, Cumhurbaşkanı Gül'ün *Meclis'i boykot* kararına yönelik tepkisi aktarılmaktadır. Gül'ün muhalefete çağrıda bulunduğu belirtilen başlık, "*Demokrasiye gölge düşürmeyin*" şeklinde doğrudan alıntılanarak yayınlanmıştır. Gazete aynı gün, YSK'nın Dicle kararına ilişkin hukukçuların menfi yöndeki görüşlerini aktarmıştır. Haberde, Dicle'nin milletvekili seçilme yeterliliğini kaybettiği vurgusu yapılmaktadır.

SONUÇ

Kimliği “inşa edilen, kurgulanan” olarak ele alan inşacı yaklaşımı temel alan bu araştırmada, Türkiye’de devlet söyleminin belirgin biçimde değiştiği 2000’li yıllarda, Türk basınında Kürt kimliğinin temsili üzerine odaklanılmıştır. Toplumsalın yeniden üretildiği bir alan olarak basının, Kürt kimliğini hangi algılamalara yol açabilecek şekilde ele aldığı üzerinde durulmuş, Kürtleri konu edinen haberler, anahtar kavramlar ve temalar aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece kimlik ve Kürt sorunu ekseninde yapılan tartışmaların, basına yansımaları değerlendirilmiştir.

Çalışmaya esas olan, basının, toplumsal bilinç üzerindeki yönlendirici gücünün belirgin hale getirilmesi çabasıdır. Bu nedenle Türk basını tarafından oluşturulan temsil, dönemsel olarak ele alınmıştır. Çalışmada, Cumhuriyet dönemi Kürt milliyetçiliğinin inşasının son aşaması olan 2000’ler Türkiye’si (Yavuz, 2001) üzerine yoğunlaşarak, 2002 ve 2011 genel seçimleri örneğinde Türk basınında Kürt kimliğinin temsili tartışılmıştır.

Sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte, basılı eserler düşünceleri örgütlemiş ve ortak bilincin gelişmesine katkı sağlamıştır. Matbaanın icadıyla birlikte önce basılı eserlerin, ardından bugünkü anlamda basının gelişimi hızlanmış, işlevleri artmaya ve ortak kültür kalıpları oluşturmaya başlamıştır. Yazılı kültür, toplumsal hafıza ve kamuoyu fikrinin oluşmasında etkili olmuştur. Öte yandan, yazılı eserlerin dışında haber akışının da kitlelere ulaştırılmasıyla birlikte, toplumlarda kolektivitinin egemenliği artmıştır. Basın, dilsel ve kültürel bütünleşmenin kaynağında, bir toplumsal inşa kategorisi olarak değerlendirilmiştir.

Basın, modern toplumlarda, elit gruplardan sade vatandaşa kadar, tüm bilgi, tutum ve ideolojilerin temsil edildiği bir platformdur. Bu nedenle basın aracılığıyla oluşturulan söylemin kaynağı egemen yapılardır. Öte yandan basın, egemen kimliklerin dışında azınlıkların, farklı dini ve etnik kimliklerin de temsil edildiği bir alan olma özelliğine sahiptir. Kimi zaman etnik gruplara ilişkin temsiller, negatif algılamalara yol açabilecek şekilde oluşturulmaktadır. Etnik gruplar ise görmezden

gelmeye ve ötekileştirmeye maruz kalan grupların başında gelmektedir. Türkiye’de ulus devlete geçişle birlikte değişen kimlik algısı, Türk-Kürt ilişkilerinde inişli-çıkışlı bir seyre neden olmuştur. İlk dönemlerde İslam kardeşliği üzerine inşa edilen resmî söylem, zamanla ulus devlet fikrinin öne çıkması ile geriye itilmiş, bu durum da Kürtleri olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda devlet söylemindeki değişim, Kürt milliyetçilerini rahatsız etmiştir (Bozarslan, 2005: 214). Devletin resmî Kürt politikaları ve Kürt seçkinlerce oluşturulan karşı refleks, isyan ve çatışmaları beraberinde getirmiştir. Kürt sorunu algısı, 30 yıllık terörle birlikte ele alındığında, ülkenin çözüm bekleyen en önemli sorunu haline gelmiştir.

Basın, Kürt sorunu etrafında şekillenen popüler, etnik ve muhafazakar milliyetçi söylemleri siyasal aktörler üzerinden yeniden inşa ederken, okur kitlesi adeta imaj bombardımanına tutulmaktadır. Öyle ki, toplumsal ve siyasal aktörlerin her gün yeniden kurgulandığı basında, imajlar da yeniden üretilmekte ve kimlikler yeniden tanımlanmaktadır. Ötekileştirme ve dışlamalar ile belirginleştirilen farklar, kültürel üretimin bir parçası olarak sınırlar oluşturmaktadır. Bu durum toplumsal çeşitliliği gizlemekte, tekçi yapılar inşa etmektedir. Bu doğrultuda Kürtlerin de tekçi bir kimlikte temsil edildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye ve Orta Doğu coğrafyasında Kürtler kimlik özellikleri bakımından parçalı bir görünüm sergilemesine rağmen Türk basınında haber tasarımları, Kürt kimliğini bütünlüklü olarak algılanacak biçimde oluşturulmaktadır. Bozarslan’ın (2005), Kürt “makro-etnisite”si olarak adlandırdığı, Kürtçenin lehçeleri arasındaki farklılıklara, dinsel, mezhepsel farklılıklar ile coğrafi, kültürel bölünmelere ve toplumsal talep ve beklentilerdeki çeşitliliğe rağmen basın, tek bir Kürt tipi (uniform) varmış gibi algılamakta ve bu şekilde sunmaktadır. Bu durumun temel sebebi Kürtler arasındaki baskın kimlik özelliklerine sahip gruplar ve özellikle Kürt siyasi elitler tarafından oluşturulan söylemdir. BDP, Kürt kimliğine ilişkin algının şekillenmesinde PKK ile birlikte farklı bir noktada bulunmaktadır. Silahlı şiddet eylemleri gerçekleştiren PKK’nın yasal düzlemdeki karşılığı BDP’dir. Buna göre Kürtlerin ve Kürt sorununun ele alınışında bu iki örgüt önemli iki belirleyicidir. Bunun en önemli göstergesi BDP ve PKK’nın Kürtleri konu alan haberlerde yer alışı biçimleridir. Kürtlerin bölgesel, etnik ve dinsel farklılıklara rağmen tek bir kimlik

biçiminde tahayyül edilmesinde PKK'nın şiddet üretimine eşlik eden Kürt seçkinlerin basını bir söylem alanı olarak kullanmalarının payı büyüktür. Foucault'nun tabiriyle Kürt etnik kimliği üzerinden bir ezeli bir "hakikat rejimi" inşa edilmektedir.

Kürt kimliğinin tekçi biçimde sunulmasında basın tektipleştirici rol oynamaktadır. Siyasi partilerin basın üzerinden geliştirdiği ayrıştırıcı siyaset, örtülü biçimde tarihsel anlamların belirginleşmesi ve örgütlenmesi üzerinde etkili olmaktadır. Yani bir toplumsal kimliğin sorunlu biçimde ele alınışı bile aslında o kimliğin ondan olmayan diğer yapılardan ayrılan yönlerini belirgin hale getirmektedir. Bu nedenle kimi haber tasarımlarında ötekileştirmeler, önyargılar ve hatta korkular hissedilir derecede yoğundur. Politik aktörlerin gerilim siyaseti, basın aracılığıyla yeniden üretilirken, bu durum toplumsal travmaya yol açmakta ve Kürt kimliği bu karmaşık ve bulanık atmosfer içerisinde kurgulanmaktadır. Dolayısıyla toplum üzerindeki gerilim, algılamaları ve tahayyülleri de etkilemektedir.

Kürtlerin ortak çıkarlarının çeşitlilik göstermesinin önünde, ilkçi düşüncenin Kürtlerin temsil gücüne ipotek koyan yasal ve yasal olmayan siyaset yapma ve hak arama biçimi engel olarak durmaktadır. Etnik temelli örgütlenme ve halk iradesi oluşturma uğruna biçimlendirilen tekçi kimlik, toplumsal talep ve beklenti çeşitliliğine rağmen soyut bir mit haline dönüştürülmektedir. Kürt siyasi elitleri ve dağ uzantıları başta olmak üzere, entelektüel, aydın ve aktivistlerce oluşturulan popüler mit, "bir örnek" Kürt algısına yol açmaktadır. Abdullah Öcalan ile sembolleşen bu tekçi siyaset, etnik kimlik kozası etrafında şekillenmektedir. Elitist tektipleştirici söylem etrafında argüman üretirken, basın bu sürecin yeniden inşa edildiği bir alan görünümündedir.

Son yıllarda etnik kimlikler üzerine yoğunlaşan araştırmalarda, basın olgusunun işlevindeki artışı değerlendiren Vali, (2005) bu değişimi Kürtlerin, siyasi söylem, akademik araştırmalar ve özellikle yazılı basın ve medyanın konusu olmasının başlangıcı olarak değerlendirmektedir. Vali'ye göre yeni durum popüler bir söylem zenginliği sağlasa da, iktidarın yeni tahakküm ve kontrol stratejilerinin kaynağı niteliğindedir. Esasen devletin Kürt kimliğine ilişkin yeni tavrı, açıktır ki

çatışma yıllarına hâkim kaotik söylemlerden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Basın, 2000'ler Türkiye'sinin AB projeksiyonunu, çatışmasızlık ve Kürt sorununa çözüm arayışını destekleyen ve hatta taşıyıcılığını üstlenen en önemli aygıtlardan biridir. Araştırmanın odaklandığı 2002-2011 döneminde iktidar başta olmak üzere, Kürt seçkinleri ve PKK'nın Kürtlük ve Kürt sorunu algısında belirgin değişimlerde ana aktör olarak rol oynadığı anlaşılmaktadır.

2000'ler Türkiye'si, mevcut paradigmanın değişime uğradığı yönünde güçlü izler taşımaktadır. Devletin Kürt politikalarını revize ettiğinin en önemli kanıtı, Kürtlere yönelik asimilasyonların sona erdirildiği yönündeki açıklamalardır (Zaman, 2 Haziran 2011). Daha geriye gidildiğinde, AB üyelik sürecinde kritik bir dönemin aşıldığı 1999 yılı sonrasında demokratikleşme adımlarının hız kazandığı ve buna paralel olarak Kürt kimliğiyle ilgili tartışmaların da arttığı anlaşılmaktadır. Araştırmalarda, 1990'ların sonuna kadar Türkiye'de etnik grupların ve azınlıkların kültürel hakların genişletilmesine dair basında herhangi bir içeriğe rastlanılmadığı belirtilmesine rağmen, (Sezgin ve Wall: 2005) AB Uyum Yasaları çerçevesinde 3 Ağustos 2002 tarihinde çıkarılan yasa, kimlik hakları konusunda dönüm noktası olmuştur. Türkçeden başka dillerde radyo TV yayını yapmanın serbest bırakılmasıyla başlayan süreç, (Saygın, 2003: 336-337) 3 Kasım'da yaşanan iktidar değişikliği sonrası demokratikleşme adımlarının tüm ülkeyi kapsayacak biçimde genişletilmesini sağlamıştır.

Devletin Kürt politikasını revize etmesi, basın söyleminde de kendini göstermektedir. 2011 yılına gelindiğinde, yalnızca basın içeriklerinin yoğunluğu bakımından değerlendirildiğinde bile, Kürtleri konu alan haber oranının 2002 yılına göre üç kattan fazla artmaktadır. Araştırmaya konu olan dönemlerde, Kürtlere ilişkin gelişmeler en fazla Zaman gazetesinde, ardından Cumhuriyet gazetesinde ve en az Hürriyet gazetesinde yer bulmaktadır. Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinin kavramsal düzeyde fikir gazetesi olarak değerlendirilmeleri bu sonucu anlamlı kılmaktadır. Toplam haber sayısı bakımından iki dönem karşılaştırıldığında, her beş haberden dördünün 2011 yılına ait olduğu anlaşılmaktadır. Yani aslında sadece bu verilere bakarak bile 2011 yılına gelindiğinde, Kültürel hakların genişletilmesi, Millî Birlik

ve Kardeşlik Projesi ve Oslo Görüşmeleri gibi tarihi gelişmeler ışığında, haber üretiminde ciddi artış yaşandığı ortadadır.

Basın, 2011 seçim kampanyasında siyasi aktörlerin söylemlerinin büyük ölçüde temsiline imkânı sağlarken, en fazla BDP’li, ardından ise Ak Parti’li siyasi aktörleri öne çıkarmıştır. Kürt seçkinleri, 2002 seçim kampanyası döneminde görmezden gelen basının, 2011’e gelindiğinde, BDP’li adayların etnik milliyetçi söylemlerini ürettikleri bir propaganda alanı haline gelmiştir. Öte yandan PKK da azımsanamayacak ölçüde sürecin bir parçası olarak konumlandırılırken, Kandil ve İmralı’nın (Abdullah Öcalan) söylemi, BDP ile ilişkili biçimde ele alınmıştır. 2002 yılında gazete sayfalarında fazla yer almayan diğer muhalefet partileri CHP ve MHP, iktidar söylemine alternatif üretmek amacıyla 2011 yılında daha sert bir üslupla sürecin aktif birer parçası haline dönüşmüştür.

Türk basını, 2002 yılında artan Irak-ABD gerilimini, Türkiye’nin, Kuzey Irak’ta kurulması muhtemel Kürt devleti endişeleri üzerinden işlemiştir. Türkiye’nin endişeleri, hükümetin açıklamalarına dayandırılarak verilmiş, Kürt devleti korkusu örtülü biçimde sunulmuştur. 2011 yılında ise gündem özerkliktir. Gazeteler, özerklik konusunu farklı biçim ve içerikte yorumlamıştır. Hürriyet gazetesi, özerkliği gündeme taşımaktan çekinirken, Cumhuriyet’te BDP’nin, Zaman’da ise Ak Parti’nin değerlendirmeleri yoğunluk kazanmıştır.

Kürtleri konu alan haberler, araştırmaya dâhil edilen günlerde büyük ölçüde işlenmeye ve gündemde tutulmaya devam edilmiştir. Öte yandan haberlerin gazete sayfalarına dağılımındaki homojen yapı dikkat çekicidir. Kürtlerle ilgili her dört haberden biri ilk sayfadan verilmiştir. Aynı şekilde “gündem” ve “siyaset” sayfalarında yer alan haberlerin oranı yarı yarıyadır. Kürtlere ilişkin temsiller gündemin ön sıralarında sunulmuştur. Ayrıca dünya/dış haberler, kültür/sanat, seçim, başlıksız ve diğer sayfalarda da Kürtlerle ilişkilendirilebilecek haberler gözlemlenmiştir.

Basında Kürtlerle ilgili çoğunlukla 13 farklı temanın işlendiği belirlenmiştir. Haber metinlerinde en fazla işlenen tema Kürtlerin siyasal temsilidir. Ardından PKK

eylemleri, demokratikleşme, özgürlük, Anayasa, etnisite tartışmaları, PKK/KCK davaları, özerklik, anadil, ekonomik sorunlar, din/mezhep tartışmaları, demokratik açılım ve AB uyum yasaları haber temalarının odak kavramlarını oluşturmuştur. 2002 yılında, 3 Ağustos yasasına bağlı olarak kültürel konular ağırlıktayken, 2011 yılında özerklik tartışmaları seçim döneminin en önemli konusu haline gelmiştir.

Basın, Kürt kimliğini, kendi ideolojik duruşunu destekleyecek biçimde temsil etmiştir. Örneğin iki seçim kampanyasında da Kürt siyasi elitleri ve adayları öne çıkaran Cumhuriyet gazetesi, özellikle 2011 yılında muhalif açıklamalar üzerinden iktidarı hedef almıştır. Cumhuriyet gazetesi daha ziyade, etnik milliyetçi söylemi öncelemiştir. Hürriyet gazetesi, partilerin kimlik siyasetini sayfalarına taşıırken, CHP'nin ulusalcı söyleminin temsiline imkân tanımıştır. Hürriyet gazetesi, popüler milliyetçi söylemi MHP-BDP rekabetinde üretmiştir. Zaman gazetesinde ise Ak Parti aracılığıyla üretilen muhafazakâr-milliyetçi söylem ağırlık kazanmaktadır. Kürtlerin İslami kimliği üzerine kurgulanan haberlerde inanç vurgusu, PKK ideolojisini hedef alacak biçimde kurgulanmıştır.

Sonuç olarak Türk basınında Kürt kimliğinin temsilinde ideolojik yönelim, konjonktürel gelişmeler, siyasi atmosfer ve tarihsel koşullar gibi birden çok belirleyen etkili olmaktadır. Basın aracılığıyla üretilen içerikler, ekonomik ve politik güç yapılarıyla ilişkilidir. Basın, haber metinlerinin üretiminde Kürt kimliğine bakışını yansıtırken, farklı milliyetçilik türlerini siyasal aktörler üzerinden kurgulamaktadır.

ÖNERİLER

Bu çalışmayla Türkiye’de Kürt kimliğinin basında temsili incelenmiştir. Araştırmanın temel sorunsalı olan Türkiye’de Kürtlere ve Kürt kimliğine ilişkin araştırma sayısının yetersizliği, taraflı, ideolojik ve bilimsel yönden niteliksiz araştırmalar ile birlikte düşünüldüğünde, alana yönelik akademik ilginin arttırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kürt kimliği başta olmak üzere, baskın olmayan etnik kimlikler üzerine araştırma yapanların bu noktayı dikkate alarak yapacakları çalışmalar, kolektif kimlik ve basında temsil hakkında daha net ve açıklayıcı veriler sunacaktır. Bu doğrultuda şu öneriler sıralanabilir:

(a) Kürt kimliğinin basında temsilini konu alan yeni ve farklı odak araştırmalara ağırlık verilmelidir. (b) Medya profesyonelleri ve hedef kitle aracılığıyla farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı araştırmalar çeşitlendirilmelidir. (c) Türkiye’nin sosyal ve siyasi yapısı nedeniyle uzun yıllar ihmal edilmiş etnik, dinsel ya da mezhepsel konular ile medya temsilleri üzerine araştırmalar çoğaltılmalıdır. (d) Toplumun farklı kesimleri üzerine yoğunlaşacak şekilde sosyal eğilim ve yönelimlere ilişkin araştırmalar gerçekleştirilmelidir. (e) Kürt kimliği ya da Kürt sorununa ilişkin araştırmalar için belirlenen arşiv kaynaklar çeşitlendirilmeli, yalnızca Türk basını değil, Kürt basın faaliyetleri de mercek altına alınmalıdır. (f) Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi ekseninde şekillenen çözüm sürecini konu alan yeni, odak çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akça, E. B. (2007). "Ege'de Sular Isındı...: Yazılı Basın Söyleminde Yunanistan'ın Ötekileştirilmesi ve Kardak Krizi. (Editör: E. B. Akça), *Kimlik, Medya ve Temsil*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 3-48.
- Akça, E. B. (2007). Küreselleşme ve Türk Ulusçu Söyleminin Dönüşümü: 17 Ağustos Depremi Sonrası İki Ülke Basınına Yansıyan Türk-Yunan Dostluğu. (Editör: E. B. Akça), *Kimlik, Medya ve Temsil*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 49-89.
- Aktürk, Ş. (2008). Türkiye Siyasetinde Alevi ve Kürt Talepleri: Anti-Etnik Bir Rejimle Etnik Muhalefet, 1923-1980. (Editör: A. Komsuoğlu), *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*. Bengi Yayınları, s. 315-349.
- Akyol, H. (2010). *Kürt Medyasında Yirmi Yıl*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Altıntop, Ö. (2011). *Kürt Aydınları*. İstanbul: MY Kitap Yayıncılık.
- Altuğ, Y. (1995). *Terörün Anatomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (4. b.). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Altunoğlu, M. (2010). Millet İnşai: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(26), 1-7.
- Amar, P. -J. (2009). *Basın Fotoğrafçılığı*. (İ. Çınarlı, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Anderson, B. (2011). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (6. b.). (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Aras, B., Aydın, E., Bölme, S. M., Dağı, İ., Dalmış, İ., Ensaroğlu, Y., vd. (2009). *Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı*. Ankara: Seta&Pollmark.

- Armstrong, J. (1982). *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill: University Of North Carolina Press.
- Atabek, G. Ş., ve Atabek, Ü. (2007). *Medya Metinlerini Çözümlemek*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Atabek, Ü. (2007). İçerik Çözümlemesi İletişim Çalışmalarının Olağan Yöntemi. (Editör: G. Ş. Atabek, ve Ü. Atabek), *Medya Metinlerini Çözümlemek*. Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 1-18.
- Aydın, S. (2009). *Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*. Ankara: Maki Basın Yayın.
- Ayhan, B. (2007). Osmanlı'dan Cumhuriyete Toplumsal Kimlik Oluşumunda Basının Rolü. (Editör: M. B. Arık, ve M. Şeker), *İletişim ve Ötesi*. Konya: Tablet Yayınları, s. 259-305.
- Aziz, A. (2008). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (2. b.). İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baffoe, M. (2012). Projecting their own images: The role of the Black ethnic media in reconstructing the identities and images of ethnic minorities in Canadian society. *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, 5(1), 28-52.
- Bakıroğlu, C. T. (2013). *Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları*. <http://ab.org.tr/ab13/bildiri/228.pdf>. (Erişim Tarihi: 02.01.2013).
- Balibar, E. (2007). Irkçılık ve Milliyetçilik. E. Balibar, ve I. Wallerstein içinde, *İrk, Ulus, Sınıf* (N. Ökten, Çev., 4. b.). İstanbul: Metis Yayınları, s. 51-89.
- Balibar, E., ve Wallerstein, I. (2007). *İrk Ulus Sınıf* (4. b.). (N. Ökten, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Barthes, R. (2009). *Göstergebilimsel Serüven* (5. b.). (M. Rifat, ve S. Rifat, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Baudrillard, J. (1998). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik Düşünmek* (7. b.). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayart, J. F. (1999). *Kimlik Yanılsaması*. (M. Moralı, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bayraktar, N. (2006). *Dil Bilimi* (2. b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bedirhan, S. (1994). *Kürt Davası ve Hoybun*. (D. Zirek, Çev.) İstanbul: Med Yayınları.
- Bekiroğlu, O. (2011). *Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türk Basınında Etnik Kimliklerin Sunumu: Ermenilere İlişkin Haberlerin Nicel ve Nitel Analizi*. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bender, C. (2000). *Kürt Tarihi ve Uygarlığı* (6. b.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Newyork: Hafner Press a Division of Macmillan Publishing Co., Inc.
- Beşikçi, İ. (1969). *Doğu Anadolu'nun Düzeni*. Ankara: E. Yayınları.
- Beşikçi, İ. (1991). *Başkaldırının Koşulları*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Bilgin, N. (1999). *Kolektif Kimlik* (2. b.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar* (2. b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşına Kitaplar Yayınevi.
- Bois, T. (2004). Kürtler ve Yurtları: Kürdistan. (Editör: V. Minorsky, T. Bois, ve D. N. kenzie), *Kürtler&Kürdistan* (K. Fıratlı, Çev., 2. b.) İstanbul: Doz Yayınları, s. 41-128.

- Bozarslan, H. (2005). Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnı Sözleşmeden İsyana (1919-1925). (Editör: A. Vali), *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri* (F. Adsay, Ü. Aydoğmuş, & S. Kılıç, Çev.). İstanbul: Avesta Kürt Araştırmaları, s. 199-229.
- Bozdağ, İ. (2009). *Kürt İsyancıları*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Bozkurt, V. (2011). *Değişen Dünyada Sosyoloji* (6. b.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Böke, K. (2010). Örneklem. (Editör: K. Böke), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (2. b.). İstanbul: Alfa Yayınları, s. 105-149.
- Brass, P. R. (1979). Elite Groups, Symbol Manipulation and Ethnic Identity Among The Muslims Of South Asia. (Editör: D. Taylor, ve M. Yapp), *Political Identity In South Asia*. London: Curzon Press, s. 35-68.
- Bruinessen, M. v. (1988, July-August). Between Guerrilla War and Political Murder: The Workers' Party of Kurdistan. *MERİP Middle East Report, No. 153, Islam and the State*, s. 40-46.
- Bruinessen, M. v. (2000). *Transnational Aspects Of The Kurdish Question*. Working paper, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute: http://igitur-archive.library.uu.nl/let/2007-0313-202741/bruinessen_00_transnational_aspectsKurds.pdf. (Erişim Tarihi: 06.04.2013).
- Bruinessen, M. v. (2005). Ehmede Xani'nin Mem ü Zin'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkışındaki Rolü. içinde, *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri* (F. Adsay, Ü. Aydoğmuş, & S. Kılıç, Çev. İstanbul: Avesta Yayınları, s. 63-82.
- Bruinessen, M. v. (2011). *Kürtlük, Türklük, Alevilik* (9. b.). (H. Yurdakul, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, F. (2006). *Kürt Dilinin Tarihçesi* (2. b.). İstanbul: Berfin Yayınları.

- Burton, G. (1995). *Görünenden Fazlası: Medya Analizlerine Giriş*. (N. Dinç, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (Cilt 16). (1990). Milliyet.
- Calhoun, C. (2008). Yolcuların Sınıf Bilinci: Var Olan Kozmopolitanizmin Eleştirisi. (Editör: U. Özkırımlı), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* (Y. Başkavak, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 101-138.
- Campanile, R. P. (2009). *Kürdistan Tarihi*. (H. Bucak, Çev.) İstanbul: Avesta Yayınları.
- Candan, M., & Hunger, U. (2008). Nation Building Online: A Case Study of Kurdish Migrants in Germany. *German Policy Studies*, 4(4), 125-153.
- Canpolat, E. (2012, Temmuz). Hürriyet A.Ş. Örneğinde Yeni Medya Sektörü ve Çokuluslaşma Pratiklerinin Temel Eğilimleri . *Selçuk İletişim*, 7(3), 173-190.
- Cerulo, K. A. (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. *Annual Review Of Sociology*(23), 385-409.
- Chambers, I. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. (İ. Türkmen, & M. Beşikçi, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Orta Doğu Tarihi*. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Craith, M. N. (2003). *Culture And Identity Politics In Northern Ireland*. Gordonsville, VA, USA: Palgrave Macmillan.
- Çay, A. M. (2008). *Her Yönüyle Kürt Dosyası* (7. b.). Ankara: Sistem Ofset Basın Yayın.
- Çoban, B. (2009). Medya, Resmi Tarih ve Milliyetçilik. (Editör: B. Çoban), *Medya Milliyetçilik Şiddet*. İstanbul: Su Yayınları, s. 29-61.

- Çoban, S. (2009). Medya, Milliyetçilik ve "Öteki". (Editör: B. Çoban), *Medya Milliyetçilik Şiddet*. İstanbul: Su Yayınları, s. 63-72.
- Demir, İ., & Zeydanlıoğlu, W. (2010). On the Representation of 'Others' at Europe's Borders: The Case of Iraqi Kurds. *Journal of Contemporary European Studies*, 18(1), 7-23.
- Derrida, J. (2011). *Öteki Hedef Başka Baş* (2. b.). (M. Başaran, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Dersimi, N. (1997). *Hatıratım*. İstanbul: Doz Basım Yayın.
- Dersimi, N. (2004). *Kürdistan Tarihinde Dersim* (2. b.). İstanbul: Doz Yayınları.
- Deutsch, K. W. (1966). *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations Of Nationality*. New York: The Technology Press of The Massachusetts Institute of Technology.
- Dieckhoff, A., & Jaffrelot, C. (2010)., *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar* (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 9-19.
- Dikeç, N. B. (2009). Medyada Milliyetçilik ve Ötekinin Yaratılması: McCarthy Döneminde Amerikan Milliyetçiliğinin Hollywood'a Yansıması ve Türkiye'yi Etkileme Süreci. (Editör: B. Çoban), *Medya Milliyetçilik Şiddet*. İstanbul: Su Yayınları, s. 161-196.
- Doğan, D. M. (2011). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (23 b.). Ankara: Yazar Yayınları.
- Doğan, İ. (2009). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar* (8. b.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Driver, G. R. (1922). The Religion of the Kurds. *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London*, 2(2), 197-213.
- Duverger, M. (2007). *Siyaset Sosyolojisi* (8 b.). (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.

- Edles, L. D. (2006). *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*. (C. Atay, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Edwards, B. B. (1851). Note On The Kurdish Language. *Journal of the American Oriental Society*, 2, 120-123.
- Erdoğan, İ. (2007). *Pozitivist Metodoloji* (2. b.). Ankara: Erk Yayınları.
- Erer, T. (1994). *Kürtçülük Meselesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergün, M. (1995). *Bilimsel Araştırmalarda Bilgisayarla İstatistik Uygulamaları*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erpolat, M. T. (2010). *Bir Kimlik Olarak Milliyetçiliğin Medya Üzerinden İnşası (MHP-DSP) Örneği*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ferry, J.-M. (2010). *Avrupa Meselesi ve Ulus-Sonrası Entegrasyon*. (Editör: A. Dieckhoff, C. Jaffrelot). (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fornas, J. (2009). Yüzbaşı Euro'yla Entropa Arasında: Müphem Tanımlayıcılar Olarak Avrupa'nın Sembolleri. (Editör: S. Arslan, V. Aytar, D. Karaosmanoğlu, ve S. K. Schroeder, *Avrupa'da Medya, Kültür ve Kimlik* (D. Arslan, Çev.). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, s. 20-30.
- Franzosi, R. (2008). Content Analysis: Objective, Systematic and Quantitative Description Of Content. *Sage Benchmarks in Social Research Methods*, 1, 21-51.
- Gastaryan, M. A. (2010). Yeni Paylaşımın Sonra Kürdistan (1918-1945). *Kürdistan Tarihi* (İ. Kale, Çev., s. 203-257). içinde İstanbul: Avesta Yayınları.
- Gellner, E. (2012). *Milliyetçiliğe Bakmak* (4. b.). (S. Coşar, S. Özertürk, & N. Soyarik, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Giddens, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları* (4. b.). (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2011). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (3. b.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gunter, M. M. (2008). *The Kurds Ascending The Evolving Solution To The Kurdish Problem In Iraq And Turkey*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Gunter, M. M. (2009). *The A to Z of The Kurds*. Plymouth: The Scarecrow Press, Inc.
- Günay, Ü. (2010). Gökalp, Milli Kimlik ve Din. K. Albayrak, H. Argunşah, M. Argunşah, C. Çelik, V. Ecer, İ. Görkem, vd, (Editör: Ü. Günay, ve C. Çelik), *Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında Ziya Gökalp*. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 9-58.
- Güvenç, B. (2010). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Habermas, J. (2012). *"Öteki Olmak, "Öteki"yle Yaşamak* (6. b.). (İ. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hall, S. (2005). Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar. (Editör: E. Mutlu), *Kitle İletişim Kuramları* (E. Mutlu, Çev.). Ankara: Ütopya Kitabevi, s. 359-394
- Hassanpour, A. (2008). Kürt Medya Kültürünün Yaratılması. (Editör: P. G. Kreyenbroek, ve C. Allison), *Kürt Kimliği ve Kültürü* (Ü. Aydoğmuş, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları, s. 79-130.
- Herkner, W. (2002). İçerik Çözümlemesi. (Editör: M. S. Çebi), *İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi* (M. S. Çebi, Çev.). Ankara: Alternatif Yayınları, s. 124-176.

Hitler, A. (2005). *Kavgam*. (T. Tuğcu, Çev.) Ankara: Gökçe Kitabevi.

Hobsbawm, E. J. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik* (4. b.). (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

<http://haber.stargazete.com/guncel/kurtce-sozluk-calismasinda-son-asamaya-gelindi/haber-743633> (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

http://issuu.com/kadirhasuniversity/docs/khas-sosyal_siyasal_egilimler_2012 (Erişim Tarihi: 14.02.2013).

<http://tdkterim.gov.tr/bts/> (Erişim Tarihi: 28.11.2012).

<http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalarimiz.php> (Erişim Tarihi: 07.02.2013).

<http://www.akparti.org.tr/acilim220110.pdf> (Erişim Tarihi: 29.11.2012).

<http://www.bdp.org.tr/devam/16-bdp-tuzuk.aspx> (Erişim Tarihi: 09.01.2013).

<http://www.bdp.org.tr/devam/17-bdp-program.aspx> (Erişim Tarihi: 26.11.2012).

<http://www.bik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10.02.2013).

<http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf> (Erişim Tarihi: 26.11.2012).

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/19314519.asp> (10.05.2013).

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22868814.asp> (Erişim Tarihi: 21.05.2013).

<http://www.khas.edu.tr/news/209/455/Tuerkiye-Siyasal-Sosyal-Egilimler-Arastirmasi-Sonuclari.html> (Erişim Tarihi: 14.02.2013).

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25441621/>.

<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/11/04/pkk-kamplarinda-sok-ayin-goruntuleri-336642305992> (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (Erişim Tarihi: 26.11.2012).

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim (Erişim Tarihi: 26.11.2012).

http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/trt_6 (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

Hutchinson, J. (2008). Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyetler Çatışması. (Editör: U. Özkırımlı), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* (Y. Başkavak, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 77-100.

Hüseyini, Z. M. (2003). Ehl-i Hakk'ta İnanç, Ayinler ve Kültür. (Editör: P. G. Kreyenbroek, ve C. Allison), *Kürt Kimliği ve Kültürü* (Ü. Aydoğmuş, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları, s. 167-198.

İba, Ş. (2011). *1925 Kürt İsyanı ve Kemalist İktidar*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

İnal, M. A. (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

İslamoğlu, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (2. b.). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Işık, M. (2011). Türk Basınında Alevi ve Alevilik Algısı Üzerine Bir Çalışma. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(60), 197-218.

Izady, M. Z. (2011). *Kürtler Bir El Kitabı* (3. b.). (C. Atilla, Çev.) İstanbul: Doz Yayınları.

Jaffrelot, C. (2010). Bir Milliyetçilik Kuramı İçin. (Editör: A. Dieckhoff, ve C. Jaffrelot) içinde, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar* (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 23-82

Journet, N. (2009). Kültür Nedir. N. Journet (Dü.) içinde, *Evrenselden Özele Kültür* (Y. Sezen, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.

- Jwaideh, W. (1999). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi* (2. b.). (İ. Çekem, & A. Duman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kahraman, A. (2011). *Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil* (3. b.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Karakaş, M. (2007). *Türk Ulusçuluğunun İnşası*. Ankara: Elips Kitap.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (21. b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karpat, K. H. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji* (4. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayra, C. (2011). *Sevr Dosyası*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kılıç, L. (2012). *Temel Fotoğrafçılık*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kızılcılık, S., & Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Köker, E., Doğanay, Ü., Keskin, F., & Özdemir, İ. (2009). 2007 Milletvekili Genel Seçimleri'nde Medyada Milliyetçilik Rekabeti. (Editör: B. Çoban), *Medya Milliyetçilik Şiddet*. İstanbul: Su Yayınları, s. 73-101.
- Köseoğlu, N. (2003). *Milli Kültür ve Kimlik* (3. b.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Kreyenbroek, P. G. (2008). Kürdistan'da Din ve Mezhepler. (Editör: P. G. Kreyenbroek, ve C. Allison), *Kürt Kimliği ve Kültürü* (Ü. Aydoğmuş, Çev.) İstanbul: Avesta Yayınları, s. 131-166.
- Kutlay, N. (2012). *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kutschera, C. (2001). *Kürt Ulusal Hareketi*. (F. Başkaya, Çev.) İstanbul: Avesta Basım Yayın.

- Lazarev, M. S. (2010). Osmanlı İmparatorluğunun ve İran'ın Yapısı İçinde Kürtler (16-18. Yüzyıllar). (Editör: M. S. Lazarev, ve Ş. X. Mihoyan), *Kürdistan Tarihi* (İ. Kale, Çev., 3. b.). İstanbul: Avesta Yayınları, s. 69-102.
- Levi-Strauss, C. (2010). *İrk, Tarih ve Kültür* (5. b.). (H. Bayrı, R. Erdem, A. Oyacıoğlu, & I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- MacKenzie, D. N. (2004). Dil. (Editör: T. Bois, V. Minorsky, ve D. N. Mackenzie), *Kürtler&Kürdistan* (K. Fıratlı, Çev., 2. b.). İstanbul: Doz Yayınları, s. 165-168.
- Mallory, J. P. (2002). *Hint-Avrupalıların İzinde*. (M. Günay, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Marcus, A. (2010). *Kan ve İnanç PKK ve Kürt Hareketi* (3. b.). (A. Alkan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2008). *Türk Modernleşmesi* (18. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marin, J. G., Garcia, A. C., & Barroso, F. S. (2007). İspanyol Basınında Türkiye: Uzak Bir Komşu, Yakın Bir Problem. (Editör: E. B. Akça), *Medya, Kimlik ve Temsil* (S. Yılmaztürk, Çev.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 167-188.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McLuhan, M. (1999). *Gutenberg Galaksisi*. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mihoyan, Ş. X. (2010). 1960-1970 Yıllarında Kürdistan. (Editör: M. S. Lazarev, ve Ş. X. Mihoyan), *Kürdistan Tarihi* (İ. Kale, Çev., 3. b.). İstanbul: Avesta Basın Yayın, s. 291-348.
- Mill, J. S. (1861). *On Representative Government*. <http://site.ebrary.com/lib/ardahan/Doc?id=2001596&ppg=284>. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

- Minorsky, V. (2004). Tarih. T. Bois, V. Minorsky, & D. N. Kenzei içinde, *Kürtler&Kürdistan* (K. Fıratlı, Çev., 2. b., s. 41-127). İstanbul: Doz Yayınları.
- Morley, D., & Robins, K. (2011). *Kimlik Mekanları* (2. b.). (E. Zeybekoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mutlu, S. (2002). *Doğu Sorununun Kökenleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Nikitine, B. (2010). *Kürtler* (2. b.). (N. Uğurlu, Dü., E. Karahan, H. Akkuş, & N. Uğurlu, Çev.) İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Olson, R. (1987). The Second Time around: British Policy toward the Kurds (1921-22). *BRILL Die Welt des Islams, New Series, Bd. 27, Nr. 1/3*, 91-102.
- O'shea, M. T. (2008). Kürt Kostümleri: Bölgesel Çeşitlilik ve Farklılaşma. (Editör: P. Kreyenbroek, ve C. Allison), *Kürt Kimliği ve Kültürü* (Ü. Aydoğmuş, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları, s. 199-226.
- Öner, S. (2009). AB'nin Görsel-İşitsel ve Medya Politikaları ve Kimliğe Olan Etkileri. (Editör: S. Arslan, V. Aytar, D. Karaosmanoğlu, ve S. K. Schroeder), *Avrupa'da Medya, Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, s. 174-188.
- Özkırımlı, U. (2009). *Milliyetçilik Kuramları* (3. b.). Ankara: Doğu Batı.
- Öztürk, Y. (2007). Tarih ve Kimlik. *Akademik İncelemeler*, 2(1), 1-25.
- Ranciere, J. (2007). *Siyasalın Kıyısında*. (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Renan, E. (1990). What Is A Nation. H. K. Bhabha (Dü.) içinde, *Nation And Narration* (s. 8-23). London: Routledge.
- Rifat, M. (1983). *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. İstanbul: Yazko.

- Romano, D. (2002). Modern Communications Technology in Ethnic Nationalist Hands: The Case of the Kurds. *Canadian Journal of Political Science*, 127-149.
- Romano, D. (2006). *The Kurdish Nationalist Movement Opportunity, Mobilization and Identity*. New York: Cambridge University Press.
- Sancar, S. (2008). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme* (2. b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Saygın, S. (2003). *Yeni Şark Meselesi*. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Schlesinger, P. (1994). *Medya, Devlet ve Ulus*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sevgen, N. (1982). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. (Ş. K. Seferoğlu, & H. K. Türközü, Dü) Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Sezgin, D., & Wall, M. A. (2005). Constructing the Kurds in the Turkish press: a case study of Hürriyet newspaper. *Media, Culture & Society*, 27(5), 787–798.
- Sheyholislami, J. (2011). *Kurdish Identity, Discourse And New Media*. Newyork: Palgrave Macmillan.
- Smith, A. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. (S. Bayramoğlu, & H. Kendir, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Smith, A. D. (2009). Küresel Bir Çağda Uluslar ve Milliyetçilik. (Editör: A. Giddens), *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* İstanbul: Say Yayınları, s. 261-269.
- Smith, A. D. (2010). *Milli Kimlik* (6. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram* (2. b.). (S. Güzelsarı, & İ. Gündoğdu, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.

- Sözen, E. (1999). *Söylem (Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite)*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Stevenson, N. (2008). *Medya Kültürleri*. (G. Orhon, & B. E. Aksoy, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınları.
- Şakeli, F. (1996). *Mem-ü Zin'de Kürt Milliyetçiliği*. (2., Çev.) İstanbul: Doz Yayınları.
- Şerafeddin. (2009). *Şerefname* (2. b.). (F. B. Charmoy, Dü., C. Kabadayı, & R. Katı, Çev.) İstanbul: Yaba Yayınları.
- Thompson, J. B. (2008). *Medya ve Modernite*. (S. Öztürk, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Tokgöz, O. (2012). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Türkdoğan, O. (1995). *Niçin Milletleşme*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
- Uzun, M. (1999). *Kürt Edebiyatına Giriş*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Üşümezsoy, Ş. (2006). *Kürt "Kim"liği*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Vali, A. (2005). Kürtlerin Soykütükleri: Kürt Tarih Yazımında Ulus ve Ulusal Kimliğin İnşası. A. Vali içinde, *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri* (F. Adsay, Ü. Aydoğmuş, ve S. Kılıç, Çev., s. 83-134). İstanbul: Avesta Basın Yayın.
- Vali, A. (2005). Milliyetçilik ve Köken Sorunu. A. Vali içinde, *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri* (F. Adsay, Ü. Aydoğmuş, & S. Kılıç, Çev.). İstanbul: Avesta Basın Yayın, s. 19-33.
- van Dijk, T. A. (2000). New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach. (Editör: S. Cottle, ve M. Keynes), *Ethnic Minorities and the Media*. UK: Open University Press, s. 33-49.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual.

- Wallerstein, I. (2007). Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik. E. Balibar, ve I. Wallerstein içinde, *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler* (N. Ökten, Çev., s. 89-106). İstanbul: Metis Yayınları.
- Weedon, C. (2004). *Identity and Culture : Narratives of Difference and Belonging*. Berkshire, GBR: McGraw-Hill Professional Publishing.
- Williams, R. (1985). *Marksizm ve Edebiyat*. (E. Tarım, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları.
- Williams, R. (1993). *Kültür*. (S. Aydın, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Wimmer, R. D., & Dominick, J. R. (2007). İçerik Çözümlemesi. (Editör: G. Ş. Atabek, & Ü. Atabek), *Medya Metinlerini Çözümlemek* (Ü. Atabek, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 19-47.
- Yalçın, D., Akbıyık, Y., Özkaya, Y., Bozkurt, G., Akbulut, D. A., Tokgöz, E., vd. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Yavuz, M. H. (2001). Five Stages Of The Construction of Kurdish Nationalism In Turkey. *Nationalism & Ethnic Politics*, 7(3), 1-24.
- Yayman, H. (2011). *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yüksel, E., & Gürcan, H. İ. (2005). *Haber Toplama ve Yazma*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Zelyut, R. (2011). *Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Gerçeği* (8. b.). Ankara: Kripto Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2010). 'Fundamentalizm' (İrtica): Kemalist Türk Milliyetçiliğinin Dışlama Aracı. (Editör: W. v. Schendel), *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları* (S. Somuncuoğlu, Çev., 2. b.). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 261-277.

TARANAN GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi (19.10.2002/18.11.2002 - 27.05.2011/27.06.2011)

Hürriyet Gazetesi (19.10.2002/18.11.2002 - 27.05.2011/27.06.2011)

Zaman Gazetesi (19.10.2002/18.11.2002 - 27.05.2011/27.06.2011)

EKLER

Ek-1: Kodlama Cetveli

BİÇİMSEL DEĞİŞKENLER			
1- Gazetenin Adı 1- Cumhuriyet 2- Hürriyet 3- Zaman			
2- Haberin Yayınlandığı Tarih			
3- Haberin Yayınlandığı Seçim Yılı 1-2002 2- 2011			
4- Haberin Yayın Dönemi 1-Seçim Öncesi		2- Seçim Sonrası	
5- Haberin Yayınlandığı Sayfa 1- Birinci Sayfa 2- Birinci sayfa ve devamı 3- Siyaset 4- Gündem		5- Ekonomi 6- Dünya/Dış Haberler 7-Spor 8-Televizyon	9-Bölge 10-Kültür/Sanat 11- Magazin 12- Yaşam 13- Başlıksız
6- İçeriğin Türü 1-Metin 2- Fotoğraf		3- Metin ve Fotoğraf 4-İllüstrasyon 5-Karikatür	6- Tablo 7- Metin ve İllüstrasyon 8- Metin, Tablo ve Fotoğraf
7- Sayfadaki Konum 1-Alt 2-Üst		3-Orta 4-Tamamı	
8- Haber Başlığının Tonu 1-Olumlu		2- Olumsuz 3- Nötr	
9- Haberin Boyutu			
10- Haberde Kaynak Kullanımı 1-Birincil Kaynaklar		2- İkincil Kaynaklar 3- Kaynak Belirtilmemiş	
İÇERİK DEĞİŞKENLERİ			
11- Haberin Ana Aktörü 1-Cumhurbaşkanı/Devlet Başkanı 2- Başbakan/Hükümet Yetkilileri 3- Cumhuriyet Halk Partisi Yetkilileri 4- Milliyetçi Hareket Partisi Yetkilileri 5- Barış ve Demokrasi Partisi Yetkilileri		6- Diğer Parti Yetkilileri 7- Sivil Toplum Örgütleri ve Temsilcileri 8-Gazeteci ve Yazarlar 9- Kolluk Kuvvetleri 10- Aydın/Sanatçı 11- PKK ve Örgüt Üyeleri	12- Hukukçu 13- Din Adamı 14- Bürokrat 15- Diplomat 16 Vatandaş 17- Diğer
12- Haberde Kürt Kimliğinden Söz Edilme Biçimi 1- Kürt/Kürtler 2- Kürt Halkı 3- Kürt Vatandaşlar		4- Kürt Toplumunu 5- Bölge Halkı 6- Güneydoğulu/Güneydoğu Halkı	7- Vatandaş 8- Diğer 9- Temsil Yok
13- Haberde PKK'lılardan Söz Edilme Biçimi 1- Terörist 2- Gerilla		3- PKK Mensubu/PKK'lı 4- Temsil Yok 5- HPG'li 6- Militan	
14- Haberde Biz/Onlar Vurgusu Var mı?			Evet Hayır
15- Haberde Tarihselliğe Gönderme Var mı?			Evet Hayır
Haberde İşlenen Temalar			
16- Kürtlerin Ekonomik Sorunları			Evet Hayır
17- Anayasa Değişikliği			Evet Hayır
18- Özerklik ve Yerinden Yönetim			Evet Hayır

19- Ana Dil/Ana Dilde Eğitim	Evet	Hayır
20- PKK Eylemleri	Evet	Hayır
21- Kürtlerin Siyasal Temsili	Evet	Hayır
22- Özgürlük/Adalet/Eşitlik	Evet	Hayır
23- Irk, Etnisite Tartışmaları	Evet	Hayır
24- Demokrasi/Demokratikleşme	Evet	Hayır
25- PKK/KCK Bağlantılı Davalar	Evet	Hayır
26- Demokratik Açılım	Evet	Hayır
27- Avrupa Birliği Uyum Yasaları (Kültürel Hakların Genişletilmesi)	Evet	Hayır
28- Din/Mezhep Tartışmaları	Evet	Hayır

Ek-2: Haber Örnekleri

Seçim 2011

Müslüman yetişmesin diye Kürt çocuklarını yakıyorlar

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Eskişehir mitingi dönüşünde ATA uçağında gazetecilerin sorularını yanıtladı. PKK'yı "Citre'de bizzat Kürtlerin çocuklarını sırf Müslüman olarak yetiştirmesini diye diri diri yakmaya kalkıyorlar" diye suçlayan Erdoğan BDP'nin desteklediği bağımsız adaylarla ilgili şu öngöründe bulundu: "BDP de Doğu ve Güneydoğu'daki durumundan pek memnun değil. Bazı BDP'li bağımsız adaylar çekilebilir. Çünkü bu şekilde beklentileri sonucu alamayacakları için bazı adayları geri çekerek diğerlerinin şansını artırmaya çalışabilirler." Erdoğan'ın değerlendirmeleri şöyle:

Hürriyet-30 Mayıs 2011

Türkler, Kürtlerden artık biat beklemesin

■ Okan KONURALP
DİYARBAKIR

ESKI BDP Genel Başkanı ve Hakkâri Bağımsız milletvekili adayı Selahattin Demirtaş, Başbakan Tayyip Erdoğan, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve MHP Lideri Devlet Bahçeli'nin önümüzdeki hafta yapacağı Diyarbakır mitingleri öncesi, "Onlara nasıl davranılacağına Diyarbakır halkı karar verecek. Ne ekerlerse Diyarbakır'da da onu biçerler. Göreceğiz bakalım bu üç liderin ne ettiğini" dedi. Demirtaş, "Diyarbakır halkının bu üç liderden de beklentisi yoktur. Önerim, üç liderin birlikte miting yapması. Platforma birlikte çıksınlar" diye başladığı sözlerini şöyle sürdürdü:

"MHP bölgede etkisiz elemandır. Diyarbakır'da etkisiz bir elemana karşı bir etkinlikte bulunmaya gerek duymaz. Ancak Başbakan geliyor diye de sevinç olmaz, tepki konulur,

kepenkler kapanırsa da bunun adı zorbahk olmaz.

Kürtlere önyargı

Türklerin kimsinde 'Kürtler, dış güçlerin de desteğiyle ülkeyi bölmek istiyor' hissiyatı var. Bu Kürtlerden kaynaklı bir hissiyat değil. Aksine Kürtlere karşı haksız ve önyargılı bir değerlendirme. Bizim söylediğimiz şu: Türk halkı artık Kürtlerden devlete karşı kayıtsız şartsız biat etmesini beklemesin. Kürt halkının problemi devlette, Türk halkıyla değil. Kürtlerin devlette yürüttüğü mücadeleyi Türk halkı üzerine almamasın. Bu mücadelenin hepimiz için olduğunu görebilmeli. Biz Türkiye halkının hassasiyetlerini dikkate alan bir partiyiz. Ancak Türk ve Kürt halkının hassasiyetlerinin de aynı olduğu görülmeli. Türk ve Kürt halkı beraber kazanacak ya da beraber kaybedecek. Kürtlerin kazanıp Türklerin kaybettiği, Türklerin kazanıp Kürtlerin kaybettiği bir anlayışı reddediyoruz.

Ancak Başbakan bunun tersini söylüyor.

'Kürtler kazanacak, Türkler kaybedecek. Kürtler, Türk Devletine zarar vermeye çalışıyor' mesajı vermeye çalışıyor. Başbakanın söylemi, 12 Haziran akşamında da sürerse kaos doğar. Başbakan kendi eliyle büyüttiği milliyetçi söyleminin de bedelini öder. Bizim için Başbakanın bugün değil, 13 Haziran sabahında ne söyleyeceği, 12 Haziran akşamı nasıl bir 'balkon konuşması' yapacağı önemli.

Erdoğan için iyi olmaz

Yeni Anayasanın Türk'ü ve Kürt'üyle hep birlikte yapacağını söylemeli. savaş ve çatışma istemediğini vurgulamalı. Barıştan yana olduğunu açıkça ifade etmeli. Kürt siyasi hareketini tasfiye etmekten vazgeçtiğini, askeri ve siyasi her türlü operasyona son verileceğini açıklamalı. Toplumun tüm kesimlerinin sorunlarının çözüleceğiyle ilgili net mesajlar vermeli. Biz de buna göre 15 Haziran'da ne söyleyeceğimize karar veririz. Beklentiler karşılanmazsa ne olur? Türkiye için kötü olmaz. Ancak AKP ve Başbakanın siyasi kariyeri için iyi olmayacağı açıktır."

Hürriyet-27 Mayıs 2011

Diyarbakır! Biz kardeşiz be...

■ BAŞBAKAN Tayyip Erdoğan, Diyarbakır'da CHP ve BDP'ye yüklenip, "Bunlar geçici demokrat" diyerek, şu mesajları verdi:

Bireysel saltanat sürüyorlar

Biz milli iradeye özgürlüklere pranga istemiyoruz, burakin halkı kendi haline özgür olarak oyunu kullansın. Bunu yapamazlar, yaptıklarında başlarına ne geleceğini biliyorlar. Diyarbakırılı onlara doğru düğün oy bile vermezler. Oy verseniz Diyarbakır'a Kürt'e Türk'e burada yaşayanlara ne getirecek? Bunlar bireysel saltanatlarını sürdürüyorlar.

Helalleşmeye geldim

Biz lafı evirip çevirenlerden Diyarbakır'da soyledigini Ankara'da yalanlayan İstanbul'da değiştiren değiliz. Biz Diyarbakır'da ne konuşuyusak diğer illerde de eğilmeden aynı şeyi konuştuk. Kardeşler arasında hesaplaşma yoktur helalleşme vardır. Burada helalleşmeye geldim.

Ne Kürt ne Türk milliyetçiliği

Biz hep birlikte Selahattin Eyyubi'nin torunlarıyız, ordusundaki neferlerin torunlarıyız. Kürt'ü, Türk'ü, Laz'ı, Roman'ı ne dersiniz diyin. Biz birbirimize düşürmek istemeyenlere şunu söyleriz, siz insan değilsiniz Kürt anıyorsunuz, biz insan anıyoruz, bizim için ne Türk, ne Kürt milliyetçiliği var.

Zılgıt da horon da bizim

Bu BDP, PKK dan güç alarak bizi bölmek istiyor. Diyarbakır! Biz kardeşiz biz ezelden kardeşiz be... biz Adem ve Havva'dan geliyoruz. Onun için biriz. Bölmek isteyenlere cevabımız sandıkta verelim. Zılgıt da bizim horon da bizim. Zeybek de bizim halay da bizim.

Bunlar terörist

Hopa'da gençlerin eline taşları verir saldırtırlar. Çocukların arkasına sığınırılar. Bunlar terörist. Statükonun Kürt

kardeşlerimize neler yaşattığını bilirim, asimilasyonu da, inkar politikalarını da bilirim. CHP tek parti döneminin zulmünün faturasını birlikte ödedik. Kürt kardeşlerimin yaşadığı acıların kaynağı CHP'dir.

Bunlar sandık demokrati

Kürt sorununun çözümü karşısında duvar gibi durdular. Kürt meselesini parlamentoda inkar ettiler. Sandığa iki hafta kala Kürt meselesini hatırladılar. Bunlar geçici demokrat, sandık demokrati. Biz Kürt meselesi dedikçe onlar Kürt meselesi yok dediler, ulusalçılık dediler. Onlar ilaki Sılvri dediler.

İkisi de sivil faşizm

Elazığ'da biz güçlü değiliz MHP'yi destekleyelim diyorlar. Kürt meselesinin temelinin CHP, Kürt meselesinin zulmünü de BDP'ye borçluyuz. İkisi de sivil faşizm. Başörtüsünü yasaklayan düşünce ile imam hatipli molotoflayan aynı sivil faşizm değil mi?

Selçuk ŞENYOĞUZ

Hürriyet-2 Haziran 2011

İrkçi olsaydık sen Başbakan olamazdın

Bahçeli'den mesaj

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, CHP ile AKP'nin oluşturduğu gizli ittifakın giderek belirgin hale geldiğini savunarak, "Açılım" denilen yakın projesi, AKP ile CHP arasında paylaşıldı" dedi. Başbakan Erdoğan'a, "Hangi oyunu oynarsa oynasın pazartesi Diyarbakır'dayım" diye seslendi. Bahçeli, Sincan Lale Meydanı'ndaki mitingde, "Devletin başına Devlet gelecek" sloganları altında coşkulu kalabalığa şöyle seslendi:

'Türk'üm' sözünden rahatsız oluyorlar

Bu seçim çok önemli. Sandığa gittiğinizde, geride kalan yılların muhasebesini iyi yapın. Habur'daki görüntüleri hiç unutmayın. KPSS ve YGS sınavlarında geçirmişsiniz emeklerinizi heba eden, kopyacıları ve çanak tutan hükümeti hiç aklınızdan çıkarmayın. Mezhep, etnik temelli ayrımsız zemin hazırlayanları affetmeyin. Kıbrıs'taki acziyet, Ermenilere gösterilen tolerans, Müslümanları katledenlere yakın ilgi gözünüzden uzaklaştırmayın. Telefon dinlemelerini, basılmamış kitapların

toplatılmasını, keskin kutuplaşmaları sürekli hatırlayın. Hukuk skandallarını, yandaş yargı arayışlarını, şehide 'Kelle', katile 'Sayın' denilmesini, 'Şehitler ölmez, vatan bölünmez' demeyi tahrik sayınları. 'Ne mutlu Türk'üm' sözünden rahatsızlık duyanları unutmayın.

Haddini bil, sınırı aşma

Başbakan Erdoğan iktidardan gideceğini anlayınca çıldırması gibi sağa sola saldırmıyor. Küfürler, ithamları ağzından düşmüyor. Dinlenmesi ve iktidarda olduğu yılların hesabını vermesi gerekiyor. AKP'li kardeşlerim; ülkenin bekası ve huzuru için 12 Haziran'da Başbakan'ı kenara çekin. AKP'ye oy veren kardeşim, bu vebale ortak olma. Bu şahsın tahammülsüzlüğü gün geçtikçe artıyor. Herkesle kavga ediyor. Gittiği yere fitneyi götürüyor. Geçtiği sokaklar savaş alanına dönüşüyor. Otoriter heveslerini her fırsatta açığa vuruyor. 12 Haziran'da uyarılmazsa, diktatör olma yolunda hızla ilerleyecek. Bu yetmez gibi MHP'ye saldırıyor. 'İrkçi, kafatasçı' lafını diline doladı. Sayın Başbakan biz irkçi olsaydık, sen Başbakan olamaz, zehir saçamazdın.

Çünkü, sen olamazdın. Sen önce yan yana yürüdüğün bölücülerle uğraş, müzakere masalarında bıraktığın şerefini derdine düş. MHP'nin kahramanı, bedduasından kork. Haddini bil, sınırı aşma.

Diyarbakır'da maskeni indireceğim

Süreklili ayacağımıza basıyorsunuz. Senden alacağımız gittikçe artıyor. Dava arkadaşlarımızın Diyarbakır mitinginde provokasyon yapacağına ilişkin iddialar AKP menşeli. Başbakan Diyarbakır'a gideceğizden, kendisinin çizdiği Sivas-Gavurdağı hattını bir kez daha yıkacağımızdan dolayı endişeli. Ne yaparsan yap, hangi oyunu oynarsan oynasın, pazartesi günü Diyarbakır'dayım. Senin foynu bir de orada dökceğim, maskeni Diyarbakır'da indireceğim. Arkadaşlarımızın özgürlüğünü kısıtlamanın hesabını soracağım.

Süleyman DEMİREK

Hürriyet-5 Haziran 2011

MHP 16 yıl sonra Diyarbakır'da

Anayasaya anadili koyunca karnınız doycak mı

1995'te Alparslan Türkeş'ten sonra dün MHP Lideri Devlet Bahçeli, Diyarbakır'daydı. ■ "Diyarbakırlı kardeşim! Sizsiniz, biz de siz. Başbakan'a ve bölücü PKK'ya inat, ayrı gayrımız yok. Birlikte güldük asırlarca, el birliği, güç birliği yaptık." ■ "Aynı geceye yelken açtık, aynı güneşle ısındık. Anadilimize saygımız vardır ama anayasaya anadili koyunca karnınız doycak mı?" » 22-23'te

Hürriyet-7 Haziran 2011

DEHAP: Dağda tek genç kalmayacak

DEHAP'ın Ankara Abdi İpekçi Parkı'nda düzenlediği mitingde konuşan eski HADEP Genel Başkanı Murat Bozlak, "DEHAP iktidarında, elinde silah dağda bir tek genç bırakmayacağız" dedi. Kürtçe şarkılar eşliğinde halaylarla başlayan mitingde, Ankara milletvekili adayları tanıtıldı. Daha sonra konuşan Akın Birdal, seçimlerin ardından 'DEHAP meşalesini TBMM'ye taşıyacaklarını' söyledi ve ÖDP ile TKP'yi, DEHAP'a destek olmaya çağırdı.

■ ANKARA

Hürriyet-27 Ekim 2002

Kürt resepsiyonuna katılmayı suç saydı

E SKİ Ankara DGM Savcısı Nuh Mete Yüksel,

Türkiye'de faaliyet gösteren Alman vakıflarına ilişkin olarak hazırladığı iddianamede, şartıtlı ithamlarda bulundu. AB'nin Kopenhag zirvesine kısa bir süre kala Türkiye ile Berlin arasındaki ilişkileri geren iddianamede, adı anılmadan Almanya

Nuh Mete Yüksel

Büyükelçisi Dr. Rudolf Schmidt'in bazı temasları suçlama nedeni olarak gösterildi. İddianamede, Almanya'da "Türkiye'yi 47 etnik gruba bölen haritalar çizildiği" ve bu haritaların Türkiye'ye sokulduğu vurgulanarak, Alman Büyükelçisi Schmidt, şöyle suçlandı:

"Türkiye'ye atanan Alman Büyükelçisi daha güven mektubunu vermeden ayağının tozuyla Kürdistan Demokrat Partisi'nin resepsiyonuna katılmıştır. Aynı büyükelçi, Diyarbakır Su Arıtma Tesisleri'nin açılışında bulunmuş ve bu açılış 'Biji Serok Apo' sloganları altında HADEP'in, dolayısıyla PKK'nın görevde gösterisi halinde cereyan etmiştir".

Yüksel'in, görevden ayrılmadan önce DGM Savcısı olarak açtığı son dava olan "Alman vakıfları" davasının iddianamesinde, Alman Adalet Bakanı da suçlandı. İddianamede, Alman vakıflarının TC'yi kurulduğu günden itibaren dini duyguların ifadesini ezmekle suçladıkları ve İslamcı yasadışı örgütlere göz kırptıkları öne sürüldü. Bu vakıfların Türk Silahlı Kuvvetleri ve Millî Güvenlik Kurulu'ndan rahatsızlık duydukları, Lozan Antlaşmasını ve ulus devleti yıpratmaya çalıştıkları da belirtildi.

■ Oya ARMUTÇU / ANKARA

Hürriyet-26 Ekim 2002

Anayasa açılımı

İl il seçime doğru

✓ CHP 6 istiyor ama...
Oktay Ekinci'nin izlenimleri
Sevin Ertemir'in haberi
■ 9. Sayfada
Yarın Bursa

35 AKADEMİSYENLE HAZIRLANDI

CHP Genel Başkan Yardımcısı Süheyf Batum 35 akademisyenle birlikte hazırladıkları, partisinin anayasa vizyonunu açıkladı. Yeni anayasanın Meclis'te olmayan partilerin de katılacağı bir "Anayasa Meclisi" tarafından oluşturulması gerektiğini söyleyen Batum, MGK'nın anayasal kurum olmaktan çıkarılması, din dersinin de seçmeli olarak okutulması önerisinde bulundu.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HALKI

Dile, dile, ırka ya da etnik kökene gönderme yapmayan bir yuritaşlık anlayışını öngören CHP önerisinde "Türkiye Cumhuriyeti Halkı" vurgusu yapıldı. Laiklik yeniden tanımlanarak devletin dinler karşısındaki tarafsızlığının, inanç ve inanç dışılığı kapsayan çoğulculuk benimsendi. Vicdani nedenlerle askerlik yapmak istemeyenlere bu hakkın tanınmasının tartışılacağı belirtildi. ■ 4. Sayfada

Cumhuriyet-1 Haziran 2011

BAĞIMSIZLAR MEYDAN OKUDU

Çok bölgeli ülke

Bağımsızların Diyarbakır mitinginde, "demokratik özerklik" talebi okundu. BDP Eşbaşkanı Koçali, "Ya çok bölgeli Türkiye'ye razı olursunuz ya da iki bölgeli Türkiye olur, Batı'da daha otoriter, burada özerk demokratik Kürdistan olur" dedi. **AYŞE SAYIN**'ın haberi ■ 5. Sayfada

Cumhuriyet-5 Haziran 2011

Öcalan'ın idam cezası

Erdoğan astırmış

Öcalan yakalanıp yargılandıktan sonra dönemin hükümetinin idamı ertelediğini anımsatan Başbakan Erdoğan, "Altında onların imzası var. O zaman bunu sumen altı yapmasaydınız, bu iş çoktan bitmiş olacaktı. O anda koalisyonday olsaydık uygulanması gereken cezayı uygulardık. Ya idam edilirdi ya da istifa ederdik, çekilirdik" diye konuştu. ■ 4. Sayfada

BDP: Sonucu facia olur

Bağımsız aday Hatip Dicle'nin seçimlere 3 gün kala 1 yıl 8 aylık cezasının onanmasıyla Meclis'e girme olasılığı tehlikeye girdi. BDP eşbaşkanları Dicle'nin önünde engel olmadığını savundu. Partinin eski Genel Başkanı Demirtaş ise "YSK müdahale etmemeli. Aksi halde facia olur" dedi. **MAHMUT ORAL**'ın haberi ■ 5. Sayfada

Cumhuriyet-10 Haziran 2011

Diyarbakir'deki miting meydanını İstikbal, İzmir, Antalya, Elazığ, Malatya, Gaziantep gibi illerden gelenler doldurdu. (Fotoğraf: AA)

MHP lideri, partisinin 16 yıl sonra miting yaptığı kentte geniş bir kitleye seslendi

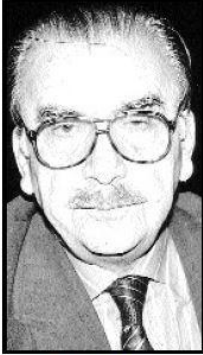
Bahçeli Diyarbakır'da

Anadli eleştirisi MHP'nin mitingine Diyarbakir'de katılan kitleler oldu. Meydanda toplanan yaklaşık 3 bin kişilik büyük kalabalık başta illerden gelenler arasında Bahçeli Diyarbakir'deki miting için katıldıklarını "İşin esası" adı altında birleştiği vurgularken "Anadli anayasayı koyunca katımız dayacak mı" diye sordu. **AYŞE SAYIN/ MAHMET ORAL**'ın haberi ■ 4. Sayfa

İsrail iddiaları CHP lideri Kılıçdaroğlu, Adalet Bakanlığı'nın Mavi Marmara baskını nedeniyle İsrail ile ilgili soruşturması izni vermediğini iddia etti. Bahçeli'nin, bir spordanın ihale verilmesi için bakanın İsrail'e gönderdiği ileri sürdü. Kılıçdaroğlu, seçim anketleri Akhise'de rakibini susturma için vermiş olduklarını söyledi. **NAZMİ AKDAG/ AHİDEN YAGMUR**'un haberi ■ 3. Sayfa

'Ben sert olacağım' Başbakan Erdoğan, Bahçeli'nin Diyarbakir mitinginde MHP'yi eleştirmesini söyleyerek "Eliniz de onları destekleyecek ya onun için" dedi. "MHP'ye sert çıkış" sözündeki yorumları yanı sıra Erdoğan "Kimse bana akıl veremez, peki kâtilerine, insan hakları taleplerinin yüzünü yandıran kişiye CHP, MHP yatacak olmasın, ben sert olacağım" diye konuştu. ■ 4. Sayfa

Cumhuriyet-7 Haziran 2011

Abdulmelik Fırat

Kürtçe konuşunca gözüaltına alındı

Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) eski Genel Başkanı, Diyarbakır bağımsız milletvekili adayı Abdulmelik Fırat, Kürtçe konuştuğu için gözüaltına alındı. Fırat, akşam saatlerinde serbest bırakıldı. Seçim çalışmaları için dün sabah saatlerinde Diyarbakır'ın Lice ilçesine giden Fırat, miting sırasında Kürtçe konuştuğu için ilçe çıkışında emniyet yetkililerince gözüaltına alındı. Fırat, geçen hafta da bir konuşmasında, "Diyarbakır Kürdistan'ın kalbidir." dediği için Diyarbakır DGM Cumhuriyet Başsavcılığı'na ifade vermişti.

Düzenlediği basın toplantısında Fırat'ın gözüaltına alınmasını protesto eden HAK-PAR Genel Başkan Yardımcısı Fehmi Demir, "inadına Kürtçe konuşmaya devam edeceklerini" söyledi. Kürtçenin yoğun olarak konuşulduğu bir bölgede yaşadıklarını belirten Demir, "Burada herkes Kürtçe konuşuyor. Genel başkanımız, halkı Kürtçe selamladığı için gözüaltına alındı. AB'ye uymundan söz edilirken, Kürtçe (merhaba) diyen gözüaltına alınıyor." şeklinde konuştu. **Mehmet Gökçe, Diyarbakır**

Zaman- 22 Ekim 2002

Kürt edebiyatçıları, sanat çevrelerinin ilgisizliğinden yakınıyor

Kürtçe eser veren yazarlar, sanat çevrelerinin ilgisini bekliyor. Uzun yıllardır 'eserlerini dar ortamlarda okura ulaştırabilen' edebiyatçılar, 'anadilde eğitim, öğretim ve yayın' yasaasının getirdiği 'sınırlı' özgürlükle artık seslerini daha geniş çevrelere ulaştırabileceklerini söylüyor. Kürtçe yayımlanan "Gülistan" dergisinin genel yayın yönetmeni, aynı zamanda, "Kula Dersimi" (Dersim Yöresi), Türkçesi ve 'İlk Kürt Gazetesi: Kürdistan' adlı kitaplarla Ahmet Arif'in 'Hasretinden Prangalar Eskittim' adlı kitabının Kürtçe çevirisinin sahibi Abdullah Kiran, söz konusu yasaanın kendilerine 'sınırlı' olmasına rağmen yeni kapılar açtığını söyledi. Kiran, Kürt yazarlar olarak temel amaçlarının bu sözlü edebiyatı yazıya geçirmek olduğunu dile getirdi. Elllerinde, 10. yüzyıldan kalma Kürtçe divanların bulunduğunu söyleyen Kiran, bugüne kadar bu eserlerin yayımlanmamasını 'eksiklik' olarak görüyor ve bu süreç ile artık saklı kalmış kitapları rahatça yayımlayabileceklerini belirtiyor. Kürtçe konusundaki kısıtlamaların Kürt edebiyatçıları, sanatçıları sınırladığını düşünen Abdullah Kiran, İstanbul'da çok sayıda tiyatro salonu bulunmasına rağmen bu tiyatrolarda Kürtçe bir eserin sahnelenememesini 'üzüntü verici' olarak değerlendiriyor. Adını daha çok ünlü Kürt yazarlarından Mehmet Uzun'un Türkçeye çevirdiği eserleri ile duyuran Muhsin Kızılkaya ise "Sanat çevrelerinin, kendi yanı başlarında bulunan zengin bir kültürü fark etmemeleri, ilgi göstermemeleri acıdır." sözleri ile eleştirmenlere sitem ediyor. Kürtçe eser veren yazarlar, Türkiye'deki eleştirmenlerin, yurtdışından birçok eseri değerlendirdiğini belirterek, özellikle Kürtçe kitaplara uzak durmalarını yadırgıyor. **Ashlan Aydın, Ankara**

Zaman- 1 Kasım 2002

KCK'nın sözde anayasası da Türkçe hazırlanmış

➤ Eskişehir'de polis tarafından yapılan operasyonda yakalanan ve aralarında bir üniversite öğrencisi ile BDP Eskişehir İl Başkan Yardımcısı İ.A.'nın da yer aldığı terör örgütü PKK'nın üst yapılanması olan KCK üyesi 7 kişi adliyeye sevk edildi. Operasyonda, KCK'nın 46 maddeden oluşan sözde anayasası da ele geçirildi. Kuracakları iddia edilen 'konfederasyon devleti' tanımlandığı çalışmada isteyenlerin başka bir devletin de vatandaşı olabileceği belirtiliyor. En dikkat çekici yanı ise KCK davası duruşmalarında Kürtçe savunma yapılmasına rağmen çalışmanın Türkçe hazırlanması oldu. Kandil'de hazırlandığı öğrenilen çalışmada devlet başkanı olarak terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan gösteriliyor. Gözaltına alınan şahısların evlerinde yapılan aramalarda, çeşitli örgütsel dokümanlar ile 1 adet pompalı tüfek, 1 adet kurusıkı tabanca, 1 adet 75 cm uzunluğunda pala, 1 adet kama, 1 adet bölücü başına ait bez poster, 1 adet sözde KCK bayrağı, 1 adet sözde terör örgütünü simgeleyen bayrak ile çok sayıda örgütsel kitap, dergi ve CD bulundu. Belge ve malzemelere polis tarafından el konuldu. **MEHMET KURU** ESKİŞEHİR

Zaman- 26 Mayıs 2011

MHP'li Çorapçioğlu: Özerklik ile ilgili sözlerim çarpıtıldı

➤ MHP Çanakkale milletvekili aday Füsün Koroğlu Çorapçioğlu, özerklik konusunda yaptığı açıklamanın çarpıtıldığını savundu. NTV'de önceki gün yaptığı değerlendirmede, "Bütün vatandaşlara eşit yaklaşacak konumda

FÜSÜN KOROĞLU ÇORAPÇIOĞLU

bir belediye başkanı olduğu takdirde bir özerklik yapısı düşünülebilir." ifadelerine açıklık getiren MHP adayı, belediyelerle ilgili özerklik konusunda bir tavrının kesinlikle söz konusu olmadığını, yaptığı değerlendirmenin tamamıyla CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun sözleriyle ilgili olduğunu öne sürdü. Çorapçioğ-

lu, "Konuşmamın başlangıcında CHP'nin yaklaşımının ürktücü olduğunu özellikle vurgulamama rağmen sözlerim kastlı olarak bağlamından uzaklaştırılmıştır. Belediyelerde siyasi bir özerklik asla söz konusu olamaz." dedi. Çorapçioğ-

lu, özerklik konusunda şu açıklamayı yapmıştı: "Belediyelere özerklik dersen, en azından belediyenin bütün vatandaşlarına eşit yaklaşacak konumda bir belediye başkanı olduğu takdirde bir özerklik yapısının düşünülebileceğini düşünüyorum." **MUZAFFER ALTUNAY ÇANAKKALE, ÇİHAN**

Zaman- 3 Haziran 2011

CHP'de ikinci 'Dersim' depremi

CHP'de Onur Öymen'in ardından bu kez Kamer Genç nedeniyle 'Dersim' çatlağı yaşanıyor. Genç'in, "Biz Dersimliler Kürt değiliz! Kürt meselesi diye bir şey yok. Biz Türk oğlu Türk'üz!" şeklindeki sözleri Tunceli'yi ayağa kaldırdı. Alevi temsilcileri, Kılıçdaroğlu'na, "Onun adına Dersim halkından özür dile. Yoksa seni de düşkün ilan edeceğiz." diye seslendiler.

BİRİNCİ SAYFADAN DEVAM

Kamer Genç, bu sözleri, BDP'nin desteklediği Tunceli bağımsız aday Ferhat Tunc'u eleştirirken sarf etti. Genç ile Tunc arasında sert bir polemik yaşanıyor. İki milletvekili adayını karşı karşıya getiren süreç, Sabah Gazetesi yazarı Şevilay Yüksel'in, 5 Haziran'daki köşe yazısı ile başladı. Yüksel, "Dersimlinin, Dersimlilikle imtihan..." başlıklı yazısında, Kemal Kılıçdaroğlu'nun Tunceli olması nedeniyle CHP'nin şehirde tulum çıkaracağı ve sanatçı Ferhat Tunc'un seçilemeyeceği yönündeki söylemlere tepki gösteriyordu. Tunc'un Dersim için ne anlama geldiğini izah ederek böyle bir vefasızlığı hak etmediğini savunuyordu. Yüksel, dünkü köşesinde de bu yazının ardından Kamer Genç'in kendisini arayarak hakaretler savurduğunu anlattı. Genç, söz konusu ifadeleri de bu telefon konuşmasında kullandı. İddiaya göre, "Kimdir Ferhat Tunc? Saz çalmanın dışında ne yapar bu adam? Ne yapmış acaba Dersim için? Biz Kürt mürt değiliz kardeşim! Bizim Kürtlükle ne alakamız var? Bize ne Kürt meselesinden? Oyle bir mesele de yok ayrıca! Biz Dersimliler Kürt değiliz! Çünkü Kürtler Saif olur. Biz Saif miyiz? Biz Türk oğlu Türk'üz!" sözlerini sarf etti. Köşe yazısı üzerine dün bir açıklama yapan Ferhat Tunc, "Kamer Genç'in benimle ilgili ifadeleri çirkin

ve alacaktır." şeklinde sert tepki gösterdi. Genç'in, "Tuncelliler Kürt değildir" söylemine ilişkin de şöyle konuştu: "Kamer Genç'in bu demeci beni çok şaşırtmadı. Çünkü o 12 Eylül artığı bir insandır. 27 yıldır bu topraklarda istendiği misyon, 'derin devleti temsil etme' misyonuydu. Dersim kimliği üzerinde alacakça bir politika

izleyerek Dersim'in Türk olduğunu iddia edebiliyor. Bu Dersim tarihine, kimliğine ve değerlerine yönelik bir saldırdır. Ama ben Dersimlilerin 12 Haziran'da sandık başında ders vereceğine inanıyorum." CHP adayına Tunceli'deki sivil toplum kuruluşları ve Alevi örgütleri de tepki gösterdi. Yüksel'in köşe yazısı fotokopi ile co-

ğalılarak dün elden ele dolatıldı. Dersim Alevi Akademisi adına konuşan Aysel Doğan, Kamer Genç'i Alevi Kızılbaş inancına göre "düşkün" ilan ettiklerini söyledi. Doğan, "Aslında bu Kamer Genç, Dersim'de işbirlikçiliğin tam simgesidir. Kızılbaş Alevi inancında Kamer Genç gibi ne ırkçılık vardır ne de celladına sanılmak vardır. Kamer Genç, kendine verilen görevi yapmaktadır. Kendi misyonunu oynuyor." ifadelerini kullandı.

Onur Öymen, 10 Kasım 2009 tarihinde, 'demokratik açılım' projesi için Meclis'te yapılan öngörüşme sırasında kürsüye gelerek, 1987'deki Dersim isyanının kanlı şekilde bastırılışını savunmuştu. Başbakan Erdoğan'ın, "Artık analar ağlamasın." şeklindeki sözlerine de, "Dersim isyanında analar ağlamad mı?" göndermesinde bulunmuştu. Bu sözlerle sert tepki gösteren Aleviler, birçok şehirde protesto yürüyüşleri organize etmiş ve Öymen'i Hitler'e benzeten atışlar asılmıştı.

DÜŞKÜNLÜK NEDİR?

'Düşkünlük, Alevilerin kendi içlerinde oluşturduğu bir çeşit ceza sistemi. Hristiyanlardaki 'afroz' sistemine benzeyen bir müessesedir. Bu ceza, suç işlediğine inanılan kişilerin, 'dede'nin denetiminde, 'cem'e katılanların görüşleri doğrultusunda yapılmaması ile veriliyor. Alevi inancındaki cezaların en büyüklerinden birisi, 'Düşkün' ilan edilen kişi, toplumdan dışlanıyor ve yalnız bırakılıyor.

CHP'nin Tunceli adayı Kamer Genç ile BDP'nin desteklediği bağımsız aday Ferhat Tunc arasında yaşanan 'Dersim' polemik, farklı bir boyut kazandı. Dersim Alevilik İnanc ve Kültür Akademisi Dergi Başkanı Aysel Doğan, Kamer Genç'i, Kızılbaş inancına göre 'düşkün' ilan etti. FOTOGRAFLAR: AA, CHAN

Zaman- 9 Haziran 2011

Barzani'den BDP'ye: Silahlı mücadele dönemi kapandı

BİRİNCİ SAYFADAN DEVAM

Aralarında DTK Eş Genel Başkanı Ahmet Türk, BDP Genel Başkan Vekili Hamit Geylanı, KADEP'i temsilen Şerafettin Elci, Hak-Par Genel Başkanı Bayram Bozyel, Diyarbakır Baro Başkanı Mehmet Emin Aktar ve bazı BDP'li belediye başkanlarının bulunduğu heyet Barzani ile görüştü. Yaklaşık bir saat süren görüşmenin içeriği Barzani'ye yakın internet sitelerinde yer aldı. Barzani'nin, kendisiyle görüşen Kürt siyasetçilere özellikle şiddetten uzak durmaları gerektiğini söylediği bildirildi. Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı, şöyle konuştu: "Kürt halkı için bugün uluslararası alanda büyük bir şans var. Kürtler bu fırsattan faydalanmalı ve diyalog yolları aramalı. Hiçbir sorun bugün silahla çözülmüyor. Kürtler için silah dönemi geçti. Kürtler birbirini tutarak makul bir siyaset elde edebilir. Kürtlerin birbirini tutması iki faktörle olur. Birincisi ulusal bir şemsiyedir. İkincisi ise barışçıl bir siyaseti takip ederek isteklerini siyasi olarak dile getirmeleridir. Özellikle Türk ve Kürt milletleri arasında ilişkileri güçlendirmek gerekiyor. Bunun için Kürtler, Türkiye'nin demokratikleşme çalışmalarına destek vererek bu yöndeki isteklerini öne çıkarmalı."

Zaman- 28 Mayıs 2011

Kimse özgürlük tesisi için çocuklara bomba atmaz

Ümit Fırat (Yazar): Bu tip hadiseler tek bir siyasi amaç nedeniyle yapılıyor gibi açıklanamaz. Ancak arka planında başka niyetler vardır. Kastamonu'da bir bombalı saldırı düzenleniyor, filanca operasyona karşı yaptım deniyor. Bu tür eylemler caydırıcı olsun diye bir daha insanlar çocuklarını oraya gönderilmesin diye yapılıyor. Seçim öncesindeki psikolojik ortam da çok etkili. Her türlü iz birbirine karşılıyor. Ama olayların tümüne bir göz attığımız zaman, bu olayların eğer amacına ulaşması söz konusu olursa Türkiye'de eski rejimi devam ettirmenin hedeflendiği görülüyor. Çok net şekilde, eski statükonun korunması, demokrasi-nin temel hak ve özgürlüklerin önünün kesilmesi isteniyor. Kimse özgürlük tesisi için bomba atmaz, çoluk çocuğun canına taarruz etmez. Bunlar hakların ve özgürlüklerin önünü kesmek üzere sahneye konuluyor.

Zaman- 29 Mayıs 2011

'Erdoğan benden özür dilemezse, Kürt sorununun çözümüne katkı sağlamam'

CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, mitinglerin ardından TRT Haber'deki Seçim Özel programına katıldı. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şarh'ını kabul edeceklerine yönelik sözlerinin Başbakan Tayyip Erdoğan tarafından çarpıldığını savundu. Söz konusu özerklik şartının daha önce Türkiye tarafından kabul edildiğini, buna rağmen Erdoğan'ın "CHP eyalet sistemi vaat ediyor." diye kamuoyunu yanılttığını iddia etti. Başbakan'ı kendisinin özür dilemeye çağırarak Kılıçdaroğlu, aksi takdirde Kürt sorununun çözümüne katkı sunmayacaklarını kaydetti. CHP lideri, "Özür dilemezse sorunun çözümünde hiçbir katkı vermeyeceğim. Buradan oy kapmayı düşün, sonra 'Gel arkadaş yanına' de. Niye o benim gösterdiğim yürekliliği göstermiyor, sorunu toplumsal uzlaşmayla çözeceğiz, demiyor." ifadelerini kullandı.

TRT Haber Genel Yayın Yönetmeni Ahmet Böken'in moderatörlüğünde Seçim Özel programına katılan Kılıçdaroğlu, Zaman Gazetesi Genel Yayın Müdürü Ekrem Dumanlı, Star yazarı Ergun Babahan, Radikal yazarı Oral Çalışlar ile TRT Türk Genel Yayın Yönetmeni Ümit Sezgin'in sorularını cevapladı. Kılıçdaroğlu, Ergenekon davasının siyasi olduğu iddiasını yineledi. "Darbe planları, yer altından çıkan cephanelikler, suikast planları fikrinizi değiştirmemi?" sorusuna "Biz hukukun üstünlüğüne inanıyoruz. Hukukun içinde yangınlar olursa eyvallah. Ama bu dava hukukun üstünlüğünde sürdürülmüyor." karşılığını verdi. CHP'nin, başta imam hatip olmak üzere bazı meslek liselerinin polis meslek yüksekokuluna girebilmelerini sağlayan kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurduğunun hatırlatılması üzerine de söz konusu düzenlemeyi Anayasa'ya aykırı bulduklarını savundu. İmam hatip liselerine karşı olmadıklarını dile getirerek, "CHP, İHL'nin kapatılmasını istiyor." eleştirisinin doğru olmadığını belirtti. "Bizim söylediğimiz ihtiyaca göre okullar olsun diye. İhtiyaç kadar sanat okulu, tıp fakültesi olmalı." diye konuştu.

Kılıçdaroğlu'na Hopa saldırısının ardından Başbakan'a 'geçmiş olsun' telefonunu açmaması da soruldu. "Başbakan'ın bunu bile kanamadı. Niye 'geçmiş olsun' dileyim?" diye soran CHP lideri, şöyle devam etti: "Ölen kişinin ailesini aradım. Yaralanan polis ailesini de aradım. 'Geçmiş olsun' diledim. Erdoğan, Çarlık'ya giderken korveyuna saldırı olduğunda kendisini aramıştım. Ama şimdi 'Rüzgar eken fırtına biçer.' sözüne hakaret eden neden arayayım?"

Zaman- 5 Haziran 2011